

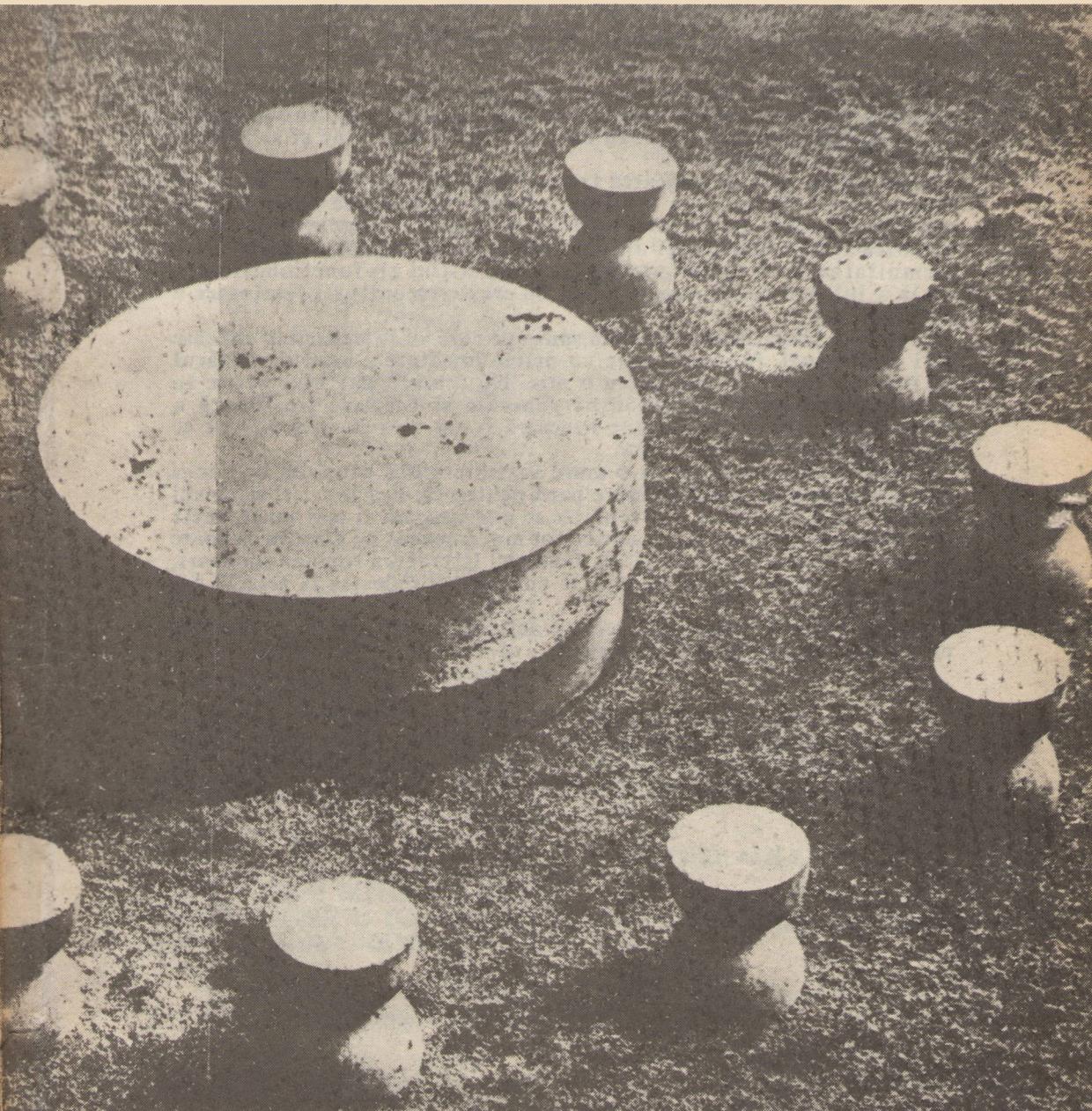
ISSN 6235 - 91

Limba ROMÂNĂ

Nr. 2 (10) 1993

ANUL III

CHIȘINĂU

FRAȚI ȘI SURORI ÎNTRU LIMBA ROMÂNĂ!

Întotdeauna, în timpurile cele mai grele ne-am adunat și ne-am incălzit în jurul limbii materne ca în jurul unui rug dintr-o gară a Așteptărilor și Speranțelor, în care trenul nu mai vine și se parcă că nici nu are de unde veni.

Să nu uităm însă că mișcarea trenurilor depinde și de noi. Să nu ne facem iluzii că deja am susținut ultimul examen la rezistență și tenacitate, adică la supraviețuire spirituală. Examenele abia încep. Să unica armă a noastră, și unicul nostru scut c este LIMBA ROMÂNĂ. Demnitatea și virtuțile graiului străbun, altfel zis funcționalitatea reală a lui, pot spori numai odată cu creșterea culturii filologice a vorbitorilor.

Revista "Limba Română" oferă șansa pe care au întreținut-o ceci săsc mii de abonați. În comparație cu prima jumătate a anului numărul cititorilor noștri a crescut cu o mică. Nu c mult, dar nici puțin: în aceste timpuri de incertitudine generală și oscilare trepidantă a valorilor revista, deci, devine necesară și am vrea să credem, - de ce nu? - chiar îndrăgită.

Editia de față a apărut cu o mare întârzicere din cauză că în punge statului s-au găsit cu întârzicere bani pentru ca. E mai trist, că de aci încolo, iubiti prieteni, subvențiile se vor micșora și mai mult, încit nici simbolice nu vor fi. Iată de ce tot mai frecvent ne gindim că poate există și printre împătimiții de limba și literatura română sponsori, pe care, eventual, îi invităm să ia contact cu redacția la tel.: 23-44-19.

Poate astfel așteptarea va trece în acțiune, acțiunca - în cuvînt, iar cuvîntul - în demnitate și virtute.

"*Limba Română*"

P.S. Vă invităm să fiți și în 1994 alături de autorii "Limbi Române" - cercetaitori, pedagogi, scriitori, ziariști, - care, în pofida tuturor dificultăților, continuă să credă în "creșterea limbii românești" și pe chinuitul pămînt al Basarabiei. Costul unui abonament anual este de 200 ruble. Plus prețul serviciilor poștale.

"L.R."

LIMBA ROMÂNĂ
 Revistă trimestrială editată de
MINISTERUL ȘTIINȚEI SI
ÎNVÂTĂMÂNTULUI AL REPUBLICII MOLDOVA
 cu concursul
SOCIETĂȚII LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ

aprilie-iunie 1993, nr. 2 (10)

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef adjunct
Alexandru BANTOS
Secretar de redacție
Leo BORDEIANU

Vasile BAHNARU
Ion CIOCANU

CONSILIUL DE REDACȚIE

Pavel BALMUŞ
Silviu BEREJAN
Mihai CIMPOI
Anatol CIOBANU
Eugen COŞERIU
 (Tubingen)

Ion COTEANU (Bucuresti)
Nicolae DABİJA
Traian DIACONESCU
 (Iași)

Mihai DRĂGAN (Iași)
Stelian DUMISTRACEL
 (Iași).

Ion IACHIM
Dumitru IRIMIA (Iași)

Emilia MARIN
Nicolae MĂTCAS
Ion MELNICIU

Emil MINDICANU
Ilie POPESCU (Cernăuți)
Stanislav SEMCINSKI
 (Kiev)

Constantin TĂNASE
Grigore VIERU

SUMAR

RESPIRĂRI

Mircea ELIADE. Invitație la bărbătie
 3

CONTROVERSE

Probe pro și contra
 6

Mihai DRĂGĂNESCU. Ortografia limbii române. Cu Hasdeu, Maiorescu, Pușcariu și Rosetti
 7

Gh. MIHAILĂ. Cîteva reflecții privind ortografia limbii române
 25

Carmen-Gabriela PAMFIL. Pe marginea unui raport academic sau Ce nu știe domnul președinte al Academiei Române
 39

Alf LOMBARD. Despre folosirea literelor â și î
 45

ANTOLOGIA "L. R."

Alexandru VLAHUȚĂ (52); Ana BLANDIANA (88); Radu GYR (95); Aureliu BUSUIOC (106); Liviu DAMIAN (123)

OBÎRȘII

Ilie DAN. Româna - limbă romanică (II)
 53

George RUSNAC. Ideea de "a vorbi" în creațiile expresive românești
 59

Ioan OPREA. Încertitudini și inconsecvențe în folosirea neologismelor. Problema originii și statutului cuvintelor în -tie/-tiune
 63

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Mircea ELIADE (23); Constantin NOICA (62); Mihai EMINESCU (94, 113)

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

Anatol CIOBANU. Căracterul informativ al punctuației
71

Petru ZUGUN. Funcțiile sintactice ale numelui la cele cinci cazuri
80

CUM VORBIM, CUM SCRDEM

Ion MELNICIUC. Ce e limba pentru noi?
82

Alexei PALII. Cuvintul **agrarian**. A tapa sau a dactilografia? A fonoteca?
85

ÎN GRĂDINA LIMBII NOASTRE

Alexandru ALICI. Distincții și recompense
89

Slavian GUȚU. Terminologia națională față cu "noutatea lumii"
90

INFERN TERMINOLOGIC

Alexandru GROMOV. Ce ne promite "îmensitatea"?
92

EMINESCIANA

Ovidiu MOCEANU. M. Eminescu - "poetul cu inima-n ceruri..."
96

Adrian VOICA. Pe lingă plopii fără soț. Interpretare prozodică
101

LABORATOR

La ancheta "L. R". răspunde Nicolae DABIJA
107

Ion CIOCANU. Un poet "născocit de poeme"
109

Elena-Elisabeta RÂPEANU. Epigrama, epigramistul și cuvintul
114

CONSPECT

Emilia MARIN. Imaginea lui Ștefan cel Mare în literatura artistică
117

PROFILURI

Mihai DRĂGAN. Afinități literare: Maiorescu și Alecsandri
119

AUTOGRAF

Ana BLANDIANA. Tu treci
125

CREANGA DE AUR

Petru ȚARANU. Vatra și semnificațiile ei (II)
126

DIALOGUL ARTELOR

Constantin NOICA. Brâncuși a sculptat infinitive lungi; Îndoita infinire la Brâncuși
130

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Ion CIOCANU. Cărțile neamului
136

VIAȚA CĂRȚILOR

Dumitru PĂSAT. Mircea Vulcănescu: Dimensiunea românească a existenței
140

CUVINTE ÎNCRUCIȘATE

Andrei CAȘENCU. "Aproximativ trei litere"
142

INVITAȚIE LA BĂRBĂȚIE

Cred că nu mai e nevoie să vorbim despre noi. Toată lumea știe că trăim un ceas întristat și deznađăduit, că suntem lichele și neputincioși, că ne îneacă descompunerea, lașitatea și cinismul. Unde întorci capul nu auzi decât strigăte, bîrfeală, critică și tînguire. Ne lamentăm fără nici un orgoliu, ne pierdem vremea plîngînd, ne risipim energia în critică, în negație, în argumente. Dacă un străin ar asculta spusele noastre — și nu ne-ar cerceta și viața — ar crede că suntem cea mai bătută de Dumnezeu țară, că ne aflăm în pragul unei catastrofe definitive, că totul e pierdut, și pentru totdeauna. Suntem cu adevărat un popor fără orgoliul suferinței; sau, mai precis, am pierdut cu desăvîrșire acest orgoliu. În mijlocul acestei totale descompuneri, în mijlocul acestei mlaștini sociale în care trăim — un singur strigăt merită să fie strigat: bucuria, lauda, nădejdea profetică. Un singur gest merită să fie împlinit: ges-

tul creației, gestul vieții care știe să reia totul de la început, gestul furios al zidarului care durează în fiecare zi o temelie pe care destinul noptii o dărîmă. În mijlocul iadului contemporan, cu aburii săi descompuși, cu luminile sale de cadaverică fosforescență, cu mizeriile sale umane, cu degringolada sa etică, cu haosul său spiritual — o singură tărie trebuie să-și înalte brațele: bărbăția, orgoliul suferinței, orgoliul mizeriei, orgoliul nădejdii deznađădute. Cind totul în jurul tău putrezeste, de ce să-ți fie teamă? Viața ta poate să ia totul de la început. Cind totul își pierde sensul, totul ajunge neant și zădărnicie, de ce să te plîngi? Simpla ta prezență vie calcă sub picioare tot neantul lumii, toată zădărnicia creației. E adevărat, suntem proști și netrebni, suntem mărunți și păcătoși, suntem incapabili, lichele, flecari, medocri, tot ce vreți. În fața acestor adevăruri, aş vrea ca o duzină de tineri să poată striga: Ei și! Să-și strige disprețul lor față de destin, față de întristatul ceas care ne-a fost ursit să-l trăim, față de mizera noastră condiție umană, față de tot ceea ce este mediocru, lamentabil și inert

în tradiția noastră europeană, creștinească și românească. Să strige în fiecare zi, în fața oricărui om, în fața oricărei întâmplări: Ei și? Ei și? E adevărat tot ce spuneți, e adevărat tot ce se întâmplă, e adevărată și limitarea noastră tragică, și descompunerea noastră, și evanescența actelor noastre. E adevărat, e adevărat, e adevărat! Si totuși să strigi: Ei și? Atât timp cât sunt viu, cât am viața de partea mea, cât timp miracolul creației se află în trupul, în singele, în spiritul meu — ce putere a întinericului mă poate înghiți, ce miraj al neantului mă poate fărâmăta, ce haos este atât de mare ca să se poată măsura cu cîntimea aceea incomensurabilă de viață care mi-a fost dată?

Nu, domnilor, tot ce putrezește în jurul nostru nu este făcut să ne deprime; dimpotrivă, este o invitație a vieții să-i imităm gestul ei inițial, creația; nașterea; renășterea. Este o invitatie la voie bună, la curaj, la faptă. Faptă care nu înseamnă efort exterior, ci chiar viața noastră, împlinirea ei, victorioasa ei creștere și organicitate. Viața noastră — să ne fie fapta. Pe ea s-o luminăm, s-o înălțăm, s-o păstrăm inalterată în mijlocul atîtor forțe ale întu-

nericului. Viața noastră întreagă este singurul răspuns peste care orice negație, orice critică, orice dinamită metafizică nu mai poate trece. Moartea nu există decît pentru cei care o acceptă. Înfrîngerea nu există decît pentru acel care nu se reîntoarce în luptă. Totul se poate distruge, totul se poate preface în pulbere, totul trece — în afară de gestul vieții. Si acest gest îl avem în noi, existența noastră este o justificare a lui.

Mi se par atât de absurde obiecțiile pe care le întîlnesc de la o vreme în calea mea; atât de absurde și de ineficace. Unul îmi spune: Românii sunt extenuați și mediocri. Poate e adevărat. Ei și ce dacă e adevărat? Asta e un motiv mai mult să fim îndîrjiți în suferință și în creația noastră... Să strigăm mai tare bucuria noastră că suntem români. Să avem certitudinea că prin curajul gestului nostru vom depăși modelele de perfecțiune europeană sau asiatică pe care anumiți tineri tobă de carte ni le aduc mereu înainte.

Altul îmi spune: trăim un ceas tragic, un ceas care anulează orice încercare de creație, orice avînt spiritual. Ei și ce dovedește asta? Cu cît e mai tragic ceasul, mai vitreg, mai întunecat — cu atât trebuie să

ne îndîrjim în nădejde, în muncă, în bărbătie. Sînt alte popoare care suferă mai mult ca noi. Sînt alți oameni care au experimentat un tragic mult mai hain ca noi. Cred că Prometeu, Edip, Antigona, Fedra au suferit un iad interior de o mie de ori mai crîncen ca al nostru. Si dacă s-au dat bătuți, au făcut-o pentru că nu cunoșteau nădejdea. Dar noi care cunoaștem și viața și nădejdea, noi care verificăm zilnic dez-nădejdea noastră prin nădejde — mai avem noi dreptul să ne plîngem, să criticăm, să ne resemnăm?

Toate acestea dovedesc lipsa de bărbătie. Îți vine să-ți iezi lumea în cap cînd vezi oameni deștepți disperînd de condiția noastră umană și socială, și lamentîndu-se în cele patru colțuri ale văzduhului că suferă, că totul e neant, că totul e zădănicie. Toate acestea sunt fleacuri. Toate acestea nu dovedesc nimic. Poți să strigi de o mie de ori că viața e zadarnică — ea nu va înceta o clipă să crească, să năvălească pretutindeni, să-și strige pretutindeni victoria. Orice critică e inutilă, orice negație e ineficace în fața vieții. Viața care poate totul în pofida oricărui haos sau oricărei catastrofe. Ar putea să se zguduie pămîntul, și tot n-ar

însemna nimic. Dacă aș fi ultimul om, aș striga încă o dată «El ȘI?» în fața oricărui cataclism. Ce poate face moartea împotriva miracolului existenței noastre vii?...

Dar lucrurile acestea simple nu vrea nimeni să le ia în seamă. Este o panică a disperării, o manie colectivă în fața răului, o isterie în fața efemerului, o frică sugestionată în fața neantului. Toți oamenii aceștia privesc cu patimă întunericul, haosul. Le e frică de lumină, pentru că lumina înseamnă absurdă rezistență împotriva oricărei eventualități, înseamnă continuă depășire, continuă viață. E mult mai confortabil întunericul și negația. E mai puțin responsabil. E mult mai puțin curajos să disperezi, decît să nădăjduiești împotriva oricărei evidențe și a oricărei deznădejdi.

Haide, domnilor, mai domol cu tînguirile, mai domol cu disperarea. Căutați înăuntru înlăuntrul ființei D-voastră acel crîmpei de nebunie și de faptă, aduceți la lumină acel ridicol EI ȘI? și zvîrliți-l bărbătește în mijlocul descompunerii generale. Există atîta moarte în jurul meu încît nici nu știu cum să-mi comprim sălbatica bucurie că din toate aceste cadavre va crește miine o altă lume.

PROBE PRO ȘI CONTRA

CONTROVERSE

Ortografia limbii române a fost și continuă a fi obiectul unor discuții științifice și mai puțin științifice aprinse, unele din ele fiind datorate în mare parte Revoluției Române din decembrie 1989, iar altele fiind inerente evoluției interne a oricărui sistem verbal și, ca urmare, orice ortografie, în special cele care au la bază principiul fonetic, la anumite perioade de timp, necesită a fi revăzute. Anume problemele concrete legate de ortografia limbii române au constituit, în linii mari, tematica conferinței științifice de la Iași din noiembrie 1991, materialele acesteia fiind publicate integral în volumul Ortografia limbii române: trecut, prezent și viitor, Institutul European, Iași, 1992. Însă, paralel cu aspecte concrete ale ortografiei noastre, abordate la conferința de la Iași, care țin totalmente de competența lingviștilor, există și o serie de probleme de ordin general, care prezintă interes nu numai pentru lingviști, ci și pentru toți oamenii de știință și cultură. Anume din aceste considerante s-a inițiat o discuție privind revizuirea utilizării literelor «â» pentru notarea lui «î posterior», redat, după reforma ortografică din 1953, exclusiv prin «î» (cu excepția cuvintului român și derivatelor sale, excepție aplicată din 1965) și în problema legalizării formelor sunt, suntem, sunteți în loc de sănt, săntem, sănteți. Această opțiune, după părerea unora, deși are la bază mai multe argumente științifice — *factorul etimologic* (acesta chiar dacă nu este caracteristic pentru toate cuvintele scrise cu «â», cu toate că în majoritatea cazurilor «â» derivă din «a»), *traditional* (adică tradiția scrierii românești) și *cel cultural*, totuși proba edificatoare rămâne exprimarea în scrisul nostru a latinității poporului român, recunoașterea, chiar și aproximativă a etimonului latin, astfel încât semnul grafic «â» este un blazon al romanității noastre. Ca urmare a unei îndelungate discuții susținute pe paginile presei periodice și ale revistelor de specialitate, în cadrul acesteia emițindu-se opinii diametral opuse, Adunarea generală

a Academiei Române, la 17 februarie 1993, ia hotărîrea privind revenirea la «â» și «sunt» în grafia limbii române publicată în «Monitorul oficial al României» din 8 martie 1993.

Reproducem în continuare conținutul acestei Hotărâri:

HOTĂRÂREA

Adunării generale a Academiei Române, din 17 februarie 1993, privind revenirea la «â» și «sunt» în grafia limbii române.

Adunarea generală a Academiei Române, întrunită în ziua de 17 februarie 1993, în conformitate cu art. 4 din Statutul Academiei Române, hotărâște:

1. Se va reveni în grafia limbii române la utilizarea lui â în interiorul cuvintelor și a formei sunt (suntem, sunteți), în conformitate cu hotărârile adoptate de Academia Română înainte de 1948, consecință a unui îndelungat proces istoric.

2. Modul de aplicare a hotărârii de la pct. 1 va fi stabilit de Prezidiul Academiei Române.

3. Pentru celealte reguli ortografice se va cere Comisiei de cultivare a limbii române, institutelor de lingvistică ale Academiei Române să facă acele propuneri pe care le consideră necesare ca urmare a dezbatelor și propunerilor care au avut loc în Adunarea generală a Academiei, la întârinirile lingviștilor și în presă. Aceste propuneri vor fi supuse Secției de filologie și literatură a Academiei, care le va înainta, cu eventuale amendamente, Adunării generale a Academiei Române, spre dezbatere și aprobare.

Președintele Academiei Române
academician
Mihai DRĂGĂNESCU

La 10 martie 1993 Prezidiul Academiei Române, cu acordul Ministerului Culturii și Ministerului Învățământului, a adoptat hotărârea privind modul de aplicare a hotărârii de revenire la «â» și «sunt» în grafia limbii române, document publicat în «Monitorul oficial al României» din 22 martie 1993. Tot aici sint reproduse Regulile «Sextil Pușcariu» pentru scrierea literelor «â» și «î»: Literele «â» și «î» corespund

aceluiași sunet, întrebuiindu-se după următoarele reguli:

a) î se scrie întotdeauna la începutul și la sfârșitul nemijlocit al cuvântului: *Il, Imbrățișez, împărat, înger, Ișii, Ișii, amărți, coborî, hotărî, tărti, ură...*;

b) Tot î se scriem și în corpul cuvintelor, când, prin compunere, î de la începutul cuvintelor ajunge medial: *neimpăcat, nelndural, neinsemnat, preainălat, preainălăpinat.*

Vom scrie intr-însul, dar dânsul.

c) în toate celelalte cazuri se scrie, în corpul cuvintelor, *ă: bând, când, făcând, gât, mormânt, râu, român, sfânt, vână...*

Acstea sunt în principiu modificările aduse ortografiei limbii române. În scopul de a informa cititorii revistei în problema dată, publicăm raportul acad. Mihai Drăgănescu, Președintele Academiei Române, «Ortografia limbii române. Cu Hasdeu, Maiorescu, Pușcariu și Rosetti» și referatul lingvistului Gh. Mihăilă («Câteva reflecții privind ortografia limbii române») ambărte ținute în cadrul Adunării generale a Academiei Române din 17 februarie 1993. Pentru ca cititorii interesați să cunoască toate probele pro și contra, reproducem de asemenea și articolele dnei Carmen-Gabriela Pamfil, cercetătoare la Institutul de Filologie Română «A. Philippide» din Iași («Pe marginea unui raport academic sau Ce nu știe d-l președinte al Academiei Române») și al cunoscutului romanist suedez Alf Lombard «Despre folosirea literelor ă și î».

«L.R.»

Acad. M. DRĂGĂNESCU
București

ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE. CU HASDEU, MAIORESCU, PUȘCARIU ȘI ROSETTI

1. INTRODUCERE

Limba română este opera poporului român și a oamenilor săi de cultură, din biserică, din literatură și din știință. Ea a fost creată de întreaga cultură română și nimeni și nici un grup de specialitate, fie el și din domeniul lingvisticii, nu poate să o transforme de unul singur sau să o mențină în tipare care nu î se potrivesc. Un asemenea grup ar forma atunci o subcultură care să ar rupe de fluxul general al culturii unui popor.

Academia Română, și repet, Academia Română, iar nu aceea din unele etape trecătoare în care ea și-a pierdut acest nume, reprezintă fluxul general al culturii române și de aici vine dreptul ei fundamental de a-și spune cuvântul, cu specialiști din toate domeniile, asupra celor mai esențiale probleme ale ființei culturale și spirituale românești.

De aici a decurs și dreptul ei de a păzi limba română literară și a o conduce în modul cel mai firesc cu puțință în concordanță cu tradițiile acestei limbi în condițiile schimbărilor impuse de vremuri.

Într-o asemenea problemă fundamentală cum este limba pe care o vorbim, o ascultăm, o scriem, o citim și o învăță și calculatoarele electronice, pozițiile adoptate în ultimii doi ani de Academia Română cu unele corecții, ținând seama și de unele observații făcute de lingviști, au fost intemeiate, deoarece între timp s-au adunat argumente supli-

mentare în favoarea punctelor de vedere ale Adunării Generale a Academiei Române.

SĂ NE ÎNTOARCEM PUTIN ÎN SECOLUL TRECUT: BOGDAN PETRICEICU HASDEU

În problemele care ne interesează, două mari figuri ale culturii române au adus contribuții esențiale, anume Bogdan Petriceicu Hasdeu și Titu Maiorescu, fără a nega rolul altor înaintași la care se referă și aceștia.

Bogdan Petriceicu Hasdeu, în prima sa operă fundamentală în domeniul filologic-lingvistic **Cuvinte din bătrâni** (trei volume, 1877-1881), a doua fiind **Etymologicum magnum Romaniae** (1884-1898), scrie:

«Nemic mai social ca limba, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societății. Nemic mai expus, prin urmare, la pericolul unor aprecieri emotionale în loc de cele raționale. Limba unui popor se confundă și se identifică cu naționalitatea lui, cu memoria părinților, cu leagănul, cu mama, de unde **ca** se și numește **limba maternă**, expresiune sublimă, necunoscută anticității, născută în Italia din veacul de mijloc și pe care de laaintea latină au împrumutat-o apoi germanii. Zicând aceasta, iată că cu însumi, ca român, simțesc o caldă emoție. A o birui pe-deplin, a o supune rațiunii celci reci, fără a scoate măcar un suspin de protestare, e anevoie.

Momentul cel mai priincios pentru constatarea, înțelegerea și primirea adevărului este acela, când o cestiune socială a fost deja exagerată în două direcții opuse; căci numai atunci emoționea, izbită prin antiteză, se sperie de extreme, se oprește cu nedomerire, recheamă ea însăși ajutorul rațiunii!»¹

Hasdeu începe cu inceputul: «limba poporană». Înainte de a prezenta câteva observații asupra modului său de transliterare a unor texte românești din anii 1550-1600 și până în 1626, de la caractere chirilice la caractere latine, vom mai prezenta câteva luări de atitudine ale acestui mare savant:

«Primele încercări asupra graiului poporan al românilor, conduse într-un mod ceva mai sistematic, se datorează unei pleiade de ardeleni: Șincai, Samuil Micu, Petru Maior, a căror mărimă trebuia măsurată nu prin ceea ce ei au făcut, ci prin ceea ce voiau să facă: a deștepta naționalitatea română, a o deștepta cu orice preț. **Sunteți fii ai Romei**, au strigat ei; și românul, zguduit din somn, s-a pus pe gânduri.

În acest chip s-a plăsmuit la noi și a crescut treptat până la un non plus ultra o direcție unilateră în sensul latin. Toate elementele limbei române sunt latine și numai latine. Se știe că Lexiconul Budan de la 1825, a cărui parte etimologică este opera lui Petru Maior, trage pe turcul alai din latinul aula, pe slavicul beciscnic din latinul imbecillis, pe albanezul brad din latinul abies, brânză din prandum, bardă din dolabra, ceas din caedo etc.

Această școală a produs doi bărbăți de-naintea căror cată să se-nchine toți românilor: Cipar și Laurian. Cipar a supus cel întâi unui studiu critic vechile texturi române, Laurian, pe de altă parte, a presimțit, înainte de somități occidentale, două dintre pârghiele cele fundamentale ale lingvisticei contemporane: ne-ntreruptă continuitate dialectală și reconstrucția prototipurilor. Când el zice că dialectul sard unește Italia cu Spania, dialectul piemontez pe Italia cu Franția, iar dialectul sicilian pe Italia cu România; când el reconstruiește apoi pentru **Tatăl nostru** românesc de astăzi trei tipuri succesive anterioare, cari îl leagă cu **Pater noster** latin; procedura poate fi necorectă, dar ideea — dez-

voltată mai târziu, de Schleicher, de Schuchardt, de Ascoli — e roditoare și adevărată științifică.

Și totuși această școală, pe care o justificau impregiurările nașterii sale și latinitatea cca reală a limbei române, trebuia să cază prin exces.

Cealaltă direcțiune unilaterală, într-un sens exagerat antilatin sau chiar latinofob, o reprezintă mai cu seamă Cihac în tomul II din **Dictionnaire d'etymologie dacico-romane**, căci în tomul I el se ținea cam incolor.²

B. P. Hasdeu aprecia Școala Ardeleană și latinismul ei, condamnându-i exagerările, dar era și împotriva exagerărilor latinofobe, cum el le numește. De altfel, între aceste două tendințe el se declară deschis mai curând de partea latinismului, iar această declarație o considerăm de cea mai mare importanță:

«Nu numai ca metodă și ca onestitate științifică, dar și ca principiu, exagerațiunica latinoromană a lui Petru Maior este mai legitimă decât exagerațiunea slavomană a lui Cihac.

Petru Maior, exagerând latinitatea graiului român, exagerează un adevăr, la care știința tot va trebui să revină, după ce-și va da mai întâi osteneala de a înlătura trăsurele cele încărcate. Cihac, din contra, exagerând slavismul românilor, ba încă sub toate puncturile de vedere, exagerează o exagerațiune, care ia nește proporții gigantice pentru a deveni o curată fantomă.³

La acest citat, am mai adăuga încă unul, pe care îl considerăm la fel de important:

«Factorul cel mai activ al **limbei naționale** este limba literară, care lucrează la unificarea dialectelor mai ales prin școală și prin limba poetică.⁴

Să nu conțeze atunci modul în care poeții scriu și doresc și astăzi, să scrie în limba română? Sau scriitorii, în general? Să nu conțeze factorul estetic în grafia și vorbirea limbii române, când este evidentă inestetica acestui «îi»?

În privința transcripțiunilor lui Hasdeu, în primele două volume masive din «Cuvinte din bătrâni», **întotdeauna î la începutul cuvintelor este redat cu î din î în transcripție latină**. Pentru ceea ce astăzi scriem cu î sau â în interiorul cuvintelor, Hasdeu folosea în absolută majoritate a cazurilor simbolul ă. Astfel⁵:

văndut — vândut
 răndulu — rând
 căndu — când
 săntu — sfântu
 mănăstire — mânăstire
 ajungăndu-l — ajungându-l
 neavândă — ncavând
 cămpu — câmp
 cătă — cât
 păñ, păñă — până
 plăngă — plângă
 cuvăntu — cuvânt
 etc.

Rareori folosește ă, ca spre exemplu în cuvântul **întâia** (vol. II, pag. 89, ref. 5) sau în expresia **tăcea mâlcă** (vol. II; pag. 405, idem) sau **mândru** (vol. II, pag. 77, idem). Foarte rar folosește pe î în interiorul cuvintelor. Astfel, găsim cuvântul **sîntei** (pentru **sfântei** de la **sfântă**, V.I., pag. 163,

idem) sau **stăpînei** (ibidem). În cele de mai sus nu ne referim la modul de pronunție al cuvintelor, ci la modul în care Hasdeu scria, în interiorul cuvintelor predominând **a** în loc de **i**, indiferent de căciula pusă pe literă. Într-o lucrare asupra operei lui Hasdeu, un lingvist ca Hugo Schuchardt afirmă:

«O întrebare apare la începutul oricărei cercetări care urmărește coloritul de limbă a unui text mai vechi: în ce măsură «literele corespund sunetelor? Nu este niciodată ușor să răspunzi corect la o astfel de întrebare în toate punctele ei, iar la documentele românești din secolul al XVI-lea este chiar destul de dificil».⁷

Găsim însă la Schuchardt afirmația «ă și i exprimă doar aproape același sunet».⁸ Cu alte cuvinte, Hasdeu a preferat să scrie sunetul **a** (I) în interiorul cuvintelor cu **a**, iar la începutul cuvintelor cu **i**.

Iar Schuchardt remarcă, de asemenea în secolul trecut, cum «Românii au fost exclusi timp de secole — nu din vina lor, ci prin defavoarea soartei — de la activitatea spirituală a popoarelor occidentale». În acest secol a fost un fapt istoric excluderea noastră de la viața cultural-spirituală a popoarelor occidentale, lucru urmărit cu intenție până și în Academia Republicii Populare Române și Republicii Socialiste România, inclusiv prin deformarea grafiei limbii române pentru a o îndepărta de a celorlalte limbi române. S-a urmărit o rupere a limbii române de celelalte limbi române, și ceea ce s-a impus în 1953 era considerat numai un început. Este cazul că noi astăzi să lăsăm definitivă această primă cucerire din 1953 în teritoriul limbii române, pentru că în viitor să mai fie posibile și altele? Ne-am lua o mare răspundere pentru viitorul neamului nostru, a cărui ființă depinde și de limba pe care o scrie și vorbește.

G. Mihăilă⁹, care a studiat cu atenție activitatea filologico-lingvistică a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu și modul în care aceasta a fost receptată la Academia Română, notează:

«Referindu-mă la una din obiecțiile formulate cu privire la tomul I, socotit de unii academicieni o simplă ediție de texte vechi, însoțită **ici-coleacu note și adnotăriuni**, Barițiu insistă asupra faptului că la ambele volume este vorba de **cu totul altceva**: de aplicarea științei exegetice și hermeneutice **la acele produse ale literaturii vecchi românești** pe care filologul este dator totodată a le reproduce **cu toată grijă și fidelitatea**, spre a fi accesibile **lectorilor competenți în materie**. Raportul expune în continuare conținutul noii cărți, insistând asupra faptului că **mai bine de trei din patru părți dintr-insa este însuși studiul erudit, ca fruct al ostencelilor autorului**.¹⁰

Și, nu mult mai departe G. Mihăilă observă:

«Prin acastă poziție înțeleaptă de mediere, ilustrul cărturar brașovean (G. Barițiu n.n. M.D.) făcea chiar în sănul Academiei ca balanța să incline definitiv spre curentul modern în adevăratul sens al cuvântului, reprezentat de scriitori și savanți ca: V. Alecsandri, I. Ghica, Al. Odobescu, T. Maiorescu și, nu în ultimul rând B.P. Hasdeu. Biruința **Cuvantelor** lui Hasdeu era, deci, o biruință a **noii direcții** în lingvistica și filologia românească, promovată cu mijloace diferite, printre alții, de cei doi **emuli** (colegi ai săi din Academie, n.n. M.D.) T. Maiorescu și B.P. Hasdeu. Prin votul său favorabil din 10 aprilie 1880 pentru atribuirea Premiului Heliade-Rădulescu (5000 lei) tomului II din **Cuvante**, Academia consacra nu numai o carte și pe autorul ei, ci și o nouă orientare în politica cultural-lingvistică. Din cei 22 de votanți, 20 s-au pronunțat pentru și numai doi contra. Printre primii au fost, desigur, V. Alecsandri, T. Maiorescu, I. Ghica. G. Barițiu și mulți alți membri ai Academiei din toate cele trei secții — literară, istorică și științifică.¹¹

Aceasta a fost tradiția Academiei Române în privința limbii: toate secțiile, deci toți reprezentanții de vază ai intelectualității române să-și spună cuvântul.

Și undeva mai departe, G. Mihailă mai notează:

«Barițiu era bucuros să constate că iconoclast din tinerețe — care se ridicase împotriva Școlii Ardelene și a latinistilor, în numele **dacismului (Pierit-au dacii?)** — le recunoștea acum meritele, deși nu inceta să remarce exagerările, căci țelul lor a fost a **deștepta naționalitatea română**.

...Critică lui se îndreaptă acum mai ales împotriva **celeilalte direcționi unilaterale, într-un sens exagerat antilatin sau chiar latinofoob**, reprezentată în tomul II al Dicționarului lui Cihac, recent publicat, și ea nu putea să nu intrunească adeziunea lui Barițiu, care scocea primul în evidență **sănătosul principiu al cerculațiunii în limbă stabilit de d-sa (Hasdeu) și demn de toată atenționarea națiunii întregi**.

Pe aceeași linie, democratul și patriotul Barițiu aproba principiile expuse de autor în paragraful consacrat limbii naționale, care, începând cu definiția națiunii, sublinia existența acesteia în funcție de **o limbă comună uniformă**, cultivată sub forma limbii literare unice, spre care tinseseră cele mai luminate minți din generațiile precedente: Iacă, Domnilor — conchidea Barițiu — sublimul scop ce avuseseră bătrâni noștri, despre care vorbește Hasdeu în prefațiunea sa: **crearea, încheierea, stabilirea unei limbi naționale românești, din toate dialektele poporului, care să ajungă a fi comună tuturor românilor din toate țările locuite de ei**. Pe linia deschisă de studiile savantului lingvist, intelectualii erau chemați în încheiere, să lucre din răsputeri la **înălțarea unui edificiu mare și foarte durabil, care să merite în adevăr numele sublim de limbă națională comună, fără care nu este națiune**. Și d-l Hasdeu, asternând mai bine calca spartă (deschisă — n.n.) de bătrâni, arată cărturarilor și direcționarea în care avem să o continuăm.³

Bogdan Petriceicu Hasdeu a fost, fără indoială, un uriaș al teoriei limbii române.

Al doilea uriaș din secolul trecut și începutul acestui secol a fost Titu Maiorescu.

3. TITU MAIORESCU

Junimea, animată de Titu Maiorescu, s-a preocupat de ortografia limbii române. Titu Maiorescu a elaborat el însuși un studiu **Despre scrierea limbii române** (1866, Iași)⁴ și a contribuit în mod esențial la stabilirea regulilor ortografice de către Academia Română în anul 1904. În prima pagină a studiului din 1866 găsim următoarea poziție de principiu a acestui mare indrumător al culturii române: «Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fiecare țărâmul său aparte, în care își dezvoltă în mod special individualitatea și separându-se aici de toate celelalte, își constituie naționalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modern să-și aibă o formă de stat națională, o împărțire a societății naționale, o dezvoltare științifică a sa și mai ales o literatură și o limbă națională»⁵.

Și mai departe: «Ficcare Român scrie că e Român, și în ori ce va face el de acum înainte, va căuta cu necesitate a se pune în legătură pe cât va putea mai nemijlocit cu tradiția latină de la care însuși a primit viața sa intelectuală»⁶.

La numai 6 ani de la introducerea oficială a caracterelor latine în scrierea limbii române, Maiorescu demonstrează necesitatea lor firească, constatănd și anume dificultăți pentru simbolurile unor sunete care nu au corespondent în limba latină. Dar unele dintre acestea provin totuși la origine din limba latină și atunci Maiorescu analizează principiul etimologic și principiul fonetic în scrierea limbii, considerând că pentru limba română se impune un principiu fonetic-eticologic, în care accentul să fie pe aspectul fonetic, dar un fonetism atenuat de situația obiectivă a limbii române.

Titu Maiorescu respinge **sistemul pur etimologic**¹⁷ care a influențat la un moment dat și Academia Română; și se pronunță pentru adoptarea în esență a **principiului fonetic** care cere ca fiecărui sunet să-i corespundă o singură literă și, în general, fiecare cuvânt să se scrie astfel cum se pronunță.

Având însă în vedere natura limbii române, asupra principiului fonetic, Maiorescu afirmă în mod documentat: «cl nu este un principiu general și absolut al scrierii române, ci trebuie restrâns în mod esențial.»¹⁸

«Prin urmare rămâne constant că fonetismul nu este un normativ absolut al scrierii și cu atât mai puțin principiul cel mai «simplu, natural și ușor» și dacă ne încredințăm lui exclusiv în speranța unci direcții sigure pe calea noastră ortografică, la prima îndoială busola se dovedește a fi un fier brut fără spirit magnetic, și cu toții suntem siliți a căuta acum ideea superioară, care, determinând marginile fonetismului, să ne arate, câte litere trebuie să aibă un alfabet, fiindcă nu le poate avea toate, și ce formă exterioară trebuie ele să aibă, ca să se primească de inteligență cu promptitudinea corespunzătoare scopului»¹⁹..., «fiindcă scrierea din contră are între altele și scopul intelectual de a fixa, și de a susține unitatea națională sau etnografică a unui popor, de nu a o frângere și a nimici.»²⁰

Maiorescu pentru sunetul **â** (i) preferă scrierea numai prin **ă**. În volumul său găsim astfel:

ăncă pentru *încă*²¹

ăntăiu pentru *întăiu*²²

ănse pentru *însă*²³

eliminănd pentru *eliminând*²⁴.

Pentru **i** la început de cuvinte preferă scrierea **i**, dar uneori scrie cu **ă**: *ângeru* pentru *înger*²⁵.

Concluzia sa asupra scrierii fonetice a fost următoarea:

«Fonetismul nu este un **principiu fundamental** al scrierii, ci este o regulă secundară, supusă adevăratului principiu, care este intelectual. Este dar falsă orice formulare a regulei fonetice exprimată în mod absolut.»²⁶

Se știe ce înrăurire covîrșitoare a avut Titu Maiorescu asupra culturii române. În filosofie, el a fost urmat de P.P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru și Ion Petrovici. El a fost intemeietorul criticii literare românești, urmat de M. Dragomirescu, E. Lovinescu, Paul Zarifopol, D. Caracostea, Pompeiul Constantinescu, Tudor Vianu, George Călinescu și alții²⁷. În lingvistică se dovedește la fel de important, fiind urmat de Sextil Pușcariu, Alexandru Rosetti, și alții.

4. DIN NOU DESPRE HOTĂRÂREA DIN 1953

În raportul privind ortografia pe care l-am prezentat în fața Adunării Generale a Academiei Române la începutul anului 1991, publicat apoi în **Academica**²⁸, am adus argumentele necesare care condamnă lovitura puterii totalitare dată limbii române în 1953 și fără a cărei înlăturare nu

poate fi vorba de încheierea bazelor necesare renașterii Academiei Române și, prin ea, de revenirea culturii române la matca ei firească.

Schimbarea ortografiei limbii române în 1953 a avut ca principali inspiratori, sub influențe care nu mai trebuie amintite, pe Leonte Răutu, Mihail Roller și chiar Iosif Chișinevschi.

Rolul lui Mihail Roller, nu numai în falsificarea istoriei noastre, ci și al apropierei limbii române de limba rusă, ca un cap de pod într-un teritoriu ce urma să fie treptat cucerit, este pus în evidență și de Silviu Brucan care în cartea sa recentă de memorii menționează: «Academicianul Roller, care inițiașe o adevărată campanie de rusificare a limbii române și istoricul românilor, este trecut pe linie moartă»²⁹.

Fănuș Băileșteanu a analizat o parte din activitatea lui Mihail Roller la Academie³⁰ și rezultă că în timpul în care el era (în anii 1948-1953) factorul politic al puterii în Academie, atunci s-a pregătit și luat hotărîrea din 1953. Mărturii în această privință avein nu numai de la Silviu Brucan, ci și de la Mihnea Gheorghiu și cu siguranță că mai sunt personalități care știu acest lucru și o pot spune. Mihail Roller nu a lăsat prea multe urme scrise în Analele Academiei, mai ales că unele Anale din perioada anilor 50 au apărut cu 10 ani întârziere. În schimb, dispunem de un document important, aparținând lui Leonte Răutu³¹, o comunicare la o sesiune lărgită a Academiei R.P.R., din 21 – 25 martie 1951, dedicată lingvisticii, și care a impulsionat modificarea ortografiei. Câteva citate din această comunicare sunt edificate:

«Lucrările tovarășului Stalin au determinat o schimbare binefăcătoare în domeniul științei lingvistice din țara noastră. Au fost aruncate deoparte tezele marxiste perimente care constituiau o piedică în calea desvoltării științei lingvistice. Lingviștii noștri, aşa cum a arătat-o în comunicarea sa Acad. Petrovici, pregătesc o serie de lucrări de mare însemnatate pentru desvoltarea limbii române.

Dar, fără îndoială, rezultatele studierii lucrărilor geniale ale tovarășului Stalin ar fi fost mai mari, dacă lingviștii noștri – din nefericire nu prea numeroși – ar fi primit un ajutor mai eficient din partea filosofilor.»

«În anul 1947 a apărut la Copenhaga și București a doua ediție revăzută și adăugită a lucrării Acad. Al. Rosetti **Le mot. Esquisse d'une théorie générale**. În această carte este dezvoltată o teorie idealistă inspirată din lucrările lingviștilor idealiști occidentali. Pe baza unor citate din lingviști idealiști autorul susține în această carte că «nici filosofia, nici lingvistica nu ne furnizează mijloacele pentru a dovedi în mod precis anterioritatea gândirii asupra limbii sau a limbii asupra gândirii» (op. cit., pag. 9). Autorul este puternic influențat de filosofia agnosticistă...».

«Nu este misiunea mea să analizez bogatul program de activitate în domeniul lingvisticii, prezentat aci Sesiunii.

Tovărășul Gh. Gheorghiu-Dej, care acordă o mare atenție problemelor legate de desvoltarea limbii române, luând cunoștință de acest program, a scris:

«Iată un program de foarte mare însemnatate. Dacă autorii acestui program vor asigura și aplicarea lui în practică, vor merita stima și dragostea poporului nostru.»

Ne rămâne să urăm lingviștilor noștri deplin succes în atragerea unui număr tot mai mare de forțe noi, proaspete, în activitatea științifică și în realizarea programului prezentat Sesiunii. Aș vrea, totuși, în această ordine de idei, să mă opresc pe scurt asupra a două sau trei chestiuni.»

«Studierea influenței slave asupra formării și desvoltării limbii române este una din cele mai actuale și însemnante sarcini ale lingvisticii noastre. În acest domeniu au existat falsurile cele mai grosolane tăcuite de

salahorii ideologici ai claselor dominante în scopul de a ne izola de poporul rus, de Uniunea Sovietică. Studiul influenței slave în limbă, viața de stat și cultură a poporului român este un factor important de strângere a legăturilor de frătească prietenie ce ne leagă de popoarele țărilor slave de democrație populară, care împreună cu noi, împreună cu poporul maghiar și cu cel albanez, construiesc socialismul. Studiul influenței slave este mai ales un factor de strângere a legăturilor de prietenie și frăție cu marele popor rus, cu poporul ucrainean și cu alte popoare ale eliberatoarei și prieteniei noastre, citadela socialismului și a lumii — Uniunea Sovietică».

«Filosoful «spatiului mioritic» Lucian Blaga, scria de pildă într'un limbaj de felul acesta: «Opera de artă este un obiect cu aspect de cosmoid, fiindcă în ea se exprimă o garnitură întreagă de categorii speciale, o matrice cosmogenetică suficientă și-să». Nu se lasă mai prejos nici poetul descompunerii T. Arghezi, care scria despre «actul de conjugabilitate cu nevoia, căruia trebuie dat derivativul înalt al jertfei de sine».

«Poetul Ion Barbu, ale cărui poezii și acum constituie slăbiciunea secretă a unora dintre intelectuali și care este de altfel un matematician valoros, a ajuns pur și simplu la interjecții...».

Nu se regăsesc aici sursele argumentației modificării ortografiei din 1953, impusă și prin intimidarea unor lingviști ca Iordan, Rosetti și Graur, ca și a celor mai valoroși scriitori români?

În fine, la 8 mai 1951, Academia Română înaintează lui Iosif Chișinevschi, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri în acel moment, un raport asupra desfășurării sesiunii Academiei din 21-25 martie 1951 în care se arată:

«c) Sesiunea Secției a VI-a (Știința Limbii, Literaturii și Arte), lărgită cu participarea reprezentanților Ministerului Învățământului Public, ai Institutelor Pedagogice și ai Catedrelor Universitare de specialitate.

Sesiunea va avea ca obiectiv discutarea problemelor în vederea aplicării complete a invățăturii lui I. V. Stalin la studiu și predarea limbii române, a limbii ruse și a limbilor popoarelor conlocuitoare în școli, institute și universități, la întocmirea gramaticii, a ortografiei, a manualelor școlare, precum și a Dictionarului limbii române, editat de Academia R.P.R.»³²

Aș dori să amintesc aici câteva afirmații pe care le-am făcut în raportul³³ pe care l-am prezentat în 1991 la marea festivitate a aniversării a 125 de ani de existență a Academiei Române. Referindu-mă la perioada de după anul 1948 afirmam:

«Cel mai mult au avut de suferit secțiile literară și istorică, deoarece ele erau mai aproape de esența sufletului românesc. În schimb, a fost numit membru al Academiei Mihail Roller, una din cele mai nefaste figuri din istoria Academiei, care a falsificat istoria României și s-a erijat în cenzorul activității Academiei, servind interese străine de țară»³⁴.

Și mai departe: «Una din măsurile cele mai grave luate în primii ani ai regimului socialist totalitar a fost aceea a modificării ortografiei române, în anul 1953, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri»³⁵.

Asemenea aprecieri, ca și cele din ianuarie 1991, au fost insușite de Prezidiul Academiei Române și de Adunarea Generală, precum și de o audiență intelectuală românească foarte largă.

5. MOMENTUL 1964-65 ȘI ÎNVĂȚĂMINTELE LUI

O examinare a arhivei Academiei Române confirmă întru totul poziția pe care am alopat-o împreună cu Prezidiul Academiei și Adunarea

Generală, și anume că hotărârea din 1964 privind reintroducerea în alfabetul limbii române a literelor ă și î, însă numai pentru cuvinte ca România, român și derivatele lor, a fost ilegală, deși binevenită. Dar în același timp, insuficientă.

Această examinare a efectuat-o Fănuș Băileşteanu care a și publicat un articol în **Academica**.³⁶

Ce se constată? Ce constatăm?

În primul rând, din punct de vedere formal, hotărârea privind unele modificări ale ortografiei a fost luată de Prezidiul Academiei Române și nu de Adunarea Generală a Academiei Române. Propunerea a fost făcută de Biroul Secției de Limbă, Literatură și Artă, ocolindu-se o discuție în secție, după cum se plânge Al. Rosetti într-o scrisoare-document³⁷ adresată către Prezidiul Academiei. Inițierea propunerii să făcăt de Institutul de lingvistică, unde Al. Rosetti a cerut, în zadar, revenirea completă la scrierea cu ă în interiorul cuvintelor. De menționat că nu s-a cerut și adoptat o Hotărâre de Guvern, deși se modifica, de către o instituție subordonată Guvernului, decizia acestuia din 1953, ceea ce nu era legal. De altfel, sunt și alte neregularități în desfășurarea evenimentelor ortografice din 1964-65, dar nu ne mai oprim asupra lor, subliniind doar gravitatea ocolirii Secției și Adunării Generale.

Partea bună a hotărârii a fost reintroducerea alături de fi a literei **ă** în alfabetul limbii române, alfabet care își mărește numărul literelor de la 27 la 28.

Se pune însă întrebarea: Nu s-a încălcăt atunci principiul fonetic, considerat sacrosant astăzi de cățiva lingviști care lucrau și atunci la Institutul de lingvistică? Dacă principiul fonetic este lege lingvistică, similar legilor termodinamicii, cum consideră un coleg care nu ține seama nici de filosofia limbajului, nici de istoria limbii române, nici de a lingvisticii românești, nici de faptul că limbajul natural a devenit și o problemă majoră a inteligenței artificiale și deci specialistii în informatică ar putea să aibă și ei un cuvânt³⁸, atunci cum a fost posibil să se accepte o a doua literă **ă** pe lângă **i**?

Înseamnă că principiul fonetic, deși predominant în limba română literară de la Titu Maiorescu înceoace, nu este și nu poate fi absolutizat pentru limba română! Acest lucru a fost demonstrat de mari înaintași, recunoscut în 1964 și deci este mai științific pentru noi, mai rational, rationalitatea fiind mai largă decât o logică mecanică, să readucem pe la locul lui în limba română, pentru a respecta gândirea celor mai mari lingviști din secolul trecut și din acest secol, pentru a satisface intelectualitatea românească, intelectualitate care se simte solidară din punct de vedere cultural în primul rând cu cultura occidentală, în special latină, fără a neglija și ceea ce ne leagă de alte culturi, cum sunt cele germanice, slavice și-a. Academia Română are datoria să scoată din limba română un cap de pod străin și oricât ne-ar acuza de diversiune politică anumiți lingviști, care se pierd în argumente subrede, noi intelectualii din Academia Română vedem pădurea și nu copacii. În 1953 limba română a fost poluată, iar noi avem astăzi capacitatea să înlăturăm această poluare printr-un act de cea mai mare importanță națională. Noi procedăm legal, deschis, iar amenintările care apar în unele articole publicate chiar în reviste ale Academiei la adresa membrilor Academiei Române nu pot intimida pe cei care au dreptul de a lua o hotărâre și pe care conștiința lor le-o impune.

6. CE SPUN UNII LINGVIȘTI ROMÂNI

Față de inițiativa Academiei Române care trebuie considerată ca un act în cadrul procesului ei de renaștere, inclusiv de renaștere a rolului ei în viața națională, cea mai gravă acuzație, pe care o respingem, considerând-o ca o insultă adusă celui mai înalt for de cultură și știință al țării, este aceea că Adunarea Generală a Academiei a comis un act de diversiune politică. Teza diversiunii a fost susținută, în principal, de D-na Mioara Avram, care a inițiat-o și pe D-na Flora Șuteu de la Institutul de lingvistică al Academicii.

Tot diversiune a fost și recunoasterea drept membru ai Academicii Române fără întrerupere a celor 98 de personalități excluse prin hotărâre de stat în 1948? Tot diversiune a fost aducerea lui C. Brâncuși, M. Eliade, C. Noica și E. Lovinescu și altora în sănul Academiei Române, fie și post-mortem? Tot diversiune a fost și reluarea emblemei Academiei Române din secolul trecut, în timp ce revista «Limba Română» poartă încă pe copertă imaginea Academiei Republicii Socialiste România, scriind doar actualizat Academia Română? Tot diversiune a fost și alegerea a peste 100 de oameni de cultură și știință drept membri noi ai Academicii Române, schimbând de fapt structura Adunării Generale? Tot diversiune a fost și reluarea alegerilor de membri de onoare, printre care și înalți prelați ai bisericii ortodoxe din România, dar și ai altor biserici? Tot diversiune a fost și delimitarea de comunism prin măsura ca cei care au făcut parte din forul conducător al Partidului Comunist să nu poată fi membri ai Prezidiului Academiei timp de 8 ani din momentul în care au avut această calitate? Tot diversiune a fost și sărbătorirea a 125 de ani de existență a Academiei? Tot diversiune a fost și alegerea ca membri de onoare a unor mari personalități din străinătate, care au acceptat cu bucurie această alegere?

Atunci, întregul proces de renaștere al Academiei Române este o diversiune. Insultă adusă Academiei Române este mult prea gravă.

La Congresul al IV-lea al Filologilor Români (Timișoara, 4-6 iulie 1991) D-na Flora Șuteu provoacă firea românească și afirmă: «Nu de conștiință latinității limbii sale are nevoie astăzi poporul român, fiindcă nimeni nu mai face efortul zadarnic de a-i-o nega. Iar a-ți imagina că, prin învățarea ortografiei, poți dezvolta sentimente patriotice în lumea modernă înseamnă să nu ții în nici un fel seamă de psihologia elevului, al cărui bun simț reacționează fără greș, respingind orice slogan. Or, a spune că **â și sunt** trebuie reintroduse în norma noastră literară fiindcă au fost în mod samavolnic înlăturate de comuniști este un slogan, care poate ascunde multe motivații. Una nobilă, pe care aş numi-o mistică semnului grafic. Sunt bucuroasă să pot declara deschis că misticismul mi se pare în multe domenii ale vieții omului de o importanță capitală. În materie de ortografie însă el este intotdeauna pagubos, dacă impune unui popor ruperea unei importante tradiții grafice deja create. Altă motivație, mai puțin nobilă, ar fi aceea care foarte exact a fost numită în presă diversiune. Nu vreau să fac nimănui nici un proces de intenție, dar este evident pentru orice observator atent al fenomenelor vieții noastre sociale actuale că revenirea la comunism se poate oricind produce prin electorat (culmea!), chiar dacă Academia ne va obliga să scriem cu **â** în loc de **i** cuvintul piine sau să scriem și să pronunțăm sunt în loc de **sînt**. Diversiunea ar consta deci, după opinia mea, în spulberarea suspiciunii de neocomunism.»³⁹

De ce nu rămâne D-na Flora Șuteu pe tărâmul lingvisticii? Poate și pentru că Academia intervine pe acest teren. Bine. Dar D-sa vorbește de

mistica semnului grafic. În luna noiembrie 1992 am făcut o vizită la Bruxelles, la Academia regală de limbă și literatură franceză, înmânând titlul de membru de onoare Secretarului perpetuu al acestei academii, D-*l Jean Tordeur*. Am discutat cu D-sa la București problemele ortografiei care ne frâmântă și era foarte mirat acum, la Bruxelles, că nu am reușit să le rezolvăm. Mi-a vorbit în schimb despre importanța ideologică a unei scrieri, de caracterul de ideogramă a unui cuvânt ca **pâine** sau **piine**. D-na Flora Șuteu vorbește de mystica semnului grafic. Este aceeași idee, dar uită că ruperea unei tradiții grafice create s-a produs cu adevărat în 1953 și noi dorim ca ea să fie reinviată conform renașterii de care vorbeam. Cred că au mai mare greutate Hasdeu, Maiorescu, Pușcariu, Rosetti și Emanuel Vasiliu și mulți alți lingviști pe care poate îi voi aminti, decât Leonte Răutu, Mihail Roller și chiar Al. Grăur și I. Iordan să. care au fost de acord în cele din urmă cu modificările din 1953.

Astăzi Academia Română nu mai poate fi suspectată de neocomunism. În mod liber și conștient poate hotărî ceea ce este strict necesar pentru îndreptarea ortografiei limbii române, lăsând într-adevăr lingviștilor să facă propuneri ulterioare pentru orice alte aspecte ortografice pe care le vor considera necesare, dar ținând seama și de ceea ce se sugerează de către membrii Academiei Române.

În lucrarea citată de la Timișoara, D-na Șuteu este de părere să se admită variantele **sunt-sint**, precum și **filosof/filozof**⁴⁰. Afirmă de asemenea că s-ar putea accepta și formele **câinec**, **mâinec**, **pâinec**, pe considerentul foarte intemeiat, «că cele două litere **î** sunt supărătoare prin alăturarea lor»⁴¹. Într-adevăr, această alăturare este de o urătenie flagrantă deși se susține de unii lingviști că esteticul nu poate juca nici un rol în scriere (?), contrar celor mai mari lingviști români.

Curând însă D-na Șuteu retragează această ultimă propunere semnificativă, deoarece:

«Mi s-a atras atenția, într-o discuție particulară, că lista unor asemenea cuvinte este foarte lungă, ca cuprinzind cuvinte ca **lămiec** și toate verbele formate de la interjecții cu sufixul **-îi**.⁴² Nu mai este nevoie de comentarii!

Este demn de remarcat că și Gh. Constantinescu-Dobridor extinde, ca propunere, pe îla mai multe cuvinte decât în **român** și **România**⁴³. Pentru a admite acest lucru, acest lingvist afirmă:

«Și noi considerăm că principiul fonetic în ortografia limbii române trebuie să prevaleze, aceasta însemnind în primul rînd simplificare și accesibilitate, ușurare în scrierea cuvintelor, mai ales cînd este vorba de literele **î** și **â**. Totuși, suntem de părere că nu trebuie să ajungem la o absolutizare a acestui principiu, dacă practica, uzul, realitățile lingvistice și culturale actuale, nevoile de perspectivă ale vorbitorilor impun unele mici concesii în favoarea principiului etimologic. Dacă între 1926 și 1932 marii lingviști și scriitori, în frunte cu Sextil Pușcariu, au ajuns, din dorința de unitate a forului academic, la un compromis, de ce nu s-ar întîmpla acest lucru și acum? Ne gîndim la două amendamente în legătură cu scrierea cuvintelor românești care au în prima silabă fonemul **î**.»⁴⁴ Al doilea amendament se referă la utilizarea lui **â** în nume proprii. Iată un exemplu de revenire la rationalitatea ortografiei limbii române, chiar dacă autorul nu se poate desprinde complet de **î**-ul din 1953.

La masa rotundă pe tema ortografiei limbii române care a avut loc la Iași în cadrul Zilelor Academice Ieșene, 7-8 noiembrie 1991, Carmen-Gabriela Pamfil într-un referat, publicat primul într-un volum special⁴⁵, afirmă:

«Deci, recomandarea Academiei de a scrie cu **â** în corpul cuvintelor și

cu **î** la inițială sau finală de cuvânt, nu este o concesie făcută etimologismului, cum s-a susținut adesea, ci unui pseudoetimologism, păgubitor pentru cultura română. Acceptarea lui **â**, după un secol de discuții în care majoritatea lingviștilor s-au pronunțat pentru notarea sunetului **î** cu un singur semn, pledind în favoarea lui **î** (excepție **român** și familia), ar reprezenta un compromis al științei cu ignoranța, mai mult sau mai puțin insidiosă și de aceea posibil biruitoare pentru o vreme, sau poate numai reflexul vechiului latinism, rău înțeles și eşuat într-un «complex al latinității», de care se vede că suferă unii intelectuali astăzi. Este adevărat că latinismul reprezintă suportul nostru cultural, forma mentis a spiritualității românești, dar el se va manifesta și se va impune numai acolo unde este necesar și, mai ales, autentic.⁴⁶

Nu știm de partea cui este ignoranța sau reaua voință, dacă studiem istoria lingvisticii românești și istoria limbii române!

De altfel, Carmen-Gabriela Pamfil într-un articol publicat în aprilie 1992 reia exact ideile expuse la Iași și crede că cei ce susțin pe **â** și **sunt** susțin principiul etimologic: «S-ar putea însă ca, în disputa care se prefigurează și care va conduce, mai devreme sau mai târziu, din nou la izbinda fonetismului ortografic în care se prezintă el astăzi, etimologismul românesc și mai ales inițiatorii acestuia să fie din nou anatemizați, cum s-a mai întimplat, și din nou truda lor să fie socotită o «aberăcie», o «rătăcire», o «nebunie».⁴⁷ Etimologismul a fost înlăturat odată cu Titu Maiorescu. Ceea ce a rămas din el nu este etimologism, ci tradiție, o parte din sufletul românesc! Aberația, rătăcirea și nebunia s-au petrecut în 1953 și ele nu pot să fie menținute, pentru a polua în continuare mintea, vorbirea și scrierea a noi și noi generații de români. Avem o răspundere prea mare și nu ne putemdezice de toți marii înaintași ai spiritului românesc.

La Iași s-a elaborat și o moțiune⁴⁸. Aici se cere ca specialiștii să-și spună cuvântul hotărâtor asupra ortografiei! Care specialiști? Corifeii lingvisticii românești și-au spus odată cuvântul în problemele ortografici. În privința lui **â** și **sunt** să mergem cu Maiorescu, Pușcariu, Rosetti, la care se adaugă Ioan Bogdan (slavist), D. Macrea (revenind asupra poziției sale din 1953), Gh. Mihailă (slavist) și mulți alți lingviști⁴⁹, dar și un număr de scriitori, ca Victor Eftimiu, Marin Sorescu, Fănuș Neagu, Ion Alexandru, Vintilă Horia, Mircea Eliade, Gheorghe Tomozei, Horia Zilieru, Valeriu Anania și, să mergem cu cei care au votat la Academia Română în 1932 pe **â** și **sunt** (Nicolae Iorga, Ion Nistor, Simion Mehedinți, Ion Inculeț, George Murnu și).

Moțiunea mai arată că o simplă hotărâre a Academiei nu poate fi suficientă. O hotărâre a Academiei Române, prin Adunarea Generală, este perfect legală, conform dreptului recordat Academiei de a hotărî în asemenea probleme și să propunem să luăm o hotărâre restrânsă, privind numai pe **â** și **sunt**, știind că, suntem mereu întrebați: de ce nu la Academia Română o asemenea hotărâre? De ce se teme? Când se va lăsa hotărârea?

În rest, deoarece mai sunt probleme în ortografie, să aşteptăm propunerile din partea Institutelor de lingvistică, care să fie supuse, prin procedurile firești, Adunării Generale a Academiei spre aprobare. Dar în chestiunea lui **â** și **sunt** să luăm o hotărâre acum, spre a nu mai fi acuzați de haos, care de altfel nici nu există. Îmi pare rău, dar punctele de vedere ale lingviștilor care se declară împotriva lui **â** și **sunt** nu sunt convingătoare, din contra, sunt superficiale și în fond neargumentate. Pentru aceasta se poate consulta și seria de articole pe tema ortografiei publicate în **Academica**, în anii 1991 și 1992 (Pârvu Boerescu, N. Georgescu, Cristian

Mihail, dar și Acad. Gh. Buzdugan, Acad. I. Coteanu, Mioara Avram, Liviu Onu și).⁵⁰

Liviu Onu merge până acolo încât atacă Academia Română, nu numai de astăzi, ci și pe aceea din 1932: «Așa se explică de ce reforma din 1932 a fost impusă autarhic de Academie, mai precis de acei factori de răspundere ai Academiei care îl susțineau pe Sextil Pușcariu. Lipsa de coerență a sistemului din 1932 reflectă înseși contradicțiile dintre lingviștii români ai acelui moment.

Sistemul din 1953 are meritul, în primul rînd, că a eliminat cele mai multe dintre contradicțiile existente în sistemul precedent recomandind, în general, norme mai simple, cu mult mai puține excepții.

Dacă am reveni acum, în 1991, la normele din 1932, ar însemna, deci, a îngreuiu procesul de învățămînt, indiferent dacă este vorba de învățămîntul elementar sau de cel secundar. Cui folosește o asemenea complicare?».⁵¹

În altă parte Liviu Onu scrie (chiar în *Academica*)⁵²: «prinț-o manevră de culise. Academia votează noua reformă ortografică (25.V.1932), care în fond aduce puține îmbunătățiri față de cea din 1904». Pentru Liviu Onu, Academia Română este un fel de club de trișori lingvistici, deși limba română a fost una din rațiunile pentru care a fost înființată Academia Română, asupra problemelor limbii urmând ca ea să hotărască cu ansamblul membrilor Adunării ei Generale. Academia nu a delegat până în prezent lingviștilor drepturi depline și suverane asupra limbii române literare și bine a făcut deoarece sunt și rațiuni mai înalte ale limbii decât formalismele scientizante uscate, care pot denatura limba pe care o vorbim și scriem.

În anul 1991, după ce am studiat cu multă atenție istoria Academiei Române, mergând până la sursele originale, scriam din acest punct de vedere:

«Adunarea Generală a Academiei din 31 ianuarie 1991 a hotărît redeniebaterea problemelor ortografiei limbii române, solicitind autorităților de stat reacordarea dreptului Academiei Române de a hotărî în conformitate cu rolul care i-a revenit, din acest punct de vedere, de la înființarea ei. Camera Deputaților, Senatul și Guvernul au confirmat în mod oficial acest drept al Academiei. Limba română este a poporului român, iar Academia îi reprezintă și sufletul, nu numai știința. Scientismul lingvistic exagerat nu a fost și nu este de bun augur, deoarece limba nu este a lingviștilor, ci a țării, iar ei, precum juriștii înțelepti, ar trebui să se adapteze cerințelor pe care intelectualii țării le prezintă prin vocile și votul membrilor Academiei, care țin seama, în măsura cuvenită, și de lingviști».⁵³

Pârvu Boerescu, care a publicat o serie de articole foarte documentate în *Academica*, dă dovadă de o cunoaștere aprofundată a problemei și merită să fie citat:

«Se știe că litera ă cu valoarea ei actuală a făcut parte din toate sistemele ortografice oficiale școlare, respectiv academice, de la 1858 până în 1953. Reforma ortografiei din 1953 a îndepărtat abuziv din alfabetul limbii române o literă de bază care nota sunetul ă (î), literă la care nu s-a putut renunța integral și probabil nu se va renunța niciodată».⁵⁴

Și mai departe:

«Este regretabil faptul că Institutul de Lingvistică al Academiei Române care și-a asumat și responsabilitatea ortografiei românești, nu încearcă să restabilească adevărul științific în legătură cu litera ă. Este simptomatică imprejurarea că Academia Română a fost nevoită să reia problema literei ă împotriva dorinței Institutului de Lingvistică și că

cercetarea adevărului științific este efectuată de oameni cu o pregătire diversă, din afara acestui for specializat. Nu poate fi o mai bună dovdă de dogmatism și de imobilism în planul științei decât aceasta.⁵⁵

El prezintă și următoarele date statistice:

«Luând în considerație cuvintele moștenite din limba latină și derivele lor, existente în DOOM (*Dicționarul ortografic...* 1982), care cuprind pe **â** în **în interiorul cuvintelor**, dintre-un număr de 791 de cuvinte și derive, găsim 480 în care **â** provine dintr-un **a** (60,68%) față de numai 105 în care **â** derivă din **i** (13,27%), restul de 206 (26,05%) derivând din **ae**, **e**, **o**, **u** sau **y**. Dacă luăm în considerație numai vocabularul reprezentativ al limbii române (V.R.R.), proporția crește la 61,16% pentru **â** latin și 15,15% pentru **â** i latin. Dacă la numărul cuvintelor moștenite mai adăugăm clasa verbelor de conjugarea I cu gerunziul în **–ând**, provenind dintr-un **a** latin, proporția justificării etimologice a literelor **â** crește la 91,85%. Din totalul cuvintelor titlu care cuprind sunetul **â(i)**, existente în DOOM, inclusiv verbele cu gerunziul în **–ând**, indiferent de poziție (initială, medială, finală) și indiferent de limba de origine, constatăm că **â (i)** provine din **a (â)** în proporție de 55,54%, în timp ce din **i** doar în proporție de 26,88%»⁵⁶

N. Georgescu scrie și el:

«Lingviștii (numai unii, n.n.s. M.D.) fac tapaj de principiul etimologic în scrierea limbii române, mai ales în legătură cu **â**, uitând că regulile din 1932 nu aveau la bază acest principiu. Sunt mai multe îndreptățiri spre revendicarea folosirii semnului **â**. Una dintre ele este istorică: revenirea la o tradiție alterată brutal, nejustificat. Alta este estetică. A treia este științifică. A absolutiza una dintre ele – de pildă, pe cea științifică – înseamnă să acceptăm dictatul din 1953, de pildă. Nu se poate confunda norma (care este hortativă) cu legea (care este punitivă). Nu putem fi excesiv de «elogici» închizând ochii la rațiune. Îndreptățirea stilistică a lui **â** vine din partea oricărui cititor de pagină scrisă în românește după normele din 1953 sau 1965. Alfabetul exprimă o stare: frecvența sunetelor într-o limbă o definește, a semnelor grafice pe o pagină de hârtie îi dă acesteia o anumită viață. Imaginea-vă un câmp de litere cu semne diacritice deasupra: pare un câmp de sărmă ghimpată. Limba română are virgulă sub două litere: la **ș** și **ț**. Este un echilibru»⁵⁷

Și mai departe:

«În 1953 s-a procedat după tipicul demagogic-dogmatic: s-au adus o sumă de «îmbunătățiri bune», împotriva cărora n-a avut nimic de zis, pe lângă care au trecut și câteva, două sau trei, care trădauspirul epocii. Un fel de a da Cezarului ce e al Cezarului, dajdie care azi nu-și mai are rostul pentru că... Cezar nu mai e»⁵⁸

7. CONSIDERAȚII FINALE

Vom începe cu un citat din ultima carte a acad. Emanuel Vasiliu, care ne arată că o scriere fonologică sau fonetică, de fapt, nu prea este posibilă:

«Cea mai uzuală modalitate de a reprezenta în scris sunetele și/sau fonemele unei limbi este aceea constituită de diversele sisteme de scriere.

În scrierile alfabetice, literele sau unele secvențe de litere reprezintă semnele grafice ale sunetelor și/sau fonemelor. Sistemele de scriere uzuale nu reprezintă însă sunetele concrete (= cele care se pronunță efectiv), chiar atunci cind avem a face cu scrieri considerate «fonetice». Așa cum s-a observat, prin scrierile fonetice se reprezintă nu sunete efectiv pronunțate, ci **tipuri sonore**, adică sunete cu proprietăți fonetice asemănătoare (de ex., în scrierea românească, același semn grafic, litera

i, notează atit vocala [i], ca în *vin*, cît și semivocala [i], în *dai*, sau o semivocală asurzită, în *lupi*; se poate observa că toate aceste sunete se «aseamănă» prin localizarea palatală a articulației).

Faptul că o scriere considerată a fi «fonetică» (așa cum e considerată a fi scrierea românească) nu «repräsentă», de fapt, sunete (concrete), ci altceva (anume **tipuri** sonore) i-a determinat pe unii cercetători să adopte ideea că o scriere «fonetică» nu notează **sunete**, ci **foneme**. Această opinie, după cum se poate observa, se bazează pe identificarea implicită a **tipurilor** sonore cu fonemele. Nu este cazul să discutăm aici dacă și în ce măsură această identificare este justificată. Vom menționa aici numai următorul fapt: o scriere ar trebui să fie considerată **fonologică** atunci când ar exprima cu ajutorul mijloacelor de care dispune toate distincțiile dintre foneme. Se poate observa însă că, într-un sistem ortografic așa cum este cel românesc, nu toate distincțiile fonologice sunt exprimate în scris: deși în limba română între vocale și semivocale există o distincție fonologică (independent de modul în care această distincție este descrisă), scrierea românească nu notează prin semne grafice distințe sunetele care «repräsentă» foneme semivocalice. Așadar, un sistem de scriere ca cel al limbii române nu poate fi considerat a fi **fonologic** pentru exact aceleași motive pentru care nu poate fi considerat a fi **fonetic**: nu toate distincțiile fonologice sunt înregistrate de scriere, tot așa cum nici toate distincțiile **fonetice** nu sunt înregistrate.

Faptul că sistemele uzuale de scriere nu reprezintă decit **tipuri** sonore și nu sunete concrete face ca aceste sisteme să nu fie utilizabile de către cei interesați în a indica cu cit mai mare exactitate diferențele sonore (deci de către foneticieni). De aceea foneticienii recurg la sisteme **artificiale** de simbolizare a sunetelor.⁹

Limbajul natural, se poate constata, în general, este o problemă științifică, extrem de dificilă. De altfel, problema limbajului natural este legată de cele mai acute probleme de frontieră ale științei contemporane: ale științei creierului, ale naturii viului, ale psihologiei și inteligenței artificiale, ale naturii informației și ale naturii fizice a realității.

Atunci, cum este posibil ca în numele unui scientism îngust să fie mistificate generații și generații de tineri români și să decretăm «legi ale naturii» în lingvistică?

Să nu uităm că deformarea limbii române a mers mâna în mâna, cu deformarea istoricii românilor, iar noi datorăm istoriei românilor, limbii românilor și generațiilor viitoare o reparatie firească.

În încheiere, vă rog să-mi îngăduiți două citate din discursul de recepție la Academia Română al episcopului Nicolae Colan. Primul: «În deobște cunoscutele legături care unesc pe fiii aceleiași națiuni într'o comunitate organică sunt: obârșia, limba, credința religioasă și pământul. Evident, acestora li se adaugă și alte fire de legătură, cum sunt conștiința accluași destini.»¹⁰

Al doilea: «Fără 'ndoială, limba este în primul rând cel mai de căpetenie mijloc de înțelegere între fiii aceleiași națiuni.

Dar limba națională este mai mult decât atâtă. Ea ascunde în sine, ca într'o cutie magică, întreaga viață a unui popor, cu trecutul lui cel mai îndepărtat, cu pământul care l-a hrănit și care i-a incântat privirea, cu împrejurările sociale în care a vietuit, cu îndeletnicirile lui zilnice, cu credința care l-a mângâiat în vremi de restrîște și care i-a îndrumat năzuințele, cu toată civilizația și cultura la care a izbutit să se înalte, din treaptă în treaptă, de-a-lungul veacurilor.

Pe tărâmul istoricii, studiul limbii a fost în stare să arunce lumină asupra unor probleme care în lipsa altor dovezi ar fi rămas cel puțin obscure,

dacă nu chiar acoperite de vălul unei taine de nepătruns. Adevărul acesta se poate verifica în istoriografia oricărei națiuni și el a fost verificat și în studiul istoriei noastre, unde învățății filologi români și străini, prin cercetările lor pline adeseori de mucenicească migală, au ajuns la concluzii dintre cele mai eloante pentru lămurirea unor întrebări ale istoriei noastre. E destul să amintim în această privință prețioasa contribuție a filologiei la lămurirea originii creștinismului nostru, la desvelirea originii noastre etnice, la a neîntreruptei noastre dăinuiuri pe strămoșescul pământ al Daciei Traiane, sau la a osebitelor îndeletniciri ale părinților noștri celor de demult.³¹

Să avem, atunci, conștiința trecutului, aspirațiilor și destinului nostru. Să ne apărăm, cultura, limba și sufletul!

Să adoptăm rezoluția propusă de Secțiile de filologie și literatură și de istorie și arheologie ale Academiei Române.

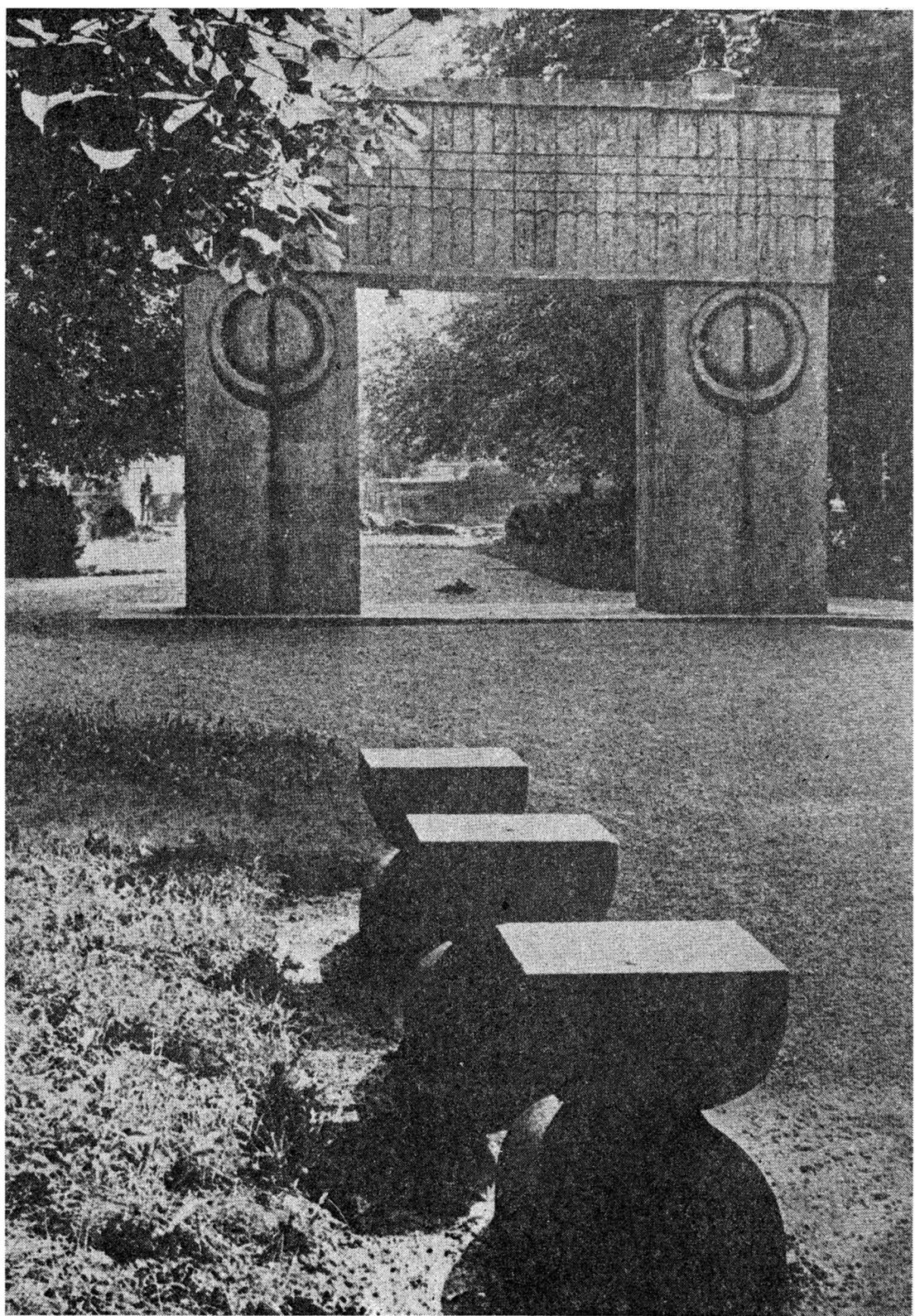
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. B. Petriceicu-Hasdeu, Cuvene den bătrî(â)ni (*titlul scris cu caractere chirilice*), tom. III, Principie de lingvistică, București, 1881; vezi ediția îngrijită de G. Mihăilă, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1984, vol. III, p. 8.
2. *Idem*, p. 9; 3. *Idem*, p. 12; 4. *Idem*, p. 108.
5. *Ediția 1984. Din vol. I și vol. II al lucrării de la referința 1.*
6. Hugo Schuchardt, Despre «Textele și glosele vechi românești» ale lui B. P. Hasdeu, vezi în vol. I, de la referința 1, p. 477-507.
7. *Idem*, p. 482; 8. *Idem*, p. 484; 9. *Idem*, p. 479.
10. G. Mihăilă, Opera lingvistică și filologică a lui B. P. Hasdeu, 6 aprilie 1981, Studiu publicat ca introducere la vol. I de la referința 1, p. 7-58.
11. *Idem*, p. 32; 12. *Idem*, p. 33; 13. *Idem*, p. 39.
14. Titu Maiorescu, Despre scrierea limbii române, Iași 1866.
15. *Idem*, p. 1; 16. *Idem*, p. 2; 17. *Idem*, p. 121-152; 18. *Idem*, p. 97; 19. *Idem*, p. 102-103; 20. *Idem*, p. 99; 21. *Idem*, p. 87 ș.a.; 22. *Idem*, p. 89 ș.a.; 23. *Idem*, p. 95; 24. *Idem*, p. 96; 25. *Idem*, p. 89; 26. *Idem*, p. 116.
27. Cezar Baltag, Maiorescu sau verticalitatea culturii, *Academica*, anul II, nr. 9(21), 1992, iulie, p. 19.
28. Mihai Drăgănescu, Cuvintele limbii tale, *Academica*, an I, 1991, nr. 4, p. 3 și 5.
29. Silviu Brucan, Generația irosită, *Editurile Universul și Calistrat Hogaș*, București, p. 77.
30. Fărău Băileșteanu, Politica și ortografia, *Academica*, nr. 3 (27), 1993.
31. Leonte Răutu, Lucrările tovarășului Stalin asupra lingvisticii și problemelor științelor sociale din țara noastră, *comunicare tipărită* 1951, *Arhiva Academiei Române*, Dosar A3-88/1951, Fila 71 și următoarele.
32. *Arhiva Academiei Române. Dosar A3-88/1951*, pag. 666-667.
33. Mihai Drăgănescu, De la nașterea la renășterea Academiei Române, *Academica*, an I, nr. 12, 1991, p. 1 și 16-17.
34. *Idem*, p. 17; 35. *Ibidem*.
36. Fărău Băileșteanu, Și totuși – încă ceva despre ortografie, *Academica*, II, nr. 10(22), august, p. 24.
37. Scrisoare publicată în facsimil în referința de mai înainte.
38. Vezi spre exemplu și poziția subsemnatului în lucrarea M. Drăgănescu, Sisteme semantice și limbaj natural, Caiete critice, 1992, nr. 3-4, p. 59-73.
39. Flora Șuteu, Ortografia limbii române între sentimente și responsabilități, în vol. Societatea de științe filologice din România, *Buletinul Societății pe anii 1991-1992*, București, 1992, p. 37.
40. *Idem*, p. 39; 41. *Ibidem*.
42. Flora Șuteu, O retractare cu privire la âl, *Limba română*, XLI, 1992, NR. 9, p. 476.
43. Gh. Constantinescu-Dobridor, Despre noua ortografie, *XLI*, 1992, nr. 9, p. 475.

44. *Idem*.
- 45.*** Ortografia limbii române, trecut, prezent, viitor, *Institutul European, Iași, 1992*.
46. Carmen-Gabriela Pamfil, Etimologismul românesc, în vol. de la ref. 45, p. 28.
47. *** Etimologismul românesc, *Limba Română, XLI, 1992, nr. 4*.
48. ** Moțiune privind ortografia, *Iași, 8 noiembrie 1991, în Limba Română, XLI, 1992, nr. 4, p. 181-184*.
49. C. Giuglea, V. Bogrea, Al. Procopovici, N. Drăganu, C. Lacea, Th. Capidan; apud Pârvu Boerescu, Litera și din perspectiva științei scrierii, *Academica, vol. I, 1991, nr. 8, p. 6*.
50. Colecția revistei «Academica» pe an I, 1991, nr. 8, p. 7.
51. Liviu Onu, Oportunitatea reformei ortografice, *Limba română, XLI, 1992, nr. 4, p. 205*.
52. Liviu Onu, Ultimele reforme ale ortografiei limbii române, *Academica, an I, 1991, nr. 8, p. 7*.
53. Mihai Drăgănescu: În loc de prefată: Academia Română – după Revoluția din decembrie 1989, în vol. Stefan Pascu, Istoricul Academiei Române, Editura Academiei Române, Cluj-Napoca, 1991, p. 14.
54. Pârvu Boerescu, Litera și în perspectiva științei scrierii, *Academica, an I, 1991, nr. 7, p. 7*.
55. *Idem*; 56. *Ibidem*.
57. N. Georgescu, Pentru un dosar al ortografiei limbii române, *Academica, an I, 1991, nr. 12, p. 11*.
58. *Idem*.
59. Emanuel Vasiliu, Introducere în teoria limbii, *București, Editura Academiei Române, 1992, p. 44-45*.
60. Episcop Nicolae Colan, Biserica neamului și unitatea limbii românești, *Discurs de recepție, Academia Română, Imprimeria națională, 1945, p. 9-10*.
61. *Idem, p. 11-12*.

Naționalismul nu e numai iubirea de morții și pămîntul nostru, ci este mai ales setea de eternitate a României. Nu iubești numai tot ce a fost al strămoșilor tăi și ce este încă al tău – ci vrei ca acest tot să fie în eternitate, să rămână peste și dincolo de istorie. Iți iubești țara și neamul pentru că știi că numai așa vei putea rămine și tu aici, în istorie, legat și păstrat pe pămînt. [...] Si mi se pare că nu există decât un singur fel de a-ți iubi neamul și țara: să lupți, pe orice cale, pentru eternitatea lor. Luptă pe care fiecare o înțelege după firea și iubirea lui. Dar numai setea eternității poate transfigura acest sentiment și această luptă. Numai prezența eternității poate depăși politică.

Mircea ELIADE

Constantin BRÂNCUȘI. Poarta sărutului, Tîrgu-Jiu

CÂTEVA REFLECȚII PRIVIND ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE

Cu prilejul acordării titlului de membru de onoare al Academiei Române, profesorul Eugeniu Coșeriu — doctor **honoris causa** al Universității din București încă din 1971 — a expus în aula înaltului for la 13 martie 1992 principiile ce l-au călăuzit în strălucită și indelunga sa carieră științifică, prin care a devenit unul din lingviștii de frunte ai lumii, în această două jumătate de secol, căreia-i suntem contemporani: obiectivitate sau realism; umanism; continuitate sau tradiție; generozitate științifică sau antidogmatism; utilitate publică sau responsabilitate.

Fără a relua aici întreaga argumentare a distinsului nostru compatriot și subliniind, pentru discuția cc-o întreprindem aici, pe cel de-al treilea, **continuitate sau tradiție**, am vrea să reamintim câteva concluzii pe care d-sa le-a degajat din ultimele două principii: toți lingviștii de bună credință merită respectul nostru, chiar dacă nu suntem de acord cu ei; dacă au avut eșecuri, să vedem care este cauza acestora; în sfârșit, lingvistul trebuie să țină seama de tot ce-i interesază pe vorbitori, aşadar — adăugăm noi — și de opiniile lor privind **ortografia limbii naționale**.

După cum se știe, accastă cheștiune, ce părea a fi «închisă» prin modificările ortografice din 1953, a început a fi rediscutată, pe drept cuvânt, în cercurile culturale românești, inclusiv în presa literară, odată cu primele semne de «liberalizare», aşadar peste doar un deceniu, revenind în actualitate după restabilirea Academiei Române în drepturile ei, la începutul lunii ianuarie 1990, și anularea de către Guvern, cu prilejul celei de-a 125-a aniversări a acesteia, în septembrie 1991, a Hotărârii Consiliului de Ministri, dată exact cu 38 de ani în urmă, «pentru aprobarea noilor norme ortografice ale limbii române».

Nu intră în intenția noastră să ne spunem opinia cu privire la toate cheștiunile controversate, sau care par a fi astfel, ale ortografiei românești, ci am vrea să ne oprim doar asupra a trei dintre ele, ținând seama și de principiile pe care le-am evocat la început: scrierea cu **ă** și **î**, ortografia și ortoepia verbului *a fi* la indicativ prezent și imperfect și utilizarea majusculelor în scrierea denumirilor de instituții, întreprinderi etc. În parte acestea au fost schițate atât în luarea de cuvânt pe marginea comunicării acad. Ion Coteanu, **Ortografia și știința limbii**, ținută la ședința largită a Secției de științe filologice a Academiei Române din **17 octombrie 1991**, cât și în intervenția la Conferința națională «Valori formative ale umanismului în școală românească», organizată de Societatea de Științe Filologice în ziua de 12 iunie 1992 în cadrul căreia colega dr. Mioara Avram a susținut comunicarea **Ortografia românească în discuție**.

Tinem să reamintim, cu acest prilej, că tradiția scrierii limbii române cu litere latine, alături de cele chirilice, este mult mai veche decât se crede de obicei: pentru cuvinte izolate ca urcă în secolul X (**zappu** — **țapu**, intr-un glosar latin medieval) și următoarele, devenind mai frecventă începând cu secolul al XVI-lea. Semnificative sunt notații, sub influența ortografiei italiene, de tipul: **argint**, **ninge**, **cruce sau caemp** (lat. **campus**), **cainc** (lat. **cancem**) la Franciscus Soimiřovich și Ioannes

Lucius (1666), sau **Romuni, Tzara Rumancasca, limba rumancasca, fericit, genucchi, Inghizzit** și multe altele la celebrul Anton Maria del Chiaro (1718). De aici până la eforturile corifeilor Școlii Ardelene de a sistematiza scrierea limbii române cu litere latine, începând cu **Cartea de rugăciuni a lui Samuil Micu (Viena 1779)** și **Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae** a aceluiași, împreună cu Gheorghe Șincai (Viena 1780)², nu mai era decât un **pas**, care a fost continuat de filologii și oamenii de cultură din generațiile următoare, pînă la actul oficial realizat în al doilea an după Unirea Principatelor Române. Nu este cazul să rediscutăm încercările acestora și ale școlii latiniste de a recurge la o ortografie etimologizantă, care-și avea justificările ei, cel puțin până la un punct, dar trebuie să ne reamintim ceea ce scria acum mai bine de un secol B. P. Hasdeu, cel care în 1860 se ridicase împotriva lor, în numele «dacismului»: «Primele încercări asupra graiului poporan al românilor, conduse într-un mod ceva mai sistematic, se datorează unei pleiade de ardeleni: Șincai, Samuil Micu, Petru Maior, a căror mărime trebuie măsurată nu prin ceea ce ei au făcut, ci prin ceea ce voiau să facă: a deștepta naționalitatea română, a o deștepta cu orice preț. «Sinteti fii ai Romei», au strigat ei; și românul, zguduit din somn, s-a pus pe gânduri³. Sau, cum spunea de curând cu profundă comprehensiune, colegul Eugen Simion, în comunicarea la Sesiunea academică închinată împlinirii a 300 de ani de la nașterea precursorului acestora. Ioan Inocențiu Micu-Klein, fiul de țăran, devenit conducător spiritual și politic al românilor din Transilvania, cel care ne-a lăsat moștenire **Cartea de înțelepciune latină — Illustrum poetarum florest**: «Greoi, impleteciți la limbă, suspicioși latinizații, cu legea în mână și credința nestrâmutată în suflet, bine chibzuiați ardeleni au dus secole de-a rândul o acțiune dârzsă pentru recunoașterea lor ca națiune cu drepturi egale în țara unde erau, în fapt majoritari».

Dar, cum remarcă același Hasdeu, «în acest chip s-a plăsmuit la noi și a crescut treptat până la un **non plus ultra** o direcție unilaterala **în sens latină**», care a început și corectată **imediat**, în planul ortografiei, de fiul unui alt ardelen luptător, înarmat cu o logică strânsă și o pregătire filosofică și filologică modernă. Titu Maiorescu, cel care, numit la vîrstă de 22 de ani director al Gimnaziului și Internatului din Iași, publica, în 1863, prima sa disertație lingvistică și pedagogică: **Pentru ce limba latină este chiar în privința educației morale studiul fundamental în gimnaziu?** Ea a fost urmată de alte studii și rapoarte academice, între care broșura **Despre scrierea limbii române** (Iași, 1866), reeditată de mai multe ori, ce a stat la baza ortografiei adoptate de «Convorbiri literare» și de alte publicații, iar în cele din urmă de Academia Română în 1880 și, mai ales, în 1904. Iată ce scria în prefața la ediția din 1908 marele filosof și critic literar: «Unificarea grafică de care vorbește prefața precedentă (la ediția a 3-a, 1893 — n.n.) este acum desăvârșită de Academia Română. Ea se vede introdusă și în toate actele oficiale, în toate cărțile de școală ale regatului român și este primită de cei mai mulți scriitori dincolo de Carpați». «Pe cât se poate prevedea — adăuga el — această ortografie (din 1904 — n.n.) — chiar astăzi predomnitoare — se va răspândi tot mai mult și va rămâne în esență neschimbătă»; și prezicea în mod special cu privire la una din chestiunile ce ne preocupă: «Stăruința de a scrie sonul **ă** pretutindeni cu **î** și de a însemna pe **î** scurt, cu care se mai deosebesc unii scriitori, nu credem că va putea rezista uzului **general**. Considerări filologice, explicări fiziologice, precum se încearcă pentru **î** scurt, sau argumentul unității între literă și son, invocat pentru **î**, nu ne par

hotărâtoare. Din contra, sunt mai tari unele asociere de idei, scumpe românilor culți, care sprijinesc scrierea academică. Numele «român» este indiscutabil asociat cu numele «Roma, roman», și scrierea «romin» că î nu este firească în dezvoltarea culturii noastre, însuși semnul î propus în loc de **â seamănă prea tare cu i și la vedere se confundă ușor cu el.** Pentru inceputul cuvintelor aceasta nu are inconvenient (ca și la sfârșit – **n.n.**), dar în mijlocul lor le dă un aer străin. **Când, cântarc, mână** fac impresie firească unui român cult, **dar cînd, cintarc, mînă** apar multora ca prea heterogene».

Deosebit de prețioase metodologic ni se par concluziile de bun simț și respect al tradiției, pe care le formula, în încheiere, cel care direcționase cultura română timp de aproape o jumătate de secol: «Dealtminteri noi am adăugat aceste puține reflecții (...) nu atât pentru a arăta îndreptățirea ortografiei adoptate, cât mai mult pentru a contribui la **adoptarea unei singure ortografii**, căci **«unificarea ci totală ne pare preferabilă unei dezbinări oricăt de intemeiate»** (subl. ns.).

Aceleași principii generale au stat și la baza modificărilor și precizărilor adoptate de Academia Română, după lungi discuții, în urma prezentării de către Sextil Pușcariu, noul președinte al Secției Literare, a Proiectului de reforme a ortografiei române (1929) și făcut public printr-un **Îndreptar și vocabular ortografic**, realizat împreună cu profesorul Teodor A. Naum, și publicat la Editura «Cartea Românească» din București, în 1932, reeditat cu unele îmbunătățiri și completări încă în patru ediții (1934, 1940, 1942 și 1946).

Iată ce sublinia, între altele renumitul filolog-academician în preambulul **Regulilor ortografice**: «Fiindcă nu poate fi vorba de crearea unei ortografii nouă, ci numai de perfecționarea celei existente, trebuie să ținem seama de tradiție, care, oricum nu e de ieri, de alătări, ci reoglindește o statonnică năzunită a înaintașilor noștri de a da limbii cea mai potrivită formă exterioară⁸. Adoptate cu unanimitatea voturilor în ședința Academiei Române din 25 mai 1932 acestea prevedeau, în mod explicit, în paragraful 14, tocmai în baza acestui principiu, regula extrem de simplă și ușor de reținut și aplicat în scris de către oricine, de la elevii claselor primare până la marii scriitori și academicieni: «Se menține vechea regulă ortografică (din 1904 – **n.n.**) privitoare la scrierea lui **â și î**: **i** se scrie la inceputul cuvintelor și la verbele în – ri cu derivele lor; **â** în toate celelalte cazuri. Deci: **încă, îndemna, înger** (tot așa în compuse [corect: deriveate cu prefixe] ca: **neînsemnat [...]**): **chioriș, hotăritor, omori, urî, cât, gât, lână, mormânt, râu, Român, vânt**. Iar în cadrul **Observațiilor gramaticale**, în paragraful 27, se preciza: «De la verbul **a fi** prezentul este: **sunt, cști, este** (scurtat: **c** și enclitic: **–i**), **suntem, sunteți, sunt**. În rostirea obișnuită se aud formele cu **â** în loc de **u**, deci: **sânt, sântem, sânteți, sânt**.

Or, ce s-a întâmplat în anii 1949-1953? În discuția de la Academia Română din 17 octombrie 1991, am afirmat că reforma propusă și adoptată în acei ani, pe lângă o serie de unificări și precizări utile, a fost un reflex al proletcultismului în lingvistică și că unele prevederi ce se refereau la scrierea cuvintelor cu o deosebită semnificație și frecvență erau nejustificate, după o jumătate de secol de ortografie modernă, însușită de atâtea generații, mai ales în România după Marea Unire din 1918.

Ne îngăduim, în cele ce urmează să reamintim faptele pe baza principalelor publicații lingvistice și culturale ale vremii.

Atacul împotriva normelor ortografice în vigoare a fost inceput chiar din primul număr al revistei «Cum vorbim», apărută în aprilie 1949, sub conducerea unui comitet în fruntea căruia se află profesorul Al. Graur,

pe atunci membru corespondent al Academici. Astfel, în articolul **Scriere și pronunțare** (p. 23-24), Ana Canarache punea în discuție, între altele — la numai trei ani de la ultima ediție a **Îndreptarului** semnat de S. Pușcariu și T. A. Naum — grafileei, **cste**, **era** pronuntate **îci, iestc, icra, examen**, pronunțat **egzamen**, și conchidea: «Dacă ortografia ar corespunde pronunțării (...) elevii fruntași nu și-ar stilci pronunțarea, elevii codași ar scrie de la început cum trebuie». Și discuția a continuat, cu alți autori, în numerele următoare ale revistei (devenită în iunie organ al Societății de științe istorice, filologice și folclor), inclusiv prin reproducerea (în an. III. 1951, nr. 3-4, p. 15-30) a comunicării academicianului Emil Petrovici, **Învățatura lui I. V. Stalin cu privire la știința limbii și sarcinile lingviștilor din Republica Populară Română**, expusă la Sesiunea generală a Academici (21-15 martie 1951)⁹, în care se spunea, printre altele: «Ortografia noastră are însă nevoie de a fi reformată, de a fi simplificată prin înlăturarea fluctuațiilor, a inconsecvențelor datorite în primul rând resturilor etimologismului». În particular, cunoștebul dialectolog și fonetician exemplifica: «Scrierea vocalelor **î** și **i**, a semivocalei **i**, a diftongilor **ie**, **ea** și **io**, a grupelor **chia** și **ghia** prezintă în ortografia actuală multe contradicții și fluctuații».

Dar de la astfel de cazuri, asupra cărora se putea duce o discuție calmă, cu rezolvări care să țină seama nu numai de principiul **fonetic** (sau **fonologic** ori **ortoepic**), ci și de altele (**silabic**, **morfologic**, **derivativ**, **etimologic**, **al analogiei**, **al distribuției**, **al transcrierii internaționale**, **al dorinței purtătorului numelui de persoană**), până la afirmația categorică din articolul redațional **Cu privire la sarcinile noastre**, publicat în paginile imediat următoare (30-32), era o distanță enormă contrazisă de însuși modul cum se scria în chiar paginile revistei și în majoritatea absolută a cărților, publicațiilor periodice, ziarelor și manualelor tipărite în acei ani. «Se știe că astăzi noi nu avem o ortografie. Fiecare scrie cum vrea. Diferite instituții și organizații și-au constituit norme particulare, care se contrazic între ele. Este indispensabil să se stabilească neîntirziat o normă unică, deoarece în anarhia ortografică actuală este imposibil să se ceară elevilor să scrie corect». Câte afirmații, atât de exagerări și chiar inexactități, pentru a se justifica intervențiile ulterioare în normele ortografice, pe care un întreg popor le învăță la scoala în marea sa majoritate, iar cele mai multe tipărituri le respectau, chiar dacă cu unele inconsecvențe și abateri.

Peste câteva luni, la 2-4 iulie același an, avea loc Sesiunea largită a Secției de știință limbii, literatură și arte a Academiei, care a adoptat o hotărire (reprodusă în nr. 7-8, p. 1-7), ce stipula, între altele: «În ceea ce privește ortografia, Sesiunea propune Prezidiului Academiei R.P.R., numirea unei comisii pe baza dezbatelor începute în sesiunea actuală, să alcătuiască, un proiect al ortografiei limbii române» — deci, iarăși, nu **uncle modificări, îmbunătățiri, precizări, ci întreaga ortografie** era pusă în discuție, exagerindu-se în mod deliberat ideea potrivit căreia normele existente erau cu totul nesatisfăcătoare și nu erau respectate de majoritatea celor ce țineau un condei în mină. Și, ca să nu rămână nici un dubiu, Al. Graur preciza, în comunicarea **Pentru o ortografie justă a limbii române**, expusă la sesiune și publicată în același număr al revistei (p. 21-30): «În ansamblu, noua ortografie va trebui să fie mai simplă decât cea veche, și aceasta se va obține prin suprimarea literei inutile și prin eliminarea celorlalte resturi de scriere etimologică». Recunoscând drept valabile doar **principiul fonologic**: («adică vom scrie toate fonemele pe care le pronunțăm și numai pe acelea» — ceea ce, de fapt,

se poate realiza numai în transcrierea **fonetică** sau **fonologică** pentru specialiști, cu numeroase semne speciale) și pe cel **morfologic** (de ex., **ușă**, nu **ușe**, căci forma articulată e **ușă**), regretatul academician propunea: «Nu vom mai scrie cu aceeași initială **el** și **elefant**, deoarece primul începe cu **ie** și al doilea cu **e**: ba mai mult, sugera «reintroducerea» lui **i** (**i** scurt, deci **iel**), modificări cuprinse în **Proiectul de ortografie** ce însă comunicarea sa, tipărit câteva pagini mai încolo (82-84), alături de cel al lui Emil Petrovici (p. 79-81). Într-altele aici se includea în mod expres precizarea: «Persona I sg. și a III-a pl. de la indicativul prezent a verbului **a fi** este **sânt**. Forma **sunt**, introdusă de latiniști nu are justificare și s-a întrebuințat mai mult în scris decât în vorbire».

Interesant de observat că **Proiectul** lui Emil Petrovici nu cuprindea referiri la formele de prezent ale verbului **a fi**, invocate de Al. Graur — dar în textul dat ca exemplificare am găsit forma **sunteam** — iar chestiunea cu **el**, **este** etc. era «rezolvată» prin postularea că **e** la început de silabă (la început de cuvânt, iar în interiorul cuvântului — după vocală) se citește **ie** (deci: **epure**, **boer**, citite **iepure**, **boier**). Așadar, E. Petrovici nu propunea renunțarea la formele **sunt**, **sunteam**, **sunt**, generalizate în vorbirea cultă, sub influența unor forme corespunzătoare latinești (**sum**, **sumus**, **sunt**), întrucât reprezintă o chestiune de ortoepic și, implicit, de morfologie a limbii literare moderne. Tot aşa, de pildă, limba română literară a adoptat substantivul pl. **moravuri**, ce reprezintă nu o modificare a unui cuvânt moștenit din latină, ci a unuia împrumutat din vechia slavă — **nárv**, pl. **nárvavuri** — sub influența lat. **mos**, **moris**.

Cazuri asemănătoare se întâlnesc și în alte limbi literare moderne. Astfel, limba rusă literară a adoptat pe **vremea**, formă preluată din slavonă, în locul celei populare **veremea**. Nu mai vorbim de numeroasele forme adoptate din această limbă de cultură (la început ecclaziastică), în locul celor populare, încât s-au găsit savanți (A. A. Šahmatov, B. Unbegau) care să afirme că limba rusă literară modernă își are baza nu în cea vorbită de poporul rus, ci în slavona adusă din Bulgaria veche, odată cu creștinarea, la sfârșitul secolului X. Tot astfel, ortografia denumirii generice a popoarelor slave, **slaviane**, în loc de **sloveane** se datorează influenței grafiei franceze **slaves**, respectiv germane — **Slaven**.

De unde, deci, atâtă obstinație împotriva unor forme «modelate» după latină în limba română literară modernă, când dublete fonetice de tipul **umbria** — **imbria**, **umplica** — **implica**, **porunci** — **porinci** caracterizează tocmai opoziția «limbă cultă — limbă populară»? (Primele provin din lat. **ambulare**, resp. **implere**, iar ultimul e un împrumut din v. sl. **porociti**).

În sfârșit, ambele proiecte prevedeau: «În loc de a se scrie o dată, altă dată **i**, se va scrie numai **i**: **in**, **urit**, **mînă**, **romîn**, **git**, **virî** etc.» (Petrovici), respectiv: «Se suprimă litera **â**, inutilă, deoarece fonemul pe care-l reproducea este redat prin **î**» (Graur). Așa e, și ni s-a repetat de multe ori că **â** în interiorul cuvintelor e justificat etnologic numai în unele cuvinte de origine latină, dar — adăugăm noi — acestea formează un nucleu, în centrul căruia se află cuvintele **român**, **România**, **românesc**, pe baza căruia s-a stabilit regula «distribuției» din 1904, reluată în 1932, al cărui «pandant» îl constituia scrierea cu **i** în poziție initială și la verbele în **-î**, justificată și ea etimologic într-un nucleu de cuvinte de origine latină (**in**, **inger**, **urî** etc.). Oare regretatul academician Al. Graur nu știa, de pildă, că scrierea greacă are două semne grafice pentru sunetul **s** — unul utilizat la finală de cuvânt (**s**), iar **celălalt** (**o**) în restul cazurilor? Si nimeni nu mai protestează acestei îndelungi tradiții.

Curând după sesiunea Academiei la care ne-am referit, apărea în «Scânteia», la 21 iulie 1951, un violent articol redacțional (nesemnat, deci oficial) împotriva fruntașilor lingvisticii românești, articol ce urma unei alte «puneri la punct» de aceeași factură, tipărită în nr. 3 pe 1949 al revistei «Lupta de clasă», (p. 89-96) sub titlul **Împotriva cosmopolitismului în lingvistică (Despre «Bulletin linguistique»)**, pe care noua publicație periodică a Institutului de lingvistică din București, «Studii și cercetări lingvistice» (Comitetul de redacție: acad. Iorgu Iordan și acad. Emil Petrovici, redactori responsabili, Al. Graur, acad. Barbu Lăzăreanu, acad. Al. Rosetti) era nevoită să-o reproducă în primele pagini (I, 1950, fasc. I, p. 13-21). Iată ce li se reproșă acestor savanți: «(...) Unii oameni de știință rămași pe vechile lor poziții, prizonieri ai vechilor lor preocupări, probleme și metode, vegetează într-un dogmatism idealist, antiștiințific, reaționar, produs al influenței ideologice imperialiste, produs al puterizirii și decadenței culturii burgheze, dogmatism care frânează conștient progresul gândirii științifice». În particular, celebra revistă «Bulletin linguistique», editată de Al. Rosetti, cu colaborarea unora din lingviștii menționați mai sus și a altor cercetători români și străini, era astfel admonestată și forțată să-și inceteze apariția: «Acestă revistă, deși publică și unele studii oarecum utile, poate fi dată ca un rău exemplu, edicator pentru halul în care un grup de cercetători științifici au putut rămâne în urma evenimentelor, de departe de problemele și necesitățile de astăzi ale specialității respective»¹.

Iată cum erau siliți să-și facă «nostra culpa» regretelei academicieni Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Emil Petrovici și Al. Graur: «Lingvistica, pe care am făcut-o cu toții până nu de mult a fost stăpânită de cosmopolitism și formalism, defectele organice ale lingvisticii burgheze de oricând și de oriunde (...). Articolul din «Lupta de clasă» (...) ne-a adus, odată cu critica justă și constructivă, neprețuitul serviciu de a ne deschide ochii asupra realității».

Acum, în 1951, atât «Studii și cercetări lingvistice», cât și revista «Cum vorbim» erau nevoie să reproducă (II, 1951, p. 19-27, respectiv III, 1951, nr. 7-8, p. 64-73) articolul redacțional din «Scânteia», intitulat **Pentru înflorirea lingvisticiei din țara noastră**, în care, printre altele, se afirmă fără drept de apel: «Atitudinea lipsită de spirit critic și autocritic curajos, profund și sincer a unor lingviști ca Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur să trebuia căutată în rămașile vechilor idei care i-au impiedicat să înțeleagă adâncimea lucrărilor lui I. V. Stalin despre lingvistică și în îndepărțarea lor de viață, de limba vie a poporului, de necesitățile practice în privința limbii, cărora trebuie să le dea răspuns lingvistică».

Drept care revista «Cum vorbim» a fost determinată să-și inceteze activitatea odată cu nr. 3 pe 1952, iar tomul III pe același an al organului științific al Institutului de lingvistică din București a apărut cu un comitet de redacție modificat în cea mai mare parte: Prof. V. Cheresteașiu (red. resp.), acad. E. Petrovici (red. resp.), prof. J. Livescu (Iași), prof. D. Macrea, prof. N. Pascu.

Cum aflăm din articolul informativ **Organizarea Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R.**, publicat în «Contemporanul» (nr. 25(298), 20 iunie 1952, p. 5), «pentru a asigura întărirea și dezvoltarea științei lingvistice în R.P.R. pe baza genialei lucrări a lui I. V. Stalin, **Marxismul și problemele lingvistice**, Prezidiul Academiei R.P.R. (al cărei președinte era biologul Traian Săvulescu — n.n.) a hotărât în ședința din 18 iunie a.c. reorganizarea Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R.», noul consiliu științific fiind format din: acad. Mihail Sadoveanu (președinte), prof. V. Cheresteașiu (vicepreședinte) —

numit director în locul acad. Iorgu Iordan —, acad. B. Lăzărescu, acad. E. Petrovici, acad. C. Balmuș, prof. D. Macrea — director adjunct —, prof. G. Orzea, prof. J. Livescu; alături de acad. Iorgu Iordan, erau înlăturați din consiliu și din conducerea unor importante secții acad. Al. Rosetti și prof. Al. Graur. Iar ca lovitura să fie completă, aceștia din urmă erau eliberați și din funcția de profesori-șefi de catedră ai Facultății de filologie, împreună cu mai tânărul conferențiar I. Coteanu, viitorul academician, în timp ce lui Iorgu Iordan i se lăua «doar» conducerea catedrei. Faptul este consemnat în articoul decanului G. Orzea, **Uncle probleme în legătură cu cursurile de limbă română de la Facultatea de filologie din București** (remarcăți cacofonia: SCL, III, 1952, p. 187-192), în care pe lângă alte incriminări, citim: «O lipsă deosebită de gravă a cursului ținut de profesorul I. Iordan, ca și a cursurilor ținute de foștii profesori Al. Rosetti și Al. Graur este confuzia pe care au lăsat-o în mintea studenților în legătură cu noțiunea de limbă literară.»¹²

Întorcindu-ne la informația, din «Contemporanul», constatăm că, în aceeași ședință din 18 iunie 1952, Prezidiul Academiei «a însărcinat noua conducere să supună unei dezbateri largi proiectul de ortografie al (sic!) limbii române» drept care — fără a-l mai prezenta Adunării generale a Academiei — aceasta îl și dădea publicitații peste două zile, sub semnătura «Secția știință limbii, literatură și artă», precedându-l de câteva considerații introductive, care surprind prin critica globală și nedreaptă a ortografiei existente, prin raportarea nu la normele adoptate în 1932 și, în mare măsură, încă din 1904, aşadar cu o jumătate de secol în urmă, ci la primele încercări de stabilire a scrierii cu alfabet latin: «Vechile ortografii ale fostei Academii Române nu s-au putut impune ca unice și obligatorii pentru toată națiunea din pricina concepției reaționare care stătea la baza Academiei. Acestei concepții reaționare i se datorează greșeala inițială a primei ortografii întocmite de Academie, etimologismul, de care nu s-au dezbatut reformele ortografice făcute în cursul veacului al XIX-lea și al XX-lea (nici ultima, cea din 1932).»

Recunoscând că nu puteau propune o «reformă radicală», căci «s-ar provoca mari tulburări și s-ar ingreua în loc de a ușura comunicarea în scris între oamenii», autorii proiectului admiteau ca principii ale normalor prescrise doar pe **cel fonetic**, completat cu **cel silabic și morfologic**, deși în realitate erau nevoiți să accepte tacit și altele, enumerate de noi mai sus. Mai mult, prin afirmația: «Socotim că așezarea pe baze științifice a ortografiei va ajuta însușirea mai ușoară a scrierii de către copii și eliminarea greșelilor din scrisul adulților (...)» se insinua că ortografia în vigoare la acea dată era neștiințifică. În particular, încă de la început se decreta apoditic: «Se suprimă litera **â**, inutilă în fapt, deoarece sunetul pe care-l reproduce este redat prin **i**, uitîndu-se că, în virtutea altor principii, sunetul **c**, de exemplu, este redat de ascmena prin **ch** și **k** (în neologisme de tipul **kaki**, **kilogram**) sau în unele nume de familie, la care se concedă, mai larg, că «urmează uneori alte reguli decât cele stabilite până aici: **Kogălniceanu**, **Alecsandri**, **Hasdeu**, **Negruzzi**, **Russo**, **Baritiu**. Atunci, cel puțin, de ce nu și **Pârvan**? Pentru că litera **â** «se suprimă», ca să nu mai rămână nici urmă de ea. Tot așa, în pofida unei îndelungi tradiții literare, se decreta fără drept de apel: «Persoana I-a singular și a III-a plural de la indicativul prezent al verbului **a fi** este **sint**. Forma **sunt**, introdusă de latiniști, nu are justificare».

Curând, **Discuția asupra proiectului noii ortografii a limbii române** — care nu era deloc «nouă», ci cuprindea doar unele precizări, utile în raport cu cea existentă, alături de «suprimări», ca cele citate, sau «inovații» de tipul lui **i** (**pomi**, **cai**, etc.) — era găzduită în paginile

aceleiași reviste. Astfel, în nr. 29 (302), din 18 iulie (p. 5), se publica un amplu articol al lui Emil Boldan, care începea astfel: «La doi ani de la apariția epocalei opere a tovarășului Stalin, **Marxismul și problemele lingvisticii**, care a dat un puternic avânt și a devenit o călăuză permanentă în munca științifică desfășurată în țara noastră, Secția de știință limbii, literatură și artă a Academiei R.P.R. a supus dezbatерii publice, prin publicarea în paginile revistei «Contemporanul», proiectul noii ortografii a limbii române». Care erau, în viziunea autorului, cele trei propunerii ce «pot părea multora răsturnătoare a (sic!) unor grafii tradiționale, îndelungate, pe care le-ăm crezut fixate pentru totdeauna? Acestea erau: 1. suprimarea literelor **ă**, parazitară, soră siameză a lui **i**, reproducătoare amândouă ale aceluiași sunet; 2. introducerea lui **i asilabic** (scurt) — și legat de aceasta suprimarea celui de-al doilea **i** la formele articulate de plural masculin ale substantivelor; 3. folosirea formei **sînt** (indicativul prezent, persoana I-a singular și, a III-a plural, al verbului **a fi**) în locul formei latinizante, artificiale **sunt**.

Interesant de subliniat este faptul că cca de-a doua a căzut definitiv, în urma numeroaselor proteste ale participanților la discuții, care însă — dincolo de unele naivități, apărute pe alocuri — n-au putut convinge pe inițiatorii «revoluționarilor» inovații, să renunțe și la celelalte două. Astfel, Ecaterina Zchan, sintetizând discuțiile organizate de Sindicatul salariaților din învățămînt aparținând fostului raion Gherla, scria cu deplină justificare: «(...) s-a arătat că deși forma **sunt** a fost introdusă de latiniști, totuși aceasta s-a impus în limba literară, a ieșit biruitoare și evită și confuzia cu substantivul sau adjecțivul **sânt** — **sfânt**, care se folosește în vorbirea poporului (de exemplu **Sânt Ilie**)» (nr. 33 (306), 15 august 1952, p. 4).

Rezumând aceste discuții în primul număr al noii reviste a Institutului de lingvistică din București, «Limba română», profesorul Dimitre Macrea (redactor responsabil) nu s-a putut elibera de frazeologia proletcultistă «Întocmirea unei noi ortografii pe baza învățăturii staliniste era reclamată și de starea de fapt a felului în care se scria la noi, caracterizat prin impreciziunea normelor ortografice și prin greutatea insușirii lor de către masele muncitoare». Fără menajamente erau incriminate direct normele adoptate de Academia Română și însușite de Ministerul Instrucțiunii cu două decenii înainte, cum se specifică în titlul cărții lui Sextil Pușcariu și T.A. Naum — **Îndreptar și vocabular ortografic după noua ortografie oficială, pentru uzul învățămîntului de toate gradele**: «Caracterul neștiințific și impreciziunile care dăinuiau în ultima reformă ortografică din 1932 au reclamat o nouă ortografie, care să corespundă condițiilor politice și economice schimbate, când milioane de oameni au fost eliberați de intunericul analfabetismului» (**Pe marginea discuțiilor asupra proiectului noii ortografii**, LR, I, 1952, nr. 1, noiembrie-decembrie, p. 25-31).

În sfârșit, în cadrul **Lucrărilor sesiunii științifice a Academici R.P.R.** din 16-17 iunie 1953, profesorul Dimitrie Macrea, devenit între timp director al Institutului de lingvistică, informa pe participanți: «Proiectul noii ortografii a limbii române a fost definitivat și aprobat de Prezidiul Academiei R.P.R., împreună cu glosarul ortografic, care cuprinde circa 10000 de cuvinte» («Contemporanul», nr. 26 (351), 26 iunie, p. 5). Iar într-un articol publicat în aceeași revistă, cu titlul **Probleme și realizări în lingvistica din țara noastră**, regretatul lingvist preciza: «Ortografia științifică a limbii române, alcătuită de Institutul de lingvistică din București pe baza principiului fonetic îmbinat cu cel morfologic a primit aprobația oficială prin Hotărîrea Consiliului de

Miniștri din 16 septembrie a.c. și va intra în vigoare la 1 aprilie 1954» (nr. 49 (374), 4 dec. 1953, p. 5).

Merită să fie subliniat faptul că în niciuna din aceste informații nu se face referire la însușirea **Normelor privind ortografia limbii române** de către Adunarea generală a Academiei și, curios lucru, nici măcar de către Secția de știință limbii, literatură și arte, deși proiectul inițial fusese publicat în numele acesteia. Academia, în totalitatea ei, ca for suprem științific și cultural al țării, era trecută cu vederea, deși în **Hotărîrea Consiliului de Miniștri pentru aprobarea noilor norme ortografice ale limbii române** (nr. 3.135, 16 sept. 1953) se afirma că acestea au fost «elaborate de Academia Republicii Populare Române»³.

Reprodusă imediat în revista «Limba română» (II 1953, nr. 5, p. 13-15), iar apoi în anonimul **Mic dicționar ortografic** (Academia Republicii Populare Române — Institutul de lingvistică, București, Ed. Academiei, 1953), apărut la sfârșitul lunii decembrie, **Hotărîrea** cuprinde pe lângă prevederile administrative — între altele, intrarea în vigoare la 1 aprilie 1945 —, mult discutatele **Norme, 16** la număr, dintre care prima era: «Se suprime litera **â**, înlocuindu-se peste tot cu **i** (**mine, cînd, gînd, romîn, România**)». Așadar, toate firmele de instituții centrale și locale, toate titlurile ce cuprindeau numele țării, indiferent unde erau fixate, desenate sau tipărite, au trebuit să fie modificate pe întreg cuprinsul țării: dacă adăugăm că, mai ales pe firme, se admitea din motive tehnice, absența semnelor diacritice la literele majuscule. ROMÂNIA devinea astfel ROMINIA, între altele în dezacord cu grafia numelui țării noastre în limbi de circulație internațională: fr. ROUMANIE, engl. ROMANIA, germ. RUMANIEN, span. RUMANIA, ital. ROMANIA. Dar aceasta nu mai conta, căci **România** devenise în mod curent, adesea, **R.P.R.**

Între altele, reține însă atenția păstrarea scrierii tradiționale, sub formă de **excepții** de la regula nr. 9, a pronumelor **eu, el, ci, cle** (prima motivată și etimologic: lat. **ego**), precum și a formelor de prezent, pers. 1 și 2 sg, **cști, cste, c** și a celor de imperfect, **crai, cra, erați, erau** (toate motivate și etimologic: lat. **es, est, eram, eras, erat, eramus, eratis, erant**); principiul **etimologic** nemaifiind recunoscut, aceste forme erau considerate simple «excepții», fără să se explice care era justificarea lor. Dar, oricum bine că nu au rămas, realizând o breșă în «absolutul» principiu **fonetic**, căruia **i** se alătura cel **morfologic** (uncori, implicit, și **etimologic**, fără însă a se recunoaște acest lucru) și, ca o concesie, cel **silabic**.

Tot astfel ne-a atras atenția, la o nouă lectură, ultima regulă, potrivit căreia «se va scrie **b** (nu **v**) în numele **februarie, septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie**», deși această adaptare în limba literară modernă se datorea ză tocmai influenței culte latino-românice. Ne întrebăm atunci, de ce n-a fost admisă o astfel de adaptare și la formele verbale de prezent, **sunt, suntem, sunteți**, cu atât mai mult, cu cât ele nici nu figurează în aceste **Norme**, singurele aprobate oficial, ci doar în **Regulile de ortografie**, destinate să le detaliizeze, dar nu să le «completeze» după bunul plac.

Evident, am fi nedrepti, dacă n-am recunoaște că o serie de îmbunătățiri de detaliu și unificări ale ortografiei au fost binevenite, cu atât mai mult, cu cât am constatat că opinia publică a respins unele «inovații», care mergeau prea departe cu nerespectarea tradiției, a habituinilor grafice instăpâname de cel puțin o jumătate de secol, în parte chiar de un secol. În ciuda frazeologiei proletcultiste din lunga **Introducere** (p. 11-23), «reforma» era sensibil temperată față de proiectul publicat cu un an în urmă, ceea ce a dus la estomparea zgomotului pe care acesta îl produsese.

«Contemporanul» nici nu mai reproducea **Hotărîrea**, ci doar coperta **Micului dicționar ortografic** (în nr. 1 (378) din ianuarie 1954, p. 5), începând să aplice tacit noile reguli, parțial de la 5 februarie și generat de la nr. 8 (385), din 19 ale aceleiași luni.

Mai mult, avem impresia că presiunea proletcultismului, era în scădere, mai ales după împlinirea unui an de la moartea lui Stalin, căruia revista îi mai consacra pentru ultima oară, un număr, cel din 5 martie 1954, căci imediat după aceea (nr. II (388), din 12 martie — «dezghețul» hrușciovist devinând tot mai evident — profesorul D. Macrea închîna un articol unuia din reprezentanții de frunte al Școlii Ardelene, inițiatotoarea «latinismului»: **200 de ani de la nașterea lui Gheorghe Șincai** (p. 5); acestia se împliniseră, ce e drept, la 28 februarie, deci cu aproape două săptămâni înainte.

Peste un an, același autor, ce se declara «clev al lui Sextil Pușcariu» — ceea ce și fusese într-adevăr — publica, la rubrica **Valorificarea moștenirii lingvistice** a revistei «Limba română», articolul **Opera lingvistică a lui Sextil Pușcariu** (an. IV, 1955, nr. 6, p. 5-21), în care recunoștea: «Sextil Pușcariu n-a conceput legătura lingvistică cu marile mase numai prin popularizarea problemelor ei, ci și printre-o acțiune continuă de cultivare a limbii scrise (...). Principala lui contribuție în această direcție o constituie elaborarea, împreună cu T.A. Naum, a regulilor ortografice din 1932, înșușite de Academia Română. **Îndreptarul ortografic** (1932) al lui Pușcariu și Naum a însemnat un progres în scrierea fonetică a limbii române față de reforma din 1904 și o etapă valoroasă în impunerea completă a principiului fonetic, îmbinat cu cel morfologic, realizată prin îmbunătățirea normelor ortografice din 1953»¹⁴.

Dar, odată **Hotărîrea** proletcultistă fiind edictată și pusă în aplicare de un an de zile, nu se mai putea face nimic, cel puțin pentru un timp, astfel că peste cinci ani regretul academician Al. Rosetti, care fusese repus în drepturile sale — ca și ceilalți profesori «ostracizați», acad. Iorgu Iordan, acad. Al Graur și prof. I. Coteanu — apărea drept redactor responsabil al reeditării regulilor ortografice, într-o lucrare ce includea și alte două îndrumătoare, publicate anterior de Institutul de lingvistică: **Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație** (Editura Academiei, din colectiv mai făceau parte: prof. Boris Cazacu, Fulvia Ciobanu, Galina Ghițu, Mircea Mitran, Liviu Onu, Valeriu Șuteu și Laura Vasiliu). Pentru ultima oară se mai reproduceau **Hotărîrea și Normele — anexă**, iar lunga **Introducere** justificativă era înlocuită cu una mai compactă (p. 13-25), ce mai relua însă unele din reproșurile la adresa «vechii» Academiei, fără menționarea lui Sextil Pușcariu, ce fusese «reabilitat», cum am văzut, de Dimitrie Macrea: «Vechea Academie a fost nevoită să-și reformeze în mai multe rânduri ortografia, apropiind scrierea tot mai mult de rostire, dar a păstrat totuși, chiar și în ultimele ei reguli ortografice (1932), resturi etimologiste. Ea n-a putut însă să-și impună ortografia: fiecare scriitor, fiecare publicație avea reguli ortografice proprii» — ceea ce evident era o categorică exagerare.

Editia a doua a acestui **Îndreptar** (numită pe contrapagină «o nouă ediție»), apărută în 1965, de astă dată din nou anonimă, dar sub aceeași egidă a Institutului de lingvistică din București, includea chiar de la început o notă explicativă **Cu privire la îmbunătățirea normelor ortografice ale limbii române** (p. 3), pe care o reproducem integral: «La propunerea Secției de științe filologice a Academiei R.S. România, Prezidiul Academiei R.S. România (repetiția aparține autorului anonim al notei — n.n.) a aprobat îmbunătățirea «Normelor privind ortografia limbii române» din aprilie 1954 (de fapt, din septembrie 1953 — n.n.).

În conformitate cu noile norme ortografice, se reintroduce în alfabetul limbii române litera **â** (**Â**), care se va folosi în scrierea numelui propriu **România** și a tuturor cuvintelor din aceeași familie (**român**, **românesc** etc.).

Prezenta ediție a «Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație» ține seama de aceste modificări.

Atrage atenția și aici faptul că nu Academia a fost cea care a adoptat hotărîrea respectivă, ci numai prezidiul acesteia, și nici măcar Secția de științe filologice, literatură și arte, ci doar biroul acesteia. Extrem de elocventă ni se pare în această chestiune mărturia regretatului acad. Al. Rosetti din memorialul înaintat la 14 martie 1964 Prezidiului Academiei și dat recent publicității, din care reținem: «Consiliul științific al Institutului de lingvistică din București a informat Secția a IX-a a Academiei R.P.R. despre propunerile privitoare la modificarea ortografiei limbii române. Întrucât în ședința Consiliului (...) am făcut o propunere care nu a intrunit majoritatea voturilor, îmi iau libertatea de a o înfățișa aici mai jos, cu rugămintea ca să binevoiți a o menționa, când această chestiune se va dezbată la Prezidiu.

Menționez că propunerea Institutului de lingvistică nu a fost discutată în Secție, evitându-se, astfel înregistrarea eventualelor păreri contradicitorii, și a trecut numai prin biroul Secției, compus din aceleasi persoane care au făcut propuneră la Institut.

Am fost de părere de la prima dezbatere a proiectului în Secție, sub președinția maestrului Sadoveanu (referire la anii 1949-1953 — **n.n.**), că sunetul **î** să fie scris (și — **n.n.**) cu **â**, potrivit reguli din vechea ortografie. La dezbatările recente de la Institutul de lingvistică, am susținut aceeași părere.

Scrierea cu **â** numai în cuvântul **român** etc. are dezavantajul că se aplică unui singur cuvânt¹⁵.

Autorul acestor rânduri — care făcea și el parte din consiliu, ca membru invitat — invocind considerente practice și apelând la o regulă mai largă, existentă chiar și în normele din 1953, a încercat să extindă utilizarea literii **â** cel puțin și la numele de familie, potrivit **dorinței purtătorilor** (**Pârvan**, **Vârgolici**, **Cândea** etc.), dar și-a atras pe loc riposta unor autorități lingvistice, respectul pentru memoria cărora il determină să nu le mai evocă acum. Așadar, hotărîrea luată de Secția de științe filologice, literatură și arte și de conducerea Academiei s-a referit numai la **România** și la cuvintele din aceeași familie, numele de persoană nefiind incluse nici în ediția a III-a (1971), ci abia în a IV-a (1983), care a fost «pusă de acord cu **Dicționarul ortografic, ortoepic și morologic al limbii române** (1982)», fiind reprodusă într-un nou tiraj (fără o mențiune expresă) în 1987. Paragraful respectiv (8) era completat astfel: «Scrierea cu **â** în loc de **î** este admisă și în numele proprii de familie după dorința purtătorilor lor».

Interesant de subliniat este faptul că ediția a II-a (1965) nu mai reproducea **Hotărîrea** din 1953 și **Normele** — anexă, iar cele ulterioare nu mai fac mențiune nici la decizia conducerii Academiei din 1965. Se vede, deci, că lucrurile se modificau de la o ediție la alta prin omisiuni, cam tot așa s-a întâmplat cu **Gramatica limbii române** (Editura Academiei, 1954), lucrare normativă extrem de utilă, care a stat la baza tuturor manualelor școlare, liceale și universitare apărute ulterior. Elaborată de Secția de gramatică a același Institut de lingvistică din București (autorii nu erau menționați), aceasta cuprinde, în volumul I, **Vocabularul, Fonetica și Morfologia**, precedate de un **Cuvânt înainte** al redactorului responsabil, prof. Dimitrie Macrea (p. 5-25), iar în volumul

II. Sintaxa. La ediția a II-a, revăzută și adăugită (1963), realizată de același colectiv, coordonat de acad. Al. Graur, Mioara Avram și Laura Vasiliu (pe contrapagină sunt consemnate, de ascunzătoare, numele celorlalți nouă autori) — reluată în noi tiraje, în 1966 (cu îndreptarea unor «mici erori») și 1972 (cu «îndreptarea greșelilor de tipar») — au fost suprimate, pe lângă introducere, capitolele «privitoare la vocabular, formarea cuvintelor și fonetică», aceasta din urmă mai ales pe motiv că «fonetica nu aparține gramaticii» (Al. Graur, **Cuvânt înainte**, ed. 1972, p. 7). Regretabilă omisiune, căci tineretul studios și publicul larg au nevoie de un tratat care se ocupă «cu studiul tuturor elementelor constitutive ale unei limbi» (**Dicționarul explicativ al limbii române**, sub conducerea acad. Ion Coteanu, dr. Luiza Seche și dr. Mircea Seche, Ed. Academică, 1975, p. 318), și nu doar de unul în sensul restrâns al termenului de gramatică — «ansamblu de reguli cu privire la formele cuvintelor și la imbinarea lor în propoziție». Motivul invocat de redactorul responsabil era că teoria fonetică a lui E. Petrovici fusese abandonată, cel puțin ca nepractică; dar aceasta nu scutea colectivul ca, apelând la foneticieni, să redacteze un alt text, acceptabil și accesibil tuturor cititorilor.

Întorcându-se acum la **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfolologic al limbii române**, amplă lucrare elaborată de un colectiv de 8 autori, având ca redactor responsabil pe Mioara Avram (Ed. Academică, 1982), constatăm că procedeul transferării răspunderilor asupra unui grup de specialiști, neinvestit cu prerogative decizionale în chestiuni de larg interes, a fost extins și la alte compartimente ale normelor ortografice. Așa de exemplu, în edițiile anterioare ale **Îndreptarului ortografic, ortoepic și dc punctuație** se făcea distincție între «denumirile oficiale ale organelor și organizațiilor centrale de stat și politice românești, străine și internaționale», care se scriu cu inițiale majuscule la toate cuvintele componente (cu excepția celor ajutătoare) și «denumirile întreprinderilor, instituțiilor, uzinelor și organizațiilor de masă (...» scrise cu inițială majusculă numai la primul cuvânt, de ex: **Institutul de lingvistică** (ed. I, 1960, paragrafele 163, 165). Regulă practică și comodă — inclusiv la mașina de scris — chiar dacă putea da naștere la unele ezitări și inconsecvențe, în fond, tolerabile. Ei bine, aceste două reguli au fost unificate, în mod abuziv, după părerea noastră, în **Dicționarul ortografic** (cap. V, paragraful 9) și în noile ediții ale **Îndreptarului**, care nu mai păstrează distincția între cele două categorii de titulaturi, făcând ca pe alocuri scrierea cu majuscule să se apropie de ortografia germană, determinată numai de tradiție, să nu renunțe la inițialele majusule ale tuturor substantivelor: «dacă denumirea este alcătuită din mai mulți termeni majuscula este obligatorie la toți aceștia, cu excepția cuvintelor ajutătoare». Așadar: **Facultatea de Limbă și Literatură, Institutul de Lingvistică s.a.m.d.** Si în acești zece ani, ziarele și revistele au fost de-a dreptul «invadate» de majusculă, căci pe fiecare pagină se scria despre numeroase întreprinderi, instituții etc. De acest fapt nu sunt vinovați ziariștii și redactorii, căci ei stau toată ziua cu DOOM pe masă. Iată, de pildă, un exemplu din prima pagină a ziarului **«România liberă»**, din 6-7 februarie 1993: **La ultima sa ședință, Comisia Națională a Monumentelor istorice 1-a ales în unanimitate ca director al Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice pe dl. Andrei Pippidi, conferențiar universitar la Facultatea de Istorie din București, secretar științific al Institutului de Studii Sud-Est Europene.** Si alte două, din «Evenimentul zilei»: «Organizația intitulată oficial «Societatea Celor Care Trăiesc Sub Nivelul de Subzistență, adică a celor 2,5 milioane de persoane

care au venituri lunare mai mici de 9.000 de forinți (112 dolari...)» (21 ianuarie 1993, p. 5): «Arabii ar trebui în schimb să intre în Societatea pentru prevenirea Cruzimii Împotriva Animalelor...» (6 februarie, p. 5).

În fața unor astfel de exemple orice cititor se poate întreba cine a dat autorilor dreptul de a extinde într-o **formă obligatorică** scrierea cu inițiale majuscule în limba română? Comisia pentru cultivarea limbii române a Academiei — ni se spune în **Cuvânt înainte** (p. VII) — condusă pe atunci de regretatul acad. Al. Graur ca președinte, și de acad. I. Cotcanu, «în dubla sa calitate» de secretar al acesteia și de director al Institutului de lingvistică. Dar cei doi reputați academicieni nici nu figurază ca redactori responsabili, ci doar «consilieri», iar Secția de științe filologice, literatură și arte, în organizarea de atunci, nici măcar, nu este invocată, necum Prezidiul Academiei. Prin urmare chestiuni importante de ortografie a limbii române, ce interesează, practic vorbind, întreaga națiune, sunt «dictate» de colega dr. Mioara Avram și de colectivul condus de Dsa. În schimb, datorită faptului că **Îndreptarul și Dicționarul ortografic** nu cuprind exemplul **Tările Române**, încercați să obțineți acordul redactorilor de la edituri sau ziar să scrieți această notiune istorică cu inițiale majuscule, și nu **tările române**. Veți întâmpina cea mai înversunată opoziție. Celor care nu cred, le furnizăm îndată un exemplu: «Doamna Georgeta Penelea Filitti (...) ale cărei contribuții la istoria economică a țărilor române sunt unanim apreciate în lumea specialiștilor ...» («Cotidianul», 28 ianuarie 1993, p. 3). Căci redactorii nu mai consultă și paragraful 165 din **Îndreptar** (ed. III, 1971), care prevede: «Scrierea cu inițială majusculă se poate folosi în scopuri științifice, când autorul vrea să scoată în evidență anumite cuvinte, persoane, idei etc.» — ca să nu mai vorbim de aspectul național-istoric al termenului. Spre surpriza noastră, această prevedere a dispărut din **Dicționarul ortografic**, ce a devenit un fel de «Biblic» a lingviștilor, redactorilor și profesorilor de limba română.

Așadar, ca să încheiem prea lungile noastre reflecții, pledăm ca Academia Română să-și reia cu adevărat prerogativele ce le-a avut de la început și în acest domeniu — aşa cum preconizază acad. Mihai Drăgănescu, președintele înaltului for¹⁶ — ca instituție națională, reunind savanți din toate domeniile, scriitori și artiști de prestigiu, într-un cuvânt oameni de cultură cu o largă autoritate. Raportându-ne la astfel de spirite ilustre, precum Titu Maiorescu și Sextil Pușcariu, care au știut să țină seama și de opinia publică, facem un apel la confrății noștri să renunțe la obstinația lor de specialiști¹⁷ și să accepte corijarea unora din prevederile normelor ortografice (și ortoepic-morfologice) ale regulilor stabilite în 1953: «suprimarea» literei **â**, corectată doar parțial prin «re-introducerea» ei din 1965 (care, tocmai pentru că era limitativă, poate fi suspectată) și «ostracizarea» formelor culte **sunt**, **suntem**, **sunteți**, ce nu înlocuiesc pe cele populare — aşa cum semnalau S. Pușcariu și T. A. Naum —, forme pe care scriitorii (și, dacă e cazul, oricine vrea) pot să le utilizeze în operele lor literare sau în alte texte: **sânt**, **sântem**, **sânteți**. În plus, cum am semnalat mai sus, să procedăm cu mult mai mare grijă la introducerea unor inovații, ca cea privind extinderea scrierii cu inițiale majuscule. Căci problema care se pune nu este aceea de a obține un vot majoritar în Academia Română, lucru ușor de atins în mod evident, ci de a realiza și consensul pragmatic al lingviștilor cu oarecare prestigiu în această țară, întrucât ei vor invăța, în continuare, pe studenți și prin acestia, pe viitorii elevi.

Iar dacă ne e teamă că vom fi «acuzați» de introducerea într-o chestiune lingvistică a sentimentelor patriotice — care, chipurile, n-au ce căuta în

știință —, să ne aducem aminte de cuvintele marelui istoric și filolog Ioan Bogdan, rostite acum 90 de ani, la primirea sa în rândurile membrilor Academiei Române: «În puținele și modestele mele lucrări de până acum am fost întotdeauna călăuzit de o sinceră iubire de adevăr și de un entuziasm cald pentru trecutul poporului nostru, pe care am învățat îi iubi cu atât mai mult cu cât studiind mai deaproape istoria lui, am cunoscut virtuțile ce le-a avut odinioară (faptele mărețe ce le-a săvârșit și nenorocirile fără număr prin care a trecut). La școala istoriei naționale mi-am format convingerile patriotice, ce vor conduce lucrările mele ulterioare»¹⁸.

NOTE:

1. Detalii în cartea noastră **Cultură și literatură română veche în context european**, București, 1979, p. 7-61.
2. Vezi D. Macrea, **Contribuții la istoria lingvistică și filologiei românești**, București, 1978, p. 9-30.
3. **Cuvinte den bătrâni**, t. III București, 1881, p. IX (ediție îngrijită și note de autorul acestor rânduri. București, EDP, 1984, p. 9).
4. Elaborat acum aproape două secole și jumătate la Roma de baza antologiei lui Octavianus Mirandula (numeroase ediții între 1538 și 1630) manuscrisul a fost editat cu traduceri, note și aparat critic de regretatul Bogdan Hâncu, studiu introductiv de Florea Firan (București, Ed. Științifică, 1992); vezi: Ileana Mihailă, **În căutarea surselor antologiei «Illustrum poetarum flores» de Ioan Inocențiu Micu-Klein**, «Academia», an. II, nr. II (23), sept. 1993, p. II.
5. Un personaj tragic: Inochentie Micu-Klein, «Literatorul», an III, 1993, nr. 3 (72); 22 ian. p. 3.
6. În **Anuarul Gimnaziului și Internatului din Iași pe anul școlastic 1862-1863**, publicat de directorul Titu Maiorescu, Iași, 1863; reprodus în: Titu Maiorescu, **Opere**, I-IV, ediție, note, variante, indice de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, studiu introductiv de Eugen Todoran, București, Ed. Minerva, 1978-1988 (vol. II, p. 267-296, 754-769; vezi și vol. I, p. 695 și u; vezi de asemenea: D. Macrea, **Contribuții...** p. 387-416).
7. **Opere**, I, p. 275-276.
8. Vezi: Academia Română, «Anale», t. XLIX, Ședințele din 1928-1929, p. 200-214; reproducere în: Sextil Pușcariu, **Cercetări și studii**, ediție îngrijită de Ilie Dan, prefață de G. Istrate, București, ed. Minerva 1974, p. 307-321 (note, p. 605). Cum **Proiectul** a suferit unele modificări până la aprobarea de către Academia Română, s-ar fi cuvenit să fie reproduce — conform principiului de editare a ultimei forme date de autor — **Introducerea și textul Îndreptarului**, semnate împreună cu T. A. Naum, după ediția a II-a din 1934 (repetată până la a V-a, în anii 1940, 1942, 1946).
9. Vezi: «Anale», t. LII. Ședințele din 1931-1932, p. 215-227.
10. Tipărită de asemenea, în «**Studii și cercetări lingvistice**», II, 1951, p. 56-86.
11. Am avut prilejul să dăm în 1985 o cu totul altă apreciere acestei prime reviste române de lingvistică în limbi de circulație internațională reproducă integral prin procedeul fotomecanic de Editura «Prof. Ricardo Patron» din Bologna, în 1971: «Redactate într-un limbaj sobru și elegant, de o remarcabilă ținută științifică, cele XVI volume, tipărite între 1933 și 1948 (...) și-au câștigat un binemeritat prestigiul, atât în țară (...), cât și în cercurile de specialiști din străinătate, care au căpătat astfel posibilitatea de a fi la curent cu progresele lingvisticii românești». și adăugăm: «Evident, critica din articolul **Împotriva cosmopolitismului în știință (Despre «Bulletin linguistique»)**, publicat în «Lupta de clasă» (seria V, 1949, nr. 3, p. 89-96) și reprodus în SCL, I, 1950, nr. 1, p. 13-21, s-a dovedit a fi nedreaptă și tendențioasă. De altfel, în 1956 a început din nou să apară o revistă românească de lingvistică în limbi străine. «Revue roumaine de linguistique»), al cărei redactor responsabil este acad. Al. Rosetti» (**Studiile academicianului Alexandru Rosetti în limbi străine**, «Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte». Seria IV, t. VII, 1985, București, Editura Academiei, 1986, p. 127-131).

**Dr. Carmen-Gabriela
PAMFIL
Iași**

12. «Critică» similare erau formulate și în articolul rectorului Universității din București, acad. G. I. Balmuș, **Doi ani de la apariția lucrării lui I. V. Stalin «Marxismul și problemele lingvisticii»**, articol inclus pe prima pagină a aceluiși număr citat din «Contemporanul». «Desi genială lucrare a tovarășului Stalin, **Marxismul și problemele lingvisticii**, a deschis perspective nebănuite cercetării problemei limbii române, dezvoltarea acestor cercetări este împiedicată de orientarea antiștiințifică și reacționară a activității unor lingviști ca Al. Rosetti, Al. Graur și Iorgu Iordan, care au condus timp de mai mulți ani Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R. și unele catedre ale Facultății de filologie». Ironie a soartei: Al. Graur asigurase, ca lingvist și cunoșcător al limbii ruse, traducerea corectă a articolelor (de fapt, scrisori publice) ale lui Stalin, iar cel care-l declară «antiștiințific și reacționar» era colegul și colaboratorul său la o serie de manuale de limba latină și de limba greacă veche.

13. «Colectia de hotăriri și dispoziții ale Consiliului de Miniștri al R.P.R.», anul II, nr. 63 din 5 oct. 1953.

14. Vezi și volumul **Contribuții..**, p. 269-308.

15. Reprodus în broșura multiplicată: **Cuvintele limbii tale. Ortografia în dezbatere**. Texte apărute în revista «Academica» (1991-1992), p. 104.

16. Vezi articolele: **Cuvintele limbii tale și De la nașterea la renășterea Academiei Române**, însoțit de Acte oficiale, publicate în revista «Academica» (1991) și reunite, împreună cu altele, în broșura citată în nota precedentă (p. 1-6, 31-34).

17. Vezi unele articole publicate în aceeași broșură, în diverse ziaruri, reviste și în broșura **Ortografia limbii române. Trecut prezent, viitor**, Iași, Ed. Institutului European, 1992.

18. Vezi **Scrieri alese** cu o prefată de Emil Petrovici, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihailă, București, Ed. Academiei, 1968, p. 34.

PE MARGINEA UNUI RAPORT ACADEMIC SAU CE NU ȘTIE DOMNUL PREȘEDINTE AL ACADEMIEI ROMÂNE

Raportul președintelui Academiei, **Ortografia limbii române. Cu Hasdeu, Maiorescu, Pușcariu și Rosetti** prezentat în sesiunea academică din 17 februarie 1993 ca motivație a amendamentelor ortografice propuse în ianuarie 1991, conține o argumentație distorsionată, generatoare de confuzii. Mai ales cititorul neavizat poate fi indus în eroare, căci expunerea are un aspect doct fiind puse la contribuție nume, scrieri, idei, principii referitoare la istoricul problemei în discuție — și o tendință de exploatare emoțională susceptibilă de a se institui drept mesaj patriotic. De aceea, este necesară o analiză a acestui tip de argumentație, cu atât mai neașteptată, cu cât acum poartă girul celui mai înalt for științific și cultural al țării.

Deși lingviștii credeau că multe dintre temele invocate nu mai constituie și nici nu mai pot reveni astăzi ca subiecte de noi și radicale controverse, ei sunt obligați să observe că, de la fundamentele de detaliu ale ortografiei, totul poate fi luat, inutil, de la capăt sau, mai grav, reinterpretat eronat.

1. Încă din **Introducere**, se constată că dl. președinte, în ipostaza de reformator al scrierii românești, *nu știe în ce relație se află ortografia cu limba urui popor*. Altfel, de ce ni s-ar fi atras atenția că: «Limba română este opera poporului român și a oamenilor săi de cultură...» și că «nimeni și nici un grup de specialitate, fie el și din domeniul lingvisticii, nu poate să transforme de unul singur sau să mențină în tipare

care nu i se potrivesc. Un asemenea grup ar forma atunci o subcultură care s-ar rupe de fluxul general al culturii unui popor.

De aici o primă nedumerire: cind și-au manifestat lingviștii intenția să «transforme» limba română? Dimpotrivă! Academia și-a permis să eliminate forma veche și populară **sint**, moștenită din latină, și să impună varianta pedantă **sunt**. Cei mai mulți lingviști s-au arătat mai toleranți: au propus să se mențină ambele variante, căci ei stiu că numai uzul poate decide, în timp. Sau poate că «tiparele» limbii ar însemna, metaoric vorbind, tocmai ortografia, pe care dl. Drăgănescu vrea să-o complice arbitrar, în vreme ce lingviștii ar dori-o motivată științific, simplă, riguroasă, sistematică.

În conștiința comună ortografia reprezintă ansamblul de reguli care stabilesc scrierea corectă a unei limbi. Dar oamenii de cultură (între care s-au numărat dintotdeauna și marii lingviști, ale căror idei se află la temelia opțiunii noastre) au constatat că limbile popoarelor civilizate cunosc două aspecte: unul popular și altul literar, cu legi de dezvoltare și cu cauze de schimbare diferite (vezi G. Ivănescu, **Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie**, în «Philologica», II, 1972, p. 5-25). Numai la formarea și modelarea limbilor literare un rol decisiv îl au scriitorii de talent și oamenii de cultură (vezi Karl Vossler, Benedetto Croce). Limbile populare evoluează pe alte baze. Ortografia priveste numai varianta literară a unei limbi. În acest sens, și discuțiile referitoare la limba română ca limbaj natural din capitolul **Consideratii finale** al raportului sint, cel puțin, oțioase. Scrierea nu trebuie confundată cu limba de cultură, chiar dacă uneori aceasta o poate influența (exemplul grafiei etimologizante **sunt**, devenită la începutul secolului nostru fapt ortocpic, de limbă, este elocvent). Este regretabil că asemenea confuzii persistă pînă azi, de vreme ce învățați ca T. Maiorescu, I. Sbiera și alții, încă din veacul trecut au făcut disocierile corespunzătoare. Nici norma ortografică (în care s-ar include, de exemplu, regula folosirii literelor **â** sau **î**) nu se identifică cu norma lingvistică sau cu uzul (care s-ar referi la aspecte precum acceptarea sau respingerea unor forme ca **sint/sunt**). Norma ortografică este un construct, un corpus de reguli (precis formulate) realizate prin consensul celor cu pregătire lingvistică (nu numai cu intuiție și talent lingvistic), pentru elaborarea cărora trebuie să se aibă în vedere situația tuturor cuvintelor actuale dintr-o limbă, dar și a celor vecni, toate formele flexionare, cît și raporturile dintre ele, originea diferită a cuvintelor, și de aici, a sunetelor care astăzi se rostesc la fel (vezi A. Lambriov, **Cestiunea ortografică**, în «Convorbiri literare», XIV, 1881, p. 75 și urm., H. Tiktin, **Căluza ortografică**, în «Arhiva...», Iași, nr. I, 1888, p. 16-31, 151-205, Flora Suteu, **Influenta ortografiei asupra pronunțării literare românești**, București 1976, (p. 45-63). Norma lingvistică este rezultatul tradiției, dar și a acelor (individuale) de creație, compatibile cu sistemul limbii, și care într-un anumit timp sunt acceptate de societate și considerate a fi corecte (vezi Eugenio Coseriu, **Systema, norma y habla**, Montevideo, 1952). Lingvistul consemnează faptele, le explică etimologia, vechimea, le stabilește funcția în limbă, frecvența etc. Le etichetează ca: literare, populare, livrești, ieșite din uz, aberante, neobișnuite sau latinisme, slavonisme, franțuzisme etc., dar, în cele din urmă, vorbitorii /scriitorii hotărăsc.

Însăși prezentarea ortografiei ca «haină», mai rar ca «tipar», frecventă îndeosebi în pledoariile învățătilor români în favoarea introducerii alfabetului latin în locul celui chirilic, este desuță și s-a dovedit a fi nerelevantă. Literele nici nu «luminează», nici nu «întunecă» originea sau caracterul unei limbi, căci, de pildă, polona, turca, germană etc. scrise cu alfabet latin, nu și-au modificat nici originea, și nici caracterul de limbă slavă, altaică, respectiv, germanică. Prejudecata «mai latinului» **â** față de **î** este veche la noi și ea a fost alimentată mai ales de nevoia justificată de a se reda grafic etnonimul **român** cit mai apropiat de etimonul său **Romanus**. Dar această problemă s-a rezolvat de aproape 30 de ani; se scrie **România, român** etc.

2. Selectarea ca model «în problema care ne interesează» a lui Bogdan-Petricicu Hasdeu, despre care dl. președinte afirmă că «a adus contribuții esentiale» la fixarea ortografiei românești cu litere latine, demonstrează că dl. Drăgănescu nu cunoaște, de fapt, opera ilustrului cărturar

român. Începînd de la premisa analizei și pînă la concluziile acesteia, totul se sprijină pe aspecte false, pe date superflue și pe interpretări hazardate. Astfel, pentru a-și preciza obiectivele, dl. Drăgănescu subliniază: «Hasdeu începe cu începutul: «limba poporană». Si continuă: «Înainte de a prezenta câteva observații asupra modului său de transliterare a unor texte românești din anii 1550-1600 și pînă în 1626, de la caractere chirilice la caractere latine, vom mai prezenta câteva luări de atitudine ale acestui mare savant». După care urmează cîteva citate din opera lui Hasdeu referitoare la rolul Școlii Ardelenă și al latinistilor în studierea graiului poporan al românilor». De ce iar «limba poporană» într-o discuție despre ortografie? Si, mai ales, de ce s-a oprit dl. Drăgănescu la **Cuvente den bătrini**, unde Hasdeu transliterează (operatie fără nici o legătură cu ortografia) în alfabet latin texte vechi românești, scrise cu alfabet chirilic? Chiar dacă, prin absurd nu s-ar fi păstrat de la Hasdeu decit această operă, ar fi fost riscant pe baza modului de echivalare a slovelor chirilice cu litere latine să se tragă concluzii asupra opțiunilor ortografice ale autorului ei.

Pentru a da însă și mai mare greutate demersului său, dl. Drăgănescu îl invocă pe celebrul romanist Hugo Schuchardt, cu studiul **Despre «Textele și glosele vechi românești» ale lui B.-P. Hasdeu**. Finturi din această lucrare, în care savantul german critică, printre altele, tocmai denaturarea valorilor fonetice reale ca urmare a transpunerii mecanice dintr-un alfabet în altul, devin — în expozeul președintelui Academiei — argumente în favoarea necesității reintroducerii literelor **ă** și **î** în corpul cuvintelor: «Găsim însă la Schuchardt afirmația **ă și î exprimă aproape același sunet**». Cu alte cuvinte — conchide dl. Drăgănescu — Hasdeu, a preferat să scrie sunetul **ă(i)** în interiorul cuvintelor cu **a**, iar la începutul cuvintelor cu **i**. Dar Schuchardt spune cu totul altceva: «în unele cazuri izolate, în care **i** apare în interiorul cuvintelor, i-aș acorda mai degrabă valoarea lui **n**, decît de **în**». Schuchardt combate, aşadar, modul de transcriere (neinterpretativă) a lui Hasdeu: **măînca, căînpul, lăîngore, băîntoiască** etc; căci — afirmă Schuchardt — «de pronunțat sigur că nu se pronunță astfel; **ă** și **i** exprimă doar aproape același sunet și atunci **avăînd** ar fi același lucru ca și **avăänd** și **aviînd** (**Cuvente den bătrini**, I, București, 1983 p. 484). Ce legătură se poate stabili între concluzia lui Schuchardt și aceea a d-lui Drăgănescu?

Dacă s-ar fi supus unei rigori rationale, dl. Drăgănescu ar fi meditat, mai intii, la modalitatea cea mai directă și mai concludentă de cercetare a problemei. Ar fi studiat, de pildă, revistele pe care Hasdeu le-a condus și lucrările (apărute la edituri diferite) elaborate de-a lungul vieții sale. Acolo dl. Drăgănescu ar fi găsit fie situații (cele mai numeroase) în care savantul român urmează fluctuant normele ortografice ale momentului, fie cazuri (de loc neglijabile), în care Hasdeu încalcă regula și înovează: **ISTORIA CRITICĂ A ROMÂNILOR**, vol. I, București, 1875. (...)

Si dacă ar mai fi consultat și cîteva lucrări lingvistice, de pildă **Principiile...** lui Philippide, ar fi aflat dl. Drăgănescu că: «Mai puțin consecvent a fost Hasdeu în numeroasele proiecte de limbă scrisă pe care le-a dat la lumină de la 1859 înceoace... Spre deosebire de etimologisti, Hasdeu se clăină de la un tâl la altul, adoptîndu-le cu aceiasi ușurință cu care le leapădă, simbolizînd în activitatea sa ortoepică întreaga desfășurare a vieții românești. Cine vrea să privească lucrurile istoric, judecîndu-le în mersul fatal al desfășurării lor, fără ciudă nici părtinire, va admira chipul cum în unul și acelas fenomen se oglindeste o viață întreagă» (**Principii de istoria limbii, în Opere alese**, București, 1984, p. 189, 191). Ca urmare, dl. președinte ar fi devenit mai circumspect și nu s-ar mai fi încumetat, probabil, să ridică la rangul de model «tradițional» sau «clasic» inconsecvențele ortografice și ortoepice ale marelui Hasdeu.

3. Invocarea lui Titu Maiorescu în chestiunea ortografică ar fi putut fi relevantă *dacă dl. Drăgănescu ar fi înțeles sensul și esența operei mentorului «Junimii»*. Dar d-sa nu sesizcază, în primul rînd, principala calitate a lui Maiorescu, caracterul ei de sinteză; chiar dacă operația preliminară este una critică, aparent demolatoare, s-a demonstrat în numeroase rînduri că întotdeauna construcția maioresciană își asumă, echilibrat, valorile anterioare. Dar dl. președinte enunță sentințe ca: «Etimologismul a fost înlăturat odată cu Titu Maiorescu. Ceea ce a rămas

din el nu este etimologism, ci tradiție» Am fi de acord cu o asemenea formulare, dacă nu am vedea în ea un subterfugiu, o încercare de eliminare din discuție a principiului etimologic, cu reguli de scriere riguroase, conforme cu legile fonetice ale evoluției limbii române de la latină. Insistența asupra etimologismului autentic ar evidenția tocmai diferența esențială dintre aceasta și falsul etimologism, cultivat de dl. Drăgănescu sub numele de «tradiție». Altfel, de ce nu s-ar recunoaște că anumite aspecte ortografice sunt etimologice, menținute ca atare în scrierea actuală ca tradiție etimologistă? Noi susținem în continuare că **român** < lat. Romanus aparține tradiției tocmai pentru că reflectă corect etimologia, în vreme ce, de exemplu, **fântână** < lat. **fontana**, **râu** < lat. **rivus**, **vânt** < lat. **ventus** și multe altele sunt pseudoetimologisme, reprezentând o etapă tranzitorie (1904-1953), arbitrară și nicidecum «clasică», în scrierea românească și de aceea incapabile să se generalizeze (ne-o spune și istoria) și să se mențină în tradiția ortografică. Si apoi, aşa cum pune problema, dl. Drăgănescu, nu se prea înțelege de cînd «s-a hotărît» că începe «tradiția» scrierii românești cu litere latine, căci sfîrșitul e cert: 1953. (...)

Și mai gravă este denaturarea textului maiorescian, atât în fondul, cit și în forma lui. Dl. Drăgănescu nu a înțeles că Maiorescu a intervenit în problema scrierii limbii române din două rățiuni primordiale: a) pentru a simplifica și pentru a face cît mai accesibilă ortografia, iar nu pentru complicarea ei; b) pentru a înălțări prejudecățile vehiculate în legătură cu grafia (atribuirea unor valori și funcții false alfabetelor, scrierii în general). Cît privește assertiunea potrivit căreia «Maiorescu pentru sunetul **â**(1) preferă scrierea numai prin **â**», aceasta introduce în discuție numai o parte de adevăr. Așa stăteau lucrurile la un moment dat, în 1866, dar mai tîrziu, în perioada 1890-1904, de exemplu, Maiorescu a scris curent numai cu **i** în corpul cuvintelor. Astfel, în **Oratori, retori și limbuți**, de pildă, («Convorbiri literare», XXXVII, 1893, nr. 2), el scrie: **s-a întimplat, coborit, circiumarul, cit, incintarea, mîncărimea, deplinge, intii** (98), **gîndire, intimpla** (99), **tîrziu, romîn, sfîrșit** (100), **cîteși** (101), **Romînia, cînd** (102), **restrîns** (103), **curînd, întimplase** (104), **tinîr** (105) etc. Să fi făcut și Maiorescu o politică antiromânească sau să se fi contaminat de bolșevism avant la lettre? Neasimilarea corectă a lecturilor l-a condus pe dl. președinte la denaturarea unor opere fundamentale și la diluarea mesajelor culturale ale înaintașilor noștri.

Dacă ar fi cunoscut cum se cuvine opera lui Maiorescu, dl. Drăgănescu ar mai fi aflat și că acesta s-a opus exercițiului «democratic» al plenului Academiei Române de a vota «întrebările limbistice și ortografice»: «Membrilor Academiei... le lipsește orice competență de a se pronunța în materii controversate ale științei filologice și de a prescrie națiunii lor cum să vorbească și cum să scrie în contra uzului comun, și dacă totuși în asemenea chestii își ridică miinile pentru **da** sau **nu**, dovedesc lipsă de conștiință» (**Directia nouă în poezia și proza română, în Critică**, vol. I, București, 1977, p. 191).

4. Dl. Drăgănescu omite să spună că însuși Sextil Pușcariu, prezentat ca autor al reformei din 1932, a contestat aciunea de atunci a Academiei. Din **Memoriile** lui S. Pușcariu (București, 1978, p. 655-656), aflăm că la congressul filologilor de la Cluj din 1926 s-a realizat consensul în ce privește eliminarea literelor **â** din scrierea limbii române (excepție **român** și familia). Dar Academia era refractară la o asemenea inovație. Ne-o spune însuși Pușcariu, cînd în **Proiect de reformă a ortografiei române** (1929), își exprimă insatisfacția de a fi constatat că discuțiile care au avut loc în acea perioadă în plenul Academiei i-au relevat că acceptarea fără modificări a reformei propuse de filologi (S. Pușcariu, O. Densusianu, I. Bianu, A. Procopovici și alții) nu va fi posibilă. De aici, tonul dezamăgit al relatării sale: «Dacă Academia ar primi deciziile filologilor, ar da prestigiul necesar unui sistem ortografic care este rezultatul unor discuții îndelungate între cei mai competenți cercetători ai limbii noastre și în același timp rezultatul unor înțelepte concesiuni reciproce» (vezi **Sextil Pușcariu, Cercetări și studii**, București, 1974, p. 307). În asemenea condiții, Pușcariu a avut doar misiunea, primită din partea Academiei, ca împreună cu Th. Naum să formuleze și să explice hotărîrea din 1932, într-un **Indreptar și vocabular ortografic**. În realitate, el se numără printre susținătorii generalizării lui **â**.

De aceea, este impropriu să se vorbească despre «regulile Sextil Pușcariu», cum demonstrează Magdalena Vulpe, **Gencza ortografiei din 1932**, (în **Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor**, Iași, 1992, p. 44-50). Atitudinea lui Pușcariu față de menținerea dualismului ortografic **î/ă** a fost transât formulată încă din 1904: «De ce? — îl întreba el pe Ioan Bogdan —. De ce Academia calcă deodată principiul fonetic și, în loc să admită un singur semn pentru un singur sunet, alege două semne diferite, stabilind o regulă nouă, pe care nimeni încă n-o urmase? Răspunsul îl stim cu toții. Era de ales între semnul **â** și **î**. Dar uzul se impotrivea scrierii unor forme ca **ân**, **âncet**, **a hotărâ**, etc, iar contra lui **î** exista un prejudiciu puternic, care nu admitea o scriere **romîn**, ci numai **român**. Vedem deci că Academia, pusă în fața unei dileme a cărei gravitate părea mai mare decât este de fapt, a recurs la vecchia retetă practicată de zeci de ani, la compromis, la împăcarea fonetismului cu etimologismul... Ca toate compromisurile practice de Academie în ortografie, e subred și acesta, și cind vedem scriindu-se **însul**, dar **dânsul**... ni se pare că suntem încă pe timpurile patriarhale... Si ca toate compromisurile Academiei, va avea și acesta o urmare bună: că nu va fi urmat de nimeni, aşa încât peste cîțiva ani Academia va trebui să facă iarăși concesiuni uzului — pentru ca să nu se mai compromită» (**Ortografia revizuită a Academiei Române**, în **Cercetări și studii...** p. 6-7).

5. Președintele Academiei Române se pare că *nu vrea să afle adevărata istorie a ortografiei românești*. El se luptă cu Stalin, Roller și Gheorghiu-Dej, pe baza unor mărturii depuse de Silviu Brucan și alte «personalități», care-l îndeamnă să restabilească latinitatea «limbii române prin înlocuirea «literelor cu sunet slav» cu «cele cu sunet latin» (sic!). Zadarnic explică lingvistii ce și cum a fost; n-au Putere, n-au credit. Ei au arătat de nenumărate ori că semnul **î** a fost creat de ardeleni, pentru a nota sunetul provenit dintr-un **i** latin. În Muntenia, **î** (în corpul cuvintelor) apare la 1858. În Bucovina, se generalizează, sub influența lui A. Pumnul, pe la 1864. În 1881, această literă nu este admisă în ortografia academică. Comisia ortografică, prezidată de T. Maiorescu, după ce respinsese propunerea făcută de Alecsandri și Quintescu, admite acest semn (**î**) pentru cazurile în care se poate stabili o alternanță cui. Atunci, regula utilizării lui **î** cuprindea următoarele precizări: a) în toate cazurile cind alternează cu **i**: **vînd** — **vinzi**, **sînt** — **sfinți**, **mormînt** — **mormînte**; b) la toate verbele terminate în **-rî** (**uri**) și la toate derivatele cu **în-**. În 1904, se stabilește distribuția lui **î**: 1) la începutul cuvintelor; 2) în interiorul cuvintelor derivate cu prefixe și în terminatiile flexionale ale verbelor în **-rî**. Dar și după această dată s-au manifestat tendințe divergente în scrierea limbii române, deci și în notarea sunetului **î**. Academia își urma propria ortografie, Eforia Scoalelor avea sistemul său, revistele din Ardeal încă mai păstraunele forme cipariene, iar cele din Moldova trecuseră la o scriere fonetică, foarte asemănătoare cu cea actuală. Această situație a făcut ca problemele ortografiei să fie dezbatute din nou de specialiști reuniți la cele două congrese ale filologilor, ținute la București (1925) și la Cluj (1926). Cu aceste ocazii s-a sustinut necesitatea simplificării și, mai ales, imperativul unificării ortografiei, ca atribut esențial al unei culturi mature. S-a reluat atunci și problema specială a scrierii sunetului **î**, propunindu-se scoaterea literii **â** din sistemul ortografic. La începutul anului 1932, după îndelungi dezbateri, Academia acceptă propunerea filologilor, lăsând ca excepție numai scrierea cuvintului **român** și a familiei lui. În urma unui protest înaintat Academiei de S. Mchedinti (geograf), Academia Română revine asupra aprobării anterioare și, la 25 mai 1932, include din nou în sistemul ortografic pe **â**. Ca urmare a hotăririi de a lăsa în considerație protestul lui Mchedinti și al altor academicieni nefilologi, O. Densusianu (autorul primei **Istории а limbii române**) se retrage de la sedințele sesiunii.

De ce dl. Drăgănescu nu vrea să rețină și asemenea fapte, pe care apoi să le discute cu lingviștii, pentru a trage concluziile cele mai judicioase? De ce dl. Drăgănescu eludează, printre altele, părerea marelui lingvist român A. Philippide, membru al «Junimii» și colaborator al «Convorbirilor literare» în perioada 1882-1900 și din 1900 membru al Academiei Române? Trebuie să se rețină că Philippide nu numai că a respins pe **â**,

dar și-a argumentat poziția din perspectiva teoricii limbii (vezi **Principii de istoria limbii**, cap. **Legiuirea. Limba scrisă**).

În legătură cu reforma din 1953, corect ar fi fost ca dl. Drăgănescu să precizeze și că academicienii nu au acceptat nici proiectul lui Al. Graur și nici pe acela al lui Emil Petrovici, care propuneau numeroase nefericite inovații, cu implicații fonetice și chiar morfologice, precum: introducerea lui **i** (**iarnă, iel, cai**) și a lui **u** (**puiu**, pl. **pui**), suprimarea lui **i** în **femee**, **voc**, forma de genitiv singular: **al casi**, **al familii**, forma de plural articulat: **pomi** etc. În continutul ortografiei, Academia a impus în 1953 (cu amendamentul din 1965) rezoluția Congresului filologilor din 1926, neputindu-se însă sustrage, în **Prefață**, de la obligatoriu ambalaj ideologizant (vezi Ion Ghețic, **Între ortografiile academice din 1932 și 1953**, în «**Limba română**», XL, 1991, nr. 5-6, p. 225-229). Se vede că nu există ortografie din 1953, ci tocmai stigmatul conjunctural sub care era prezentată capătă acum, în discuțiile Academicii, un rol esențial pentru inițierea unui astăzi «act reparator».

6. Pentru ca în capitolul **Ce spun unii lingviști români** — dl. Drăgănescu — după ce îi critică și-i persiflează nominal sau în bloc pe autorii și susținătorii **Motiunii** de la Iași, care au cerut ca «specialiștii să-și spună cuvintul hotăritor asupra ortografiei» — întrebă «Carc specialiști?», îndrăznești să-i răspundem. Accia care, în ultimele decenii au elaborat, redactat ori editat: zeci de dicționare (generale sau speciale), gramatici ale limbii române, atlase lingvistice, istorii ale limbii române (literare), lucrări de teoria limbii și filozofia limbajului, de romanistică, indo-europeistică, germanistică, studii de semiotică, semantică și lexicologie, de stilistică și poetică, îndreptare ortografice și ortoepice, ediții de texte vechi românești, de opere ale marilor lingviști români, istorii ale lingvisticii și altele, multe tipărite chiar sub egida Academiei.

Dacă ar fi consultat măcar unele din aceste lucrări, dl. Drăgănescu ar fi înțeles că lingvistica este o știință complexă care studiază limba română cu toate determinările și relațiile ei, din diverse perspective (filozofice, logice, psihologice, antropologice, istorice, sociale, artistice, semiotice etc.), într-o viziune integratoare.

7. Se pare că *dl. Drăgănescu nu este consient de consecințele pe care le implică o reformă ortografică*, mai ales de tipul celei inițiate de Domnia sa: nefondată științific, nesușinută de cei mai mulți dintre lingviștii de ieri și de azi, lansată conjunctural pentru false demonstrații de rezistență anticomunistă, impusă ilegal, într-un moment de criză generală.

Societatea românească este din ce în ce mai derutată și, probabil mulți oameni nu pot să înțeleagă motivul respingerii de către lingviști a acestei reforme ortografice. Necunoașterea unor realități culturale și științifice îi face suspicioși și vulnerabili. Explicațiilor, argumentelor lingvistice, numeroase și adesea complicate, le sunt preferate atitudini cărora li se transferă o anumită semnificație politică.

E greu, de altfel, de crezut că se poate mistifica adevarul chiar la Academia Română. E dureros să constați că, într-un moment de mare cădere morală, tocmai această instituție inoculează în conștiințe neadevăruri (Hasdeu, Pușcariu, Rosetti, Maiorescu ar fi pledat pentru dualismul ortografic **ă/î; sint** ar fi o formă neromânească, impusă de ruși, î ar fi semnul slavizării / rusificării ortografiei românești; **ă** ar reda demnitatea limbii române și altele asemenea). Este grav că și acum se cultivă apetitul pentru textul ideologizat, și simplist, în locul unei educatii solide, al unei informații culturale și științifice eliberate de frivoliți și minciuni. Mergind așa, nu e departe ziua când limitele științifice ale operelor adversarilor (mai vechi sau mai noi) ai lui **ă** se vor transforma în acte de trădare națională.

Haosul care se instalează în scrierea românească, cu implicații nefaste asupra întregii noastre culuri, poate fi stăvilit acum numai de Academia Română. Adevaratele conștiințe trebuie să acționeze acolo, în folosul tuturor.

Alf LOMBARD
Lund (Suedia)

DESPRE FOLOSIREA LITERELOR Â SI Î

1. Se discută mult, în aceste zile, despre o eventuală reformă a ortografiei limbii române, care ar consta în reintroducerea literelor ă și î în multe cazuri în care, după regulile în vigoare astăzi, se scrie i. Prinț-o asemenea reformă cuvintele respective s-ar aprobia mai mult de etimoanele lor latine. Dacă scriem, de exemplu, *lână* în loc de *lină*, etimonul acestui cuvint, moștenit din latină, care este *lana*, apare imediat. Dar părerile sunt împărțite.

Academia Română a dorit să cunoască și părerea unui observator din străinătate. Mi-a făcut onoarea să mă roage să mă pronunț asupra chestiunii respective.

Ca să-mi pot face o idee clară în această controversă și ca să pot urma tendințele actuale, pare potrivit să arunc o privire asupra istoricii recente a ortografiei române.

Dar ortografia, se știe, nu e altceva decât reproducerea în scris a limbii vorbite, a înșirării de sunete care constituie cuvintele și frazele. De aceea, să începem cu puțină fonetică...

2. Există într-un număr limitat de limbi europene moderne, cu anumite variante între ele, un sunet vocalic special care a creat probleme ortografice.

Sunetul apare în română, de exemplu *sîn*, în rusă, de exemplu *syn* «fiu» în turcă, de exemplu *sirt* «spate». Este produs cu o poziție mai posterioară a limbii decit sunetul vocalic «i» (anterior, ca în rom. *vin*). O denumire potrivită e «i posterior». Fonctienii îl notează cu semnul «*î*» (i barat) sau «*î*» (i cu tremă). În polonă, de exemplu *syn* «fiu», și în ucraineană, de exemplu *syn* «fiu», avem un sunet vocalic foarte asemănător. (Cf. A. Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935, p. 122-124).

Pentru reprezentarea în scris a sunetului «i posterior», limbile menționate care folosesc alfabetul latin, adică română, polona și turca, au litere diferite. Româna de azi își acordă luxul de a avea la dispoziție două litere, echivalente între ele, create în acest scop, și anume literele ă («i din a»), de exemplu *român*, și î («i din i»), de exemplu *ride*, *hotărî*; acum o sută de ani româna folosea și o a treia literă, anume ē («i din e»), de exemplu *vînă*, *vînt*, *mormînt*; în secolul trecut ea avea chiar și o a patra, anume û («i din u») de exemplu *adûnc* (astăzi scriem *vînă*, *vînt*, *mormînt*, *adînc*). Si limba turcă redă sunetul ei cu o literă inventată dinadins pe baza literei i, anume «i fără punct», polona folosește litera y.

3. Să ne concentrăm acum asupra ortografiei limbii române. Cele patru litere românesti speciale — adică ă, î, și vechile ē și û — au în multe cazuri o rațiune de a fi (o motivare, o justificare) istorică, etimologică, deoarece amintesc de cuvintul (sau elementul) latin care stă la bază, lat. *romanus*, *ridet*, —*ire*, *vena*, *ventus*, *monumentum*, *aduncus*, în cele sapte exemple date. Să tinem minte că unul din ele, î, are și o justificare fonetică, dat fiind că sunetul «i posterior» (i) e înrudit fonetic vorbind — aşa cum s-a spus deja —, cu sunetul «i» (anterior).

Principiul fonetic și cel istoric-etimologic apar în oricare chestiune de ortografie. Adeseori ele sunt conforme și nu apare nici o problemă. În alte cazuri ele nu pot fi puse de acord, unul opunându-se celuilalt. Atunci ne găsim înaintea unei probleme: să menținem oare scrierea de altădată, ca să nu fie ruptă tradiția, sau să adaptăm grafia la pronunțarea actuală? În anumite limbi ortografia are un caracter general mai istoric, de exemplu în franceză și în engleză. Francezii scriu și astăzi de exemplu *moi*, conform pronunțării din secolul XII, care era «moi» (ca formă românească *moi*, la pluralul din *moale*, rimind cu rom. *doi*, *apoi* etc.), cu toate că

pronunțarea a evoluat și că în zilele noastre, cu 800 de ani mai tîrziu, se spune «muia»; englezii persistă în scrieri ca de exemplu *knowledge*, ce reprezintă o pronunțare medievală, foarte îndepărtată de aspectul fonetic actual al acestui cuvînt, care este «nolig» («g» = rom. **g** din **ger**); și limbile celtice sunt deosebit de conservatoare, de constante, în normele lor ortografice. Scrierea altor limbi moderne e mai fonetică. Recordul (printre limbile cu alfabetul latin) îl detine ortografia finlandeză (ajutată de faptul că în limba finlandeză lipsesc anumite sunete necunoscute în limba latină și, de aceea, nereprezentate în alfabetul latin, de exemplu «i posterior» ca în rom. *rău*, *s*, *č* ca în rom. *cer*, *ȝ*). Ortografia română modernă ocupă un loc intermediar.

4. Din acele două principii ortografice, cel fonetic e, firește; cel mai natural. Este și cel mai ușor de aplicat. Căci cu celălalt, cel istoric, apar diferite dificultăți: (1) O cunoaștere sigură a etimologiei cuvintelor e necesară, ca și a modului de a reprezenta cuvintele străine sau de origine neclară. De pildă, în românește modul de a reprezenta anumite sunete din limba veche nu e aşa de evident. Hasdeu, în venerabila sa opera léxicografică *Etymologicum magnum Romaniae*, publicată de Academia Română, scrie de exemplu (in vol. I, 1886, la p. XXV, XXIV, XXVII, XXIX), *gândi*, *respândi* cu *â*, dar *rînd*, *desăvîrșire* cu *î*; vocala de bază, este respectiv, magh. *o*, v. sl. *q*, *ç*, *u* (2) Cu o grafie de altădată apare inevitabil chestiunea: dacă ne întoarcem înapoi în timp, unde să ne oprim? Să ne întoarcem înapoi cu 5 secole? sau cu 10? sau cu 20, adică, în cazul limbilor românice, pînă la latină? Principiul istoric ne-ar putea duce la absurd; de exemplu, începutul imnului național francez, al *Marseliezei*, ar deveni, cu aspectul grafic (pentru fiecare cuvînt) de acum două mii de ani: «ambulamus, infantes de illam patriam!» (3) Există și cazuri în care principiul istoric e aproape inaplicabil; de exemplu cum să scriem, în mod etimologic, cuvîntul românesc *stîlp*, care provine din cuvîntul vecchi slav *stlúpuš*?

Reformele ortografice au fost făcute, în general, în cele mai multe limbi, conform principiului fonetic: scrisul a fost apropiat de vorbirea actuală, de pronuntarea de azi, chiar dacă această apropiere înseamnă o îndepărtare față de etimologie. Tendința spre luarea în considerare din ce în ca mai mare a pronunțării actuale e clară și indiscutabilă.

5. În țările românesti din secolul trecut situația era cam specială. Acolo, atunci, alfabetul chirilic, întrebuintat vreme de sute de ani, a fost înlocuit cu alfabetul latin; această înlocuire reprezintă o apropiere de Occident, de limbile surori. Dar alfabetul latin posedă, firește, numai literele care sunt necesare pentru scrierea limbii latine clasice, nu și cele necesare pentru reprezentarea sunetelor inexistente în latină, ca sunetele specific românești. De aceea, în țările românesti, s-au păstrat, intîi, literele chirilice respective; acestea au fost introduse în seria literelor latine. A rezultat un alfabet mixt.

6. Acel alfabet mixt nu a putut satisface mult timp. Prinț-o reformă ulterioară, ultimele resturi ale alfabetului chirilic au fost eliminate și înlocuite cu litere din alfabetul latin înzestrare cu **semne diacritice**, anume **accente** (cel ascuțit și cel circumflex, împrumutate din franceză), **semicercul** (folosit uneori pentru indicarea caracterului scurt al unei vocale latine) și **scdila** (adăugată în Franță în anul 1529, la litera *c*, pentru indicarea pronunțării ca «s» a acestei litere); litera care să poarte semnul a fost aleasă conform etimologiei, în cuvinte (sau elemente) moștenite din latină: *é*, *ó*, *â*, *ê*, *î*, *û*; *ă*, *ă* și *ă*. S-a scris, de exemplu, *seră*, din lat. *sera*, *pote* *pote(s)t* (distongii «ea» și «oa» din limba română au fost reproducî cu ajutorul accentului ascuțit); *lână* *lana*, *câmp* *campus*, *ânger* *angelus*, *vînt* *ventus*, *avînd* *habendo*, *tîner* *tener*, *ride* *ridet*, *rîu* *rivus*, *in* *in*, *hotărî* (vine dintr-un radical împrumutat + *-irc*) (accentul circumflex a fost rezervat sunetului «i posterior»); *casă* *casa*, *adevîr* *ad-de-verum*, *numer* *numerus*, *rîsare* *resalit*, *fîi* *filii*, *fiu* *filius*; *dice* *dicit*, și *sic*, *tîne* *tenet* (cuvinte care se scriu astăzi seară, poate; *lînă*, *cîmp*, *înger*, *vînt*, *avînd*, *tînăr*, *ride*, *rîu*, *în*, *hotărî*;

casă, adevăr, număr, răsare, fiu, fiu; zice, și, tine). S-a scris și, de exemplu, *îmi*, unde *î* reprezintă un «zero» latin, etimonul fiind lat. m(ih)i. — În cuvinte nemoștenite (de origine nelatină), sunetul *â* posterior a fost redat în general prin litera *i*: *dobindă, stilp, sfînt* (împrumutate din vechea slavă). — Toate acele grafii de altădată pot fi studiate de exemplu în opera citată a lui Hasdeu.

7. Litera *û* a fost recomandată numai în puține cazuri, mai ales în patru forme din verbul *a fi*, anume (1) *eu sănt*, (2) *(noi) săntem*, (3) *(voi) sănteți*, (4) *(ei) sănt*; adjectivul *adunc*, cu *aduncime* etc., ocupă un loc special. (Noi, astăzi, scriem: *sint, sintem, sinteti, sint, adinc*).

Grafia *(ei) sunt* sau *sunt* arată foarte latină; Cicero și Cezar scriau numai *asa, sunt*. Provine oare forma românească din forma latină citată? Nu este aşa de simplu.

În cele patru funcții verbale, latina are respectiv **sum sumus estis sunt**. Formele românești respective din secolul XVI sunt următoarele: (1) *sânt/sâmt/sint*, (2) *sem/sâm*, sau (spre sfîrșitul secolului) *sâñtem/sâñtem/sintem*, (3) *señi/set/siñi*, sau (spre sfîrșitul secolului) *sâñteñi/sâñteñi/sinteti*, (4) *sânt/sâmt/sint*. Evoluția de la latină la română e încurcată; lingviștii au discutat mult istoria morfologică a verbului *a fi*. Formele 2 și (mai ales) 3 au fost complet refăcute; tradiția a fost ruptă. În limba română din prima epocă formele cu vocala *u* nu apar; scrierea cu *â*, sau (mai ales înaintea grupului *nt*) cu *i*, ne orientează spre «*i posterior*», niciudecum spre *u*; grafile cu *i* apar devreme.

În secolele mai recente, forma *(ei) sunt* are, repet, un aspect foarte clasic. Dar este în parte o iluzie, o aparență înșelătoare. Toată această serie de patru forme are un caracter dublu. Pe de o parte, ele au fost introduce în limba cultă de școala latinistă din secolul XIX (v. *Dicționarul limbii române* al Academiei, s.v. *fi*, p. 113 b; *Gramatica limbii române* a Academiei, vol. I², 1966, p. 280); prin acest *u* școala menționată a vrut să ne amintească de formele latine clasice *sunt* și *sumus* (a fost propusă pentru limba română și forma complet latină *(eu)sunt*). Pe de altă parte, acel *u* caracterizează variante interesante care se găsesc în dialectul anumitor regiuni din România modernă; nu e imposibil ca acele variante să provină dintr-o tradiție cu origini în antichitate tardivă. Dar cele patru forme din limba română standard, cu sunetul «*i posterior*», sunt forme refăcute, create în limbajul popular, probabil în evul mediu, prin influența conjuncturii, care avea în latină formele **sim simus sitis sint**.

Adjectivul pe care noi îl scriem *adinc* (Hasdeu scrie *sintem*, cu *i*, dar *adânc* cu *â*; v. *op. cit.*, vol. I, p. XXVII și col. 261) reprezintă un caz foarte rar și nu cu totul clarificat de lingviști. A trecut oare cumva *u* latin la «*i posterior*»? (Forma verbală *mâninc manduco* oferă un caz asemănător, dar nu identic.) Dat fiind că italiana are adjectivul *aduncō*, cu *u*, este greu de presupus, lingă forma clasică *aduncus*, existența unei forme latine neutestate *adincus*.

Formele românești *sunt — em — eti*, cu *u*, din limba generală (standard) au avut un anumit succes se văd și se aud și în zilele noastre. Dar trebuie recunoscut că au un caracter artificial, că nu reprezintă o tradiție, o moștenire, un patrimoniu, ci, mai degrabă, sau un latinism (partial), sau un regionalism. De fapt, *sunteñi* e abia mai latin decât *sinteti*. Dimpotrivă, concurențele lor cu «*i posterior*» își au obîrșia în română din prima epocă, probabil chiar și în latina tardivă.

Înainte de a părașii pe *sintem* și *sinteti* (*sâ-, sâñ-, su-*), să considerăm accentuarea. Oricum ar fi vorbită și scrisă prima lor silabă, cele două forme se accentuează sau pe această silabă, sau pe silaba următoare; acel contrast e cunoscut și prin cele două accentuări ale formelor corespunzătoare din alte verbe, că de exemplu *râminem — eti, tînem — eti, (a)pârem — eti/ (a)părém — éti*. Dar există o deosebire între prezentul verbului *a fi* și cel al celorlalte verbe citate: lingă *râminem — eti* etc. avem infinitivul *râmineá/ râmne, tîneá/tîne, (a)pârea/ (a)pare*, care ne permite să constatăm dacă verbul respectiv este unul din cele care aparțin conjugării de tipul —**ca** sau unul din cele care aparțin celei de tipul —**c**. Aceste două conjugări se deosebesc numai la patru forme

verbale: cea în —ea are de exemplu *tăcém-tăcéti* la prezent și *tăcedá/tăcére* la infinitiv (scurt și lung) (din lat. *tacemus* — *etis* — *ere*), pe cind cca în —e care, la formele corespunzătoare, de exemplu *fácem* — *eți* și *fáce/fácer* (din lat. *facimus* — *itis* — *ere*); la toate celelalte forme verbale (la prezent *tac* — *i* — *e* și *fac* — *i* — *e* etc. etc.) cele două conjugări se confundă. Formele *síntem* — *eți* nu aparțin, firește, conjugării în —i, aşa cum s-ar putea crede judecind numai după formele care le servesc de infinitiv (scurt și lung), anume *a fi* și *fire*. Ne întrebăm dacă formele *síntem* și *sínteți* aparțin conjugării în —ea (ceea ce ar da accentuarea pe terminație, *síntem* — *eți*) sau celei în —e (ceea ce ar da accentuarea *síntem* — *eți*). Probabil că răspunsul corect este: ele aparțin acelui sistem de forme verbale de *tipul* —ea/-e/ în care, la cele mai multe forme, contrastul între cele două conjugări nu apare. — La întrebarea «care din cele două accentuări din *síntem* — *eți* e preferabilă, deci merită să fie considerată normativă?», scrierea din texte nu ne dă răspunsul; scrisul nu arată accentul. Singurul argument ni-l pune la dispoziție frecvența: în limba standard de azi accentuarea pe a doua silabă pare să fie cea mai folosită! Gramatica Academici (vol. I, p. 279) dă în primul rind *síntém* — *eți* și în paranteză varianta *síntem* — *eți*.

8. Cu vremea, vechea ortografie, de acum un secol, a fost simțită ca nesatisfătoare. S-a recunoscut, între altele, că folosirea a patru litere, *â*, *ê*, *i*, și *û*, pentru scrierea unui singur sunet vocalic, a «i-ului posterior», este cam mult (fac aici o rezervă pentru *u* din formele verbale discutate, respectat de multe persoane culte). Printr-o reformă din 1904 literele *ê* și *û* au fost suprimate. Din cele două care au rămas, s-a acordat preferință literii *i*. S-a supramat și litera *ê*: sunetul «*e* posterior» a fost scris peste tot cu *â*: *adevár*, *număr*, cu *â*, ca în *casă*.

Diferite modificări au fost sugerate, între alții, de A. Lambrior și H. Tiktin. V. de exemplu cărțea lui Tiktin **Rumanisches Elementarbuch**, Heidelberg, 1905, P. 16-17.

Regulile ortografice votate de Academie în 1932 și decretate de Ministerul Instrucției în același an au stabilit că «i posterior» e scris cu *i* în două cazuri: (1) la începutul unui cuvint, exemplu *în*, *îm*— și *în*— (prima silabă a nenumărate cuvinte, de exemplu *împărăt*, *împlini*, *înainte*, *încă*, *începe*, *înger*, *îngust*), și în compuse ca *neînsemnat*, *preînalt*, *a subîmpărți*, și (2) în verbele în —ri cu derivatele lor, exemplu *hotărî*, *hotărîtor*, *urît*, *chiorîs*; dar cu *â* în toate celelalte cazuri, exemplu *lână*, *vână*, *sânt*, *râde*, *român*, *sfânt*. Regulile pot fi studiate în detaliu în: S. Puscariu și T. A. Naum, **Îndreptar și vocabular ortografic**, Editura «Cartea românească», 1932.

Reforma aceea reprezenta, în multe cazuri, o respectare a principiului istoric-ctimologic, o apropiere a ortografiei de aspectul cuvintului de origine, ca în *lână* *lana*, *român* *romanus*, *în* *in*, *împărăt* *imperator*, *înainte* *in* — *ab* — *ntc*, *hotărî* — *ire*. Dar în alte cazuri reforma reprezinta, dimpotrivă, o nerespectare a acestui principiu, ca în *înger* *angulus*, *îngust* *angustus*, *strânge* *stringere*, *sân* *sinus*, *râde* *ridet*, *râu* *rivus*, *vână* *ventus*, *adânc* *aduncus*, ca și în cuvinte de origine străină de exemplu *stâlp*, *sfânt*. Noua ortografie a vrut să tină seama în același timp și de principiul istoric, și de necesitatea de a formula o regulă cit mai simplă, usoară. A vrut să imbrace cit se putea de mult principii diferite, fără să fie neglijat nici unul, nici altul.

Reforma din 1932 a marcat o dată importantă în istoria ortografiei românești: regularizarea a devenit mai strictă, deciziile oficiale mai ascultate, și mai bine intrate în conștiința publică. Însă în excelentul dicționar al lui I.-A. Candrea, care formează prima parte a volumului **Dicționarul enciclopedic ilustrat «Cartea Românească»** de Candrea-Adamescu, din 1931, autorul urmează în parte principiile lui personale: scrie de exemplu *lină*, *înger*, *rîde*, *român* (grafii care vor fi legi mai tîrziu, în 1953 și 1965).

9. Dar foneticenii severi nu erau mulțumiți cu regulile din 1932; compromisurile nu erau pe gustul lor. Două litere pentru același sunet

în loc de patru însemnau, e drept, un pas înainte; dar scopul va fi atins, după ei, abia cind «*i posterior*» va fi scris peste tot cu aceeași literă. Pentru reprezentarea în scris a sunetului respectiv trebuia acum să se facă și ultimul pas, de la două litere la una singură. Dar care din cele două litere existente, **â** și **î**, să fie aleasă? Desigur, litera **î**, căci ea subliniază înrudirea cu «*i anterior*» (*i propriu-zis*) și este, prin urmare, superioară celeilalte din punct de vedere fonetic. Să scriem, deci, nu numai — ca înainte — *în, hotărî, înger, ci și lîndă, vînt, romîn*. Punctul de vedere istoric-etimologic — care înainte era sacrificat în favoarea sistematizării numai în anumite cazuri, ca în *înger, râde* (cf. lat. *angelus, ridet*) — a fost atunci sacrificat complet. Litera **î** a fost generalizată. Așa era scris atunci «*i posterior*» în toate cazarile, oricare ar fi originea cuvîntului. De atunci înainte, oricare altă literă cu circumflex era exclusă din alfabetul limbii române. (numai în cîteva nume de familie a fost admisă păstrarea scrierii tradiționale cu **â**, de exemplu *Gâdei*). Aceasta a fost hotărîrea din 16 septembrie 1953². Ea a marcat victoria totală a «școlii» fonetice. — Cit despre cuvîntele nemoștenite, străinc, ele nu mai ridicau nici o problemă. Deoarece reforma nu ținea seama deloc de etimologie, se oferea posibilitatea de a scrie fără vreo ezitare și cuvîntele împrumutate (de origine nelatină); regula e că se poate de simplă și grafii oficiale *castîlp* și *sînt* deveneau cu totul naturale.

10. S-ar fi putut scrie atunci necrologul literelor **â**, **ê** și **û**. Ultimele două nu au avut viață lungă. Dar au contribuit la familiarizarea publicului cu accentul circumflex și cu rolul lui de simbol al sunetului «*i posterior*». În această funcție a devenit o trăsătură caracteristică a limbii române scrise.

Reforma a mers în etape: de la etapa **â e i u nc-a** dus la etapa **â î**, iar de la aceasta la etapa **î**. Cele trei concurente erau eliminate. Nu se putea merge mai departe.

Fără îndoială. Dar se poate merge înapoi. Litera **â** va cunoaște o reinviere. Regula din 1953 include o serie de cuvînte deosebit de sensibile din punct de vedere semantic, și anume cele care se scriau pînă atunci (și astăzi se scriu) *România, român, românesc, româncă, a româniza* etc. S-a constatat că regula fatală din 1653 era prea rigidă, prea, «rucksichtslos». Familia de cuvînte menționată conține o idee sacră prin care aceste cuvînte nu pot fi tratate cu severitatea regulilor obișnuite: originea lor e numele mamei noastre a tuturora, **Dea Roma**. Grafia **român** etc., cu **â**, constituia un omagiu adus originilor latine ale limbii, ca și memoriei lui Traian.

Român cu **â** și **romîn** cu **î** sună la fel; dar, de fapt, scrierea cu **î** nu arată bine. Tradiționaliștii au putut accepta, cu vremea, cu ezitare, litera **î** de exemplu în **vînt**, mai tîrziu și în **lîndă**, în ciuda etimologiei care este cu vocala **e** (*ventus*) sau cu **a** (*lana*); dar a venit ziua cînd grafia **romîn**, cu **î**, a fost considerată prea sfidătoare. S-a simtit, cu vremea, că trebuie făcută o rezervă pentru cuvîntul **român** și familia lui. Așa a fost și decis oficial; printre-o hotărîre nouă, din 1965, s-a stabilit că cuvîntele **român** etc., de atunci înainte, se scriu așa, cu **â**, conform etimologiei; în toate celelalte cazuri va fi menținută litera **î** (v. **Îndreptar ortografic, ortocpic și de punctuație**, publicat de Academie în 1965; nouă ed., 1971).

Schema următoare dă o vedere de ansamblu a ultimelor decrete referitoare la alegerea dintre **â** și **î**:

lana romanus ridet

pînă în 1904:	â	â	î
anii 1904-1953:	«	»	â
anii 1953-1964:	î	î	î
începînd cu anul 1965:	«		â

11. Astăzi, în 1992, se discută altă reformă eventuală: anumiți specialiști competenți au propus să meargă și mai departe calea întoarsă: se recomandă reintroducerea literei **â** pe o scară mai mare, mai mult sau mai puțin după legea din 1932.

Exemplele de mai sus au arătat că grafia din 1965 este conformă etimologici în multe cazuri, și anume în cuvintele care provin dintr-o formă latină cu vocala **a**: litera **â** din *lână*, *câmp*, *târziu* (scris azi *lină*, *cîmp*, *tîrziu*) are drept bază litera de origine a acestor cuvinte, care este și chiar în cele patru cuvinte, în care **a** latin a dat în română distongul «**i** posterior + **i** silabic», grafia *câine*, *mâine*, *mâini*, *pâine* (scriem astăzi *cîine*, *mîine*, *mîini*, *pîine*) redă în mod cit se poate de fidel aspectul latin **canis**, **manc**, (pl. din *mînă*) **manus**, **panis**. Dar în multe alte cazuri scrierea cu **â** nu ar avea drept consecință nici un fel de conformitate cu etimologia, și anume: (1) în cuvintele (sau elementele) care provin dintr-un cuvint latin (sau un element latin) cu altă vocală decât **a**, ca de exemplu *ride*, *riu*, (*hotăr*)**i**, *vînt*, *vină*, *mormânt*, (*av*)**ind**, *adinc*, în care vocala românească vine dintr-un **i**, **e** sau **u** latin; singurul fel, atunci, de a proceda etimologic, de a relativiza scrierea modernă, ar fi de a păstra litera **i** și de a reintroduce, în același timp, literele **e** și **u** din epoca pre-hasdeană — dar o astfel de soluție pare că nu e în intenția nimănui (de ce, atunci, să nu reincepem să scriem și *séră*, *pôte*, *adever*, *di*, *iubesc*, *Bucuresci* etc.)? chiar dacă am face acest pas enorm îndărât, ar mai rămâne nerezolvată problema reprezentată de *sfînt*, *stîlp*; (2) în cuvintele (elementele) nemoștenite din latină, ca *dobîndă*, *sfînt*, *stîlp*.

Superioritatea fonetică a literelor **i** și **a** a fost recunoscută de mult. Apare prin faptul că, la o epocă în care «**i** posterior» era reprobus în română prin 2, 3 sau 4 litere, litera **i** a fost aleasă (în principiu) pentru nenumăratele cuvinte a căror origine este sau nelatină (nemoștenită; exemplu *dobîndă*), sau neclară (exemplu *înțimplă*), sau necunoscută, sau cu un «zero» latin (exemplu *îmi*).

Să nu uităm că sunetul «**i** posterior» vine dintr-un **a**, **e** sau **i** latin, arareori dintr-un **o** sau **u** latin (*fîntînă*, *adinc*) sau dintr-un «zero» latin (*îmi*); și că vine din diferite sunete nelatine. În aceste condiții, cum trebuie scris în mod etimologic acel sunet? Întrebarea e grea nu numai dacă o adresăm unui lingvist care cunoaște bine evoluția limbii, deoarece răspunsul «cu 5 (6) litere deosebite» nu poate fi acceptat. Devine și mai grea dacă e adresată unui nelingvist. Căci trebuie să găsim o soluție care să fie simplă,

să constituie o regulă ușor de formulat, de înțeles, de aplicat, de reținut, să satisfacă pe foneticienii severi, adică să realizeze (sau cel puțin să se apropie de idealul «un sunet — o literă»,

să satisfacă pe tradiționaliști, adică să nu șocheze pe istoricii severi, etimologii severi.

În comparație cu această problemă, cvadratura pare a fi un joc de copii.

În situația de față este necesar ca să sacrificăm ceva, să renunțăm la una din condiții. Dar la care? La care este cel mai ușor de renunțat? Singurul răspuns posibil este; la ultima condiție, adică la cea la care au renunțat cei ce, acum cîteva generații, său împăcat cu grafii ca *vînt* (*vânt*) sau *zic*, cu toate că istoria, etimologia, tradiția cereau imperios literele **e** (**e**) și **d** (**d**). Cu alte cuvinte: să sacrificăm etimologia. Soluția poate fi simțită ca dureroasă pentru mulți, dar alta nu văd. O justificare detaliată a acestei aserționi, adică o enumerare a tuturor factorilor de caracter «pro» și «contra», și o cintărire a acestora, ar însemna, în mare parte, doar o reiterare de lucruri constatațate mai sus. Este preferabil să încercăm aici să prevenim principalele obiecții posibile ale tradiționaliștilor.

Este adevărat că **i** din *lînă* și *vînt* nu corespunde etimologiei latine a acestor cuvinte. Dar:

(1) Evoluția prin care vocala accentuată din lat. **lana** și cea din **ventus** au dat în română același sunet vocalic ca cea din **ridet** este ineluctabilă. Legile fonetice au un caracter biologic, sunt un fel de legi ale naturii și nu pot fi schimbate, oprite sau eludate.

(2) Litera **i** din *lînă* și *vînt* nu e mai nelatină decât **z** din *zic*, decât cele două **e** din *cinci*, nici decât **r** din *fîr*. Si nimeni nu a propus în zilele noastre, pe cît știu eu, să fie introdusă vreo grafie latinizantă care să arate etimoanele lat. **dico**, **quinq̄ue** și **filum** (străbunicii românilor de azi, latiniști buni, scriau primul cu **â** cu sedilă).

(3) În cele trei cuvinte românești care provin din **lana**, **ventus** și **ridet**

avem un sunet vocalic absolut identic, deci unul singur, nu două sau trei. Avem un sunet consonantic, unul singur, la începutul cuvintelor *zic* și *zel*; avem unul singur în *cinci* și *cer*; avem unul singur în *fir* și *rău*. Dacă folosim aceeași literă în *zic* ca în *zel*, în *cinci* ca în *cer*, în *fir* ca în *rău*, de ce să facem o区别 între *lînă*, *vînt* și *rîde*?

(4) Dacă vrem ca grafia să țină seama de etimonul cuvintelor românești de origine «transparentă» ca *lînă*, *vînt*, *rîde* etc., atunci logica cere ca ea să țină seama de etimonul cuvintelor de origine «netransparentă» sau străină (sunt multe), ca (*a se*) *intîmpla* (etimologia lat. **intemplare** e nesigură, discutată), *stîlp*, *sînt* etc., etc. Cum să le scriem, în mod etimologic satisfăcător, pe toate acestea? E drept că poate provoca o suferință unui istoric sau unui patriot de a constata că de des limba să a îndepărta de originile ei latine și s-a lăsat îspitată de elemente străine (nelatine); poate fi dureros pentru ei ca grafia să le amintească la fiecare pas, cind citesc sau scriu, de acele schimbări, de acele incursiuni peste hotare, de acele noutăți, de acele sute și sute de barbarisme. Dar istoria în general, deci nu numai aceea a limbii și nu nimai acea a României, e plină de fapte care ar putea șoca un observator modern riguros. Trebuie recunoscut, în cazul limbii române, că inconvenientele practice și fonetice ale unei reforme ortografice consecvente, realizate pe scară mare, ar cintări mai greu decit avantajele istorice-etimologice.

12. În concluzie, hotărîrea din 1965, în vigoare acum, îmi pare mai bine făcută și acceptabilă astăzi; nu merită, cred, să fie schimbată. În cazuri în care respectul față de o pronuntare actuală bine înrădăcinată e incompatible cu respectul față de etimologie – cu alte cuvinte, cind principiul fonetic și principiul etimologic nu pot fi puse de acord unul cu altul – legea din 1965 lasă pe primul, cel fonetic, să decidă, ceea ce îmi pare o metodă corectă. Așa au procedat, în general, «post-hajdeienii» care, în cursul ultimilor o sută de ani, au reformat ortografia românească; astăa a evoluat scrierea și în cele mai multe limbi moderne (e drept, relativ puțin în franceză și engleză) și s-a aflat că metoda funcționează bine. – În ce privește scrierea cuvintului *român* și familia lui, ea constituie o anomalie, o concesie acordată etimologiei, o excepție, o «favoare». Dar merită să fie păstrată, cazul acesta fiind cu totul special.

Menținerea literii *i* (în afară de cuvântul *român* etc.) are avantaje **fonetice** clare: (1) este conformă principiului fonetic natural după care un sunet dat trebuie scris peste tot cu aceeași literă (eventual cu același grup de litere); (2) subliniază înrudirea sunetului «*i posterior*» («*i*») cu sunetul «*i anterior*» («*i*»). Din punct de vedere **istoric** se poate nota că litera *i* amintește în anumite cazuri de etimologie (exemplu *rîde*, *rîu* etc., etc.); o grafie acceptabilă care să amintească în toate cazurile de originea cuvintului respectiv e inimaginabilă. – Din punct de vedere **morfologic** se poate constata că litera *i* reprezintă, față de *i*, în flexiunea anumitor cuvinte, alternanța vocalică *i/i*, adică subliniază înrudirea morfologică de exemplu a formelor (*eu*, *ei*) *vînd*, *să vîndă*, *vîndut* etc. cu formele (*el*) *vînde*, (*tu*) *vinzi*, (*a*) *vinde* etc. și a formelor de singular *cuvînt*, *vînă*, *sînt* etc. cu formele corespunzătoare de plural *cuvînte*, *vine*, *sînti*, etc. Dar dat fiind numărul mare, în morfologia limbii române, al alternanțelor vocalice de tipul *masă/mese*, *floare/flori*, acest argument în urmă nu cintărește greu.

Cit despre cele patru forme discutate ale verbului *a fi*, mă simt nesigur: să acordăm preferință lui *i* sau lui *u*? Aș crede că nu există, nici în acest caz, motive suficiente ca să schimbăm starea actuală; adică propun să menținem pe *i*, și să scriem și să spunem (*eu*) *sînt*, (*noi*) *sîntem*, (*voi*) *sînteti*, (*ei*) *sînt*; aceste forme sunt cele care reprezintă cel mai bine tradiția românească. – În pronunțarea formelor *sîntem* și *sînteti*, accentuarea pe terminație merită să fie recomandată, dar accentuarea pe prima silabă poate fi acceptată: nici una nici alta nu e greșită.

Dacă scriem (1) *lână*, (2) *vînt*, (3) *râde*, cu *â*, tradiția cuvintelor latine *lana*, *ventus*, *rident*, e respectată numai în **primul** din cele trei cazuri. Dacă scriem *lînă*, *vînt*, *rîde*, cu *i*, e respectată numai în **al treilea**; dar tradiția fonetică e respectată în toate cele trei. Dacă scriem *lână* cu *â*,

vent cu **e**, *ride* cu **i**, ca acum o sută de ani, nu respectăm faptul că sunetul e același în cele trei cazuri, cu toate că originile sunt diferite. Între aceste trei posibilități, **a a à, i i î**, și **â e i**, alegerea îmi pare usoară. În 1953, cind ortografia oficială a trecut de la două litere, **â** și **i**, la una singură, a și fost aleasă, cu drept cuvint, litera **i**, pentru reprezentarea generală a sunetului respectiv.

Pare că nu ne putem apropia de scop mult mai mult decât au putut reformatorii din 1953 și 1965. Primii au generalizat folosirea literei **i**; cei din 1965 au introdus cu tact o rezervă de caracter traditionalist. Eu personal votez, în concluzie, pentru **statu quo**. Totuși mă bucur că am avut ocazia să studiez aici problema întreagă, sub diferențele ei aspecte. Dacă expunerea studiului meu poate fi de interes și pentru alții, ca o contribuție la discuție, mă bucur și mai mult.

Mai-iunie 1992

NOTE:

1. Despre istoria formelor verbului **a fi**, v. Alf Lombard, *Le verbe roumain, étude morphologique*, Lund, 1954-1955, p. 704-733; despre formele prezentului folosite în secolul XVI, v. p. 713-714; despre evoluția acestor forme, v. p. 718-721; despre ortografia lor, v. p. 733 și sf. p. 1128-1129; despre formele cu **su-**, v. p. 721; despre confuzia între aspectul actual al formelor verbului **a fi**, cu variantele, v. A. Lombard și C. Gândei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, Lund și București, Editura Academiei, 1981, p. 1191. Despre întreaga evoluție a verbului **a fi**, v. A. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, Ed. definitivă, București, 1986, p. 147-148.

2. Hotărîrea aceasta a intrat în vigoare la 1 aprilie 1954, în învățămîntul superior, în restul învățămîntului valabilitatea ei a început cu anul școlar 1955-1956. V. revista LR, II, 1953, nr. 5, p. 13-15; din cele 16 puncte ale hotărîrii, folosirea generală a literei **i** constituie intiu. Aplicarea legii se vede în detaliu în *Mic dicționar ortografic*, publicat în 1953 de Institutul de Lingvistică a Academiei.

3. Revista «*Limbă Română*», publicată de Academie și citată mai sus, își scrie numele astăzi, cu **à**, pînă la numărul 5 din anul II, 1953, ca și începînd cu numărul intiu din anul XVI, 1965; la fel în text peste tot unde apar cuvîntul respectiv și derivatele lui. În intervalul dintre aceste două date, adică de nr. 6 (ultimul) din 1953 pînă la nr. 6 din 1961, ea se numește «*Limbă Română*», cu **i**.

Alexandru VLAHUTĂ

CUVÎNTUL

**Ca-n basme-i a
cuvîntului putere;
El lumi aievea-ți face
din păreri,
și chip etern din umbra
care pierde,
și iarăși azi din ziua cea
de ieri.**

**El poate morții din
mormînt să-i cheame,
Sub vraja lui
atotputernic ești,
Străbați în orice loc
și-n orice vreme,
și mii de feluri de vieți
trăiești.**

**Te-atinge doar, și tu o
biată clipă
Ce tremură-ntre două
veșnicii —
Privești de sus a lumilor
risipă,
și toată-a lor
zădărnicie-o știi.**

Conf dr. Ilie DAN
Univ. «Al. I. Cuza»
Iași

**Aprinde-n inimi ură și
iubire —
De moarte, de viață-i
dătător,
Și neamuri poate-
mpinge la pieire,
Cum poate-aduce
mîntuirea lor.**

**Voi căror li s-a dat solia
sfîntă
De preoți ai acestei
 mari puteri,
Voi, în a căror suflet
 se frămîntă
Întunecate valuri de
 dureri,**

**Și gînduri de-un întreg
popor gîndite —
Nu duceți minunatul
vostru dar
Ofrandă mîinilor
nelegiuite,
Ci, ca pe sfînta masă de
altar**

**A-mpărtăși taina
preacurată
Așa cuvîntul să vi-l
pregătiți —
Ca mii de inimi la un fel
să bată,
Și miilor de veacuri să
vorbiți.**

1887

ROMÂNA — LIMBĂ ROMANICĂ*

Pentru a determina cît mai exact posibil poziția românei printre limbile românică, trebuie studiate atîț moștenirile și inovațiile din latină, cît și influența substratului și a superstratului. În prezent, unii specialiști au studiat lexicul românesc din perspectiva romanică, alții în raport cu latina **balcanică** (sau **orientală**); în ultimul timp se urmărește, pe baza geografiei lingvistice, poziția fiecărui element latin moștenit, atîț în cadrul dialectelor și graiurilor românești, cît și în cel al cîmpului onomasiologic în care elementul latin stă alături de sinonime de alte origini¹.

Care sunt principalele aspecte particolare ale lexicului românesc de origine latină?

În primul rînd, trebuie să avem în vedere păstrarea sau dispariția unor cuvinte de origine latină. Din acest punct de vedere, distingem mai multe grupe în vocabularul latinesc al limbii noastre.

Din prima, fac parte elementele latinești care s-au păstrat în celelalte limbi neolatine, dar care au dispărut din română. Dispariția unor astfel de termeni din latină poate fi explicată prin cauze obiective, de natură istorică și lingvistică; în unele cazuri, anumiți termeni nu s-au păstrat datorită întimplării. În orice caz, cuvintele respective ne permit să avem, într-un anumit fel, o imagine a lexicului latinei populare balcanice și, mai tîrziu, al «românei primitive» sau «strâromânei». Cercetările care au urmărit (cantitativ) ponderea lexicului românesc de origine latină în vocabularul latinesc comun tuturor limbilor românice demonstrează că un mare număr de termeni latinești nu s-au păstrat în română. Numărul acesta este mai mare decât cel din limbile iberice, situate la extremitatea vestică a Romaniei. Acest număr (214) este destul de mare și dacă îl raportăm la cele 488 de cuvinte latinești ale limbii române, care alcătuiesc fondul ei panromanic.

* Sfîrșit. Vezi nr. 1, 1993

Rezultatele acelorași cercetări arată că cele 214 cuvinte sint reparațizate astfel după părțile de vorbire pe care le reprezintă: 129 de substantive (sau adjective cu valoare de substantiv), 26 de adjective, 5 adverbe, 13 numerale, 38 de verbe și 3 particule⁴². Iată câteva exemple: *aetas, alnus, amo, ballo, centum, color, dunc, fons, grandis, lima, mater, nego, ordo, pater, plus, rosa, semper, tabula, uolo*⁴³.

Ceea ce interesează în cadrul acestei grupe de termeni este, pe de o parte, originea cuvintelor care au înlocuit pe cele de origine latină și, pe de altă parte, situația derivatelor de aceeași origine în românește.

E de înțeles că anumite elemente lexicale latinești au dispărut într-o primă fază a latinei vorbite, fiind înlocuite tot de cuvinte de origine latină, de termeni daco-moesici sau, mai tîrziu, de formații de pe teren românesc. Alte cuvinte însă au dispărut într-o fază tîrzie (**proto-română, română primitivă sau comună**), fiind înlocuiri cu termeni de origine slavă, iar mai tîrziu de origine greacă, maghiară și turcă (în alte cazuri, dispariția unor termeni latinești a avut loc după despărțirea trunchiului românesc comun în dialecte și graiuri). Uneori, cuvintele care aveau sensuri speciale au fost înlocuite de cele cu o acceptie mai largă. Oricum, după opiniia lui I. Fischer, pentru cei mai mulți dintre termenii latinești în discuție, sfera lor semantică și realitatea istorică la care se refereau au fost determinante în acest proces.

Un prim strat lexical este alcătuit din elementele latinești care au fost înlocuite încă în latina populară orientală prin termeni de aceeași origine sau proveniti din substrat. Este cazul unor astfel de exemple: **erro** (înlocuit prin **erraticus**), **infans** (prin **fetus**), **pes** (prin **peciolus**), **radix** (prin **radicina**), **uolo** (prin **exuolo**) etc.

Trebue să presupunem că la un moment dat s-a creat o sinonimie lexicală, cei doi termeni de origine latină circulind concomitent, ca în exemplele: **grandis** (înlocuit prin **mas**, rom. **mai**), **molinus** (prin **mola**, rom. **moară**), **rana** (prin **broasca-bruscum**, rom. **broască**), **sapio** (prin **scio**, rom. **a ști**, dar fr. **savoir**, it. **sapere**).

Din punctul de vedere al sferelor semantice, majoritatea cuvintelor latinești care s-au păstrat în română se referă la domenii diverse, dar în

OBERSII

primul rînd la viața materială. Astfel de termeni privesc ocupații (agricultură, comerț, marină), aspecte ale civilizației, religie și armată. Alături de aceștia au dispărut din română și o serie de cuvinte din vorbircea curentă, cînd termenul sau expresiile familiare au înlocuit pe cei banali, fără nici o valoare expresivă.

Din toate aceste cazuri, se conchide în **Istoria limbii române**, putem să observăm tendințele generale ale evoluției vocabularului latinesc într-o epocă tîrzie, marcată de simplificare, săracie și concurență a termenilor, tendințe care s-au manifestat mai pregnant în regiunile dunărene ale României, data fiind izolarea lor și intreruperea contactelor generale și active cu restul Imperiului Roman și cu Roma⁴⁴.

I. Fischer e de părere că studiul lexicului latinesc panromanic raportat la limba latină duce la concluzia existenței timpurii a unor diferențieri stilistice între estul și vestul României, ceea ce explică dispariția a numeroși termeni tehni ci sau referitori la profesii în limba română⁴⁵.

Există totuși și termeni latinești care au dispărut din română fără a fi înlocuiți cu alții, cum sunt **falsus** și **formă** (după cum se stie, în română actuală **fals** și **formă** sunt neologisme). În schimb, în majoritatea cazurilor, cuvintele latinești au fost înlocuite fie de formații românești noi (**contentus** prin **mulțumit** «content», **pius** prin **credincios** «croyant», **semper** prin **totdeauna** «toujours»), fie prin cuvinte de origine străină — slavă, turcă, maghiară (mai rar): **amare** prin **a iubi** «aimer», **amicus** prin **prieten** «ami», **carus** prin **scump** «cher», **centum** prin **sută** «cent», **inimicus** prin **dușman** «ennemi», **negare** prin **tăgădui** «nier» etc.

O a doua grupă în lexicul de origine latină al limbii române este formată din cuvintele latinești care s-au păstrat numai în limba noastră. În **Romanisches Etymologisches Wörterbuch**, W. Meyer-Lübke citează 120 de astfel de termeni. Mai tîrziu, Sextil Pușcariu⁴⁶ și Al. Rosetti⁴⁷ au stabilit liste alfabetice care, în linii generale, au fost acceptate de toți specialistii (la Pușcariu găsim 120 de termeni, la Rosetti numai 95). Cercetările cele mai recente⁴⁸ au stabilit un număr de 107 cuvinte, dintre care 44 de substantive, 12 adjective, 2 adverbe, 2 pronume, 46 verbe și 1

particulă. Iată doar cîteva exemple: **adjutorium** (rom. ajutor «secours, aide»), **blanditus** (blîndeț «douceur»), **lingula** (lingură «cuillere»), **ovis** (oaică «brebis»), mouton», **placenta** (plăcinta «galette»), **putridus** (putred «pourri»), **caccia** (ceață «brouillard»), **felix** (ferice «heureux»). Unele dintre cuvintele latinești păstrate în română se intilnesc de asemenea în limba albaneză și în limba dalmată: **conventum** (rom. **cuvînt**, alb. **cuvant**); **secretus** (rom. **secret**, alb. **skrete**, dalm. **sakrait**⁴³); **cingula** (rom. **chingă**, alb. **quingçlē**). Într-un studiu special, *Les éléments latins de la langue albanaise*⁴⁴ H. Mihăescu a arătat că din cele 545 de cuvinte latinești în albaneză, doar 39 de termeni se păstrează în română și în albaneză, în vreme ce numărul cuvintelor panromânice din cele două limbi se ridică la 270.

Elementele latinești din lexicul românesc deosebesc limba română nu numai de alte limbi romanice, ci și de unele limbi din Peninsula Balcanică, în care au pătruns cuvinte de origine latină.

Un cuvînt care merită el însuși un studiu special este termenul **român**⁴⁵. După cum se știe, româna este singura limbă în care s-a păstrat latinescul **romanus** «roman» ca nume etnic. Faptul se explică prin condițiile social-istorice particulare în care a evoluat poporul român, care a avut tot timpul conștiința romanității sale. Fiind «o insulă romanică» înconjурată de un mediu alogen (din punct de vedere lingvistic), româna a conservat cuvîntul latinesc **romanus** ca nume al poporului care o vorbea; acesta dovedea astfel, față de popoarele vecine nonromânice, originea sa; chiar la slavi și la alți vecini, termenii cu care au numit pe români ca popor (**valahi**, **vlahi**, **volohi**) au semnificat mereu **romanic**, iar mai tîrziu **român**.

După Sextil Pușcariu, cuvintele de origine latină păstrate numai în limba română reprezintă peste 5% din totalul fondului lexical latin al limbii noastre⁵².

O a treia categorie în lexicul latinesc al limbii române este reprezentată de termenii care au în această limbă un alt sens decît în celelalte limbi romanice.

Din lista întocmită mai intii de Sextil Pușcariu, îmbogățită apoi de Al. Rosetti, pe baza unor noi interpretări, pot fi cități termeni ca:

anima — rom. **inimă** «coeur» (față de **souffle**), **barbatus** — rom. **bărbat** «homme, mari» (față de **barbu**), **bucca** — rom. **bucă** «joue, fesse» (**bouche**), **excalidare** — rom. a (se) **scălda** «baigner, tremper» (față de **chauffer**), **insegnare** — rom. **însemna** «marquer d'un signe» (față de **enseigner**), **intendre** rom. **întinde** «étendre» (dar **entendre**), **tenerum** — rom. **tinăr** «jeune» (dar **tendre**), **vindicare** — rom. **vindeca** «guérir» (dar libérer, délivrer)⁵³ etc.

Unele dintre aceste dezvoltări semantice în română au fost explicitate de Pușcariu⁵⁴ prin viața strămoșilor nostri în munți și în păduri. Învățatul clujean se gîndeau în primul rînd la termenii privind căile de comunicație. În românește, **cale** (lat. **callis**) are sensul latinescului **via** «drum, sosea», iar lat. **carraria** «drum de care» a devenit în românește **cărare** «sentier», deoarece, afirmă Pușcariu, nu se puteau trasa în munti drumuri pentru care (terenul fiind accidentat), ci doar simple poteci. În același fel, după opinia savantului citat, termenul latinesc **pons** «pod» a devenit în română **punte** (cu sensul franc. **passerelle**), în timp ce lat. **mergere** «a se scufunda», «a plonja», «a se afunda» a dat în românește **merge** «marcher, aller» (ca și alb. **mergonj**). Al. Rosetti⁵⁵ și de acord că semantica unor astfel de cuvinte se explică prin condițiile sociale și istorice ale vieții românilor (predominarea vieții agricole în provincia romană Dacia, teritoriul pe care se vorbea română a fost de la început situat în extremitatea estică a Imperiului Roman, într-o zonă unde acțiunea substratului și influența limbilor vecine s-au manifestat destul de puternic, o anumită viziune asupra lumii, proprie strămoșilor nostri din Carpați), dar consideră că unii termeni latinești aveau sensurile din românește încă din latina populară (**a merge**, spre exemplu). Iată de ce o evoluție de sens cunosc unele cuvinte latinești nu numai în română, ci și în dialectele italiene meridionale.

Așadar, din perspectiva romanică, lexicul latinesc al limbii române prezintă, pe lingă un **strat activ** (fond panromanic), cazuri de **convergențe** și de **divergențe lexicale**⁵⁶. Dar chiar în cadrul celor trei grupe de termeni prezentate mai sus am lăsat deoparte cuvintele care s-au păstrat în românește sub forma deri-

vator, iar în alte limbi române se conservă cuvintul de bază sau invers. Listele respective ar putea fi îmbogățite sau reduse fiindcă pentru unii termeni s-a propus o etimologie multiplă, iar alții, considerați latinești în vechile dicționare, provin din substrat (**mare**, **mire**, **pînză** etc.)⁵⁷.

În studiul lexicului latinesc al limbii române o importanță deosebită are geografia lingvistică. Cercetările mai vechi ale lui M. Bartoli și G. Rohlf au demonstrat că repartitia termenilor de origine latină în vocabularul limbilor române se explică, între altele, prin configurația geografică a României și prin relațiile de natură economică și politică între provinciile romanizate, cuvintele fiind răspândite în anumite arii: centrale, izolate, laterale. De aceea situația specială a românei în cadrul României se explică istorie, în primul rînd, teritoriul său de formare fiind o arie periferică și izolată, înconjurată de regiuni alogene din punct de vedere lingvistic. Teoria lui Bartoli, potrivit căreia ariile laterale sunt mai conservatoare, se aplică și în cadrul românei, în ceea ce privește structura gramaticală, cit și lexicul (Pușcariu o definea «cea mai conservativă» dintre idiomurile române). E concluzia pe care o trage și acad. Al. Rosetti: «caracterul conservator al vocabularului românesc de origine latină se explică deci prin criteriul ariei laterale, care a primit pînă la un anumit moment inovațiile venite din Italia și n-a mai participat la aceste inovații după ruperea contactelor între cele două lumi române»⁵⁸.

Observații extrem de interesante prilejuiesc studiul lexicului latinesc din dialectele limbii române, indiferent dacă acesta este urmărit pe baza metodei statistice sau a criteriului onomasiologic, de un real folos fiind în această privință hărțile **Atlasului lingvistic român**. Aplicarea metodei statistice (I. Coteanu, Romulus Todoran) «duce la rezultate interesante și de o importanță deosebită»⁵⁹, fie că avem în vedere raporturile interdialectale (dialectele limbii române sunt de tip **divergent**), fie specificul fiecărui dialect în parte sau al unor grăiuri, din punctul de vedere al fondului lexical latinesc al fiecărui.

Dacă acceptăm împreună cu Romulus Todoran⁶⁰ că limba română are 2188 de cuvinte de origine latină, în

cadrul fiecărui dialect acestea se repartizează astfel: dacoromân – 1953 (89,25%), aromân – 1523 (69,60%), megleloromân – 1024 (46,80%) și istororomân – 584 (26,69%).

După cum se observă, din punct de vedere cantitativ există deosebiri mari între dialecte privitor la ponderea elementului lexical latinesc (între 400-500 de cuvinte între un dialect și altul). Cu tot aspectul relativ al cifrelor, trebuie să ținem cont în acest caz de evoluția dialectelor românești, în special a celor din sudul Dunării (cu influențe străine puternice, cu texte tirzii din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea). Alături de cuvinte latinești care se găsesc în toate cele patru dialecte românești (21,80%), există și unii termeni care sunt cunoscuți numai într-un singur dialect: dacoromân (24,40%), aromân (8,45%), megleloromân (0,35%), istororomân (0,31%)⁶¹.

După cum a arătat Al. Rosetti, în dialectul aromân sunt 73 de cuvinte latinești, necunoscute celorlalte dialecte. Cîtăm cîteva: **afreată** (**afria**), **arugă** (**ruga**), **apucari** (**aucupare**), **cusurin** (**consobrinus**), **furnu** (**furnus**), **hic** (**ficus**), **pecunju** (**pecunia**), **arup** (**rupes**), **vingit** (**viginti**)⁶².

Si cuvintele care se întîlnesc în două (cazul cel mai frecvent) sau în trei dialecte prezintă un interes deosebit pentru lexicologia istorică românească. Numărul elementelor comune pentru dialectele dacoromân, aromân și megleloromân reprezintă 423 (19,33%), iar pentru dialectul dacoromân și aromân 352 (16,08%). Din acest punct de vedere, dialectele dacoromân și istororomân merg împreună, iar cel aromân și megleloromân se grupează separat. Numărul mare de elemente latinești cunoscute numai în dialectul dacoromân «nu se poate explica altfel decât admitînd un larg teritoriu de formare a limbii și poporului român, în nordul și sudul Dunării, unde a existat un proces de romanizare și admînind continuitatea elementului romanic pe teritoriul vechii Daci»⁶³.

Din punctul de vedere al repartitiei dialectale, anumite cuvinte de origine latină nu cunosc o arie unitară, chiar în cadrul dialectului dacoromân. Unii învățăți (S. Pușcariu, E. Gamillscheg, G. Reichenkron, G. Ivănescu) au tras concluzia că «româna primitivă cunoștea anumite arii lexicale, un-

ele diferențe dintre graiuri existând, după G. Ivăncescu, chiar din «latina populară»⁶⁴. Hartile **Atlasului lingvistic român** oferă suficient material pentru susținerea unui asemenea punct de vedere. Cuvinte latinești ca **alium** (rom. dial. *ai* «usturoi»), **nix (nca)**, **peccorarius (păcurar)**, **pedestar (pedestru)** circulă numai în vestul și sud-vestul României, tocmai în regiunile cele mai populate de coloniștii romani.

În alte cazuri, în jumătatea de nord a țării (Moldova, Maramureș, Transilvania și Crișana) circulă un termen de origine latină, în vreme ce în partea de sud a României se întâlnesc un imprumut, mai ales din limbile vorbite din Peninsula Balcanică, precum: **moare** (lat. **muria**) — **zeamă** (grecesc), **cute** (lat. **cos**) — **gresie** (albanez sau tracodac), **pîntece** (lat. **pantex**) — **burtă** (fără etimologie, sau vechi german).

Hartile atlasului confirmă una din concluziile lui Pușcariu cu privire la păstrarea unui strat mai vechi de elemente latinești în Transilvania: «regiunile vestice și nordice ale teritoriului daco-român, teritoriile în care colonizarea Daciei de către romani era mai intensă, păstrează mai bine elementul latin *vechi*»⁶⁵. Așa ne explicăm, între altele, de ce anumiți termeni latinești păstrați numai în română au un caracter dialectal: **agest** «grosse buche», **astruca** «couvrir, enterrer», **feri** «feter, respecter», **sufleca** «retrousser», **custa** «vivre», «maintenir en vie» (în expresia din Crișana **Zo te cuse** «Dieu te garde»).

În mai multe cazuri, întâlnim o sinonimie lexicală în cadrul același dialect (în spăță, dacoromân). Hartile atlasului, ca și textele dialectale, ne permit să determinăm două arii distincte, în fiecare fiind cunoscut un cuvînt latinesc. Astfel, în jumătatea de nord a țării este folosit cuvîntul **curechi** «chou» (lat. **cauliculus**), iar în jumătatea de sud a fost înregistrat cuvîntul **varză** (lat. **viridia**), care a cunoscut o extindere de sens, pentru că în latină înseamnă «legume proaspete, verdețuri», impus și în limba literară.

În sfîrșit, în legătură cu grupele de cuvînte latinești menționate pînă acum, trebuie să adăugăm că unii termeni sunt astăzi arhaisme, dar le întâlnim frecvent în textele românești din secolul al XVI-lea: **aua (ad-hoc)** «ici», **nescarc** (**nescio qualis**) «quelqu'un»,

neștinc (**nescio quem**) «quelqu'un», **plasa** (**plausus**) «aplaudir» etc.

Deoarece limba română e singura dintre limbile neolatine care au avut foarte puține cuvînte savante de origine latină pînă în secolul al XIX-lea, ea poate fi utilizată ca un criteriu de control al caracterului popular al elementelor latinești din celelalte limbi române. Pentru aceasta trebuie avut în vedere și fondul panromanic al limbii române, prezentat și analizat în dicționare și lucrări de specialitate⁶⁶.

În tot cazul, pentru lexicul de origine latină din limba noastră, trebuie să luăm în considerare trei aspecte: poziția geografică, factorii socio-culturali⁶⁷ și evoluția istorică a poporului român. În acest fel putem observa simplificarea și «ruralizarea» vocabularului limbii latine din estul imperiului, iar mai tîrziu constituirea unui fond lexical latinesc cu trăsături particulare (evoluții semantice, arhaisme, arii dialectale, suprapunerii și dispariții).

Dar, ca și în cazul celorlalte limbi române, fondul lexical panromanic al românei se situează pe primul plan. Termenii de origine latină se referă la aspectele cele mai importante ale vieții materiale și spirituale, ei definind aspecte fundamentale ale realității, cunosc o largă polisemie, fac parte din locuitori și expresii și servesc ca bază pentru cuvînte noi. Dar aspectul cel mai important îl constituie, fără îndoială, frecvența termenilor de origine latină⁶⁸.

Studiind gramatica sau lexicul limbii noastre, suntem îndreptătiți să conchidem cu Ovid Densusianu: «Limba română, aşa cum se prezintă astăzi, ne arată în chip neîndoios că romanizarea teritorior, pe care s-a născut trebuie să fi fost foarte intensă. Tot ce are ea mai caracteristic poartă o pecete pur latină»⁶⁹.

Deoarece s-a dezvoltat într-un mediu neromanic româna a suferit, pe plan lexical, influența limbilor vecine, și în primul rînd a celor slave. Dar, aşa cum a arătat Al. Graur, aceasta «s-a soldat cu rezultatul paradoxal că româna și-a păstrat mai bine caracterul latin decît celelalte limbi române»⁷⁰.

În sfîrșit, în ceea ce privește fondul latin, chiar inovațiile românei dovedesc caracterul romanic al acestaia. O altă serie de inovații însă o apropiie de limbile balcanice, ceea ce a determinat pe unii cercetători (K.

Sandfeld, G. Weigand, Al. Rosetti) să o încadreze în «uniunea lingvistică balcanică» (din care ar face parte limbi diferite ca origine, dar ascemnătoare ca structură: română, bulgara, neogreaca, albaneza și, într-o mică măsură, sirbo-croata). Dar nu prin ceea ce are particular, nu prin influențe sau asemănări cu limbile vecine (toate nelatine) trebuie definită limba română. Ea se definește, dată fiind originea și structura ei, prin **fondul ei latin**.

Structura gramaticală și fondul principal lexical reprezintă temelia și specificul unei limbi. Dacă ne-am imagina limba română ca o construcție impunătoare și durabilă, am remarcă faptul că **materialele cele mai importante — cărămizi, ciment, grinzi, acoperis** (adică **lexicalul**), precum și **arhitectura** ei (adică **gramatica**) sunt de **origine latină**.

Procesul cel mai important pe care romanistica și românistica îl au în vedere este trecerea de la **latinitate** la **romanitate**, proces determinat de coordonatele istorice, sociale, politice și culturale. El a cunoscut faze de continuitate și de discontinuitate într-un context socio-cultural specific: evoluția particulară a structurii latine, pătrunderea unor structuri non-latine, assimilarea unor limbi și culturi în cadrul României⁷¹. Aceste aspecte privesc mai întii o fază **romano-latiană**, iar mai tîrziu cea **romanică**. **Romanizarea, diversificarea** teritorială a lăincii populare (în cadrul unei «unități relative») și individualizarea fiecărui idiom romanic sunt reperele cele mai importante ale acestui complex proces istoric, social și lingvistic, mai ales în ceea ce privește consecințele romanizării și raportul dintre aceasta și non-romanizare (contactul dintre migratori și lumea romană)⁷².

Istoria poporului și a limbii române este marcată de trei elemente fundamentale: **latinitate, romanitate, continuitate**⁷³.

NOTE:

41. Iată studiile cele mai importante în acest domeniu (în afară de bibliografia citată pînă acum): W. Domaschke, *Der lateinisches Wortschatz der Rumänen*, în *Jahresbericht des Instituts für rumänischen Sprache zu Leipzig*, XXI-XXV, 1919, p. 65-173; I. A. Candrea, *Elemente latine dispărute din limba română*, București, 1969, cap. III. Lex-

icul (redactat de I. Fischer), p. 110-173; D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1969, p. 7-45; Romulus Todoran, *Despre elementul latin în lexicul dialectelor românești*, în *Actele celui de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, București, vol. II, 1971, p. 185-191.

42. Vezi *Istoria limbii române*, II, p. 122-124.

43. **Idem**.

44. Arătind că «cea mai pertinentă deosebire dintre română și celelalte limbi române din Occident se revelă în lexic», Alexandru Niculescu consideră că latina populară care s-a impus în Dacia avea «un statut sociocultural vulgar, coločvial» (op. cit., p. 13).

45. *Istoria limbii române*, II, p. 128.

46. Cf. *Cercetări și studii*, p. 156.

47. În *Istoria limbii române*, p. 169-180.

48. *Istoria limbii române*, II, 1969, P. 116-118.

49. S. Pușcariu, *Cercetări și studii*, p. 158-159.

50. Publicat în *Revue des études sud-est européennes*, IV, 1966, nr. 1-2, p. 5-33; nr. 3-4, p. 323-353.

51. Cf. C. Tagliavini, op. cit., p. 121-130; G. Ivănescu, op. cit., p. 249-251 și, îndeosebi, studiu filologic al lui Vasile Arvinte, *Romanitatea românilor*, București, 1983.

52. «Ideea-mamă a întregii culturi românești e ideea romană» afirma V. Pârvan (*Idei și forme istorice*, 1920, p. 39). Vezi, de asemenea, discuția amănunțită a problemei la A. Aramberger, *Romanitatea românilor*, București, 1972; *Cercetări și studii*, p. 157.

53. *Istoria limbii române*, p. 180-183.

54. Vezi *Etudes de linguistique roumaine*, 1937, p. 40-42.

55. Vezi *Istoria limbii române*, p. 182-183.

56. Cf. Vladimir Makarov, *Differentiations lexicales des langues romanes*, în *Actele celui de al XII-lea congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, I, p. 841-844; Jan Sabrsula, *A propos de la différenciation lexicale des langues romanes*, în *Philologia Pragensia*, IX, 1966, nr. 1, p. 23-24.

57. A se vedea remarcabila lucrare a lui I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română*, Editura Academiei, București, 1970.

58. *Istoria limbii române*, 182-183. Iată și alte lucrări importante: Walter von Wartburg, *La fragmentation linguistique de la Romania*, Klincksieck, Paris, 1967; C. Daicoviciu, E. Petrovici, Gh. Stefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, Bucarest, 1963;

Al. Graur, *Evoluția limbii române*, București, 1963; Alf. Lombard, *La langue roumaine*, Klincksieck, Paris, 1974; C. C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973; A. Armbruster, *La romanité des roumains*, București, 1977; Iorgu Iordan, *El lugar de la lengua rumana en la Romania*, în *Beitrage zur romanischen Philologie*, Berlin, I, 1961; Al. Rosetti, *A propos de «La place de la langue roumaine parmi les langues romanes»*, în *Beitrage zur romanischen Philologie*, Berlin, II, 1963.

59. Romulus Todoran, *op. cit.*, p. 186.
60. *Op. cit.*, p. 186.
61. Romulus Todoran, *op. cit.*, p. 190.
62. Cf. *Istoria limbii române*, p. 172-179.

63. Romulus Todoran, *op. cit.*, p. 190.

64. Vezi *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 340-341.

65. *Cercetări și studii*, p. 492.

66. Vezi Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. Lateinische Element*, Heidelberg, 1905; I. A. Candrea, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elemente latine*, București, 1907-1914 (a — a putea), Tache Papahagi, *Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) general et étymologique*, Bucarest, 1974; *Istoria limbii române*, II, 1969, p. 129-173.

67. Cf. Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile române*, II, București, 1978, p. 10-18.

68. Vezi, în special, D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 30-45; C. Dimitriu, *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești*, Iași, 1973; A. Juillard, P. M. Edwards, *Eleana Juillard, Frequency Dictionary of Romanian Words*, London, The Hague, Paris, 1965.

69. *Istoria limbii române*, Editura Științifică, București, I, 1961, p. 39.

70. Cf. *La romanité du roumain*, 1965, p. 67.

71. Vezi Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 51: «Romanitatea este o structură socioculturală populară care se impune treptat din sec. X-XI. Latinitatea și romanitatea evoluează, începând de la această epocă, separat ele vor constitui limbi și culturi diferite».

72. Ecaterina Goga, *Introducere în filologia romanică*, 1980.

73. Sextil Pușcariu își încheia Limba română (1) cu o concluzie fundamentală: «Noi stăm cu toate rădăcinile noastre, de mii de ani, în neintreruptă continuitate, în solul în care oasele strămoșilor noștri albesc alături de ale neamurilor care au rîvnit la bogățiile țării noastre».

Dr. George
RUSNAC
Univ.
Chișinău

IDEEA DE «A VORBI» ÎN CREAȚIILE EXPRESIVE ROMÂNEȘTI

Paragina înstrăinării afectează deopotrivă tulipa și rădăcinile limbii, numai că prima, în virtutea accesibilității sale, atrage mereu solicitudinea protectorie a beneficiarilor, pe cind ultimele, ascunse pri virilor curioase, sunt lăsate să vegeteze în straturi necultivate și aride ale unui sol poluat. Revalorificarea acestei zone e o necesitate la fel de imperioasă ca și decantarea elementelor ce țin de factorul funcțional al limbajului, căci redă patrimoniului limbii comori pe nedrept înstrăinate și repune în drepturi spiritul creator al graiului.

Am ales un ansamblu lexematic care pune viu în lumină, prin numărul și frecvența vocabulelor sale, reprobabilă practică a etimologiei traditionale de exagerare a influențelor și de ignorare a condițiilor interne de dezvoltare a limbii. Astfel, *vorbă*, încărcat de numeroase sensuri și cu un înalt grad de circulație în limbă, este extras de A. Titkin (1), L. Sâineanu (2), I.-A. Candrea (3), O. Densusianu (4), I. Iordan (5) și din sl. *dvoriba*, derivat al lui *dvoru* «curte». Se invocă varianta rom. *dvorbă* «curte domnească» și «sfat». Dar raportarea acestor sensuri la o singură sursă etemică e o eroare care provine din necunoașterea faptului că același radical se pretează asociativ la etimologizări diferite. *Dvorbă* care reclamă motivemul «împrejmuit», și poate fi apropiat de rus. *vorok* (sin. *zaboika*) «par» (6), ca și lat. *forum* «curte» de lat. *forus* «scindură», sau rom. *țarc* (*țarină*) de rom. *țaruș*.

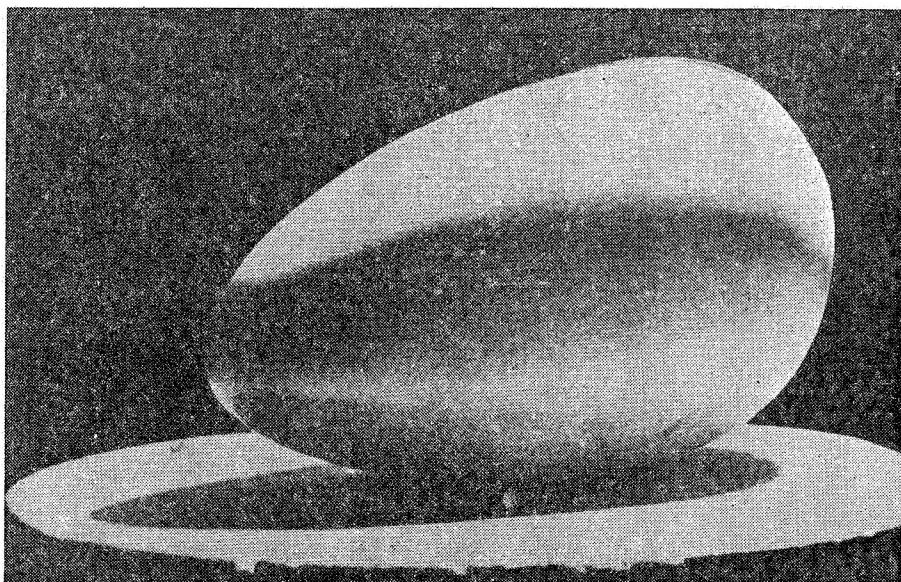
Dvorbă «sfat» implică însă alte relații: cu varianta românească *a dvorbi* «a cere» (7), cu rus. *dvorcea* «glumiș» etc., având clar la bază etememul «sunet». Si în această ipostază semantică vechiul *dvorbă* etalează o structură fonematică străină uzantelor limbii române, dar familiară limbilor slave (apropo, examinează prin prisma datelor glotice slave, rus. *dvor* «curte» și *dvorka* «glumă» se pretează analizei în radicalul —*vor*— și afică). Precizarea pe care am făcut-o nu exclude posibilitatea transformării fonice și semantice a lui *dvorbă* «sfat» în *vorbă* «cuvint».

Există altceva care se opune categoric acestei eventuale evoluții: sistemul lexematic supraordonat lui *vorbă*. În lexicul limbii române cuvintul respectiv nu e o apariție accidentală și periferică, ci o prezență cu vaste ramificații de suprafată și de adâncime. Ultimile le-am detectat cu ajutorul metodei noastre de etimologizare, bazate pe anumite legități interne și, totodată, universale de plămădire și primenire a limbii: oscilația segmentelor de expresie corelată cu fenomenul transpoziției senzoriale și generalizarea tiparului structural *CVC* (consoană-vocală-consoană, cu variantele *CV*, *V*, *VC*, *CC*, pure sau amplificate)

OBIRȘII

icate) pentru radicalele cuvintelor expressive. Grație acestor observații, cercetările etimologice incetează de a mai fi simple tatonări oarbe, soldate adesea cu nătingă și rușinoasa înstrăinare a tezaurului moștenit de la înaintași.

Urmărind prin prisma noii orientări firele ascunse ce duc de la *vorbă* și *a vorbi* spre alte elemente de vocabular cu care se înrudește etimologic, vom ajunge nu numai la *voroavă*, *vorovaci* «fliccar», *clanță*, *a vorovi*, *horbă* și *a horovi*, semnalate deja de etimologi, ci și la *faraon* «țigan» (motivem: «vorbă confuză» — ceva de genul: *bar-bar*, *har-har*) *farfara* «palavrăgiu» (întlnit în turcă, neogrecă și în alte limbi), *farmazon* «vrăjitor», *fărtăuză* «glumă proastă», *fîrtat* (apropiat pe alocuri de *frate*; de fapt, are la origine ideea de «jurat, legat prin vorbă», cf. *a soroci* — *surată* sau *bărateș* (*brates*) «sot, prieten», ultimul atribuit paleoslavului *bratu* (8), deși se explică perfect prin rom. *a bărăni* «a insista», *a bărăta* «a dori», *bărătat* «menit» (de origine expresivă), *a se fîrsăli* «a se făli», *fîrsinatic* «flecări», *forfodii* «minciuni, vorbe bâbești», *a forfoti* «a flecări», *a se furlandisi* «a se făli», *harapină* (*haramină*) «țigan»

Constantin BRÂNCUȘI. Începutul lumii, 1920

(primul fiind în unele locuri confundat cu *harap* < bg, iar al doilea cu *haram* «lucru opriț» < tc.), *hărăbor* «vociferări, ciorobor», *hărăraie* «ceartă», *a hărăzi* (*a hărăzui*) «a dedica», *hîrg* «veste», *a se hîrzi* «a se ciondâni», *a hori* (*a horai*) «a cînta» ((8) și alte dicționare: < bg), *a (h)oropsi* «a certa» (în dicționare etimologice figurează cu marca: *etimologie neclară*), *a ormoci* (*a ormoti*) «a descintă», *orșag* «urare, orație» ((8); *etimologie neclară*), *cîrcotă* «ceartă», *corcofeală* «minciună», *a cîrți* (*a gîrți, a gărăi*) «a cicăli», *a (se) gărăi* «a (se) certa», *gară* «clevetire» (desi limba română oferă o mulțime de radicale de acest gen, (8) îl extrage din pol. *gwar(a)* «zgomot», *a gîrbi* «a vorbi răstit», *porav* «certărești», *poară* «gilceavă», *spornic* «fleară», *a sporovi*, (*a sporovăi*), *sforărie* «intrigă», *sfoară* (sfără, șfoară) «veste» (*a da sfoară în țară*, ca și *a da hîrg în tîrg* — (9), motivem ce face inutil și fantezist argumentul istoric care se invocă în sensul acesta: șfara focurilor de semnalizare), *baraban* «crainic», *a se bărăbări* «a se împăca», *baragladină* (*baraon, boroi, coroi, moroi* etc.) «țigan» (cu același etem sau motivem ca și *faraon*), *a bîrbi* «a vorbi răgușit», *baragă* (*barangă, buragă*) «cel ce face gură mare», *a bărangi* «striga în gura mare», *a bărăta* (*a bărătăi*) «a mustra», «a vocifera»; *a dori* (V. Frățilă (10), p. 24, crede că provine din lat. *balai(e)rare* < *balatro*, —*oris* «fleară»), *bărătat* «ursit, menit, sortit» ((8); *etimologie neclară*), *a birfi* «a flecări» (după I. Iordan (11) și Al. Ciorănescu (12) e expresiv, deși motivemul propus: «*infoiat — morfolit*» e inexact; în majoritatea dicționarelor etimologice apare cu mențiunea: *etimologie neclară*, (13) face notă discordantă căutând cu tot dinadinsul influente — aici ne trimite la bg. *brătvia* «a pălavrăgi», gest gratuit, deoarece ideea respectivă e bine reprezentată în sistemul lexical românesc), *a se boroboti* «a se năpusti cu vorba, cu cearța pe cineva», *a se zborsi* ((2) îl explică prin *sbors* «peste spinos», (14), (15) și alte dicționare îl lasă neexplicat, iar (13) îl derivă din *bors* «zeamă acră», ceci drept, incert, dar fără a sesiza ridicoul situatiei) etc.

Seria variantelor etemului «a emite sunete artificiale, a vorbi» (subordonat etemului «sunet») e departe de a fi încheiată. Or, nu ne-

am propus scopul de a o epuiza, ci de a demonstra că de impregnant e vocabularul românesc de imaginea proteică a cuvintului pus în discuție și cum pulsează forța creatoare a limbii. Sintem în față unui sistem și unui proces ce denotă în mod cert caracterul indigen al vocabulei și, ipotetic, vechimea ei prelatină. Că e mai veche decât curțile domnești din Tara Românească și Moldova ne mărturisesc și variantele obținute prin sincoparea vocalei (*cr- br-, gr-* etc); *crainic* «vestitor» ((8), urmat de alte dicționare, îl raportează, fără nici un temei, ucr. *krajnik* «judecător» (13), mai circumspect, notează: «*origine neclară*. Probabil, ucr. *krajnik* «judecător», or, prezența rom. *a crăi, a crăini* «a vorbi, a striga, a vesti», *a grăi, a gărăi* etc. spulberă orice dubii la acest capitol), *brașovă* «minciună» (e legat uneori de numele propriu *Brașov*, supozitie infirmată de varianta *broajbă* «minciună»; *Brașov* implică alt motivem: «*ripas-apătos*», *a se frăsui* «a se tingui» ((8); < ucr. *frasuvaty s'a* «a se mihi», «a vorbi fără noimă»), *a grăi* (pe alocuri e considerat ca imprumut sudslov: < srb. *grajati* «a cronicări», «a striga», bg. *graia* «a grăi», ignorându-se formațiile expresive similare românești), *a hrăpcii* «a striga la cineva», *a hropsi* (*a hropsi* «a vorbi răstit», *a imbrobodi* «a păcăli» (judecind după datele pe care ni le oferă diverse limbi, ideea de «a insela» ca și cea de «a fermeca» implică codificarea factorului verbal în tiparele fonice respective, din care cauză o filiație îndepărtată cu *broboadă* «basma» ar putea fi acceptată numai dacă admitem o proveniență expresivă și pentru acest cuvînt — cu motivemul «*legătoare*»), *prujă* (*prujitură*) «gluma», *a pruji* «a glumi» ((14), (15); ucr. *prujity* «a incinta», supozitie inutilă dacă invocăm rom. *porav, poară, a sporoji* etc), *vrajă* «farmec», înstrăinare nejustificată chiar și pentru sensul de bază, care reclamă ideea de «a vorbi» — compară cu *a boscorodi* «a vrăji» și «a bodogăni», *a vrăji* «a pălavrăgi»; «a cicăli», *vrabă* «ceartă», «dușmânie» (intrucît varianta slavă *vrajida*, din care e extras, prezintă dificultăți fonetice, el e supus unei operații de substituire a sufixelor, dar formațiile românești de tipul *broajbă* «minciună» și seria variantelor fonetice care materializează ideea de «ceartă» în limba română zădărnicesc aceste

încercări), meglenorom. *vrighesc* «vorbesc» etc.

O confirmare similară desprindem din comparația cu alte limbi. Regăsim în ele același tipare sensibile la fluidele ideatice generate de necesitățile comunicării verbale, ceea ce exclude ipoteza împrumutului și a originii recente în cazul lui *vorbă*: lat. *verbum* «cuvânt» (frapati de similitudini, T. Cipariu (16), p. 193, și L. Șaineanu (17), p. 164, însearcă să deschidă o parte directă spre corespondentul românesc, iar Herescu, apud Al. Ciorănescu, afirmă că s-ar fi produs «o fuziune populară» între vocabula latinească și cea slavă, lat. *versare* «a expune», let. *vervelét* «a trâncăni», rus. *vorečie* «descințec», rus. *vorčati* «a bodogâni», germ. Wort «cuvânt», sp. *vareta* «aluzie», «zeflemea», port. *varino* «laudăros», it. *farabolone* «flecar», «intrigant», it. *farneticare* «a vorbi fără săr», sp. *farandulero* «minciunos», farfara, flecar, sp. *farmallero* «id.», sp. *farfullar* «a se bîlbî», port. *partalhar* «a bolmoji», «a flecări» etc.

Înțilnim pretutindeni și variantele obținute prin sincopare: gr. *phrazein* «a explica», lat. *fraus* «minciună; eroare», it. *frasca* «balivernă», fr. *fredonner* «a fredona», rus. *vratī* «a spune minciuni» etc.

Structura morfolitică a variantelor lui *vorbă* și *a vorbi* îi pune de cele mai multe ori în încurcatură pe etimologi. Astfel, L. Șaineanu, derutat de sonoritățile sufixului din *vorovăvă*, presupune o intervenție rusească în evoluția lui *vorbă*. Dar sufixul *-ov* e o prezență frecventă în lexicul expresiv românesc și, judecind după numeroasele sale variante (*-av*, *-ab*, *-of*, *-op*, *-b*, *-f-*, *-v-* etc.), după extensiunea sa în arealul romanic (Italia, Spania, Portugalia etc.), precum și după mărturile scrise antice privind unele nume proprii dace, e o creație foarte veche, și nicidcum un împrumut. Pentru a sesiza caracterul alomorfic al lui *-b-* și *-ov-* sau *-b-* și *-ov-* din *a vorbi* — *a vorovi* și *vorbă* — *voroavă* e suficient să invocăm pe *a se ciorovăi* «a se certă» și *a se ciorbăcăi* «idem» sau pe *hărăbor* «vociferări» și *ciorbor* «idem» cu transparentă expresivă neîndoioasă.

Ne-am oprit la o parte infimă din faptele și problemele vizate în titlu, cu speranța că le vom amplifica și aprofunda în numerele viitoare.

OBIRȘII

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Tiktin H., Dictionar român-german, I-III, București, 1903, 1911, 1925.
2. Șaineanu L., Dictionar universal al limbii române, ed. VI, Craiova, 1929.
3. Candrea I.-A. și Adamescu Gh., Dictionarul enciclopedic ilustrat «Cartea Românească», București, 1931.
4. Densusianu O. Istoria limbii române, I, București, 1961.
5. Buletin lingvistic, p.p. A. Rosetti, București — Paris, 1948.
6. Dali V., Tolcovii slovari jivogo velikorusskogo iazika, I-IV, M., 1955.
7. Costin M., Opere alese, București, 1967.
8. Dictionarul limbii române, București, 1913 s. a.
9. Udrescu D., Glosar regional Argeș, București, 1967.
10. Frățilă V., Lexicologie și toponimie românească, Timișoara, 1987.
11. Buletinul Institutului de filologie română «Alexandru Philippide», Universitatea din Iași, Director: Iorgu Iordan, Iași, 1935.
12. Ciorănescu A., Diccionario etimológico rumano, Universidad de la Laguna, 1958-1966.
13. Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenesti, Chișinău, 1978.
14. Dictionarul limbii române moderne, București, 1958.
15. Dictionarul explicativ al limbii române, București, 1975.
16. Cipariu T., Opere, I, București, 1987.
17. Șaineanu L., Încercare asupra semasiologiei limbii române, București, 1887.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

E ceva de ființă vie într-o limbă, de ființă care-și însearcă în fel și chip sorții de bună așezare în lume. În mare vorbind, este în orice limbă ceva din rațiunea căutătoare, sau din natura care face tot felul de încercări.

Constantin NOICA

Cercetător
dr. Ioan OPREA
Iași

INCERTITUDINI ȘI INCONSECVENTE ÎN FOLOSIREA NEOLOGISMELOR

PROBLEMA ORIGINII ȘI STATUTULUI CUVINTELOR ÎN -TIE/-TIUNE

Este explicabil faptul că împrumuturile lexicale pot cunoaște perioade mai lungi sau mai scurte de timp în care prezintă imprecizii semantice, oscilații formale sau încadrare morfolitică, ori pot fi chiar lipsite de o adaptare efectivă la sistemul limbii care le adoptă. Fără îndoială, asemenea situații caracterizează în primul rînd fazele initiale ale limbii române literare moderne, dar ele pot fi întâlnite și mai tîrziu, chiar în zilele noastre, însă în mult mai mică măsură. Aceste situații au devenit astăzi nefierești pentru cuvinte de origine latino-romanică, mai ales cind ele se înscriu prin terminație în serii a căror intrebuitare a creat un model general de adaptare și cind cuvintele respective fac parte din fondul uzuwal al limbii literare de mai mult timp. Dar și elementele lexicale neîncadrabile în serii au astăzi posibilități deplinе de adaptare și de stabilizare semantica și formală, incit cei care le folosesc nu sint supuși nesiguranței dacă cunosc normele limbii literare.

În ciuda acestor trăsături ale limbii, există o categorie de substantive care, deși alcătuiesc o serie foarte unitară în limbile din care le-a preluat româna, se caracterizează printr-o intrebuitare oscilantă chiar în cazul oamenilor instruiți. Întrucît cazul este oarecum neobișnuit și singular, este necesară o explicație a cauzelor care l-au generat și a aspectelor principale sub care se prezintă.

OBÎRȘII

Este vorba de împrumuturile neologice care au corespondente latinești în *(t)io*, *(t)ionis* și au fost adaptate în limba română de obicei în două forme, în *-tie* și în *-tiune*, dar pot fi triplate uneori și de o formă în *(t)ion*. În plus, de cele mai multe ori, aceste cuvinte au și sinonime cu același radical terminate în *-re* (adică așa-numitele infinitive lungi).

Mai mulți cercetători din ultimele decenii au fost de părere că adaptările în forma *-tie* s-ar datora influenței rusesti, iar cele în *-tiune* influenței latino-românice, în cadrul acesteia atribuindu-se rolul de bază fie latinei, fie francezei. Înainte de a discuta însă valabilitatea acestor opinii, este necesară prezentarea unui scurt istoric al problemei, pornind numai de la ceea ce oferă faptele.

Primul învățat care a introdus sistematic în limba noastră neologisme corespunzătoare substantivelor latinești în *(t)io* a fost cărturarul moldovean Dimitrie Cantemir, care le-a dat forma *-tie*. Desigur, așa cum au arătat unii lingviști actuali, existența în limba română a substantivelor feminine în *-ie* a favorizat (și s-ar putea spune că a sugerat) adaptarea de acest tip, evitîndu-se astfel forțarea sistemului morfologic românesc printr-o eventuală adoptare a unei terminații străine. Dar faptul că această adaptare s-a făcut la declinarea a treia se explică prin chiar statutul substantivelor în *(t)io* din latină. Pe de altă parte, în latină savantă, unele dintre aceste substantive erau trecute și la declinarea întâi (pierzîndu-și astfel și caracterul imparisabilic), potrivit informațiilor oferite de dicționarul lui Du Cange²: *condiția*, *consecutia*, *conventia*, *divisio* etc. În acest mod, asemenea substantive primeau în limba noastră o terminație apropiată substantivelor de tipul *essentia*, *substantia*, pe care Cantemir le adapta tot prin confrințarea terminației *-tie* (*conștiinție*, *experienție*, *substanție*, *tîrcumstanție*). Dacă principalele moldovean ar fi luat cuvintele *condiții*, *interiecie* și *pretenție* din rusă sau din altă limbă slavă (precum poloneza), el ar fi indicat în *Scara a numerelor și cuvintelor tilcuitoare a Istoriei ieroglifice* asemenea surse, cum o face în cazul altor cuvinte. Marele învățat indică însă că pe acestea le-a luat din latină («lă[inięb]») și, fără îndoială, tot din

această limbă a luat pe *continuatie*, *disputatie* și *oratie*. În problema originii împrumuturilor în -(t)ie la Dimitrie Cantemir, trebuie deci să rămînem la indicația pe care ne-o dă însuși voievodul moldav: limba latină.

Opera acestui învățăt a devenit model pentru urmași, în special pentru corifeii Școlii ardeleane, care au prețuit-o în mod deosebit, valorificind ideile înaintașului moldovean, dar și inspirându-se din maniera în care acesta adapta împrumuturile. Se explică astfel de ce Gh. Sincai, P. Maior, S. Micu, I. Budai-Delcanu dau și ei substantivelor latinești în -(t)io forme în -(t)ie: *declinatie*, *ocasie*, *pronuntie*, *stație* etc. Astfel, pînă pe la 1840, substantivele de acest tip provenind de obicei din latină, dar și din franceză, germană sau italiană, primesc același tratament în procesul adaptării. Unele variante în -(t)ion, care apar acum, își găsesc explicația în urmarea modelului franco-german. Fenomenul adaptării prin -(t)ic caracterizează însă atât pe învățății ardeleni și bănăteni (Naum Petrovici, Eftimie Murgu, Damaschin Bojincă și alții), cât și pe intelectualii reprezentativi din Moldova, și din Muntenia (Vasile Virnav, Lazar Asachi, Gheorghe Asachi, Ion Heliade-Rădulescu etc.).

Pe baza unei tendințe interne a limbii române de creare a substantivelor abstracte prin derivare de la tema verbală cu ajutorul sufixului -re (crearea infinitivelor lungi), între 1820 și 1840, s-a dezvoltat o puternică concurență între împrumuturile în -(t)ie și infinitivele lungi, realizate fie prin derivare de la verbe, fie prin adaptarea analogică cu ajutorul lui -re a cuvintelor împrumutate. Astfel, au început să circule în paralel cuvinte precum *afirmatie* și *afirmare*, *demonstratie* și *demonstrare*, *manifestatie* și *manifestare* etc., fără a se produce și distincții semantice între cuvintele paralele.

După 1840, învățății din Blaj pun în discuție problema adaptării împrumuturilor care au corespondențe latinești în -(t)io. Timotei Cipariu consideră că, atât -ciune, care reprezenta rezultatul evoluției de la latină la română, cit și terminația împrumuturilor neologice, trebuie scrisă -(t)iune, prin adaptarea lui -(t)ione (de la ablativul latinesc), cu posibilitatea de a fi citit -(c)iune în cazul cuvintelor vechi și -(t)iune în

cazul celor neologice. Această propunere a lui Cipariu, care viza unificarea faptelor de limbă prin ortografie, a avut, se pare, ecouri pînă la Eminescu, care însă îi dădea o altă destinație (aplicînd-o tendinței de a folosi pe -ciune în cazul neologismelor) și o atribuia scrierii fonetice: «De-ar fi fost o ortografie unitară și fonetică, azi zicem toți or ciune, or tiune, una din două, nu amîndouă lîngă olală»³.

Un alt învățăt, August Treboniu Laurian, dorea și el o unificare a formelor vechi și noi, dar prin adoptarea lui -(t)ione, căci acesta stă la originea lui -(c)iune, iar -(t)iune nu corespunde nici situației originare din latină și nici rezultatului evoluției de la latină la română. În sfîrșit, Aron Pumnul era de părere că unificarea trebuia făcută adaptind analogic și cuvintele neologice după modelul celor vechi, astfel că -(c)iune devinea general, reprezentind și forma de adaptare a neologismelor.

Dacă propunerile lui Laurian și Pumnul nu au avut urmări asupra evoluției ulterioare a limbii române literare, forma -(t)iune, susținută de Cipariu, devine majoritară în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și prima parte a secolului nostru, coexistind alături de -(t)ie. Aceasta este deci motivul redării duble a împrumuturilor neologice corespunzătoare substantivelor latinești în -(t)io, fapt care nu se explică prin urmarea unor modele străine, ci prin opțiunile învățăților români în ceea ce privește modul de adaptare a cuvintelor împrumutate.

Pentru a afla sursele acestor împrumuturi, este normal să urmărim situațiile concrete oferite de evoluția limbii române literare, situații care privesc de altfel și această evoluție în ansamblu. Cum să menționăm, Dimitrie Cantemir indică în mod clar că substantivele în -(t)ie le-a luat din limba latină. Învățății care alcătuiau Școala ardeleană, deși erau uneori influențați de germană (fapt pentru care folosesc și variante precum *natiun*), nu numai că indică prin glosă latină drept sursă a împrumuturilor - la Paul Iorgovici, de exemplu, întîlinim *natiie* (*natio*) -, dar fac și relația dintre cuvintele vechi în -ciune (*rugăciune*, *închinăciune*, *tăciune*) și corespondentele lor latinești, alcătuind grafii cu litere latine pentru asemenea cuvinte foarte apropiate originalelor (precum *Carte de*

rogacioni pentru evlavia homului chrestin, publicată la 1779 de Samoil Micu)

În Muntenia și, mai ales, în Moldova, învățătii de atunci manifestă aceeași orientare preponderent latinistă în problema imbogățirii lexicului, influențele italiana și franceză, deși nelipsite de importanță, răminind la un nivel mai scăzut. Aceasta explică faptul că dictionarele și glosarele din prima jumătate a secolului al XIX-lea, chiar și atunci cind sunt monolingve și explicative, contin de obicei echivalente latinești pentru cuvintele din limba română. În acest climat, este remarcabilă consecvența cu care substantivelor românești în -(t)ie li se alătură corespondentele latine în -(t)io. Astfel, în dictionarul de la 1848, alcătuit de I. D. Negulici⁴, se dau de cele mai multe ori asemenea echivalente: *acție - actio, alusie - alusio, assertie - assertio, defectie - defectio, digresie - digressio, nație - natio, ratie - ratio* etc. Tot echivalente latinești primesc asemenea cuvinte cind sunt adaptate și în forma -(t)iune: *accesiune, accesie - accesiō, chestiune, chestie - quaestio, facție, facțiune - factio, noție, noțiune - notio* etc. În mod asemănător, moldoveanul Teodor Stamati, care publică în 1851 la Iași un dicționar de cuvinte tehnice, adaptează imprumuturile de acest tip cu -(t)ic, -(c)iune sau -(t)iune și, la circa 85% dintre ele, sănătătorează corespondentele latine în -(t)io. Unele dintre aceste cuvinte dovedesc însă că au fost preluate din franceză (*comisioană, legioană, ocazion, pension*), dar primesc tot un echivalent latin. Să, dacă franceza este totuși rar amintită în legătură cu astfel de cuvinte, rusa, menționată în cazul altor cuvinte, nu este menționată niciodată alături de cuvintele în -(t)ie/- (t)iune. De altfel, nici un învățăt român din prima jumătate a secolului al XIX-lea nu indică că ar fi făcut asemenea imprumuturi din rusa. Ei discutau deseori această problemă, dar numai prin raportare la limba latină și, uneori, la franceză și italiană, și, foarte rar, la germană. Costache Negrucci, de exemplu, arată că nu se învoieste cu -ciune sau -iune (de fapt, -(t)iune), pentru că nu există ca atare în latină, și îl preferă pe -(t)ie, care - deși nu este nici el în totalitate conform cu latina - are măcar avantajul de a fi mai economic.⁵ Nici acest învățăt nu menționează

însă că -(t)ie ar avea legătură cu influența exercitată de limba rusă. Pe lîngă aceasta, Ion Heliade-Rădulescu încerca să introducă în limba română chiar caracterul imparisabilic al cuvintelor latinești. Potrivit părerii sale, pe baza nominalivului latin *natio*, româna urma să întrebuițeze la cazul nominativ pe *nație*, în vreme ce *națiune* ar fi întrebuițat la cazarile oblice, așa cum latina are pe *nationis* la genitiv, *nationem* la acuzativ sau pe *natione* la ablativ.⁶ În același spirit se pare că a propus și I. D. Negulici în dictionarul amintit cele două forme, căci, de exemplu, *anticipație* este echivalat cu latinescul *anticipatio*, în vreme ce *anticipațiune* are corespondent pe *anticipationis*, în ambele cazuri oferindu-se aceeași definitie analitică.

Fenomenul dublei redări, prin coexistența pînă în zilele noastre a formelor în -(t)ie și în -(t)iune, a impiedicat, pe de o parte, unitatea adaptării în cadrul acestei serii de cuvinte pe terenul limbii noastre și a produs, pe de altă parte, diferențieri în redarea grupului -tio(n) - din latină și din limbile moderne în cazul cuvintelor care alcătuiesc familii lexicale (cf. *constituție* vs. *constitutional*, *constitutionalism*; *nătunire* vs. *nățional*, *năționalitate* etc.).

Deși astăzi s-a realizat o oarecare specializare sau anumite selecții în folosirea cuvintelor în -(t)ie, în -(t)iune sau în -re, acesta nu s-a produs sistematic, astfel incit cuvintele cu aceste sufixe nu-și repartizează semnificațiile și nu-și datorizează statutul în funcție de un principiu unic. În general, lucrările normative fac unele recomandări pentru o formă sau alta ori indică anumite diferențieri semantice între forme, urmînd în ambele cazuri anumite tendințe ale uzului. Este însă puțin probabil că inconvenientele și incertitudinile din acest sector vor fi înălăturate prea curînd, ele avîndu-și obîrșia în modul contradictoriu al modernizării limbii române, prin confruntarea de opinii și direcții divergente.

În linii mari, se poate spune că astăzi numărul cel mai mare al substantivelor care au corespondente latinești în -(t)io îl constituie cele a căror formă uzuială este -(t)ie. Formele paralele, oricînd posibile, în -(t)iune, par în acest caz fie învechite, fie prețioase. Un număr

apreciabil de astfel de substantive sau fixat însă în limba actuală cu terminația *-(t)iune* (*acțiune, agresiune, digresiune, națiune* etc.). În acest caz, formele paralele în *-(t)ie* nu mai sunt acceptabile în principiu (deși uneori mai pot totuși apărea), ele fiind nefișești nu numai în vorbirea oamenilor culti, dar chiar și în uzul comun. Cite priveste cuvintele care conțin o temă verbală, terminate în *-re* (*afirmare, comunicare* etc.), în general, acestea s-au specializat pentru sensurile active pe care le distribuie cu elementele lexicale *în* -*(t)ie/- (t)iune* ale familiilor din care fac parte, dar nu lipsesc cazarile în care ele au rămas sinonime cu acestea și în limba actuală.

În sfîrșit, trebuie amintite cazarile, destul de puține de altfel, în care s-a produs o specializare semantică pentru variantele în *-(t)ie*, *-(t)iune* și *-(t)ion*. Urmărind realizarea distincțiilor semantică în cadrul unor grupuri lexicale precum *comisie* - *comision*, *divizie* - *diviziune* - *divizion*, *fracție* - *fracțiune*, *pensie* - *pensiune* - *pension*, *permisiie* - *permisiune*, *porție* - *portiune*, *rație* - *rațiune*, constatăm că repartiția sensurilor și specializarea formelor s-a produs într-o perioadă de timp ce se întinde din prima jumătate a secolului al XIX-lea și pînă în zilele noastre. Aceste procese nu s-au desfășurat într-un mod similar la toate grupurile amintite și momentele de la care se constată specializările sunt foarte diferite, dar se observă că în vreme ce formele în *-(t)ie* s-au specializat pentru sensuri concrete, cele în *-(t)iune* au preluat sensurile abstractive, iar cele în *-(t)ion* au un areal semantic concret și în același timp foarte limitat și precis.

Apare acum problema dacă asemenea situații se datorează unor influențe și modele străine ori sunt numai consecințe ale evoluției limbii române literare. Deși și în alte limbi europene există redări multiple în *-(t)io*, în general se întîlnesc puține similitudini între acestea și limba română sub acest aspect. Astfel, în franceză, italiană și spaniolă există descendenții al latinescului *ratio* (fr. *raison*, it. *ragione*, sp. *razón*) care intrunesc setul de semnificații referitoare la facultățile cognitive superioare ale omului, adică ceea ce limba română literară semnifică prin *rațiune* și în parte, prin *minte*. Aceste limbi au preluat însă pe *ratio* și ca neologism,

pe care l-au adaptat după sistemele specifice imprumuturilor care au în latină terminația *-(t)io*. Substantivele respective (fr. *ration*, it. *razione*, sp. *racion*) s-au specializat pentru sensul «porție, rație». Așadar, constatăm aceeași distribuție a sensurilor între urmării latinescui *ratio* în limbile românești occidentale și în română, similitudinea mărinindu-se prin faptul că formele vechi (la care se poate încadra și românescul *rațiune*, căci este adaptat după vechiul - *ciune*) sunt specializate în toate cazarile pentru semnificarea sensurilor abstractive. În germană, franțuzismul *die Rason* și latinismul *die Ratio* pot avea sensurile lui *rațiune*, dar această limbă uzează de obicei de cuvinte autohtone (*Vernunft*, *Verstand*, *Einsicht*). Imprumutul adaptat, *die Ration* semnifică «rație, porție». Dacă raportăm cele două forme germane, *Ratio* și *Ration*, la descendenții românești ai cuvintului latin, *rație* și *rațiune*, observăm o inversare a repartiției semnificațiilor între forma scurtă și forma lungă. Deși și limba rusă are mai multe cuvinte corespunzătoare latinescului *ratio* situația este aici și mai diferită. Astfel, *ratsion* (imprumutat din germană) are sensul «rație, porție», forma învechită *ratseja* semnifică «povăță, morală», iar *ratsija* are sensul special «stație de radio (de emisie și receptie)».

O apropiere mai mare între rusă și română se remarcă însă în cazul altor grupe de cuvinte. La dubletul rusesc *divizion* (din franceză), *divizija* (din latină), constatăm că distribuția sensurilor coincide cu cea a celor două variante din română: *divizion* (de artillerie, de cavalerie) și *divizie* (de infanterie, motorizată etc.); în plus, aceste sensuri s-au stabilit în limba română abia la mijlocul secolului nostru. Rusă nu are însă și o a treia formă care să corespundă românescului *diviziune*, uzind în redarea sensurilor respective de cuvinte indigene. Cuvîntul rusesc *pansion* (cu variantă *pension*), pătruns din franceză, intrunește sensurile de bază exprimate în română prin *pension* și *pensiune*, în vreme ce *pensija*, cu originea în latină, corespunde românescului *pensie*. Privind fenomenele în ansamblu, se poate spune că, deși modelul limbilor străine nu trebuie exclus uneori, limba română a realizat prin propria sa evoluție cele mai multe dintre

selecțiile și opțiunile întilnite în cadrul acestor grupuri de cuvinte. Un argument în favoarea acestei concluzii este existența celor mai multe distribuții de acest tip în situații care nu se întâlnesc în alte limbi (*permisie - permisiune*, *porție - porțiune* etc.). De altfel, nici o altă limbă literară modernă nu cunoaște fenomenul dublei redări atât de extins ca limba română, încit repartițiile semantică între forme săt realizate în alte limbi de la început și de obicei într-o manieră mai precisă. Doar germana este mai aproape de română în acest sens, atât prin frecvența mai mare a dublei redări, cât și, foarte adesea, prin lipsa unor distincții clare între sensurile aferente formelor duble (sau triple). Această limbă a stimulat de altfel și folosirea substantivelor în *-re* alături de cele în *-(t)ie/- (t)iune*, prin derivele postverbale în *-ung* (precum *die Fixation - die Fixierung*).

Problemele legate de originea și statutul cuvintelor românești în *-(t)ie/- (t)iune* au fost deseori în atenția specialistilor. În general, s-a considerat că încadrările în forma *-(t)ie* s-ar, datora influenței rusești, iar cele în forma *-(t)iune* influențelor latino-românică. Astfel, încă din 1939, Iorgu Iordan nota că «varianta *-atie* ne-a venit din rusește, adăugind mai tîrziu: «este sigur că cele dintii cuvinte de felul lui *administrație*, *constituție* etc. au intrat în limba noastră sub acest aspect și anume din rusește»⁹. Dar, deși își sprijină afirmația pe opinia că, la sfîrșitul secolului al XVII-lea și mai tîrziu, limba noastră a suferit o intensă influență rusească, Iordan nu argumentează istoric și faptic afirmațiile sale, singurul sprijin în acest sens fiind apropierea fonetică dintre aceste forme românești și cuvintele corespondente din limba rusă. Insuficiența și precaritatea acestei opinii se dezvăluie deplin atunci cînd Iorgu Iordan interpretează aspecte concrete din istoria limbii române literare.

În anul 1950, Iordan¹⁰ analizează un dicționar de neologisme apărut la București în 1862¹¹ și se oprește pe larg asupra substantivelor în *-(t)ie*, care se întâlnesc frecvent în paginile acestei lucrări. Iordan reproduce declarațiile autorilor, făcute în prefată, potrivit căror ei s-au folosit de dicționarele latine, grecești și franceze apărute anterior și stabilește că ne aflăm în fața unei

opere dominate de principiile latinismului. Cu toate acestea, însă, considerind că «prima jumătate a secolului al XIX-lea, marea noastră furnizoare de cuvinte nouă, expresie a civilizației asa-zise apusene [!], a fost limba rusă»¹², apreciază că sufîxul *-ie* - de fapt *-(t)ie* - este rezultatul influenței rusești care a favorizat unele imprumuturi. «Deși puține - notează Iordan, - aceste imprumuturi au creat o adevărată normă pentru foarte numeroase neologisme frantuzești și latinești, asemănătoare cu ele în ce privește formația (mai exact spus, identice, intrucît cuvintele respective din limba rusă sunt tot de origine latino-romană) și imprumutate de noi mai tîrziu»¹³. Deci, puținele imprumuturi din rusă au creat, după Iordan, normă pentru numeroasele imprumuturi latine și franceze! Presupunând totuși că fenomenul să ar explica prin orientarea de principiu a invătașilor de atunci de a urma modelul ruseșc, aceasta nu se impacă cu întreaga structură a dicționarului analizat și cu declarațiile autorilor care vădesc clar inscrierea în curențul latinist. În asemenea condiții, explicațiile lui Iordan rămîn în totalitate sub semnul paradoxului.

Un caracter asemănător au și afirmațiile lui Gr. Brîncuș¹⁴, care analizează un glosar de termeni juridici apărut la Iasi în anul 1815. Glosarul luat în discuție înregistrează «cuvinte românești întrebuintate în pravile de atunci, cărora le alătură pe de o parte definitii și, pe de altă parte, echivalente latinești și grecești. Insusindu-și opinia lui Iorgu Iordan, Gr. Brîncuș, deși constată că «elementele cuprinse în glosar sint în special neologisme provenite din limba latină», le consideră «intrate direct sau prin filiera rusească»¹⁵ și precizează că «sufixul *-(t)ie*, care a fost introdus în limba noastră din rusește, nu e concurat de *-(t)iune*»¹⁶. Că *-(t)ie* nu este concurat de *-(t)iune* este explicabil, deoarece ne aflăm înainte de 1840, dar de ce alcătitorul (sau alcătitorii) glosarului trebuia(u) să recurgă la filiera rusească (fără să mentioneze în vîn fel) pentru a prelua cuvintele din latină, limba din care alătura(u) echivalente pentru cuvintele românești, este total de neînteleș.

Pe linia originii rusești a sufîxului românesc - *(t)ie* merge și Silviu Berejan, dar, în acest caz, aşa cum se va vedea, situații speciale motivează

în mare măsură opinia. În perioada anilor 60, cind își exprima Silviu Berejan păerea, lingvistica românească oferea concepții ca cele amintite mai sus, iar starea concretă a limbii literare folosite în Basarabia prezenta unele aspecte specifice. După opinia acestui lingvist, substantivele cu terminația *(t)ie*, cu origine latino-romanică, ne-au venit prin filieră rusă, pe cind cele terminate în *(t)iune* au pătruns direct din franceză. Se face apoi precizarea că, unele cuvinte care aveau inițial terminația *-ie*, au fost apoi apropiate de franceză și «deoarece există tendință spre latinizare, capătă preponderență variantele în *-iune*, considerate etimologice»¹⁷. O tendință ulterioară se manifestă însă în sens opus, favorizând pe *-ie*, fără totuși a putea înălțări pe *-iune*, care rămâne «la un număr considerabil de substantive». Silviu Berejan subliniază că «atât substantivele în *-ie*, cit și cele în *-iune* au o vechime mare, limba mostenind din latină o serie întreagă de substantive cu aceste terminații (*lixiva* > *leșie*, *fimbia* > *fringhie*, *rogationem* > *rugăciune*, *titionem* > *taciune*)»¹⁸.

Tot despre un sprijin al terminațiilor vechi vorbește și Romulus Todoran, care explică folosirea sufixului *-ie* (de fapt, *(t)ie*) de către transilvăneni, unde o influență rusească este improbabilă, prin modelul substantivelor vechi românesti în *-ie* (*albie*, *funie*, *corabie*, dar și *bărbătie*, *logofie*), astfel că un cuvint ca *administrație* a putut veni direct din lat. *administratio*¹⁹. Todoran observă în același timp că influența rusească, exercitată în administrația Principatelor, s-a produs în mod semnificativ abia după 1830. Acest lingvist admite totuși o etimologic multiplă pentru *-ie* (*(t)ie*, latinească pentru Transilvania și rusească pentru Moldova și Muntenia). Analiza faptelor concrete ne demonstrează însă, așa cum s-a văzut, că și în Principate tot influența latină a prevalat în introducerea cuvintelor în *(t)ie*. Acest mod de adaptare la latinescul *(t)io* este de altfel în firea lucrurilor, fapt observat chiar de Iorgu Iordan care notează că, dacă n-am fi împrumutat din rusă pe *administrație*, ci l-am fi luat direct din latină, el ar fi sunat tot la fel²⁰.

Un lucru trebuie neapărat scos în evidență: ca să susținem existența unei influențe în măsură să impună un model de adaptare de o ascemenea

importanță și extensiune, trebuie observate faptele reale care caracterizează istoria limbii române literare în diferite momente ale ei, și, mai ales, ce cauze și condiții puteau duce la un anumit rezultat. Tinind cont de complexitatea fenomenelor lingvistice și de faptul că ele pot avea cauze multiple, atât obiective, cit și subiective, explicația unui fenomen trebuie să se realizeze, pe de o parte, pe baza *principiului convergenței cauzelor* și, pe de altă parte, pe baza *principiului intensității proceselor*. Așadar, un anumit fenomen este într-adevăr explicat numai cind mai multe cauze și condiții care cooperează la producerea lui conduc în ultimă instanță la aceeași sursă. În același timp, atunci cind procesul generat de o cauză este de o intensitate apreciabilă, incit poate iniția o transformare care să anuleze efectele altor cauze, putem considera acea cauză ca stind la baza fenomenului avut în vedere. În problemele limbii literare, intensitatea proceselor este dată atât de calitatea și rangul cultural al învățătilor care promovează o anumită orientare, cit și de numărul acestor învățăti și de continuitatea în susținerea unei astfel de orientări. În această perspectivă, se poate constata că începutul modernizării limbii române literare este legat de ipostazierea originii ei latine, formăția învățătilor care își propuneau perfecționarea limbii fiind una bazată pe clasicismul latin. Învățății români de atunci au manifestat în mod evident,uncori cu intensități maxime, voința de a introduce în limba română cit mai multe elemente latinești, considerate cele mai nimerite pentru perfecționarea ei.

Faptele ne impun deci concluzia că adaptarea de tipul *(t)ie* își găsește explicația în transformarea sufixului latinesc *(t)io*, pe baza modelului oferit de terminația unor vechi cuvinte românești. În mod similar *(t)iune* nu este decit transformarea analogică a latinescului *(t)ione* (terminația de ablativ a substantivelor în *(t)io*), după *-ciune*, existent la cuvintele românești moștenite din latină.

În același timp, trebuie admis că substantivele care au în limba română sufixul *(t)ie/ - (t)iune* au etimologii multiple. Ca atare, este corectă opinia susținută de G. Ivănescu, R. Todoran, Al. Niculescu și alții, în măsura în care aceasta

vizează originea multiplă a cuvintelor românești de acest tip, dar această etimologică multiplă nu se poate aplica și sifixului. Că este că, încă înainte de 1830, se inițiască supuneră la același regim de adaptare a acestor cuvinte indiferent de sursa imediată din care provineau: latină, franceză, germană, italiană sau rusă. De altfel, asemenea surse au cooperat, de obicei, la introducerea acelorași clemente lexicale.

Influența franceză, sprijinită mult de cea germană, a impus însă limbii actuale cuvinte precum *comision*, *divizion*, și *pension*, în cazul lui *divizion* un rol important avându-l și limba rusă. Că privește realizarea unor specializări pentru formele în -(*t*)ie și în -(*t*)iune, acestea sunt mai degrabă rezultate ale evoluției limbii române literare, numai uneori sprijinite de situațiile din alte limbi. Influența limbilor românești a fost totuși suficient de importantă, fapt demonstrat de impunerea în limba noastră a formei *prefată*. Pornind de la latinescul *praefatio*, -onis, învățății (latiniști) au folosit fie forma *prefatie* (Petru Maior, Ion Budai-Delcanu, Damaschin Bojincă etc.), fie forma *prefatiune* (Timotei Cipariu, Titu Maiorescu etc.). Influența romanică, în primul rînd cea franceză, a impus însă o formă specială cuvîntului, care se abate de la sistemul general de adaptare a cuvintelor franceze. Astfel, fr. *preface* a devenit ușor în română *prefată*, pe baza analogiei fr. *face* - rom. *făd*. În acest mod, forma datorată cuvîntului francez a concurat foarte de timpuriu (incepînd cu 1828, se pare, cînd o întrebînteașă Ion Heliade-Rădulescu) formele care aveau la bază modelul latin și, fapt mai puțin obișnuit, le-a înlăturat pe acestea din urmă. Este un fapt puțin obișnuit căci, de obicei, în asemenea situații de concurență a avut ciștig de cauză forma (sau formele) de proveniență latină, așa cum s-a întîmplat în cazul *rațiune* - *rezon*, de exemplu.

Desi cei care au discutat pînă acum problema originii românescului -(*t*)ie l-au atribuit în totalitate sau parțial influenței rusești, istoria limbii literare nu validează o astfel de opinie. Si, totuși, este prea asemănătoare forma din rusă cu cea românească pentru a nu apărea predispoziția de a le pune în legătură. De aceea, trebuie menționat că nu numai rusa, ci și alte limbi slave importante (precum

OBȘRȘII

poloneza, sirbocroata și bulgara) adaptează asemenea cuvinte în forma -(*ts*)ija. În olandeză există însă adaptarea prin -(*t*)ie (*attentie*, *acceleratie*, *delegatie*, *portie*, *televise etc.*), această limbă furnizind și germanei cuvinte cu această terminație (precum: *die Aktie*). Așadar, să ar putea face raportarea situației din română la situațiile din mai multe limbi europene. În lipsa unui suport istoric, social, cultural sau de altă natură, care, fiind foarte puternic, să susțină influențarea românei în adaptarea cuvintelor latinești în -(*t*)io, o asemenea influențare nu se poate admite totuși ca reală.

Dacă în realizarea sistemului de adaptare cu ajutorul lui -(*t*)ie limba rusă nu a putut avea un rol și dacă în introducerea cuvintelor cu acest sufix rolul ei este redus, există un aspect care își găsește explicația numai prin această limbă.

În perioadele în care instituțiile statale și, mai ales, scoala din Basarabia au promovat împrumuturile din limba rusă și în forma existentă în această limbă, s-au creat unele diferențe între variantele sau cuvîntele întrebîntate în mod ușual în limba română literară și cele pătrunse prin această înfrînire. În cazul substantivelor în -(*t*)ie/-(*t*)iune și în -re, influența rusă a produs pe de o parte o preferință pentru formele în -(*t*)ie și, pe de altă parte, creșterea nesiguranței în folosirea în anumite structuri, astăzi stabilizate, a variantelor. Cu toate acestea, diferențele apărute astfel nu afectează fenomenele de bază ale limbii literare, căci împrumuturile rusești sunt în ultimă instanță de origine latino-romanică, iar optarea pentru variantele în -(*t*)ie reprezintă în multe cazuri reactivarea unor forme vechi. În același timp, se constată că recomandările specialiștilor din Chișinău nu au venit în contradicție cu norma limbii literare. Astfel, încă din 1964 și 1966, Silviu Berejan²¹ stipula înlăturarea unor întrebîntări nefirești, făcînd recomandări în spiritul uzului general (și al normei) limbii române literare. Cu toate acestea, în folosirea limbii literare în Basarabia au rămas încă abateri de la normă sub acest aspect, astfel că oscilațiilor și inconsecvențelor datorate istoriei adaptării împrumuturilor care au corespondente latinești în -(*t*)io se adaugă un număr apreciabil de abateri de la

cea ce limba actuală a cîștigat sub aspectul stabilității și al preciziei. Tinind cont de inadmisibilitatea formei *-(-t)ie*, acolo unde limba literară a optat pentru *-(-t)iune*, devin astăzi anacronice întrebunțările precum *acție* în loc de *acțiune*, *agresie* în loc de *agresiune*, *diversie* în loc de *diversiune*, *sesie* în loc de *sesiune* și chiar *nație* în loc de *națiune*. La fel, întrebunțarea cuvintelor *discriminație* sau *provocare* în locul infinitivelor lungi *discriminare* și *provocare* vine în contradicție cu rezultatul actual al evoluției limbii literare, care presupune o selecție clară în acest sector. În sfîrșit, sunt situații care, abătinduse de la uzul actual, vizează întrebunțarea infinitivului lung în locul formelor în *-(-t)ie/-(-t)iune*, ca în cazul *producere* în loc de *producție*. Si mai multe sunt utilizările nespecifice în structuri sintagmatice, precum *a face o informație* în loc de *a face o informare*. Se poate deci spune că, în vreme ce influența rusească care va fi existat în secolul al XIX-lea a intrat în confruntarea firească cu alte influențe și nu a produs inconveniente evoluției limbii literare, în Basarabia, înriurirea limbii ruse în ultima jumătate de secol a fost regională și în mare parte nefirească, ea venind într-un moment cind limba română literară realizase deja direcțiile de evoluție și selecțiile în cadrul cuvintelor terminațe în *-(-t)ie/-(-t)iune* și în *-re*. Întrucît această influență era desecori divergentă tendințelor care se manifestau în evoluția limbii literare, reactivând forme mai vechi în *-(-t)ie* acolo unde se optase pentru cele cu *-(-t)iune* sau propunind cuvinte în *-(-t)ie* în locul celor în *-re*, ea a făcut ca nesiguranța în acest compartiament să fie simțită mărită.

Este de la sine înțeleasă renunțarea la asemenea abateri de la norma limbii literare reprezentă o necesitate imperioasă, limbile literare europene nemaiadmitând nici oscilațiile prea numeroase și nici variantele regionale ca în perioada medievală. De altfel, perfectionarea socială a omului și înaintarea lui pe calea civilizației sunt garantate de integrarea în structuri instrucționale optime și, în acest spirit, înlăturarea abaterilor reprezentă recunoașterea necesității folosirii limbii corecte, ca trăsătură a omului cultivat, trecut prin școală.

Accesul la cultură nu se poate realiza decât prin limba literară națională, iar perfectiunea limbii folosite este chiar manifestarea faptului că au fost atinse treptele superioare ale culturii.

NOTE:

1. Silviu Berejan numește *sinonimie omorizică* această sinonimie între cuvintele cu același radical (vezi, S. Berejan, *Tipurile de sinonimie omorizică*, în volumul *Voprosy leksikologhii i leksikografii*, Chișinău, 1968, p. 43).
2. Domino Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, vol. I-IV, Paris, 1840-1846.
3. Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX, București, 1978, p. 451.
4. I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite pînă acum în limba română și de toate cele ce sunt a se mai primi d'acum înainte și mai ales în științe*, București, 1848.
5. T. Stamat, *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, Iași, 1851.
6. C. Negrucci, *Din scările lui...*, vol. I, București, 1872, p. 348.
7. Vezi Ion Ștefan, *Modelul latin al declinării unor substantive neologice în scrieri din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în «Limba română» (București), XIX (1970), p. 515-532.
8. Iorgu Iordan, *Sufixe românești de origine recentă (neologisme)*, în Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide», VI (1939), p. 11.
9. Iorgu Iordan, *Înfluențe rusești asupra limbii române*, extras din «Analele Academiei R. P. R.», serie C, tom I, mem. 4, București, 1950, p. 8.
10. Iorgu Iordan, *Un dicționar de neologisme românești din 1862*, în «Studii și cercetări lingvistice», (1950), fasc. I, p. 57-78.
11. E. Protopopescu, V. Popescu, *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă cuprinzînd și termeni scientifici și literari*, vol. I-II, București, 1862.
12. Iorgu Iordan, *Un dicționar...* p. 59, nota 1.
13. *Ibidem*, p. 64.
14. Gr. Brincuș, *Un glosar juridic din 1815*, în «Limba română» (București), IV (1955), p. 29-32.
15. *Ibidem*, p. 32.
16. *Ibidem*, p. 29.
17. Silviu Berejan, *Corelația dintre substantivele feminine în -ie și -iune*, în

volumul *Cultivarăea limbii*, IV, Chișinău, 1966, p. 11-13.

18. *Ibidem*, p. 11-12.

19. R. Todoran, *Despre neologismele terminante în -ie*, în «Cercetări de lingvistică», IV (1959), p. 221-213; Romulus Todoran, *Contribuții la studiul terminologiei juridico-administrative românești din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea*, în «Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea», vol. III, București, 1962, p. 132.

20. Iorgu Iordan, *Un dicționar...*, p. 64.

21. Silviu Berejan, *Perechi corelatice de substantive*, în «Cultura Moldovei», joi 6 feb. 1964, nr. II (912), p. 3; S. Berejan, *Corelația dintre substantivele feminine în -ie și -iune*, p. 14.

GRAMATICA ȘI ORTOGRAFIE

Prof.
dr. habilitat
Anatol
CIOBANU
Chișinău

CARACTERUL INFORMATIV AL PUNCTUAȚIEI

I. PUNCTUAȚIA ȘI INTONAREA

Despre rolul și importanța semnelor de punctuație au vorbit cu diferite ocazii savanți-filologi¹, oameni de teatru, scriitori, ziariști etc. Ocupându-se de limbajul scenic, A. Lovinescu scrie că actorul care «dă atenție cuvenită punctuației, găsește mai repede sensul frazei, deoarece autorul însuși (în special dramaturgul, dar nu numai el) atunci cînd scrie și «audε» textul, îl «ascultă» interpretat, căutînd ca prin punctuație să «dirijeze» lecturile ulterioare². Un text dramatic cu punctuație haotică ar induce în eroare pe actorii-interpreți care ar întîmpina multe dificultăți la distribuirea justă a accentelor logice din monologuri, dialoguri, replici etc. Această stare de lucruri ar putea provoca nedumeriri la publicul spectator. În general, nu e vorba numai de dramaturgie și limbaj scenic. Orice bucata literară, orice scriere, inclusiv corespondența personală urmează să fie punctografiată corect, dacă dorim a fi înțeleși de către eventualii cititori. În acest sens cunoscutul scriitor rus Konstantin Paustovski relata că «Semnele de punctuație există pentru a evidenția gîndurile,

Constantin BRÂNCUȘI.
Domnișoara Pogany, 1913

pentru a aranja cuvintele într-o anumită relație și pentru a da frazei o anumită facilitate și o rezonanță corectă. Semnele de punctuație sunt ca și caracterele (notele) muzicale. Ele cimentează textul și nu-i permit să se risipi³. Aproape un secol înainte aproximativ același gînd a fost expus de marele nostru înaintas Ion Heliade Rădulescu; în gramatica sa publicată în 1829 (la Sibiu) el sublinia că punctuația «ne face să înțelegem și să ne facem înțeleși în scările noastre».

Fără, a utiliza corect semnele de punctuație înseamnă să te face înțeles, inteligibil pentru acel care te citește, înseamnă a-l ajuta pe eventualul cititor să înțeleagă cît mai adevarat posibil gîndurile și sentimentele emise de vorbitor.

Însă nu trebuie să se tragă concluzia că semnele de punctuație sunt apte de a reda întocmai intonația și pauza din vorbire. Se pot cita multe cazuri cînd între diferite cuvinte, îmbinări și propoziții nu se face, de fapt, nici o pauză în vorbirea obișnuită, dar în scris apare un semn de punctuație și invers, în vorbire se face pauză, dar în scris nu apare nici un semn de punctuație. Totul depinde de principiile care stau la baza unei anumite reguli de punctuație.

Utilizarea corectă a semnelor de punctuație înlesnește citirea expresivă și intonațională a unui text. Astfel, PUNCTUL la sfîrșitul propoziției enunțiative implică o pauză mare și o anumită coborâre a tonului, ceea ce grafic se poate reda în felul următor:

SEMNUL INTEROGATIV vine să indice că intonația în propoziția respectivă e interogativă și ascendentă suspendată:

SEMNUL EXCLAMATIV într-o propoziție imperativă, optativă etc. indică o intonație

ascendentă la început și bruscă descendentă spre sfîrșit:

Anumite variații de intonație și pauză sunt chemate să indice și celelalte semne de punctuație ca [I], [I], [-], [Q] și care se studiază în școală, mai ales în cadrul «Sintaxei». E de la sine înțeles că nici o schemă, nici un grafic nu ar putea fixa toate modulațiile intonaționale din vorbirea vie a purtătorilor de limbă în diferite circumstanțe. Limba nu poate fi achiziționată și încorsetată în tot felul de modele structurale bazate pe forma cuvintelor. Aspectul conținutual, semantico-informativ și funcțional trebuie să primeze în analizele noastre dacă nu dorim să deformăm realitatea obiectivă. Utilizarea semnelor de punctuație e foarte strîns legată de intonație, un factor extralingvistic deosebit de important în procesul comunicării. De felul cum intonăm propoziția (enunțul) sau un component structural din cadrul propoziției (enunțului) va depinde, desigur, și caracterul informației transmise. Un enunț ca *Du-te la școală*, după modul în care îl intonăm, ar putea transmite: a) poruncă; b) implorare; c) indiferență; d) insistență etc. Marele orator și scriitor roman Marcus Tullius Cicero îl cita deseori pe Demostene, om politic și ilustru orator atenian, care relata în mod constant că în arta de a vorbi în primul rînd contează pronunția (intonăția), în rîndul al doilea pronunția (intonăția) și în rîndul al treilea pronunția (intonăția)⁴.

Se știe că Demostene la începutul carierei sale de orator nu avea succese din cauza gîngăvelii organice, ceea ce l-a făcut să-și fortifice glasul. Dar cum?

«Pe malul mării, în preajma Pireului, Demosthenes își clădește un bordei. Îl mobilează cu masă de scris și un pat de

odihnă. Renunță la orice contact cu lumea, izolându-se ca un sihastru. Legenda spune că, spre a înlătura orice ispătă a orașului, își răde jumătate din părul capului, căpătind o înfațășare ridicolă. Copiii care se joacă prin partea locului fac mare haz, îl arată cu degetul și glumesc pe socoteala lui, cind îl vad ieșind ca o arătare comică din bordel. Cu pietricele în gură, se străduiește ore în sir să-și rostească, cu glas tare, discursurile accentuind fiecare cuvînt și repetîndu-l pînă reușește să-l pronunțe corect. Ca să-și normalizeze respirația, urcă și coboară în goană colinele din imprejurimi, recitînd pasaje întregi. Munca ostenitoare, susținută de o voință de fier, stimulată de neistovita ambiție, pildă rară a stăpînirii de sine, pusă în slujba desăvîrșirii unor însușiri excepționale.

Luni de zile au durat eforturile pentru tămaďuirea deficiențelor moștenite. La capătul unor strădani încercă însă nespusă bucurie de a constata anularea defectului cauzat de nefericita ereditate. Învinsese capriciile naturii prin oțelita-i voință».

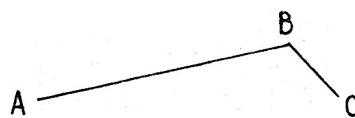
După cele evocate mai sus, ne putem da seama și mai bine despre rolul și importanța intonației în procesul «organizării» și transmiterii informațiilor.

Folosirea corectă a semnelor de punctuație presupune, în mod implicit, cunoașterea gramaticii și, în primul rînd, a sintaxei. La acest capitol însă avem mari restanțe, deoarece nu toți din cei care ar trebui să facă se străduiesc să însușească la perfecție normele de punctuație în vigoare. Ne referim aici la cei ce mînuesc condeiul, dar și la profesori. «Afirmăm, — scria încă marele Eminescu, — că săt sute de învățători care nu știu să despartă cuvintele unul de altul, nici să pună PUNCT și VIRGULĂ unde trebuiește. Nu mai

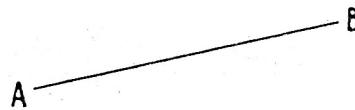
pomenim de sintaxă sau ortografie, căci în privința aceasta e vavilonie curată și fiecare crede că poate scrie cum îi place».

Lipsa de cărturărie este un viciu, un rău care se reflectă asupra societății noastre compromițînd-o. Un individ «fără ortografie și punctuație» este periculos, pentru că el neglijeează cultura națională și istoria poporului din care provine.

GRAMATICA ȘI ORTOGRAFIE

Utilizarea justă și unanim acceptată într-o limbă a semnelor de punctuație facilitează sesizarea adecvată a unui text, ajută cititorul să simtă gama de emoții și raporturi lexicale și gramaticale, pe care î le transmite cel care scrie. În felul acesta

punctuația devine un element component și indispensabil al culturii scrișului și al corectitudinii lingvistice. Pentru a da scrișului un aspect organizat și armonios, accesibil cititorilor, mînitorul de condei nu poate neglija regulile de punctuație,

chemate anume spre a îngesni sesizarea textului. Nerespectarea regulilor de punctuație (ca de altfel și a celor de ortografie) duce la concluzii de tot felul, la denaturarea sensului și îl

derutează pe cititor. Academicianul L. V. Scerba menționa în repetate rânduri că e nevoie să scriem căturar, deoarece aceasta o cere însăși probitarea socială și respectul față de timpul cititorului⁶. Mai mult decât atât, «căturăria punctuațională» este, după opinia prof. A. B. Tekucev, «un indiciu caracteristic al căturăriei omului, un indiciu al culturii lui generale și, parțial, al celei de vorbire»⁷.

Despre popularitatea semnelor de punctuație, dacă am putea zice așa, vorbește și faptul că în diferite limbi s-au format pînă și expresii frazeologice conținind «terminologia punctuațională». Iată doar cîteva cu referire la semnul PUNCT: 1) *Cu aceasta punct!* = Gata, s-a isprăvit! 2) *a pune punctul pe i* = a preciza, a sublinia ceea ce este esențial, a spune exact ceea ce trebuie într-o chestiune; 3) *pe puncte* = pe rînd, în anumită ordine; 4) *punct de plecare* = locul de unde pleacă cineva; 5) *punct nevrălgic* = partea cea mai spinoasă a unei probleme; 6) *a fi pe punctul de a ...* = a fi gata de..., a fi pregătit să...; 7) *din punct de vedere* = în privința, sub raportul; 8) *din punctul de vedere* (al cuiva) = după felul cum privește cineva lucrurile; 9) *din punct de vedere* sau *punct cu punct* = de-a fir a păr, pe larg 10) *a pune* (un aparat) *la punct* = a regla (un) aparat sau un sistem tehnic; 11) *a fi pus la punct* = a fi aranjat, bine îmbrăcat; 12) *a pune* (pe cineva) *la punct* = a-i da cuiva o lecție de bună cuviință, a arăta cuiva ce se cuvine și ce nu; a pune pe cineva la locul lui; 13) *la punct* = la momentul potrivit; 14) *a ajunge într-un punct mort* = a ajunge într-un impas; 15) *punct cardinal* = fiecare dintre cele patru direcții principale ale orizontului, servind la orientare în spațiu; 16) *punct de ochire* = locul în țintă în care trăgătorul poate vîrsta precis linia de ochire;

17) *pînă la un punct* = pînă la o anumită limită, etapă, etc.

Iată cîteva exemple de folosire «metaforică» a semnelor de punctuație:

«Sîntem români și *punctum*⁸ (M. Eminescu);

«E posibil să *punem punct* acestor rînduri fără să spunem că...» (Făclia, 1 febr. 1991, p. 5);

«...a venit timpul să ne întîlnim față-n față pentru *a pune punct*. Mi-i teamă însă că, *în loc de punct*, vor urma *puncte de suspensie...*» (Glasul Națiunii, 1 noiembrie 1990, p. 2);

«Autorul... nu poate schimba *o virgulă* în Regulamentul aprobat de minister...» (Moldova Sverană, 18-XI-92).

Se cunosc și multe alte utilizări la figurat ale «terminologiei punctuaționale». Astfel, cunoșcutul prozator și dramaturg armean Hacob Paronian scria că «sărutul este *punct și virgulă* în gramatica dragostei»⁹. Celebrul scriitor realist rus Anton Cehov a semnat o povestire cu titlul «*Semnul interrogativ*»...

Dar să vedem acum în ce măsură un semn de punctuație (în special virgula) poate să schimbe sensul (conținutul) unei propoziții (unui mesaj), conducind deseori la cele mai neașteptate deplasări de ordin informativ.

II. PUNCTUAȚIA ȘI MESAJUL TRANSMIS

Din tot repertoriul de semne de punctuație cel mai frecvent se utilizează VIRGULA. Prezența (sau absența) ei în propoziție nu este niciodată ocazională, ci e chemată de necesități comunicativ-informative. Să pornim de la un exemplu clasic, evocat de eminentul jurist rus A. F. Koni, academician de onoare al Academiei din Sanct-Petersburg (1900). În sentința unei judecătorii, în loc să fie scris «*Kazniti nelizea, pomilovati*» (A executa nu se poate, a grația),

virgula a fost — din neatenția celui ce transcria verdictul — deplasată ceva mai înainte, scriindu-se: «*kazniti, nelizea pomilovati*» (A executa, nu se poate a grația) și... s-a dus viața omului nevinovat. Profesorul Vera Ivanov relatează următorul caz. În testamentul unui bogăță lipsea virgula în propoziția: *Postaviti statuiu zolotuiu piku derjașciuiu*, ceea ce a trezit o mare controversă la moștenitorii. Propoziția lasă două interpretări: a) să înalte o statuie de aur (*postaviti statuiu zolotuiu*) sau b) să înalte o statuie obișnuită ținând în mînă o săgeată de aur (*zolotuiu piku derjașciuiu*). Judecătorii au hotărît să lichideze acest echivoc semantic (și nu numai!) în favoarea primei variante¹⁰.

Să cităm și alte exemple. În revista «Ogoniok» Nr. 41 din 1957 se povestește următorul caz: «...în anul 1864 în S.U.A. s-a introdus taxa vamală. Cînd se editau formularele respective, cîțiva fabricanți englezi au reușit să-i mituiască pe corectorii din Washington care urmau să citește spalturile tarifului. Ei aveau misiunea doar să mută locul unei virgule în rubrica despre tabla de fier, care atrăgea după sine egalarea lui în preț cu fierul obisnuit. La rîndul său acest lucru micșora evident taxa vamală. Această «greșeală de tipar», mai exact minciună conștientă, a fost descoperită abia peste 17 ani. Pe parcursul acestor ani S.U.A. au suportat o pierdere în sumă de 49.955.776 dolari». Iată deci «prețul» unui semn de punctuație! Fiindcă a venit vorba de S.U.A., să mai cităm un caz. În noiembrie 1962, din cauză că în programul pentru calculator lipsea o CRATIMĂ, racheta cosmică ce și-a luat startul de pe Capul Kennedy spre Venus a fost distrusă la comanda computerului «îndus» în eroare de program. Racheta a costat 18.000.000 de dolari.

Dar să lăsăm la o parte aspectul «pecuniar» al semnelor de punctuație și să trece la valoarea lor pur comunicativă. Să comparăm două exemple:

(a) «Era o seară de vară, *caldă*» (Moldova Suverană, 4.IX.92)

și

(b) «Era o seară de vară *caldă*. Nu este greu de sesizat că în exemplul (a) adjecțivul *caldă* se referă la substantivul *seară* (o seară caldă de vară), autorul dorind să accentueze anume acest amănunt. Cu totul alt tablou se crează în exemplul (b), unde din cauza lipsei semnului VIRGULĂ, adjecțivul *caldă* mai degrabă să ar referi la substantivul cel mai apropiat *vara*, deformînd realitatea. Se produce o confuzie semantică, o tautologie, căci noțiunea de *vară* conține implicit și calificativul *caldă*. Așadar numai VIRGULĂ plasată după substantivul *vara* clarifică situația, eliminînd ambiguitatea de sens.

Ca să ne convingem de importanța unei virgule, să comparăm propozițiile: (1) *Vasile pleacă la școală*. și (2) *Vasile, pleacă la școală!* Nu e greu de observat că în exemplul (1) avem o propoziție narativă, unde substantivul *Vasile* e subiect; în exemplul (2) avem o propoziție exclamativă, unde substantivul *Vasile* e vocativ. Să toată această «perturbare» a fost cauzată de... o virgulă!

Să luăm un exemplu din limba franceză: (1) *A la danse, il preferait parler*. și (2) *A la danse il prefererait parler*. În (1) virgula ne «obligă» să traducem îmbinarea *à la danse* ca un circumstanțial de timp și anume «În timpul dansului el preferă să vorbească». În exemplul (2) fără virgulă îmbinarea *à la danse* se va traduce prin dativul substantivului, anume: «Dansurilor el preferă discuția (sau a vorbi)». Așadar, lipsa virgulei a spulberat și schema, circumstanțială a îmbinării *à la danse*. Exemplul

acesta denotă că semnele de punctuație, în special virgula, pot fi și indicatori ai funcțiilor sintactice ale cuvintelor.¹¹

Virgula e aptă să transforme un adjecțiv în substantiv și viceversă, schimbându-le funcțiile sintactice. A se compara:

(1) Fii mîndră de țara ta *dragă*.
și

(2) Fii mîndru de țara ta, *dragă*.

În exemplul (1) lexemul *dragă* e adjecțiv, el calificînd substantivul *țară*. În (2) virgula ce anticipă cuvîntul *dragă* îl transformă în vocativ, el făcînd apel la cineva (la un *tu* generalizat).

Să urmărim un exemplu cu «deplasarea» virgulei.

(1) *Dacă venea*, luni se întorcea cu avionul și (2) *Dacă venea luni*, se întorcea cu avionul. În propoziția (1), în care virgula apare înaintea substantivului *luni*, se accentuează ziua plecării, pe cînd în propoziția (2), în care virgula s-a plasat după substantivul *luni*, se precizează ziua sosirii.

Întrebuițarea adecvată a semnelor de punctuație are o deosebită importanță în lucrări de dramaturgie. Dacă actorul e atent la punctuație, atunci el «descoperă» mai repede sensul frazei. Pe drept se afirmă că dramaturgul, cînd scrie, parcă «aude» textul, îl «ascultă» într-pretat.

Semnele de punctuație sunt un eficient mijloc ce ne ajută să punem corect și accentul logic în propoziție. Dacă accentul grammatical e constant în cuvinte, cel logic poate varia de la caz la caz, în conformitate cu intenția vorbitorului.

Cît de mult ar schimba accentul logic și sensul general al propoziției lipsa virgulei în replica lui Moțoc: — *Da, să-i omoare de istov!* (C. Negruzzi).

Despărțirea lui DA prin virgulă dubleză afirmația, trădează mai evident gîndul plin de ură al vornicului față de

popor. Dacă ar fi lipsit virgula, propoziția ar fi pierdut din expresivitatea dorită: — *Da să-i omoare de istov!*

Rămasă neisolată, particula DA pierde accentul, pierde valoarea comunicativă, împreință propoziției usoara idee de indiferență.

Punctuația urmează să reflecte, în măsura posibilului, pauzele din vorbirea orală. Cu cît legătura dintre două unități sintactice e mai strînsă, cu atît pauza va fi mai scurtă. Această situație fie că nu se indică deloc prin semne de punctuație (ca în: «Din văzduh cumplita iarnă cerne norii de zăpadă»), fie că se indică prin virgulă: «Zmeul, sforâind, purta acest blestem pe deasupra capului...» (V. Alecsandri).

Pauzele sunt însoțite întotdeauna de o modulație anumită a tonului, care depinde de durata acestora; cu cît pauza are o durată mai mare, cu atît tonul este mai jos.

Intonația, pauza, accentul și punctuația se află într-o strînsă legătură, servind pentru redarea unui anumit conținut logico-semantic. (Combinarea acestor elemente e cîl mai bine reprezentată, de exemplu, în utilizarea semnului «puncte de suspensie»).

S-ar putea cita multe cazuri ce ar demonstra strînsa legătură dintre INTONATIE — PAUZA

— SEMNELE DE PUNCTUAȚIE. De pildă, una și aceeași propoziție însoțită de diferite semne de punctuație relevă diferite sensuri, comportînd mereu alte informații.

Da tu ai fost?
Da, tu ai fost?
Da? Tu ai fost?
Da! Tu ai fost!
Da?! Tu ai fost?
Da... tu ai fost... sa.

Legătura indestructibilă dintre intonație, pauză, semnele de punctuație e văzută în imagini de prof. S. A. Abakumov, care

scrie: «Intonația și punctuația sănt ca două surori, fiice ale unuia și acelaiași tată — sensul vorbirii»¹².

Vom mai menționa că substituirea unui semn de punctuație prin altul duce la mutații de ordin expresiv și comunicativ-semantic. Astfel, utilizarea unei VIRGULE în locul LINIEI DE PAUZĂ poate genera un echivoc care, la rîndul lui, stîrbește întrucîtva informația pe care dorește s-o transmită cel ce scrie.

De exemplu în romanul lui George Călinescu «Bielul Ioanide» înălțim fraza: «Dar dacă despici firul de păr în patru, faci filozofie și încetezi de a mai trăi» (p. 270).

Fraza nu are sens din motivul că virgula în cadrul ei introduce o nuanță de omogenitate, tot enunțul rămînind parcă neterminat. Conținutul frazei e de așa natură că subordonata condițională (ea deschide fraza) se cerea a fi citită cu o intonație ascendentă, accentuîndu-se în mod expres finalul frazeologicului *a despica firul de păr în patru* și anume «în patru». Pentru a se arăta și grafic această accentuare, în locul virgulei era cazul a se utiliza «linia de pauză». Acest semn de punctuație ar fi imprimat frazei sensul ei adevărat implicativ-deliberativ continut în formula «dacă... apoi». Comp. «Dar, dacă despici firul de păr în patru — faci filozofie și încetezi de a mai trăi». Linia de pauză vine a substitui îmbinarea «înseamnă că» ce se conține implicit în enunțul dat.

Totalizînd cele spuse, am putea, în sfîrșit, să intuijm fraza «dinăuntru» și în mod explicit. Ea ar avea următoarea configurație semanticointonatională: «Dar dacă despici firul de păr în patru, înseamnă că faci filozofie, ceea ce la rîndul său înseamnă că încetezi de a mai trăi». Firește, acest sens al frazei

lui Călinescu poate fi sesizat de cititor și fără «linia de pauză», dar pentru a se ajunge la el, am avea nevoie de macrocontext.

Ca să ne convingem de justețea reflecțiilor de mai sus asupra valorii semnului de punctuație «linia de pauză», să urmărim următorul exemplu din carte «Subiecte» de T. Arghezi:

«Traversezi strada — vezi o căsuță mică, cu gardul de niente. Să știi că acolo locuiesc».

Semnul «linia de pauză» împrimă propoziției *traversezi strada* o semantică condițional-temporală. (Comp. *Dacă traversezi strada...*). Mai mult decât atât, intonația e ascendentă, iar pauza după substantivul *strada* poartă un caracter simbolic. Toate cele spuse conduc la ideea că avem de a face cu o frază nejonctională, ea conținînd o subordonată condițional-temporală (prima) și o propoziție principală (vezi o căsuță mică, cu gardul de niente).

Și acum să ne imaginăm pentru moment că maestrul ar fi plasat o VIRGULĂ după substantivul *stradă*. Drept consecință s-ar fi schimbat tonalitatea generală a frazei, ea apropiindu-se de cea enumerativă, proprie propozițiilor omogene. Sub aspect grammatical-structural fraza nejonctională cu propoziție subordonată s-ar fi transformat într-o frază cu propoziții coordonate.

Ne convingem aşadar că un semn de punctuație (în cazul nostru VIRGULA și LINIA DE PAUZĂ) poate perturba, schimba, transforma aspectul formal-grammatical și semanticointonational al frazei, fapt de care trebuie să ținem cont atunci când redăm în scris gîndurile și sentimentele ce ne asaltează.

Dar să revenim la VIRGULĂ. Savantul filolog francez R. Georgin scrie că virgula este un semn foarte slab («le signe de ponctuation le plus faible»), dar care servește pentru a valorifica («pour mettre en valeur»), pen-

tru a scoate în relief («pour mettre en relief»¹³) elemente importante ale propoziției. Iată de ce prezența sau lipsa ei poate avea repercușiuni din cele mai neașteptate și deseori nedorite. În romanul lui Eusebiu Camilar «Negura» citim fraza «Stăteau îngrămadîți lîngă zidul cimitirului bărbați și femei și zi și noapte ploaia cădea tot mai deasă, nourii se tîrau tot mai alături cu pămîntul». Am subliniat în mod intenționat circumstanțialul *zi și noapte* pentru a demonstra că de felul cum (unde) va fi plasată virgula va depinde și referirea circumstanțialului la predicatul din prima propoziție, sau la predicatul din cea de-a doua propoziție a frazei citate. Să experimentăm cazul. Eventualitatea I: virgula apare după adverbul *noaptea*, în acest caz se va accentua cât timp au stat bărbații și femeile lîngă zidul cimitirului. Eventualitatea II: virgula apare după substantivul *femei*, în acest caz grupul circumstanțial *zi și noapte* va indica durata căderii ploii (...zi și noapte ploaia cădea tot mai deasă...) Scriptorul a preferat varianta a doua, dorind să sublinieze intemperie, sloata în timpul desfășurării acțiunilor pe cîmpul «de la Hîrtopul Calicilor și pînă la șantierele poligonului».

E cazul să menționăm că uneori «virgula» poate da naștere la dispute între savanți cînd aceștia editează operele clasiciilor. Iată unele situații de «controverse punctuaționale» apărute în legătură cu editarea post-mortem a unor poezii de Mihai Eminescu.

În anul 1894 profesorul universitar Garabet Ibrăileanu cerea insistent editorilor să nu pună VIRGULA la sfîrșitul strofei VI din poezia «Pe lîngă plopii fără soț». Criticul și istoricul literar ieșean afirma că între strofa VI și strofa VII nu trebuie făcută nici o pauză, nici o întrerupere

GRAMATICA ȘI ORTOGRAFIE

a fluxului verbal, deoarece verbul *a înmărmuri* e tranzitiv și cere un obiect direct aflat la începutul strofei VII (*Un chip...*). Faptul acesta extrem de important, după G. Ibrăileanu, n-a fost observat de editori, inclusiv nici chiar de Perpessicius, autorul unei monumentale ediții a operei eminesciene.¹⁴

Iată textul integral al celor două strofe:

(VI)

*Ai fi trăit în veci de veci
Si rînduri de vîeti,
Cu ale tale brațe reci
Înmărmureai măret (,*

(VII)

*Un chip de-a pururi adorat
Cum nu mai au perechi
Acele zine ce străbat
Din timpurile vechi.¹⁵*

G. Ibrăileanu socotea că propoziția a doua din strofa VI se termină nu la *măret*, ci la *adorat* (adică după primul vers din strofa VII). Așadar, între cele două strofe nu trebuie făcută nici o pauză și prin urmare nu este cazul a se plasa și virgula cu bucluc după *măret*.

Opinia lui G. Ibrăileanu, deși judicioasă și concludentă, nu este însă luată în seamă de editorii operei lui Eminescu. În edițiile de popularizare și în cele academice strofa VI din poezia «Pe lîngă plopii fără soț» continuă a fi despărțită prin VIRGULĂ de strofa VII. În consecință, cititorul rămîne nedumerit, recurgînd volens-nolens la o pauză nejustificată între cele două strofe, ceea ce, într-un fel, denaturează mesajul incipient scontat de marele poet.

În această ordine de idei remarcăm că «odiseea punctuațională» privind cele două strofe din «Pe lîngă plopii fără soț» nu s-a încheiat. Acum doi ani la editura «Făclia» din Timișoara a ieșit cartea: Mihai Eminescu. «Poezii». Antologie, tablou cronologic, indice alfabet-

ic și crestomatie critică de Felicia Giurgiu. În poezia «Pe lingă plopii fără soț» între strofa VI și strofa VII e plasat semnul «două puncte». De ce editorul a recurs la ele, e greu de spus! La urma urmei, ar fi putut să lase virgula ca în edițiile lui Perpessicius. Probabil că s-a considerat că strofa VII e constituită din părți omogene de propoziție (*un chip... și acele zine...*). Dar în asemenea situație ar fi trebuit să mai apară două virgule, una după *adorat* și alta după *perechi*. În strofa VII însă editorul din Timișoara nu a recurs la ele, încălcind regula arhicuno-scută ce prevede despărțirea prin virgule a părților omogene.

Fiindcă a venit vorba de textologie, de editarea operei lui Eminescu, să ne oprim la un caz, de data aceasta foarte important, privind rolul VIRGULEI. În «Scrisoarea I» (ed. Perpessicius, 1956) citim:

«Lună tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci

Si gîndirilor dînd viață,
suferințele întuneci;

Mii pustiuri scînteează sub
lumina ta *fecioară*,

Si cîți codri-ascund în umbră¹
strălucire de izvoară!»

Cuvîntul *fecioară* este folosit de poet cu valoare adjetivală (*lună fecioară*, adică «lună tînră, nouă»). Sensul metaforic al cuvîntului *fecioară* apare la Eminescu și cu referire la inimă: *pentru o inimă fecioară...*; *inimă-i fecioară* etc.² Sub aspect punctuațional adjetivul atributiv *fecioară* nu trebuie despărțit prin VIRGULĂ de substantivul regent *lumina*, fapt pe care îl și atestăm în ediția Perpessicius. După adjetivul *fecioară* virgula e justificată, deoarece versul imediat următor începe cu un și adversativ (tip: «Apa trece, și/dar pietrele râmn»). S-ar părea că toate sunt justificate și grammatical, și contextual, și stilistic. Dar să nu ne grăbim a trage concluzii.

În ediția Murarașu (1982) cuvîntul *fecioară* e transformat din adjetiv în substantiv, această operație efectuîndu-se prin plasarea unei virgule după pronumele posesiv *ta*:

«Mii pustiuri scînteează sub
lumina *ta, fecioară*,
Si cîți codri-ascund în umbră¹
strălucire de izvoară!»

Izolat prin virgule din ambele părți, cuvîntul *fecioară* s-a transformat într-un vocativ-adresare, nemaicalificînd substantivul *lumina* ca în ediția Perpessicius. E vorba aşadar de o mutație substanțială de conținut, de adîncime, căci una e informația din *sub lumina ta fecioară* și cu totul alta e în *sub lumina ta, fecioară...* Se schimbă radical și intonația.

Să vedem cum au procedat alți editori ai poeziei marelui Luceafăr. În ediția princeps de Titu Maiorescu² citim:

«Mii pustiuri scînteează sub
lumina *ta fecioară*;

Si cîți codri-ascund în umbră¹
strălucire de izvoară!»

Observăm că *fecioara* are funcție adjetivală și nu se desparte prin virgulă de cuvîntul determinat *lumina*. După adjetivul *fecioară* a fost plasat semnul «punctul și virgula» cu scopul de a se face o pauză mai simtîtă înainte de a se trece la versul următor.

Să deschidem acum ediția Felicia Giurgiu din Timișoara³. Editorul a procedat cu totul inexplicabil pentru cititor: cuvîntul *fecioară* a rămas în general neizolat:

«Mii pustiuri scînteează sub
lumina *ta fecioară*

Si cîți codri-ascund în umbră¹
strălucire de izvoară!»

Rămîne o enigmă cum urmează a fi intonat cuvîntul *fecioară*, cum trebuie înțeles raportul lui cu celealte elemente constructive ale propoziției etc. Si toată «daravera» pornește, după cum s-a văzut, de la o biată virgulă.

NOTE:

1. Vezi Bulgăr Gh., Limba română. Sintaxa și stilistica, București, 1968, p. 149; Mioara Avram. Punctuația, Probleme ale exprimării corecte, București, 1987, p. 193-217.
2. Lovinescu A., Despre dicțiune, București, 1965, p. 23.
3. Paustovski C., Kniga skitanii, Chișinău, 1978, p. 564.
4. Cicero M. T., Tri traktata ob oratorskom iskusstve, Moskva, 1972, p. 24.
5. Petre Ghiață, Demosthenes sau deosebita clocinței, București, 1970, p. 28.
6. Ţerba L., Izbrannie rabot po russkomu iazyku, Moskva, 1977, p. 49.
7. Tecucev A., Metodica russkogo iazyka v srednei škole, 1970, p. 407.
8. Expresia eminesciană e pusă drept motto la hebdomadarul «Tara» — Publicație a Frontului Popular Creștin Democrat (Chișinău).
9. Vezi: Proverbe și cugetări armenesti, Colecția Cogito, Ed. Albatros, București, 1979, p. 158.
10. Ivanova V., Istoria i printipii russkoi punktuatii, Leningrad, 1962, p. 5.
11. Galichet G., Chatelin L., Grammaire française expliquée, 6e éd., PARIS, 1967, p. 215. Comparați și Vedenina L. G., Osobennosti frantuzskogo iazyka, Moskva, 1988: (1) *J'étais parti*, depuis longtemps on m'attendait și (2) *J'étais parti depuis longtemps*, on m'attendait (p. 15-16).
12. Abakumov S. I., Metodika punktuatii, Moskva, 1954, p. 12.
13. Georgin R., Comment s'exprimer en français, Paris, 1969, p. 140.
14. Bulgăr Gh., Sugestii critice la o nouă ediție Eminescu. Limba și literatura, vol. II, București, 1985, p. 191.
15. Citat din: Eminescu. Poezii. Ediție îngrijită de Perpessicius, București, 1958, p. 150.
16. A se vedea: Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu, București, 1968, p. 197.
17. Poezii de Mihai Eminescu, Editura Librăriei Socec, București, 1884.
18. Vezi Mihai Eminescu, Poezii, Editura «Fâclia», Timișoara, 1991.

Prof. Petru ZUGUN
Univ. «AL. I. CUZA»,
Iași

FUNCTIILE SINTACTICE ALE NUMELUI LA CELE CINCI CAZURI

Este știut că definițiile categoriei gramaticale a cazului pot fi clasificate, după criteriul care stă la baza lor, în două grupe: definiții relaționale și definiții funcționale. Așa cum arată adjectivele determinante, definițiile **relaționale** au în vedere relația între nume sau între nume și verbe, adjective, adverb, interjecții, fiind de genul: *cazul este categoria gramaticală prin care se exprimă raportul între nume sau între nume și verb, adjectiv, adverb, interjecție, în cadrul propozițiilor*, pe cind definițiile **funcționale** au la bază criteriul funcției sintactice de parte de propoziție, pe care o pot avea numele la cele cinci cazuri existente în gramatica limbii române, fiind de genul: *se numește caz forma pe care o au numele pentru a indica funcția lor sintactică*.

Lăsând aici, deoparte discuția asupra definițiilor relaționale (*acuzativul și dativul exprimă, preponderent, raportul între nume și verb etc.*, pe cind *genitivul exprimă cel mai frecvent raportul dintre nume*), prezentăm aici o sinteză nouă, cu aspecte originale, a consecințelor definițiilor funcționale ale cazului, insistînd asupra funcțiilor sintactice pe care le au numele — înțelesе în

sens foarte larg: substantivul, pronumele și numeralul — la fiecare din cele cinci cazuri. Insistența noastră se explică prin faptul, paradoxal, că, deși încă din școala gimnazială (uneori, chiar din școala primară) și pînă la facultate, inclusiv, se vorbește repetat despre funcțiile sintactice ale numelor la cele cinci cazuri, nu există încă o prezentare **completă** a cazurilor, sub acest raport, adică un inventar integral, complet, al **tuturor funcțiilor sintactice** întîlnite la același caz gramatical, de fiecare dată prezentîndu-se douăzeci și șapte de funcții, în lucrări gramaticale, săt date, obișnuit, numai cinci-sase funcții, la dativ — numai una-două funcții, în loc de zece, la genitiv — trei-patră, în loc de optsprezice, la nominativ — două-trei, în loc de cinci, iar la vocativ — nici o funcție, cînd sigur există cel puțin două. Sinteza noastră umple deci un gol resimțit adesea în procesul didactic preuniversitar. Înainte de indicarea funcțiilor sintactice ale cazurilor, facem precizarea că, pentru claritatea prezentării, înțelegem ca funcții diferite funcțiile grupate, obișnuit, la un loc sub denumirea generică de complement: de complement circumstanțial de loc (o funcție), complement circumstanțial instrumental (altă funcție) și.a.m.d., clasificare semantică avînd, deci, prioritate față de punctul de vedere strict sintactic (după care există maximum cinci funcții sintactice: subiect, predicat, atribut, complement, element predicativ suplimentar). Adăugăm și precizarea că, ori de câte ori faptul este posibil (și cel mai adesea este posibil), exemplificarea noastră nu se va limita la substantiv (a), ci se va realiza și pentru numeral (c) și prin pronume (b) — mai puțin pentru

pronumele relativ, care, avînd o situație deosebită, între celealte pronume, va constitui obiectul unei sinteze similare viitoare. Ordinea cazurilor este nouă lor ordine, (deci N-A-D-G-V), mai adekvată decît cea veche (N-G-D-A-V) pentru specificul limbii române (cea veche avea ca model gramatica limbii latine). Ordinea prezentării funcțiilor sintactice, la fiecare caz, ține seama de frecvența lor în texte — cunoșcută intuitiv, deși ea este determinabilă statistic — funcția cea mai frecventă fiind exemplificată în primul rînd.

A. **La nominativ** putem identifica următoarele cinci funcții sintactice:

1. — **subiect**

- a) **vîntul** suflă tare; vine **un vînt** mare; bate **vînt** puternic
- b) **el** vine; **acela** nu știe; **fiecare** va veni; **nimeni** nu este atent

c) **doi** aleargă; **întîiul** este aplaudat; **amîndoi** citesc.

2. — **nume predicativ**

- a) acesta pare **un vînt** de iarnă; el este **Ion**
- b) Ion este **el**; Ion pare **acela**; zece înseamnă **mulți**
- c) El și ea înseamnă **amîndoi**; el a devenit **al doilea**

3. — **apoziție**

- a) el, **vîntul**, s-a oprit
- b) **vîntul**, el s-a oprit
- c) ei, **amîndoi**, au venit

4. — **atribut circumstanțial**

- a) **copil**, mă scăldam în pîraie
- b) **însumi**, eu regretam întimplarea
- c) **amîndouă**, ele au venit spre mine

5. — **element predicativ suplimentar**

- a) s-a dus **bou** și s-a întors **vacă**
- b) el se consideră **oricare** dintre noi
- c) s-au dus **amîndoi**; ele s-au dus **amîndouă**.

(Va urma)

Dr. Ion
MELNICIUC
Chișinău

CE E LIMBA PENTRU NOI?

Ori de cite ori ne referim la greșelile din vorbirea elevilor, concluzia o avem de-a gata: vina cea mare o poartă școala. Dovadă în plus sunt și referințele specialiștilor în materie de limbă privind vorbirca defectuoasă a unor profesori școlari și în special a celor care nu predau limba și literatura maternă.

Adevărul e că eforturile învățătorilor-filologii nu se vor fructifica, dacă la lecțiile de matematică, fizică, biologic, chimie, educație fizică etc. corectitudinea exprimării va fi neglijată. Prin urmare, școala își va face cinstit datoria de a le forma elevilor deprinderi de vorbire corectă numai în cazul cînd își vor conjuga eforturile toții pedagogii. Pentru aceasta însă e nevoie de cadre didactice bine pregătite la capitolul «limba maternă». Dar tocmai ele ne lipsesc la ora actuală. Se știe că școala superioară pînă mai odinioară a neglijat totalmente pregătirea lingvistică a fizicienilor, chimistilor, biologilor și a altor specialiști nefilologi, în consecință vorbirea lor fiind departe de a servi drept model de exprimare pentru elevi.

Situația ar putea fi redresată, dacă școala superioară ar pune la loc de cînste limba maternă, dacă s-ar recunoaște că un viitor pedagog, indiferent de specialitate, trebuie să cunoască temeinic limbă.

Ținindu-se cont de situația alarmantă din școala noastră, astăzi limba română se predă la toate facultățile și în toate grupele academice de la Universitate. S-ar părea că starea de lucruri e favorabilă procesului de însușire a limbii române. Realitatea însă e alta.

CUM VORBIM, CUM SCRDEM

Studenții (elevii de ieri) de la toate facultățile posedă un vocabular sărac de tot, iar cunoștințele la normele ortografice sunt sub orice nivel. În plus, conducerea unor facultăți încă nu și-a conștientizat necesitatea stringentă a predării unui curs practic de limba română studenților de la anul întii. Atitudinea profesorilor față de limbă influențează, firește, asupra studenților, de unde și rezultatele puțin îmbucurătoare. Într-o microdictare selectivă de o jumătate de pagină (scris de mînă) unii studenți au comis pînă la 20 de greșeli, cele mai grave fiind următoarele: *earnă, n-ați-o, me-a dato, însu-ți, a-l nostru, tu iești, iubește-ți patria* (corect: iarnă, na-ți-o, mi-a dat-o, însuți, al nostru, tu ești, iubește-ți Patria) etc. Apare fireasca întrebare: ce carte vor face acești viitori pedagogi la orele de specialitate?

Se cer, firește, eforturi deosebit de mari întru ameliorarea situației. Dar e prea puțin să facem cîteva ore de limbă la anul întii, de vreme ce frumoasa intenție nu e susținută și la cursurile de specialitate.

Trebuie să recunoaștem că n-am prea obișnuit pînă acum să reflectăm și asupra ținutei lingvistice a profesorilor universitari. Și e păcat, deoarece realitatea noastră vitregă i-a afectat și pe ei. Ti-e incomod uneori să vezi cum se chinuie unii colegi de-ai noștri în căutarea cuvintului potrivit...

Avem un cerc vicios: școala superioară nu asigură o suficientă pregătire filologică a cadrelor didactice pentru școala medie, iar aceasta, la rîndu-i, ne trimite elevi prost instruiți la capitolul limba maternă. Ca să rupem acest cerc, e nevoie să sporim exigența față de noi însine, adică să avem grijă de vorbirea noastră. Să nu uităm nici pentru un moment că studenții ne copiază în toate: în comportament, în felul de a ne îmbrăca, de a judeca, dar și în modul de a ne exprima. Și dacă profesorul universitar *pîtrece perechea, oformează cabinetul; precaută întrebările, apără disertatia, conduce cu practica pedagogică, vorbește pe radio sau pe televizor, își procură circulator, cumpără televizor colorat, se*

recomandă necunoscuților *Nicolai Kirilovici, Liudmila Grigorievna*, primește zacioul și, după toate astea, recunoaște că *nu i se primesc lecțiile*, de ce să ne supere limbajul studenților imprestiaț cu greșeli de tot felul?

Să ne referim la două cazuri concrete.

Într-un proiect de decizie a Senatului din martie curent am atestat greșeli dintre cele mai elementare:

1. S-a examinat: «Chestiunea cu privire la *starea sanitată și educativă* în cămine». (Informația — *Dl Agafonov*). Este greșit a spune *starea educativă*, deoarece **educativ** înseamnă «care contribuie la educația cuiva; care educă». Comp.: **proces educativ**. Cît privește ortografia abreviată a cuvintelor de adresare **domn, doamnă**, e ușor de retinut că normele ortografice în vigoare recomandă scrierea lor cu minusculă: **dl, dna**, ca și pronumele de politete: **d-ta, d-lui, d-voastră, d-lor**;

2. «Decanatele, conform hotărîrii luate de organele de administrare a căminelor (corect: căminelor), consiliul căminului, sindicalele studențesti, directorul *orășelului studentesc*, medicul, *intendantul* (intendantul) *ce* (care) emit ordine *care* (e superfluu) să aducă la cunoștința colectivului facultății despre incalcările regulilor de conduită în cămin».

Îmbinarea *orășel studentesc* e un calc după limba rusă (**studenceskii gorodok**), pe care nu ar trebui să-l acceptăm, chiar dacă dicționarele noastre bilingve îl atestă. Românește vom spune **complex studentesc**, deoarece e vorba de un ansamblu de cămine, cantină, baic, casă de cultură, punct medical, terenuri sportive etc;

3. «Reiesind din (pornind de la, luînd în considerație...) situația actuală (furturi, *buligănie* (huliganism), intrare forțată în incinta căminelor) a introduce (a introduce) prin ordin ca în fiecare cămin să facă zilnic de serviciu și un student (conform graficului *pe* (din) fiecare cămin);

4. Avînd în vedere starea *indisiplinară* (există cuvintul **indisciplină**, dar *indisiplinar* — nu) din

căminele studențesti rugăm *Rectoratul* (de ce cu majusculă?) ca pe o perioadă de 2-3 ani să se includă (includă) în *state* (în schema de state) o unitate de *educător* (educațor) *pe* (în) *orășelul căminelor* (complexul studențesc). Președintele senatului *rector-interimar* (de ce cu cratimă?...) Secretar științific *Cheanu* (Cheianu).

Greșelile sunt diferite: unele n-au fost rectușate după dactilografă, altele poartă pccetea necunoașterii normelor ortografice, iar stîngăciile stilistice le-am trecut în general cu vederea. Oricum, toate sunt inadmisibile și dovedesc în mod elovent o totală neglijare a limbii lucrărilor de secretariat.

Să un alt exemplu de agramație: articolul celor 101 profesori de la Universitate, publicat în cotidianul Parlamentului «*Sfatul Tării*» din 18 martie curent. Faptul e cu atît mai regretabil cu cît se știe că printre semnatari figurează și profesori de la facultatea de ziaristică, profesori care ar fi putut reduce la minimum numărul erorilor din pomenitul articol. Să ne referim doar la unele greșeli elementare de exprimare.

1. «*Multstimate* dle Președinte...»

Cind nu știi cum se scrie un cuvint, n-ai decit să deschizi dicționarul ortografic. Dacă e lipsă acolo, înseamnă că nu avem un singur cuvint, ci două: **mult stimate**.

2. «Toate acestea s-au evidențiat îndeosebi în perioada de *organizare și alegerile a rectorului* Universității».

Ce înseamnă «perioada de *organizare și alegerile a rectorului*»? Autorii, probabil, au vrut să spună «perioada de **organizare și efectuare a alegerilor rectorului**». Dar n-au spus-o clar și ne-au lăsat să le ghicim gîndurile. Ce-i drept, ceva mai jos se exprimă mai explicit: «comisia de concurs pentru organizarea și desfășurarea alegerilor rectorului».

3. «Comisia... n-a evidențiat nimic nou față de cele deja cunoscute de toți, chiar de *persoanele demnitare sus-numite...»*

Demnitar nu se folosește în limba română ca adjecтив, ci doar ca substantiv însemnind «înalt funcționar

de stat». Deci în contextul citat e utilizat impropriu.

4. «Exprimându-ne îngrijorarea față de situația creată *din* (corect: *în*) colectivul nostru... rugăm conducearea Republicii Moldova *de a organiza* (mai firesc: să organizeze) o *expertiză juridică* asupra regulamentelor în vigoare...».

Expertiza nu poate fi *juridică*, ci doar *judiciară*. Nu ne rămine deci să regretăm că profesorii de la facultatea de drept, care au semnat acest articol, au acceptat confuzia termenilor în cauză.

5. «Și dacă totul se reduce la unele *abateri* care *au fost admise* pe parcursul organizării și petrecerii alegerilor din inițiativa sau cu consimțământul MSU, de ce noi, majoritatea absolută a Senatului și colectivul Universității, sintem înjositori și ofensați?»

Curios lucru: chiar nimeni dintre cei 101 profesori universitari să nu știe că *a admite* înseamnă «a aproba, a accepta, a permite, a încuraja, a îngădui ceva?» Dacă *am admis abateri*, adică încălcări, recunoaștem că am făcut-o în mod conștient, voit, și nu din greșală, cum intenționează să ne-o spună autorii. Dar n-au reușit, fiindcă au confundat verbul *a admite* cu *a comite* («a face, a săvârși o greșală», deci și o abatere). Situația e mai mult deces ridicolă.

Vîrf la toate e greșala ce urmează: «pe parcursul organizării și petrecerii alegerilor». *A petrece alegerile* e un nonsens. S-a vorbit însă la noi atât de mult despre acest «a petrece» (cu sens de «a organiza»), încit nici nu mai stăru i aici...

6. «Am dorit ca concomitant să se organizeze o *comisie autoritară*, care ar analiza și ar aprecia starea lucruri la Universitatea».

Atunci cind ezităm în potrivirea contextuală a cuvîntului, trebuie să apelăm la dicționarul explicativ și vom vedea că *autoritar* denotă o semnificație negativă — «care caută să-și impună în mod abuziv voință, autoritate; care impune ascultare, supunere și nu suferă contraziceri». Spunem, de exemplu, *ton autoritar*, adică poruncitor, impunător. Greșala a fost de asemenea semnalată în repetate rînduri la radio, televiziune, în presă. Dar, din păcate, mulți vorbitori mai continuă să o confundă cu rusescul *avtoritetnii*,

care se traduce în română prin «cu autoritate; de mare autoritate; demn de încredere».

7. «Noi, la rîndul nostru, *ne pronunțăm* că vom face totul pentru consolidarea forțelor creative universitare...».

Deschidem dicționarul explicativ (o facem în locul profesorilor) și descifrăm adevăratul sens al verbului *a (se) pronunța*: «a-și spune părerea; a-și da avizul; a lăua atitudine». Dacă substituim în sintagma analizată verbul *ne pronunțăm* prin aceste expresii, vom obține un non-sens. Numai cititorul avizat va percepe intențiile nerealizate ale celor cu pricina care, se vede, au uitat pentru moment verbul *a asigura*, cerut de contextul dat: «Noi, la rîndu-ne, vă asigurăm (vă promitem, vă încredințăm) că vom face totul...»

Am întrerupt citatul din simplul motiv că mai urmează o greșală — *forțe creative*. E o îmbinare anapoda, deoarece creativ e un cuvînt inexistent în limba română. Contextul îl preferă pe *creator*, («forte creative»). Simplu ca bună ziua!

8. E artificial și verbul *a contrapune*: «Se fac încercări lipsite de temei de a impune întregului colectiv unele opinii și decizii care nu reflectă doleanțele majorității absolute a colectivului nostru, chiar *se contrapun* lor». Exprimarea e atât de nebuloasă, încit e greu să presupui ce o fi vrut să spună autorii. De aceea descifrarea enigmaticului sens o lăsăm pe seama dumnealor.

Acestea sunt greșelile rămase necorectate în ziar. Originalul articolului, bănuim, e și mai bogat în «perle»: *Domniile Voastre* (Domniile voastre), *Dl prim viceprim-Ministrul* (dl prim-viceprim-ministrul), *s-a desenat* (desemnat) o comisie ministerială, *o grupă* (un grup) de persoane cointeresate etc.

Să ne mire că studenții posedă prost limba română de vreme ce unii profesori (să sperăm că sunt în minoritate) nu au grija de propriul lor mod de exprimare?

Accasta fiind realitatea, involuntar te întrebă: ce e limba pentru noi? Un simplu instrument de lucru?

Păcat.

Dr. Alexei
PALII
Chișinău

CUM VORBIM, CUM SCRDEM

CUVÎNTUL «AGRARIAN»

Fiind cel mai bogat tezaur spiritual, limba înmagazinează tot ce ține de purtătorii ei. Ea înglobează în structurile sale pînă și modul oamenilor de a gîndi și a înțelege realitatea, aducînd filă cu filă aceea ce numim istorie.

Dar limba ca realitate abstractă se manifestă în vorbirea concretă — în cuvinte și construcții. Tocmai aici, e ascunsă istoria, acoperită cu slin și mucegai, vorba poetului. Si ori de cîte ori ștergem cu inteligență profesională acest mucegai, avem irepetabilă satisfacție a unei autentice revelații, găsind în materialul verbal cele mai surprinzătoare informații.

De exemplu, astăzi, cînd spunem *a întărca un copil*, înțelegem doar ceea ce se poate înțelege la prima vedere, adică «a întrerupe alăptarea unui prunc». Însă la o examinare mai atentă a verbului *a întărca* ne dăm seamă că el provine de la substantivul *tarc*, adică 'ocol sau despărțitură într-un ocol în care sunt separați mieii de oi ca să nu sugă lapte'. Așadar, *a întărca* înseamna la început «a da mieii în *tarc*».

Dar în această separare a mieilor nu *tarcul* era esențial, ci scopul de a-i dezvălu pe miei de supt. Tocmai de aceea ceva mai tîrziu *a întărca* și-a pierdut legătura cu substantivul *tarc*,

deplasîndu-și sensul și exprimînd ideea de a întrerupe alăptarea animalelor. Iar încă mai tîrziu cuvîntul a început să fie folosit cu referință nu numai la animale, dar și la oameni.

Și acum să dăm un exemplu mai proaspăt, chiar din zilele noastre.

Adjectivul *agrarian* (provenit din franțuzescul *agrarien*) se află pînă odinioară la periferia vocabularului, însemnînd același lucru ca și adjectivul *agrar*, adică «care se referă la agricultură sau la proprietatea funciară». În concurență dintre *agrar* și *agrarian*, uzul dădea prioritate adjectivului *agrar*, iar *agrarian* era marginalizat și trecut treptat la fondul arhaic. Unele dicționare îl atestau chiar cu mențiunea «rar».

De cîțiva ani însă această evoluție firească a lucrurilor a fost schimbăț esențial de apariția unei fractii parlamentare, numite în popor «Clubul agrarienilor». În primul rînd, cuvîntul *agrarian* a fost convertit din adjecțiv în substantiv, astăzi circulînd cu sensul «deputat din clubul «Viața satului». În al doilea rînd, uzul mai demonstrează că substantivul *agrarian* are un înțeles global depreciativ, însemnînd nu un oarecare deputat și nu întotdeauna un deputat din clubul menționat, ci mai degrabă un «deputat cu un intelect redus care își apără cu orice pret interesele proprii, călcîndu-le în picioare pe cele naționale». Acest sens al cuvîntului a fost confirmat și de rezultatele unui sondaj, la care au participat o sută de respondenți.

De ce s-a pomenit cuvîntul *agrarian* cu un asemenea sens? Vorba e că majoritatea deputaților numiți sunt președinți de colhozuri, direcțori de sovhozuri, foști secretari de partid și funcționari în organele administrației de stat. Iar președintele de colhoz sau directorul de sovhoz a fost la sat, în

toți anii puterii sovietice, simbolul stăpînitorului și asupratorului. Astăzi aceste persoane, obținând mandatul de deputat, luptă pentru menținerea regimului și a structurilor vechi, perimate, care le-ar asigura posturile și o viață ușoară. Ei propagă, ei repun în discuții parlamentare povestea despre cele două limbi (română și moldovenească), neglijind opinia specialiștilor, ei îi înseală pe țărani ca aceștia să renunțe la pămînt. Într-un cuvînt, în conștiința purtătorilor de limbă deputații agrarieni au intrat în istorie ca niște ignoranți și trădători. Iar limba, după cum am afirmat mai sus, este însăși istoria. Iată de ce cuvîntul *agrarian* a ajuns să însemne «deputat trădător».

A TAPA SAU A DACTILOGRAFIA?

Cuvîntul *a tapa* se întâlnește deseori cu un sens impropriu: «a dactilografia». Cum a avut loc această evoluție năstrușnică și ce are comun *a tapa* cu *a dactilografia*?

A tapa își are originea în franțuzescul *taper*, provenit la rîndul său din germană, și are sensul de bază «a bocăni». E de observat că atât *taper*, cît și *a bocăni* sunt niște onomatopee, adică verbe care reflectă prin aspectul lor sunetele din natură. Observați: de la *tap-tap-tap* s-a ajuns la *taper*, după cum de la *boc-boc-boc* s-a ajuns la *a bocăni*. În limba franceză e normal să spui *taper un enfant*, *taper a la porte* sau *taper du pied*, după cum în românește spunem, *a bocăni pe un copil*, *a bate în ușă* sau *a bocăni din picioare*.

Verbul *taper* a evoluat foarte mult, avînd în franceza modernă mai multe sensuri, fiecare din ele reprezentînd o legătură nemijlocită cu sensul de bază «a bocăni». De exemplu, *taper*

înseamnă «a face gălăgie», pentru că atunci cînd bocănești în ceva numai decît faci gălăgie. *Taper* înseamnă și «a așeza părul într-un anumit mod, obținut prin niște lovitură usoare cu pieptenele». *Taper* mai înseamnă «a spune minciuni», pentru că acolo unde este gălăgie adevărul poate fi confundat cu minciuna.

Taper înseamnă de asemenea «a împrumuta de la cineva bani cu intenția de a nu-i restituî», pentru că acesta e un mod de a spune minciuni. În sfîrșit, datorită faptului că *taper* înseamnă «a bocăni», în uzul limbii franceze el e utilizat și cu sensul de «a bate la mașina de scris».

Verbul francez *taper* a fost împrumutat în română, în forma *a tapa*, fără bogăția semantică descrisă mai sus. Dicționarele limbii române atestă numai sensul «a împrumuta bani cu intenția de a nu-i restituî» (cu mențiunea «familiar») și sensul «a-și face coafură într-o formă înaltă, înfoiată». Dicționarul Explicativ al Limbii Moldovenești înregistrează și sensul «a bate la mașina de scris», însă îl califică ca sens vorbit, neliterar.

Prin urmare, munca la mașina de scris în limba literară se numește *a dactilografia* sau *a tipări*, dar în nici un caz «*a tapa*». Prin analogie, mașina respectivă o vom numi *masină de dactilografiat, de tipărit, de scris*, dar nu «*de tapat*».

A FONOTECA?

Jurnaliștii de la Radioteleviziunea Națională au născocit sau au preluat de la colegii lor din București cuvîntul *a fonoteca*, pe care îl folosesc destul de frecvent cu sensul de «a curăți o fonogramă pe bandă magnetică de unele cuvinte, fraze, pauze sau sunete de prisos».

Judecînd după aspectul sonor al acestui verb, ar trebui să credem că el a provenit de la substanti-

vul *fonotecă*, adică a fost creat după un model mai vechi. Comparație: registru — a înregistra, magazie — a înmagazina, casă — a încasa, scaun — a înscauna, mormânt — a înmormânta. Elesne de observat că sensurile tuturor verbelor amintite respectă o legitate: *a înregistra* înseamnă «a introduce (a pune) în registru», *a înmagazina* înseamnă «a introduce (a pune) în magazie», *a înscauna* înseamnă «a pune în scaun» etc.

După același calapod, *a fonoteca* ar trebui să însemne «a introduce în fonotecă». Însă, după cum am arătat mai sus, sensul pe care îl atribuie jurnaliștii e cu totul altul.

E adevărat și faptul că *a fonoteca* se deosebește într-o anumită măsură de modelul *a înscauna* pentru că nu are prefixul *în*. Dar limba română cunoaște și deriveate din seria menționată care nu au acest prefix. De exemplu, *a depozita*, derivat de la depozit, înseamnă «a pune în depozit».

Din cele arătate mai sus rezultă că verbul *a fonoteca*, dacă ar exista în limbă, ar trebui să însemne «a pune în fonotecă».

Aparitia acestui cuvînt a fost, probabil, determinată de necesitatea de a denumi acțiunea de a curăța o fonogramă de ceea ce are de prisos. Or, atunci cînd «curățim» un text, spunem că-l redactăm. Ce-i drept, textul scris ne dă posibilitate nu numai să scoatem din el ce este în plus, dar și să-l completăm cu ce este necesar sau chiar să-i schimbăm structura. Totuși, și în cazul unui mesaj sonor, și în cazul celui scris în linii mari munca de perfectare se asemănă și urmărește același scop. De aceea curățarea unei fonograme pe bandă magnetică am putea să-o numim *redactare fonică* sau *redactare sonoră*. Aceasta, după părerea noastră, ar fi termenul adecvat pentru ceea ce numesc jurnaliștii noștri *a fonoteca*.

În contextul general al celor spuse mai sus, ar fi cazul să mai facem o precizare. Substantivele *fonotecă*, *discotecă*, *bibliotecă*, *pinacotecă*, *filmotecă* etc. formează o serie de cuvinte cu sens generic. Toate înseamnă «colecție de...». Adică: «colecție de fonograme», «colecție de discuri», «colecție de cărți», «colecție de lucrări de pictură», «colecție de filme» etc.

Însă de vreo 15-20 de ani cuvîntul *discotecă*, de exemplu, a început să mai fie utilizat și cu sensul de «seră de dansuri, organizată într-un local amenajat special».

Înîțial aceste serate se desfășurau după anumite scenarii care prevedeau prezentarea și audierea unor discuri, popularizarea unor interpreți etc., toate fiind dirijate de un conducător, numit discjockey. Venite din Tările Baltice, iar acolo din Statele Unite ale Americii, seratele au adus cu ele un sens nou al cuvîntului *discotecă*.

Mai tîrziu însă la serate au început să dispară elementele de popularizare a muzicii și în special a discurilor, totul reducîndu-se la dansuri. În prezent la aceste serate nu mai este nici pomină de discuri, iar tinerii noștri totuși merg să danseze la... discotecă.

În general, seratele despre care am vorbit au fost o modă a timpului, trecătoare ca toate modele. De aceea e de presupus că, treptat, va dispărea și sensul deplasat al cuvîntului *discotecă*. În această ordine de idei ni se pare că ar fi mai potrivit ca tinerii noștri să meargă la bal, la serată, la dansuri, dar nu la discotecă.

Constantin BRÂNCUȘI.
Cocoșul, 1924

Ana BLANDIANA

GRAMATICĂ

De ce să jignim lemnul?
Oricît de mort, el încă mai
păstrează
Structurile vieții, canalele
sevei,
Fibrele meledioase ca niște
valuri
Ale unor de mult încheiate-
oscilări.
De ce să jignim lemnul?
Prin el au trecut înainte
de-a izbuinci
Ideile frunzelor, culorile
florilor,
Cromozomii geniali și
ambigui
Navigînd în semințe.
De ce să jignim lemnul,
Numind cu făptura lui
dulce
Această hecatombă
De vorbe ucise
Să lăsate să putrezească
În creierul nostru,
Acet wax museum al
sintaxei
Si morfologiei
În care adevăruri împăiate
Şi aşezate în poziție
de drepti
Sînt făcute să umble
Un pas înainte, doi înapoi?

* Poeta vizează limbajul specific, curent în perioada comunistă (numit «limbă de lemn»), ce se caracteriza prin abundența de cuvinte-clîșee, construcții sintactice standardizate, exprimînd noțiuni și realități artificial create; limbaj folosit mai ales spre a umplea spațiile vide de sens ale publicațiilor oficiale, obligatorii.

Alexandru
ALICI
Chișinău

DISTINȚII ȘI RECOMPENSE

În zilele noastre, pe cînd salariul devine ceva problematic și doar șomajul erijează în postură de realitate certă, tema pe care mi-o propun poate trezi ilăritate. Dar de ce n-am face și noi nițel haz? Uite cu cîtă generozitate Președinția îi împroașcă pe cetăteni cu medalii și titluri onorifice!

În probleme de decorații, distinții și premii lucrurile par să fie simple și, de regulă, știm să ne folosim în mod adecvat de verbele ce denumesc acțiunile respective: *a acorda, a conferi, a da, a decerna, a decora, a distinge, a premia* etc. Și toate ar fi cum ar fi, dacă nu ne-ar da uneori de smintea că cuvîntul *premiu*. Ne joacă festă, dat fiind că ne luăm după rusecul *premia*, pe care îl tălmăcim într-un singur fel: *premiu*. Or, *premia* se traduce în româneste și *primă, recompensă*. (Și invers, românescul *PREMIU* se traduce în rusete *premia, priz*.)

E bine să te simți cu un premiu în buzunar, dar e mai greu să clasifici sumedenia de premii: premii școlare, premii prevăzute prin sistemul premial de salarizare, premii academice, premii de stat, premii internaționale... Ultimile trei pot fi categorisite ca fiind permanente, cu statut, ca să zicem așa. Ele se acordă în anumite condiții, la anumite intervale și au un quantum mai mult sau mai puțin fix. La locul de muncă premiile se pot substitui *alțor plăți suplimentare*. Bunăoară, de 8 martie în unele

instituții femeile sînt premiate toate otova. Deși în asemenea cazuri tot de premii se vorbesc, eu nu știu cum să le zic, pentru că seamănă mai curînd cu ajutoare de șomaj «pentru șomerii din cîmpul muncii».

Altceva sunt premiile ce revin salariaților în virtutea sistemului premial de retribuire a muncii. Aici *premiul* și *prima* sunt sinonime; ele se plătesc la un anumit termen (facem abstracție de inoperativitatea și șicanele contabilității, de insolvența Băncii Naționale etc.) și au un quantum raportat fie la contribuția, fie la leafa salariatului. Acesta din urmă poate beneficia și de alte premii, dar ele nu mai sunt și prime.

Printre recompense se înscriu și *gratificațiile*, retribuții bănești acordate peste leafă pentru îndeplinirea în bune condiții a sarcinilor de muncă și depășirea lor. De obicei, gratificația începe să prindă ființă la sfîrșitul anului. Da, «a treisprezecea noastră leafă» e din această categorie.

Uneori, premiile sunt obiecte. Un metraj pentru haină, un ceas, în armată poate fi o armă, fie de foc, fie albă. Aici cam încurcăm lucrurile, și tot din cauza că știm mai bine rusa decât materna. Rusul zice «*bil nagradion* otrezom na kostium, ceasamí, imenním orujiem», noi traducem «a fost decorat», corect e *a fost recompensat*.

Zicînd *recompensă*, avem în vedere, de obicei, compensație, despăgubire, uitînd de prima acceptiune a cuvîntului: «răsplătă» (inclusiv răsplata pentru o faptă reprobabilă, adică pedeapsă); «gratificație». *Recompensa* mai e suma de bani ce se cuvine unui inventator care cedează statului sau unui întreprinzător inventia sau inovația sa. Dupa modelul rusesc, unii zic *onorariu*, dar de onorariu se vorbesc în cazul unui literat sau artist plastic, al unui medic, avocat etc.

Slavian GUTU
Chișinău

TERMINOLOGIA NAȚIONALĂ FAȚĂ CU «NOUTATEA LUMII»

«Pînă ce va veni ceasul de judecată al limbilor, în care e despăcată lumea, noi gîndim și creăm în cuvintele noastre, încă»

Constantin Noica «Cuvint împreună despre rostirea românească»

Ispita de a scrie aceste rînduri ne urmărește de mult. De cînd am închis, sfîrșind lectura, ultima filă a copleșitoarei lucrări cu titlul «Cuvînt împreună despre rostirea românească», scrisă de cel mai mare filozof al românilor Constantin Noica. Ispita ni se mai trage și din interesul și preocuparea noastră față de redarea prin cuvinte a «noutăților lumii», adică față de problema neologismelor tehnico-științifice în general și față de cele ale informaticii în special, terminologia informaticii fiind de mare actualitate datorită caracterului său transcendental.

În spirit noichian problema s-ar dori formulată astfel: «Se poate oare vorbi românește în noutatea lumii?». Noțiunile și conceptele informaticii, aparatele ei — veritabile «noutăți ale lumii» — devin într-un mod tot mai pregnant bunuri ale tuturor categoriilor de oameni. Le vedem oriunde, mai ales de cînd cu fenomenul «calculatoarelor personale». Iar fenomenele generate de

evoluția informaticii vin, cum e și firesc, cu o erupție de termeni noi, numită «explozie terminologică».

La început ei — termenii — sunt neobișnuiti, cum neobișnuit este pentru început tot ce e nou. Dar, zice C. Noica, «adevărul act de cultură este să înveță noutatea ca și cum s-ar ivi din tine». Ce vrea să însemne această zicere noichiană? Nimic altceva decît faptul intimei legături dintre «noutate» (noțiune, obiect, idee etc.) și cuvintul care o denumește (termenul). Acesta din urmă este dator să-ți dezvăluie «noutatea», să-ți-o infățișeze, să-ți-o sugereze, să-ți-o apropie. Dar, zice filozoful, «numai în cuvintele limbii tale se întimplă să-ți amintești de lucruri pe care nu le-ai învățat niciodată».

Astfel, prin cuvintul-termen (al «limbii tale») se realizează primul contact cu noutatea, un fel de cvasifază a cunoașterii și numai prin dezvăluirea respectivă — «precunoaștere» — noutatea nu ne va speria. Or, față de tot ce e necunoscut există o spaimă ereditară. Cuvintele limbii tale sunt cele care te sprijină în a învinge această spaimă. Și a înțelege «noutatea». Altfel, «omul, cînd nu înțelege, e contra», afirma reputatul matematician român Gr. C. Moisil într-o polemică cu subiect terminologic. Cînd auzi pentru intîia dată «calculator» acesta îți pare al tău, el îi se ivește «din tine» prin stirea de mai înainte a lui «calcul» și a lui «a calcula». Dar mai este și sufixul «-tor» — un sufix românesc al numelui de agent deosebit de productiv în terminologia noastră de specialitate — care și el ni «se ivește» din buna noastră simțire a limbii de toate zilele, din demnitatea noastră de purtători ai acestei limbi care ne este, vorba lui Eminescu, «măsurariul civilizației» noastre, din cultura noastră lingvistică, pe care trebuie să o avem. Inclusiv, și mai ales, ingeriei și tehnicienii.

Trăim în prezent deschiderea către mediile de informare din România, către spiritualitatea românească în

general, deci și către terminologia tehnico-științifică folosită curent în România și, evident, către cea de informatică, în care se întâlnesc trei termeni pentru aceeași noțiune — «calculator» (predominant și la noi), «computer» (anglicism) și, mai rar, «ordinator» (din fran. «ordinateur»). La noi în republică se mai folosesc, deopotrivă cu cei trei termeni specificați, un al patrulea termen — «computator» — iarăși pentru aceeași noțiune.

De ce dar aceste cuvinte sinonime ultraneologice — «computer», «ordinator», «computator» — odată ce «calculator» ni se iubește atât de firesc din noi însine? Foarte simplu. S-a produs o schimbare a «noutății». Mai exact, o evoluție a noțiunii de sub «calculator». A produs-o progresul tehnico-științific. «Noutatea» a intrat în conflict cu cuvintul. Acum «calcul» din «calculator» ne minte, pentru că actualele calculatoare, cu performanțele și facilitățile lor evaluate, nu mai fac calcul (numeric) propriu-zis, ci prelucrare de informație (ponderea calculului numeric scăzind substanțial).

Același progres a mai adus niște «noutăți» — fenomene legate de implementarea calculatoarelor și care cer cuvinte derivabile din «calculator». Dar poate oare acest cuvint să fie derivabil? Formal, da. Nu însă în măsura de a denumi adekvat fenomenele respective, eventualele lui deriveate fiind mai mult formații ocazionale ce ar distona cu spiritul limbii. (Ne-a fost dat să auzim în România, în limbaj coloșcial, cuvântul «calculatorist», folosit cu referire la persoanele a căror profesie este circumscrisă calculatorului). Cele spuse mai sus în legătură cu «neputința derivativă» a termenului «calculator» nu vor să sugereze nicidcum faptul că nu putem denumi în cuvintele limbii noastre o serie de fenomene informatice, aşa precum am constatat că se crede în anumite cercuri. Datorită, în parte, acestei «necredințe», în terminologia românească sunt folosite cuvin-

tele străine «computer» și «ordinator», deopotrivă cu alte cuvinte absolut străine limbii române. Am zis «în parte» și asupra acestui moment vom reveni.

C. Noica a supus «răs-bunării» o serie de cuvinte ale noastre, dar mai ales pe acela care, cu sensurile lor, fac neamul românesc «să fie dator lumii»: «sinc», «rost» și «rostire», «intru», «fire», «ființă», «temci» și a. În parte, ilustrul filozof a «răs-bună» sau, în expresie matceviciană, «a șters slinul și mucegaiul» de pe cuvintul «cumpăt», de pe etimonul său latin «computus» (din care a derivat «computator», dar și «computer» în engleză, «computador» în spaniolă, «computadora» în portugheză, «compteur» în franceză), dezvoltându-ne o bogătie de înțeleseuri ce vădesc «experiența de viață» a neamului nostru.

Zice filozoful: «În cumpătul vremii de astăzi se întâlnesc, din perspectiva noastră românească, două cuvinte: tocmai acesta de cumpăt — și cel de computer, calculator, mașină electronică de calculat. Ele poartă cu ele două lumi, două experiențe istorice și două mentalități diferite, dar au fost cîndva înfrățite și sînt sortite să se recunoască unul într-altul, dacă lumea de azi nu vrea să intre în descumpărire». Filozoful nu a folosit cuvintul «computator», or noi ne incumetăm a afirma că reinfrățirea și recunoașterea reciprocă a lui «cumpăt» și «computer» se poate infăptui prin latinescul «computator», care s-a preschimbat odată cu noi și s-a «răs-bună» pentru a ni se reda nouă, intru a vorbi românește «în noutatea lumii».

(va urma)

Alexandru
GROMOV
Chișinău

CE NE PROMITE «IMENSITATEA»?

La intrarea într-o instituție simandicoasă mă oprește străjerul:

— Cum familia?

— Familia? zic. Mulțumesc, bine, toți sunt sănătoși.

Mă măsoară din creștet pînă-n călcii, cu minie și dispreț:

Cum familia, întreb!

— Odată ce mă întrebați de familie, adică de nevastă, copii, îi răspund cu tot calmul și politețea, v-am informat: totul e în regulă. Dacă vă interesează, poate, numele meu de familie, poftim. Sunt invitat în camera 24.

A rămas perplex: ce-o mai fi și asta? De cînd «familia», care toată viața a însemnat ea ce-a însemnat, vrea să spună cu totul altceva? Întrucît, totuși, îi răspunsesem la întrebare, nu avea motiv formal să nu mă lase să intru. În silă, a dat un telefon, a ascultat, a pus receptorul, mi-a făcut, zvîcnit, un semn cu bărbia — treci. Nu însă fără a-mi azvîrli un pietroi din urmă:

— Asta o fi pe românește!

Probabil, nu era la curent cu identitatea limbii din cele două state suverane... Deși

purta uniformă și, probabil, făcea instrucție. Sau i-o făceau persoane care nici ele nu erau la curent?

În repetate rînduri am avut trista ocazie de a repeta experiența. Stîrnea nedumerire, indignare, chiar și ilaritate, în funcție de temperamentul vigilantului gardian. De fiecare dată, bineînțeles, lămuream cu răbdare diferența dintre *familia* și *nume de familie, nume și prenume*. De cele mai multe ori, o mărturisesc sincer, eram ascultat sau fără pic de interes, sau cu vădită ostilitate. Dar se întîmpla și altminteri, mai ales cînd dădeam peste unii mai tineri; clătinău din cap, surprinși și curioși, mă întrebau dacă sunt venit din România, voi au să înțeleagă de ce «la voi se spune așa și la noi altfel?» Unul singur m-a ascultat cu toată atenția, pentru ca la urmă să exclame:

— Nume de familie, nume de botez! Da să știi că-i frumos!

E frumos, mi-am zis și eu. Dar cîtă trudă și caznă se mai cere pentru a ne debarașa de un singur stereotip!

Aș fi tentat să întreprind o statistică: oare cîte vor fi fiind în total, fie și cu aproximativă? Cum să le clasificăm, pentru a le depăși mai lesne? Cît privește proveniența, aş putea să răspund succint: da, toate de acolo vin.

Vinovat într-aceea că...;
lucrul se petrece în școală
nu mic; s-a mers la multe
lucruri; cunoșcindu-se cu
semenii lor (din context, rezultă clar că e vorba de cei de

o vîrstă); schimbați-vă cu locurile; ati greșit cu numărul; bolnav cu gripă...

Nu citez exemplele din gura vreunui paznic sau portar, mă rog, ci direct de pe banda sonoră a emisiunilor TV, vorbitorii fiind ingineri și oameni de afaceri, parlamentari și demnitari. Iar ultima aparține unei fermecătoare doctorițe...

Deci, *bolnav cu gripă*. Intuiți perfecta calchiere după bine cunoscutul model străin? O, de-ar fi floare rară drăgălașa elevă a lui Hipocrat din Kos! Ba din contra, are adepti la orice spital sau polyclinică: *bolnavul primește lecuire; s-a alunecat; pălitură* (în sens de contuzie); *istoria bolii; biuluteni; răsuflați!* (niciodată, respirați, expirați, inhalați, trageți aer în plămâni); *leacuri* (aproape niciodată *medicamente, remedii, preparate farmaceutice*). Se mai întilnește câte o *panacee*. Să ne mai mirăm, vorba unui epidemiolog, că avem populație atât de *bolnavicioasă*?

Aș putea cita la infinit mostre (de altfel, am surprins și varianta *monstre*) din limbajul mecanicilor și electroniștilor, constructorilor și vînzătorilor, contabililor și economistilor... O doamnă temeinic inițiată în electrotehnică mă asigura că telefonul s-a defectat din cauză că un contact *s-a despăiat*. Poate s-a dezlipit? M-am încumetat să-i întorc vorba. Mi-a suris cu reproș:

— Apu că nu-i lichit cu clei, că nu-i hîrtie. Aiasta

ori se păiește, ori se despăiește!

Din gura contabililor și a casieritelor nu auzi decât: *s-o răscituit* sau, în cel mai bun caz, *s-o răsplătit* (și aceasta, bineînțeles, greșit, în sensul de s-a achitat, și-a reglat conturile), o *piricislit*, *i-o născituit, năread, săpravadilavcă*, o *stat la uciot...* O jumătate de oră să rămînă într-o contabilitate și, vorba medicilor, *iți pierzi conștiința...*

Nu fac aceste enumerări pentru a provoca o explozie de rîs. E marea noastră durere și dramă, cu rădăcini demult nominalizate și infierate, dar prea pasiv și ineficient contracarate. Iar faptul că, de foarte multe ori, trecem cu vederea toate aceste aberații, nu face decât să le agraveze și să le permanentizeze. De nenumărate ori, am avut tristul prilej să constat că lumea citește cu greu românește, deținători de diplome (sovietice, deci cu o limbă de studii străină) abia de buchisesc regulile de exploatare a aparatului cu care au de-a face zilnic, împiedicîndu-se la tot pasul de termeni, să ar părea, că se poate de bine cunoșcuți, dar, în fond, indescifribili deocamdată. În schimb, după o seamă de explicații și o scurtă discuție, ajungem împreună la una și acceași concluzie: e imperios necesar un curs de inițiere în terminologia de specialitate, inclusiv reciclarea dincolo de Prut. Si cu cît mai mult timp aceste planuri vor continua să rămînă în stadiul

bunelor intenții, cu atât mai greu ne va veni să remediem situația.

Din păcate, nu pe toți îi preocupă remedierea. Unii n-o acceptă fățiș («Apu că nu ne unim cu românii, aşa-i?»), alții rămân în expectativă («Să vedem cum s-or întoarce lucrurile...»). Cît despre cei care o aprobă, cel puțin în vorbe, prea puțini se astern pe carte: deraierile verbale curg gîrlă și în conversațiile particulare, și la televiziune (mai rar la radio), și de la tribune, și în gazete.. Or fi avînd și remușcări cîte unii din vorbitori, nu zic, însă o categorie, o spun cu certitudine, nu-și face multă bătaie de cap: e pătura cea mai prosperă și fără prea grave complexe de ordin legal, moral și, cu atât mai mult, lingvistic — onorații comercianți și întreprinzători particulari. În proporție directă cu respectiva cifră de afaceri, onorabila tagmă inundă orașele și satele cu monstruozități savant picătate pe firme de toate dimensiunile și culorile, care de care mai luxoase și mai tipătoare: de exemplu, «*Magazinul comercial*» (fără a purta vreun nume sau număr, «*Magazinul*» și atît. Iar «comercial», probabil, pentru a sugera că operația care se produce, ține, oarecum, de comerț și nu de o elementară jecmăneală...).

Sau, la dispoziția dumneavoastră, «*Firma intermediară de comerț*» (vezi bine, nu de intermediere comercială, firma însăși e... inter-

mediară, adică într-o poziție de mijloc, aşa e întotdeauna cînd ne forțăm să traducem, nicidcum s-o spunem pe românește). Vă mai invita și «*Întreprinderea comercială-de producție*» (exact aşa cu cratimă, fiindcă de, odată ce-i prezentă în limba *aia*, cum s-o omît?). Iar dacă treceți pe strada Hîncești, vizitați magazinul «*Imensitate*» — nici să-ți imaginezi o parodie mai succulentă: o dugheană vai de capul ei, strîmtă și scundă, cu cel mai banal sortiment de mărfuri. Să fie «imensitatea» o aluzie nedeghizată la tendința prețurilor de a urca în înalțurile cerului? Atunci, întradevăr, s-a găsit o imagine fără seamă.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Limba și naționalitatea românească vor pieri odată cu românul material, cu stingerea prin moarte și fără urmași a noastră, nu prin deznaționalizare și renegățuire. A persecutată naționalitatea noastră nu înseamnă a o stinge, ci numai a ne vexa și a ne învenina împotriva persecutorilor.

Mihai EMINESCU

AVEM ATÂȚIA MORȚI...

Avem atâția morți, atâtea oseminte,
Că fruntea-i grea de amintirea lor,
Purtăm în piept solarele morminte
Și de lumină coastele ne dor.

Atâția morți, atâtea legăminte,
Cu smirna lor pe tâmpile ne sfîntim
Și de la noi la gropile lor sfinte
Se-ntinde luna aurit chilim.

Atâția morți, atâtea dragi morminte...
Vezi, susținutul lor vine din grădini
Și ne sărută frunțile, fierbinte
Precum un vânt de seară plin de crini.

Ne pâlpâie pe mâini și în cuvinte,
Ca soarele ne arde pe obraz;
Atâția morți, atâtea oseminte
Se-aprind în somn: icoane de topaz.

Atâția morți, atâtea dragi morminte
Ca o catapeceteasmă cresc în noi.
Cu mucenicii noștri, înainte,
Prin gloanțe, prin furtună și prin ploi.

Atâția morți ascut în noi oțele,
Se sparge veacu-n țăndări mari de fier,
Cu jertfele de ne izbim de stele
Cu rănilor noi ne-am atins de cer.

Zidim Destin, părâng de ziduri sfinte,
Dar nu din var și piatră ctitorim,
Ci tencuim cu albe oseminte:
Din cărămidă rănilor zidim.

Turnați în cremene și-n jurăminte,
Cu ochi de foc aprinși de-un sfânt mister
Privim cum zilnic alte noi morminte
Se-nalță, pajuri albe către cer,
Să pună țării Temelii de Fier.

Atâția morți, atâtea oseminte...

Lector univ.
Ovidiu MOCEANU
Univ. «Transilvania»,
Brașov

EMINESCIANA

M. EMINESCU — «POETUL CU INI- MA-N CERURI»...

*Dar astăzi poetul cu inima-n
ceruri,
Răpit de-a ta voce în rai de
misteruri,
Ș-aduce aminte, că-n cerul deschis
Văzut-a un geniu cîntind Reveria,
Pe-o apă de aur, c-un
Ave Maria —
Si-n tine revede sublimul său vis.*

Invitat să se pronunțe despre literatura religioasă românească, N. Steinhardt îi acordă un înțeles «foarte larg», pentru că, altfel, «Eminescu ar fi în afară»! Ambele părți ale afirmației merită o atenție specială; se exprimă un bun cunoșcător al domeniului, din toate punctele de vedere. «Autorii profani sunt acei care mai ales (s. a. — NS.) exprimă sentimentul religios al unei națiuni, adeziunea ei la Misterul fascinant și cutremurător, consideră N. Steinhardt. Autorii de specialitate pot fi «interesanți», chiar adinci, dar revelatorii sunt prozatorii și poeții mireni. La ei palpita (s.a. — NS.) duhul credinței, acolo se află esența viei»². După cum se știe, Rosa del Conte a acordat o atenție specială problemei poeziei religioase a lui Eminescu³, dar analiza este considerată nesatisfăcătoare. Eminescu, afirmă N. Steinhardt, nu ar fi «un mare poet religios», nu ar fi «un poet religios propriu-zis»⁴.

Adevărul este că literatura

creștină românească (noi o numim astfel, ca să o deosebim de literatura de cult) trăiește prin lirica eminesciană unul din momentele cele mai inspirate. Surprinde că, pînă la Rosa del Conte, prea puțini eminescologi au studiat acest aspect, obnubilat de altfel de alte imagini, care ofereaau, probabil, speculații mult mai interesante. Comentîndu-i cartea, cu evidente rețineri, mai ales pentru capitolul VII **Christos în poezia lui Eminescu**, Vladimir Streinu realiza o extrapolare nefructuoasă: «Religiozitate există bineînțeles la Eminescu, aşa cum există în orice poezie, chiar dacă nu ar avea nici un raport cu creștinismul. Aceasta însă nu e decît o metaforă a stării poetică care e totdeauna viziune sau contemplație a unui centru cosmic»⁵.

Tudor Vianu, în studiul său din 1930 (**Poezia lui Eminescu**), regreta că «elanul către Dumnezeu» nu a devenit precumpărător în creația poetului, fiindcă, în acest fel, «o ultimă căldură binefăcătoare ar fi transformat pesimismul său în speranță și gîndul despre imobilitatea lumii în năzuință către perfecționarea ei»⁶. Există suficiente piese care ar fi trebuit să determine o optică adecvată, mai aproape de viziunea eminesciană asupra universului, dar, din păcate, chiar și Tudor Vianu trece peste ele, considerîndu-le lipsite de semnificație. Ar fi fost de așteptat ca o reevaluare să vină din partea teologilor, mai ales că nici un poet din literatura noastră nu s-a bucurat de atâtă atenție din partea lor. S-a scris despre Octavian Goga în ultimul timp, despre Lucian Blaga⁷, dar și despre Eminescu, fără a se aborda subiectul care ne interesează în aceste pagini⁸. Dr. Antonie Plămădeală comentează

o carte, semnalată de Elena Stanca «prima monografie — în adevaratul înțeles al cuvîntului — asupra lui Eminescu»⁹, scrisă de Elie Cristea, nu altul decît viitorul patriarh Miron Cristea (între 1925-1939), care, la 1895, își susținea cu această temă doctoratul în filologie și filosofie. Desigur, Elie Cristea nu dispunea la vremea respectivă de postume, ca să își facă o imagine completă despre opera eminesciană, însă are meritul de a fi răspuns lui Al. Grama, de a fi restabilit prestigiul intelectual al teologilor ardeleni în receptarea poeziei eminesciene, nu numai pe acela de a fi susținut prima teză de doctorat cu subiect eminescian. Un lucru trebuie stabilit; să nu-l credem pe Eminescu mai religios decât este, dar nici mai puțin. Era atent poetul la problemele credinței? Evident. A scris despre «instituțiile țării în lumina lor istorică» și a considerat Biserica «maica spirituală a neamului românesc, care a născut unirea limbei și unitatea etnică a poporului»¹⁰, a afirmat, în *Religie și naționalitate*, că «români au identificat religia cu naționalitatea»¹¹. Rosa del Conte sesizează elementele care îl unesc pe poet cu fondul spiritual autohton, cu tradiția, cu «patrimoniul unei experiențe religioase», identificat în cărțile vechi, icoane, biserici, în «fidelitatea față de poezia gesturilor rituale»¹². Se cunoaște lista de cărți pe care Eminescu le propunea pentru cumpărare Bibliotecii Centrale din Iași la 6 martie 1875¹³. Tema christologică e analizată de aceeași cercetătoare pe baza postumelor *Christ* (1869), *Dumnezeu și om* (1873), a unui fragment din *Împărat și proletar* (epoca berlineză), *Învierea* (1878), *Preot și filosof* (1874-1880), ajungîndu-se la concluzia unei românizări a ortodoxiei

bizantine. Lectura acestor texte relevă însă una din caracteristicile cele mai interesante ale liricii lui Eminescu: imaginea care transfigurează un sentiment se convertește în idee, se dematerializează, trece spre alt sens. De aceea, nu vom întîlni senzația de **cădere în lume**, ci dimpotrivă, de ridicare spre «cîmpia senină», de eliberare de suferința produsă de imagine. Poate fi aici o explicație pentru accesul mai dificil la ceea ce este substratul profund creștin al multor creații eminesciene. Ni se pare semnificativ că atunci când dedică o poezie «unei artiste», poetul «cu inima-n ceruri» are revelația înțoarcerii în «rai de misteruri», acolo unde Reverie i se dedică imnuri cu **Ave Maria**. Surîsul Mariei din *De ce să mori tu?* o ridică spre «bolta înstelată»: «... nu m-aș mira / Dac-ai prinde aripi albe și la ceruri ai zbura, / Privind lumea cea profană cum se pierde în abis».

Eminescu este poetul care gîndește cu susținută divinitatea și de aceea în **Dumnezeu și om** se impune să cercetăm această atitudine și nu, cum crede Rosa del Conte, «imaginea de putere» a lui Christos, ca o degradare a trăirii evlaviei. Reprezentarea divinității nu poate fi realizată de gîndirea ce «se aprinde ca și focul cel de paie», ci de puterea fără de margini a susținutului «cel virgin»: «Însă susținutul cel virgin te gîndeală în nopti senine, / Te vedea rîzind prin lacrimi, cu zîmbirea ta de înger. / Lîngă tine-ngenuncheată, muma ta stetea-n uimire, / Ridicînd frumoasă, săntă, cătră cer a sale mîne». Cunoștea oare Eminescu **Rugăciunea inimii?** E de presupus că da. Cărțile care au aparținut lui Eminescu și au fost utilizate de N. Gaster pentru *Literatura populară română* și pentru *Crestomatie*¹⁴ sug-

erează un interes mai larg decit în mod obișnuit: **Mîntuirea păcătoșilor**, **Dintru cele peste fire minuni a preasfintei Fecioare Maria**, **Viața și povestea minunilor sf. Vasile cel Nou** (care descrie și cele 21 de vâmi ale văzduhului), **Cărticica sfătuitoare** (cu sublinieri ale lui M. Eminescu), **Scrimerile ascetice** ale lui Grigore Sinaitul să. De o atenție specială trebuie să se bucure, în acest context, cartea lui Nicodim Monahul, **Carte sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simțuri**, solicitată de poet pentru bibliotecă. Nicodim Aghioritul, călugăr de la muntele Athos, este unui din promotorii isihasmului, cel care împreună cu mitropolitul Macarie de Corint, publică la Veneția (în 1782) **Filocalia¹⁵**, cea de a doua, după **Filocalia** inițiată în secolul al IV-lea de sfintii Vasile cel Mare și Grogore de Nazianz. E de studiat dacă Eminescu a practicat **Rugăciunea lui Isus**, numită și **Rugăciune a inimii**, dar nu ne îndoim că intuia efectele, cunoștea rolul ei în credința ortodoxă, ca mijloc de desăvîrsire și de contemplație. Spre deosebire de rugăciune, arta care perfectionează instrumentele relației dintre idee și expresie e vinovată, produce o distorsiune și creează iluzia apropiерii de divinitate. În imagini, se însășează chipul pămîntesc al divinității, încit ceea ce pare o apropiere e, de fapt, o îndepărtare: «Azi artistul te concepe ca pe-un rege-n tronul său, / Dară inima-i deșartă mîna-i fină n-o urmează... / De a veacului suflare a lui inimă e trează / Si în ochiul lui cuminte tu ești om – nu Dumnezeu».

Preot și filosof pune problema legii și a credinței, a pericolului pe care îl reprezintă transformarea credinței în lege,

literă moartă, producătoare de fătănicie. De altfel, nici nu mai este credință ceea ce rezultă, credința se pierde. Legea este acest tiran «ce Crucii se închină / Cînd coardele-i barbare duc moarte și ruină. / În van cu mîini uscate se roagă, ținind strana, / Deasupra lui cu aripi întinse stă Satana. / Degeaba lîngă patu-i alături stă sicriul / Cînd gloatele-i pe lume au tot întins pustiul». Legea nu produce revelație, deci nici transformare morală, acces la misterele lumii. Credința nu are însăși absolute, al căror secret să-l dețină cineva, de aceea asumarea unei anume condiții umane, în deplin interes sufletesc și de cunoaștere a «misterului divin», se opune fătăniciei credinței devenite lege: «Știm a fi strănepoții aceluia vechi păcat, / Ce seminția Cain în lume-o a creat. / De n-o-mbrăcăm în pilde, e semn c-am înțeles, / Că-n noi este credință, ce-n alții e eres. (...) Nu ne mustrați! / Noi suntem de cei cu-auzul fin / Si pricopurăm șoapta misterului divin». Poezia eminesciană a speranței contrazice portretul interior întunecat cu care ne-au obișnuit comentatorii. Agresiunea realului, presiunea ideii, reverberațiile experiențelor existențiale produc o ecuație specială a elaborării poetice. Privirea spre cer, speranța, mila pentru lucruri, și, în cele din urmă, pentru univers, dragostea, ca eliberare de vină, de un anume sentiment al greșelii, iertarea și înălțarea prin rugăciune și psalm ne atrag de îndată atenția dacă încercăm o altă perspectivă, un alt unghi de abordare decit cel strict filosofic. Una din primele poezii este un imn al speranței: «Cum mîngîie dulce, alină ușor / Speranța pe toți muritorii! / Tristeță, durere și lacrimi, amor / Azilul își află în sinu-i de dor

/ Și pier, cum de boare pier norii». **(Speranța).** În **Singurătate**, speranța este răsplătită («Cîteodată... prea arare... / A tîrziu cînd arde lampa, / Inima din loc îmi sare / Cînd aud că sună cleampa. / Este Ea...»). Într-un poem cum este **Călin (file din poveste)**, speranța reprezintă triumful peste avatururile unei povești de dragoste. **Domină Dorința** («Vom visa un vis fericie, / Îngina-ne-vor c-un cînt / Singuratece izvoare, / Blînda batere de vînt»), **Sara pe deal, La steaua, Atit de fragedă, Povestea codrului și altele**, dar mai ales poeziile în care expresia trăirii misticice este mai clară: **Învierea, Rugăciune, Colinde, colinde, Răsai asupra mea.** Invocația către «lumina lină», «maica sfîntă, pururea fecioară» din **Răsai asupra mea** constituie una din poeziile fundamentale pentru subiectul pe care îl discutăm. Concepță în 1879, în același an cu **Rugăciunea unui dac**, anume ea ar putea fi considerată ca un hotar între anumite etape ale creației eminesciene, iar nu poezia amintită, cum face G. Ibrăileanu¹⁶. Poetul are sentimentul nimicniciei, se simte înstrăinat, tinerețea pare pierdută, nu mai are «tărie», nu mai crede nimic (atenție: nu **în nimic, ci nimic**), dar își ridică ochii spre singura ființă care poate să-i aducă izbăvirea: «Speranța mea tu n-o lăsa să moară / Deși al meu e un noian de vină; / Privirea ta de milă caldă, plină, / Îndurătoare-asupra mea coboară. / Străin de toți, pierdut în suferință / Adincă a nimicniciei mele, / Eu nu mai cred nimic și n-am tărie. / Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința / Si reapari din cerul tău de stele: / Ca să te-ador de-acum pe veci, Mariel!» «Lumina lină», lumina binefăcătoare, e

sintagma cu reverberării în imnologia creștină, își are izvorul în ființa Sfintei Fecioare și pentru un alt poet — l-am numit pe Vasile Voiculescu —, care crede în puterea Ei de a vindeca civilizația de angoasele, agresiunile sale: «Lumină lină a Sfintei Marii, / Vino-n acest amurg de lume / Să ne scapi de agonicele zvîrcoliri; / Iată, omul pune la cale anume / Spulberul nefericitei tale zidiri»¹⁷.

Pentru Eminescu, Fecioara este «crăiasa» lumii, taina vieții și a morții, Cea care poate risipi deznașejdea, de aceea î se adresează, în **Rugăciune**, în numele tuturor suferinților: «Crăiasă alegîndu-te / Îngenunchem rugîndu-te / Înaltă, ne mintuie / Din valul ce ne bîntuie; Fii scut de întărire / Si zid de mintuire, / Privirea-ți adorată / Asupră-ne coboară / O, maică prea curată / Si pururea fecioară, / Mariel!».

Adorarea Fecioarei aduce poetului acea fericire extatică imposibil de trăit pe drumurile profane ale iubirii. Evlavia despre care vorbea G. Călinescu («Eminescu intră în iubire cu o evlavie adîncă, cu o credință care nu suferă ironie și ușurătate»¹⁸), se ridică, în aceste rugăciuni, spre orizontul cel mai pur, din străfunduri, dezvăluind una din cele mai importante componente ale registrului afectiv eminescian. De altfel, G. Călinescu remarcă o caracteristică a eroticii eminesciene, în general: «Amorul eminescian este religios, lipsit de curiozitate psihologică, înăbușit pînă la uitare de sine de factorul natural»¹⁹. Observația scoată în evidență exagerarea din o altă propoziție despre adorarea Fecioarei, care ar fi expresia «unui sexualism transfigurat»²⁰.

Există un răspuns la invocație și aceasta se poate observa cel

mai bine în *Înger și demon*. Imaginea Fecioarei «luceafăr al mărilor» trebuie înțeleasă în altă lumină, nu foarte îndepărtată totuși, decât imaginea femeiei-înger din *Înger și demon*. Femeia—înger «mîndră de înduioșare» poate aduce împăcarea cu lumea, iertarea, prin dragoste, de fapt mintuirea. Existența capătă un sens, demonul răzvrătit, în aşteptare «la picioarele Madonei», a primit binecuvîntarea milei creștinești, care este expresia dragostei lui Dumnezeu pentru lume: «El (cerul) n-a vrut ca să condamne pe demon, ci a trimis / Pre un înger să mă-mpace, și-mpăcarea-i ... e amorul». Căința exprimată prin lacrimi este salvarea susținutului din ghearele disperării, din iadul zădărniciei: «A muri fără speranță! Cine știe-amărciunea / Ce-i ascunsă-n astă vorbe? (...) O astfel de moarte-i iadul. Alte lacrimi, alt amar / Mai crud nici e cu putință. Simți că nimica nu ești» (subl. aut., M.E.).

Cind sria aceste versuri, M. Eminescu, «poetul cu inima-n ceruri», nu formula un testament, căci era la început de drum, ci era ecoul unei spiritualități ale cărei certitudini se fixaseră demult în lumina adevărurilor eterne.

NOTE ȘI COMENTARII:

1. Steinhardt, Nicolae, *Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode adresate de Zaharia Sângorzan*, Buc., Ed. revistei «Literatorul», 1992, p. 61.

2. *Ibidem*.

3. Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*. Ed. ingr., trad. și prefată de Marian Papahagi. Cuvînt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușuienga. Postfață de Mircea Eliade. Cu un cuvînt înainte pentru ediția românească de Rosa del Conte. Cluj, Ed. «Dacia», 1990. V. cap. III, IV, VII (Christul în poezia lui Eminescu. De la «Christ» 1869 la «Preot și filosof» 1880), VIII. Postfață lui Mircea Eliade e textul recenziei publicate la apariția cărții în limba italiană (1963).

4. *Op. cit.*, p. 65 și urm.

5. Streinu, Vladimir, *Un studiu italian despre Eminescu*, /in/ *Eminescu*. Ed. ingr., pref., note și indice de nume de Mihai Drăgan, Iași, «Junimea», 1989, p. 250.

6. Vianu, Tudor, *Poezia lui Eminescu*, /in/ *Alecsandri, Eminescu, Macedonski*. Antologie, postfață și bibliografie de Const. Ciopraga, Buc., Minerva, 1974, p. 122.

7. Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardeleanului, *Metafora religioasă în poezia lui Octavian Goga*, /in/ «Îndrumătorul bisericesc», anul 140 (1992), p. 53-57. Autorul intenționează să realizeze o «scurtă incercare de reparație» ridicîndu-se împotriva interpretărilor deformate la care a fost supusă poezia lui O. Goga. De același autor. *Cu admirație, cu regrete și cu speranță despre Lucian Blaga*, /in/ «Telegraful Român», anul 140 (1992), nr. 31-34, p. 1 și 2.

8. Idem, *Trei cărți din sec. XIX, mai puțin cunoscute, despre Eminescu*, /in/ *Alte file de calendar de inimă românească*, Sibiu, 1988, pp. 196-204.

9. Stan, Elena, *Poezia lui Eminescu în Transilvania*, Buc., 1969, p. 117. Cartea lui Elie Cristea se intitulează *Eminescu, viață și opera* (1895) și a fost tradusă din maghiară de Dr. Antonie Plămădeală în vol. *Pagini dintr-o arhivă inedită*, Buc., Minerva, 1984, pp. 249-289.

10. Eminescu, M., *Publicistică, Referiri istorice și istoriografice*, Chișinău, «Cartea Moldovenească», 1990, p. 401.

11. *Ibidem*, p. 474.

12. *Op. cit.*, p. 102 și urm.

13. *Ibidem*, p. 416 și urm.

14. *Ibidem*, p. 422 și urm.

15. Pentru detalii, pentru studiul raporturilor dintre textele filocalice, expresii ale activității isihastice, v. Rosa del Conte, *Op. cit.*, pp. 418-429, de asemenea cele 12 volume ale *Filocalicii* trad. de D. Stăniloae. V. și recenzia lui Virgil Cândea *Note filocalice*, /in/ «Caiete critice», 1991, nr. 10-11-12 (47-48-49), p. 25 și urm.

16. V. G. Ibrăileanu, *Eminescu. Note asupra versului*, /in/ *Studii literare*, vol. II, Buc., 1979, pp. 78-118.

17. Voiculescu, Vasile, *Gînduri albe*. Ed. și cronologie de Victor Crăciun și Radu Voiculescu. Studiu introductiv, note și variante de Victor Crăciun. Cu un cuvînt înainte de Serban Cioculescu, Buc., «Cartea românească», 1986, p. 278.

18. Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu*. vol. 2, Buc., «Minerva», 1970, p. 235.

19. *Ibidem*, p. 227.

20. *Ibidem*, p. 218.

«PE LÎNGĂ PLOPII FĂRĂ SOT»

(interpretare
prozodică)

Pe partea opusă celebrului han **Trei sarmale** (și nu prea departe de acesta) se află — conform unui indicator scris cu litere de-o șchioapă — bătrinii (acum) **plopi fără soț**, cîntați de Eminescu.

Dar săt, într-adevăr, aceștia, plopii evocați de poet? Răspunsul este mai degrabă negativ dacă avem în vedere cîteva tipare ale primului vers.

Și totuși, locul face parte din mitologia culturală a Iașului, alături de **Bojdeucă** și **Teiu** din Copou, pentru că amintește — ca și **Casa Pogor** sau hanul **Trei sarmale** — de trecerea (mereu vie pe aceste meleaguri) a lui Eminescu și a prietenului său, povestitorul...

În volumul **Scriitori români și străini** (1926), G. Ibrăileanu consacra poeziei **Pe lîngă plopii fără soț** pagini de mare profunzime și sensibilitate, constituind în multe privințe judecăți de valoare definitive. Dar analiza prozodică permite o nuanțare a lor și chiar unele mici retușuri. Ele nu pun nicidcum în umbră meritele exgezei sale ci luminează o fațetă mai puțin cunoscută a creației eminesciene, în care ritmul explică armonia interioară și mișcările din straturile adînci ale versurilor.

Titlul poeziei este dat de intîiul vers al acesteia. Cum în alte (sub)variante el sună «Pe lîngă

casa *din arini*» (C) și «Pe lîngă casă *dintre tei*» (B) este clar că **prima intenție** a lui Eminescu a fost aceea de **localizare**. Dar el nu se mulțumește cu atât. G. Ibrăileanu se întrebă și răspunde inspirat la acest prim vers și mai ales în legătură cu epitetul moral pe care îl conține.

«Dar pentru ce anume «fără soț»? Pentru ce această indicație și precisa și vagă? «Fără soț» e un epitet concret și moral în același timp. Concret, pentru că dă o imagine. Moral, pentru că, mai întîi, e vag, și apoi pentru că, în comparație cu ceea ce e «cu soț», evocă ceva stingher, neîmplinit, adică o stare de susținută concordantă cu economia întregii poezii»?

O remarcă este absolut necesară. Pentru a fi «fără soț», plopii trebuie să formeze un pilc (sau un sir) de cel puțin trei arbori. Firește, numărul acestora poate să crească la cinci sau la șapte — atenuând de fapt starea de «ceva stingher» și «neîmplinit» despre care vorbea G. Ibrăileanu. Dacă vom corobora însă remarcă respectivă cu ideea că în lumea vegetală **singurătatea absolută** este imposibilă, ca și în cea umană, de altfel («Mă cunoșteau vecinii toți» și «**O lume** toată-nțelegea»), atunci vom observa și mai bine dimensiunea și profunzimea stării încercate de Eminescu. Ea se suprapune **singurătății absolute**, din moment ce poetul își situează existența sub semnul lui Eros. Așadar, o singură ființă poate îndepărta singurătatea: femeia iubită — numai că ea nu încearcă nicidcum incandescența sentimentului erotic...

Deși cuvintele: «Vecinii» și «O lume» exprimă prin ele însese un număr nedefinit de ființe umane, Eminescu recurge la forme ale adjecтивului nehotărît **tot** pentru a suplimenta informația, chiar cu riscul unei formulări

ușor pleonastice: «Vecinii **toți**» și «O lume **toată**».

Unitatea aceasta este sugerată și ritmic, deoarece sintagma «Vecinii **toți**» ia aspectul unei dipodii iambice legate (v-v-).

De asemenea, este interesant de remarcat faptul că versul «Tu nu m-ai cunoscut», care încheie prima strofă, ia următoarea formă în finalul strofei a două: «Tu nu m-ai înțeles». Dar și într-un caz și în celălalt, Eminescu situează pronumele personal și negația în aceeași unitate ritmică (un iamb), aflată în opozitie cu conținutul peonului IV care structurează cealaltă parte a versului:

«**Tu nu** m-ai cunoscut»
(iamb + peon IV)

v— vvv—

«**Tu nu** m-ai înțeles»
(iamb + peon IV)

v— vvv—

Prin urmare, Eminescu sugerează marea lui singurătate și ritmic, din moment ce conținutul celulei iambice sintetizează drama declanșată de **femeia iubită** («Tu») prin **refuzul** acesteia («nu») de a răspunde sentimentelor sale. De fiecare dată, peonul IV traduce un reproș rostit aproape în șoaptă, cu o durere nestinsă.

Versurile: «Tu nu m-ai cunoscut» și «Tu nu m-ai înțeles» apar încă de la început în această formă și ocupă în **toate** variantele (A. 2261, 132, B. 2277, 121, C₂, 226!, 327-329) poziția finală în prima și, respectiv a doua strofă.³

Pe de altă parte, tot ce amintește de **Ea** formează o imagine unică, tulburătoare prin frumusețe. De aceea, «La geamul tău» alcătuiește o dipodie iambică legată (v-v-). Ea constituie totodată primul emisiu al versului, lăsând în a doua lui parte un peon IV a cărui valoare informațională este dublată de una afectivă. Căci prin sintagma «ce strălucea» (vvv-) i se atribuie unui geam umil în

spatele căruia arde o lampă, luminozitatea orbitoare ce caracterizează de obicei ferestrele unui palat. Optica îndrăgostitului modifică realitatea înfrumusețind-o, pentru ca mai tîrziu el însuși să-și dea seama de falsitatea acestei imagini.

Dintre celulele ritmice care caracterizează primele patru strofe ale poeziei reținem numărul mare și expresivitatea anapeștilor (vv-) și a peonilor IV:

I. «Pe lîngă plopii fără soț
vvv—v —v—
Adesea am trecut
v—v vv—
Mă cunoșteau vecinii **toți** —
vvv— v—v—
Tu nu m-ai cunoscu
v— vvv—

II. La geamul tău ce strălucea
v—v— vvv—
Privii atît de des,
v— v— v—
O lume toată-nțelegea
v—v —vvv—⁴

Tu nu m-ai înțeles.
v— vvv—

III. De cîte ori am așteptat
v—v— vvv—
O șoaptă de răspuns!
v—v vv—
O zi din viață să-mi fi dat,
v— v—v vv—
O zi mi-era de-ajuns;
v— v— v—

IV. O oră să fi fost amici,
v—v vv— v—
Să ne iubim cu dor,
vvv— v—
S-ascult de glasul gurii mici
v— v—v —v—
O oră,⁵ și să mor.
v—v vv—

Tiparele ritmice sunt revelatoare în privința multiplelor posibilități prozodice intuite de Eminescu în transmiterea

diferențiată a mișcărilor sufletului său.

Înlănțuirea iambilor puri echivalează cu tonul neutru, din care sentimentul a dispărut: «Privii atît de des» (v— v— v—). Pînă și în versul: «O zi mi-era dejuns», construit după aceeași schemă, **imperfectul** verbului «a fi» (deci **un timp trecut**) sugerează că din intensitatea sentimentelor n-a mai rămas decît amintirea.

Versurile citate nu au cezură. Fluiditatea comentariului (făcută pe un ton egal) transmite starea de aparentă indiferență pe care o adoptă acum poetul nefericit în iubirea sa.

În schimb, cînd situează verbul la sfîrșit, delimitind ferm emisiunile cu ajutorul cezurii, Eminescu obține o neașteptată nuantare a frazei poeticice. Febrilitatea așteptării, tabloul contemplat — altfel dimensionat decît în realitate — exprimă de fapt o stare euforică specifică. Două versuri sint structurate în acest mod:

«La geamul tău ce strălucea»

v—v—/ vvv—

«De cîte ori am așteptat»

v—v—/ vvv—

Simplitatea acestor versuri nu exclude nicidecum **intensitatea trăirii**. Ea este revelată și de schema ritmică, în care cezura (ocupînd aici poziția mediană) joacă un rol important.

G. Ibrăileanu afirma cu bună dreptate că, în prima parte a poeziei, «fraza era curentă, simplă, ușor de înțeles»⁶, spre deosebire de partea a doua (catrenele 5-8) în care «fraza e lungă, complicată, savant ferecată și concentrată pînă la obscuritate».⁷

Această a doua parte începe printr-o **perturbare ritmică**. În versul: «Dîndu-mi din ochiul tău senin» (-v v—v— v—) **prima silabă** este accentuată, contravenind ritmului iambic —

situatie ce nu se mai întîlnește pînă la sfîrșit.

Datorită caracterului său intuitiv, se cuvine reținută și următoarea afirmație a mentorului **Vieții românești**: «Dar partea aceasta a doua, solenă prin conținutul ei, începe printre-un fel de orchestrație alcătuită din sonoritatea unor anumite sunete disseminate de-a lungul versurilor și concentrate mai ales în toate cele patru rime ale strofei «Dîndu-mi din ochiul tău senin», una din strofele cele mai armonioase din Eminescu».⁸

În catrenul menționat de Ibrăileanu, toate rimele evidențiază în clauzulă vocală **i**, după cum în strofa care urmează acesteia se păstrează identitatea vocalică din clauzulă, chiar dacă — în acest caz — ea este alta.

Mai mult, în strofa a opta (care încheie partea mediană a poeziei), cele două serii de rime provoacă alternanța vocalelor inchise **i** și **î**, ca purtătoare ale ultimului ictus. Se constată, prin urmare, o **individualizare a părții respective care coboară pînă la nivelul fonemelor**. Dacă avem în vedere și faptul că trei din rimele acestui catren sint structurate în peon IV («de suferință» vvv—) și anapest («din bătrîni», «din părință» vv—), atunci vom aprecia mai exact grija lui Eminescu pentru **concordanța dintre sens și corpul sonor al cuvintelor** capabile să exprime cît mai fidel sentimentele complexe pe care le încearcă:

V. «Dîndu-mi din ochiul tău
senin —v v—v— v—

O rază dinadins,

v—v vvv—

În calea timpilor ce vin

v—v —vv v—

O stea s-ar fi aprins,

v— vvv—

VI. Ai fi trăit în veci de veci
vvv— v— v—

Și rînduri de vieți,
v—v vv—
Cu ale tale brațe reci
vvv—v —v—
Înmărmureai măreț,
vvv— v—

VII. Un chip de-a pururi adorat
v— v—v vv—
Cum nu mai au perechi
v—vv v—
Acele zîne ce străbat
v—v —v vv—
Din **timpurile** vechi.
v—vvv—

VIII. Căci te iubeam cu ochi păgîni
vvv— v— v—
Și plini de suferință
v— vvv—
Ce mi-i lăsară din bâtrâni
vvv—v vv—
Părinții din părinții.
v—v vv—

În privința schemelor ritmice utilizate, patru dintre ele prezintă unele particularități ce se cuvin relevante.

Prezența unui cuvînt cu structură dactilică în versul: «În calea **timpilor** ce vin» determină o schemă ritmică formată din trei celule: v-v —vv v— (amfibrah + dactil + iamb). Datorită energiei sale informaționale, **dactilul** se impune cu ușurință în contextul ritmic respectiv. Iar faptul că vocala sub ictus este aceeași în primele două silabe (tim-pi-lor) sugerează trecerea grăbită a tot ce ține de **durată**. Oricum, sintagma «**timpilor** ce vin» se deosebește radical de «**timpurile** vechi» (în care varianta fonetică propune, la lectură chiar, o încetinire a scurgerii duratei). În schema ritmică a versului «Din **timpurile vechi**» (v—vvv →) **mesomacrul** (deci o unitate pentasilabică) se alătură silabei independente accentuate realizând de data aceasta nu un contrast ci unind părțile (înegală, e drept) ale aceleiași realități.

Atunci cînd versurile îl conțin amfimacrul (-v-) determină în

două cazuri același tipar (vvv—v —v—). Prin urmare, **mesomacrul** apare din nou — însă, în contextul ritmic menționat, el are mai mult **un rol de pregătire** a efectului pe care-l presupune celula cu două accente.⁹

În sfîrșit, cînd în schema ritmică dipodia iambică vine după peonul IV (vvv— v— v—), ideea poetică, începută în strofa a șasea («Ai fi trăit în veci de veci») are o continuare logică în strofa a opta: («Căci te iubeam cu ochi păgîni»). Ambele versuri, cu o construcție similară, **ocupă în strofele respective aceeași poziție**.

Strofele 9 și 10 creionează o imagine în total contrast cu cea realizată anterior. «Moartea» iubirii echivalează cu schimbarea opicii, cu invazia realului și izgonirea a tot ce era romantic în viziunea sa.

Despre aceste strofe, G. Ibrăileanu a scris rînduri memorabile, care cu greu mai pot fi completate. Și totuși, sub aspect prozodic, ele mai păstrează încă frumuseți ascunse, cum ar fi alternanța vocalelor deschise ă și a din rimele strofei a nouă — deturnate însă de la simbolistica lor reală. Ele nu mai sănt acum purtătoare ale unei bucurii (fie și incipiente), ci ale unei imense tristețî. Menționăm, de asemenea, identitatea tuturor vocalelor aflate sub ictus forte în cuvintele de rimă ale strofei a zecea.

Vocala **o** capătă — aici și acum — o nouă semnificație. Preponderența ei în sintagma «**O oră**» definise bucuria pe care i-ar fi adus-o împărtășirea dragoștei. Or, — crede poetul — **ea a murit**. Eminescu încearcă o altă stare — pe care o exprimă însă prin situarea aceleiași vocale **o** în finalul tuturor versurilor din strofa a zecea. G. Ibrăileanu sesiza că «ochii, din **păgîni și plini de suferință**, au devenit **un rece ochi de mort**, căci Eminescu nu uită să concretizeze cele două stări con-

trare, prin aceeași imagine, acordată însă cu împrejurarea».¹⁰

Reluarea unei imagini dintr-o altă perspectivă presupune, în cazul lui Eminescu, și o funcție expresivă diferită a fonemelor. Ceea ce, de fapt, se întâmplă în **toate rimele** acestor strofe:

IX. «Azi nici măcar îmi pare rău v— v— v—v—

Că trec cu mult mai rar,
v— v— v—

Că cu tristețe capul tău
vvv—v —v—

Se-ntoarce în zadar, v—v vv—

X. Căci azi le semeni tuturor
v— v—v vv—

La umbleți și la port,
v—v vv—

Și te privesc nepăsător
vvv— vvv—

C-un rece ochi de mort».
v—v —v—

Rimele strofelor de mai sus – ca, de fapt, ale întregii poezii – sunt **masculine**.

Pentru a obține **exclusiv rime de acest tip**, Eminescu trebuia să aleagă între două posibilități: ori să conceapă versuri cu aceeași măsură (ca în elegia **O, mamă**, de pildă) ori ca diferența dintre măsuri (dacă ele sunt alternante) să fie nu de una, ci de două silabe. Eminescu preferă soluția din urmă, **din nevoie imperioasă de a experimenta**. Așa se face că versurile impare au 8, iar cele pare – 6 silabe.

Reținând afirmația lui Ibrăileanu că Eminescu «pune în rîmă cu vîntul esențial din vers»¹¹ vom adăuga că **tonul elegiac** este o consecință a simbolismului vocalic îndelung cultivat. Nu o dată cuvintele de rîmă conțin în clauzulă vocalele **i** și **î**. Atât în **O, mamă**, cât și în **Pe lîngă plopii fără soț** ele sunt numeroase, astindu-se fie perechi (ca în prima poezie), fie **alternînd** (ca în cealaltă).

Sub aspect ritmic, ultima strofă nu constituie nicidcum o con-

cluzie, – pe care G. Ibrăileanu o descrie la nivel ideatic –, ci o **continuare** logică a sa:

XI. «Tu trebuia să te cuprinzi
vvv— vvv—

De acel farmec sfînt,
vv— v—

Și noaptea candelă s-aprinzi
v—v —vv v—

Iubirii pe pămînt».
v—v vv—

Schema ritmică formată dintr-o dipodie peonică (vvv— vvv—) nu mai fusese folosită pînă în penultima strofă. Ea este însă prezentă și în ultimul catren – doavă că structura sa capătă, în rostirea eminesciană, o semnificație deosebită. Armonios construită, ea apare în două versuri bazate (aparent) pe sentimente opuse: «Și te privesc nepăsător», «Tu trebuia să te cuprinzi». În realitate, ele sunt expresia aceleiași rostiri grave, pe care subconștiul creator o înaltează deasupra logicii, **contrazicîndu-l deci pe poet** în afirmarea morții definitive a iubirii.

În sprijinul acestei interpretări vine și perturbarea ritmică din versul al doilea. Acum nu mai contează stricta ordonare a ictușilor, ci conținutul frust al expresiei: «De acel farmec sfînt» (vv— v—). În sfîrșit, **dactilul** existent în penultimul vers atrage atenția nu numai asupra frumuseții particulare a imaginii create, ci definește însă concepția sa despre iubire. Numind-o **candelă**, Eminescu o apropie de ceva care ține mai degrabă de sacru și etern, decît de terestră și perisabil.

Posibilă pe plan metafizic, unitatea dintre **sacru** și **etern** este visată de poet și pe tărîmul vremelniciei treceri: «Și noaptea candelă s-aprinzi / Iubirii pe pămînt».

NOTE:

1. Cf. M. Eminescu, *Opere*, III, *Poezii tipărite în timpul vieții*, Ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Fundația Regele Mihai I, 1944, p. 75.

2. Eminescu: *Pe lingă plopii fără soț*, în vol. G. Ibrăileanu, *Opere*, 3, Ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, Prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1976, p. 80-81.

3. Cf. M. Eminescu, *op. cit.*, p. 74-76.

4. La primul nivel al investigării ritmice, **cratima** determină această structură.

5. Nu comentăm aici preferința lui Ibrăileanu pentru «O oră» (vezi stud. cit., p. 78) și nu pentru «O oră» — așa cum apare în ultimul manuscris. «O oră» este sinonim cu «O dată» — însă ambele cuvinte sugerează vagul temporal. Or, prin versul: «Un ceas, să-apoi să mor», Eminescu urmărește tocmai precizia temporală, ca urmare a limitării durerii pe care-o presupune tinerețea oricărui individ. Dar schemei v—v—v—, subconștientul său creator îi atribuise o altă semnificație, menționată în studiul de față. Schimbarea adoptată în final de autor își găsește o strictă motivație prozodică. Devenit «O oră, și să mor» sensul versului este păstrat, dar schema lui este alta. **Anapestul** — care structurează în rîmă o formă verbală — este mult mai expresiv decât celula iambică relevată de celelalte variante. Schema respectivă: v—v vv— (amfibrah + anapest) — prin care nu se încheie numai strofa a patra ci și prima parte a poeziei, apare de asemenea și în finalul altor strofe: VIII, IX și XI.

6. G. Ibrăileanu, stud. cit., în *op. cit.*, p. 82.

7. Loc. cit.

8. Loc. cit.

9. «Pe lingă plopii fără soț», «Cu ale tale brate reci» (vvv-v —v—).

10. G. Ibrăileanu, *op. cit.*, p. 84.

11. G. Ibrăileanu, Eminescu: *Note asupra versului*, în *op. cit.*, p. 318-319.

Nota redacției: Conferențiarul universitar, doctor Adrian Voica este și autorul studiului «O schemă ritmică relevantă în GLOSSA eminesciană», apărut în nr. 4/1992 al revistei noastre. Din eroare, prenumele său a fost transcrit Andrei. Facem cuvenita rectificare.

Aureliu BUSUIOC

DIN ÎNȚELESUL CUVINTELOR

În marea bătălie de cuvinte
(din care nici o iota

nu-nțeleg!)

pe care-o poartă agresiv
cuminte
stăpînitorii globului întreg;
în toate-aceste salve

lexicale,
timpanele ce ni le sparg
de-acu,
e și-un cuvînt ce-a pus
demult la cale
dacă mi-i dat să mai exist
sau nu.

Eu nu-l cunosc. Îl bănuiesc.
Probabil

e un cuvînt banal, un «da»
sau «dar»,
e poate-un «hm»... scăpat
dintr-o greșală
să mă rezolve termonuclear,
e poate-un «hm»... scăpat
dintr-o greșală
ce-n ora judecății de apoi
va însemna suprema

procopseală
gătită pentru-o boabă de
noroi...

Cuvîntule ce nu te știu!
Cuvinte,
ce-mi porți destinul tot
codificat,

ce-ai însemnat dintii, mai
înainte:
un dor? Un vis? O boală de
ficat?

Ori poate născocit din
întîmplare
de mii de ani aștepți această
zi
să-ți joci modestul rol în
piesa mare
cu veșnicul, «a fi sau a nu
fi»?..

Te-am scris și eu, desigur,
în vre-o frază,
sau, cine știe, poate te-am
cîntat,
sau poate te-am șoptit
cîndva a groază,
sau te-am sorbit setos cu
vre-un păcat...
Ori zi de zi te voi fi spus la

piață,
la baie, la birou, la
măcelar...
Cuvîntule ce porți în

tine-o viață,
nu știu de-aș vrea să te
cunosc măcar.
Cu alte mii din orice grai
te-aș soarbe,
dar nu cum sorbi o cupă cu
venin...

Cuvintele nu sunt cartușe
oarbe.

Orice cuvînt înseamnă un
destin.

LA ANCHETA «L. R.» RĂSPUNDE NICOLAE DABIJA

1. De ce scrieți?
2. Înainte sau după ce critica și cititorii au zis ce au avut a zice despre creația Dvs., ce credeți Dvs. înșivă despre cele realizate?
3. Sîntem în plin proces de integrare în cultura întregii români. Cum vedeați literatura noastră în contextul literar românesc? Dar creația Dvs.?
4. Ce aveți a lè dori profesorilor de limba și literatura română din școlile de toate gradele?

1. M-ați putea întreba cu același succes: de ce respir?! Sau de ce privesc ca să văd sau ascult ca să aud, sau de ce gîndesc și mai și spun ce gîndesc...

Scriu ca să înțeleg mai bine lumea din care fac parte, oamenii din jurul meu, clipa care mă trece. Scriu ca să mă înțeleg mai bine pe mine însuși. Mai scriu ca să-mi adeveresc, în primul rînd mie, că zilele pe care le-am trăit sau pe care le trăiesc n-au fost sau nu sînt niște iluzii. Scriu fără să mă întreb de ce, fiind sigur că răspunsul la a doua întrebare se află în altă parte, fără să depindă de mine doar parțial.

2. Îmi răsfoiesc cîteodată cărțile tipărite pînă acum și-mi zic că ele există. Bune, rele, dar există! Mă bucură faptul că nu am, ca unii confrății de condei, cărți și nici poeme aparte la care aş renunța totalmente sau pe care le-aș recita cu un sentiment de jenă sau de rușine. E un noroc al meu, pentru care îi mulțumesc Celui de Sus. Și dacă Flaubert îi îndemna pe confrății de condei să-și scrie dintr-o dată operele complete, aş putea mărturisi că mi-am scris 10-15 poezii dintr-o dată pentru operele mele com-

LABORATOR

plete, celealte lucrări venind ca o completare sau un comentariu, dar nicidecum ca o anihilare sau negare totală a acestora.

Aș putea zice că am scris pre-cum poetul anonim din «Scrisoarea a treia» eminesciană, adresându-mă unui cititor de departe, bătălia de la acest sfîrșit de secol de calvar basarabean fiind și ea nu mai puțin importantă:

**De din vale de Rovine
C-un cuțit băgat în mine
Îți scriu, Doamnă, c-o duc
bine...**

3. Ceea ce s-a scris de la 1812, dar și de la 1940 dincoace de Prut, aparține întregii culturi românești. Așa cum noi recuperăm literatura românească, e de datoria culturii românești să-și recupereze acea parte a sa, care e cultura românească a Basarabiei. Acest lucru o va ajuta să se cunoască mai bine. Există un specific basarabean, așa cum există unul oltenesc, sau transilvănean. Literatura noastră o văd încrisă demult în context literar românesc. E necesar poate ca la o

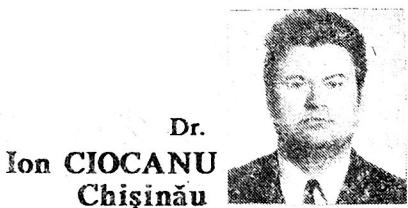
nouă recitire a acesteia să recunoaștem că nu tot ce s-a scris la noi rezistă. Am fost întrebat nu demult de un corespondent dacă literatura basarabeană n-are un complex de inferioritate față de literatura din restul Țării. Am zis că mai degrabă scriitorii din România ar trebui să aibă un complex de inferioritate, fiindcă, îndrăznesc să afirm, anume de la scriitorii Basarabiei sau Bucovinei acestia ar putea să învețe cum să sufere românește.

Și-apoi mai cred: cînd revine acasă un fiu pierdut, mama nu se întreabă niciodată unde o să-l culce sau dacă i-s toți nasturii la cămașă/cusuți.

Creația mea, sper, a trecut cu bine marele examen în fața cititorului din România, doavadă să sint cărțile tipărite peste Prut și numeroasele premii românești de care a fost învrednicită în ultimul timp.

4. Profesorii de limbă și literatură română au fost pînă nu demult marginalizați în școlile noastre, suspectați de nu știu ce, ironizați de nefirescul firesc al dulcii lor rostiri, lideri ai colectivelor de pedagogi fiind de regulă profesori de rusă, reprezentanți ai milităriei sau «gospodării» aduși de la partid.

Profesorii de română, pretutindeni unde se află trebuie să fie, în aceeași măsură, pedagogi de limbă, literatură, istorie, păstrători de tradiții, semănători de idei noi, apărători ai valorilor naționale, stegari și clopotari ai redeșteptării. Profesia de pedagog, cu adevărat, este mai mult decît o știință, ea este o artă, de aceea cred că profesorul de limba și literatura română urmează să-i învețe pe ceilalți a învăța să-și iubească Țara, dăruindu-și zilnic toată plinătatea sufletului lui, întru existența și rezistența neamului nostru.

Dr.
Ion CIOCANU
Chișinău

UN POET «NĂSCOCIT DE POEME»

În conștiința cititorului activ al cărții naționale românești Nicolae Dabija a devenit de mult un sinonim al poeziei. Inclusiv eseistica scriitorului și cercetările sale propriu-zise științifice (cărțile «Pe urmele lui Orfeu», 1983, «Antologia poeziei vechi moldovenești», 1987, «Moldova de peste Nistru — vechi pământ strămoșesc», 1990, etc.) poartă amprenta adâncă a vizuinii poetice asupra vieții și problemelor ei. Dovedind un har poetic deosebit și în cărțile pentru copii («Povești de când Păsărel era mic», 1980, «Alte povești de când Păsărel era mic», 1984, «Nasc și la Moldova oameni», 1992), Nicolae Dabija adeverește justețea memorabilului vers că el însuși este un scriitor «născocit de poeme».

Adevărul acesta a fost constatat chiar la prima carte a poetului — «Ochiul al treilea» (1975). Un metaforism de calitate aleasă și o perseverență uimitoare în exploatarea motivului creației («Poetul», «Țara poetului», «Baladă» cu versurile inaugurate de o originalitate proeminentă în contextul inflației «operelor» despre Manole și Ana: «Podul de care-ai trecut fusese o capcană — / Pentru o zidire sfântă imi trebuia o Ană...» și cu cele finale, prin nimic mai puțin impresionante: «Azi aş sfârma ceteata și orice amintire: / S-o pot avea-nc-o dată, măcar pentru o zidire», «Ochiul al treilea», «Jurnal») nu lasă loc nici unei indoielii că Nicolae Dabija a venit în poezie ca un chemat. Sufletul, mintea, intuiția lingvistică, îndemânarea stilistică, munca de cizelare a expresiei — toate trădau o fire poetică, ba chiar un destin dominat de poezie.

Am zis «un destin», și nu trebuie să se creadă că vorbim despre ceea ce a devenit clar abia acum. «Moldova — lumină de floare, / Moldova — ami-

ază din zarzăre. / Văzduh pentru vers, în care / mi-e rimă fiecare pasare» — a căuta și, mai cu seamă, a găsi atare definitii poetice meleagului natal nu este o realizare ordinată a unui scriitor începător. «Să pictezi sudoarea de pe corpul dansatoarelor, / să scrii ca poetul din vremi preavitate / un poem întreg doar cu litera «a», / înconjurând literele celelalte» — nu este o încercare de penită, ci o expresie a vizuinii proaspete, unică la ora respectivă a poeziei noastre, asupra activității de creație a poetului. «Poeti care-și scriu poezile-n săli de lectură / și poeți care și le scriu pe câmpul de luptă / cu propriul sânge: pădurile / cântate de ei înfrunzesc» divulgă o înțelegere clară a menirii poeziei și, concomitent, opțiunea Tânărului ei sujitor în favoarea unei creații izvorăte din frâmantul veșnic și adânc al realității din preajmă. «Să scrii poezii lungi / cu cuvinte putine... / Scriind — să sporești / ale foii lumine» — nu e numai un angajament poetic; este suficient să cităm orice poezie din placăta de debut, chiar una pur peisagistică, «Plouă încet...», pentru a ne convinge că Nicolae Dabija trecea — încă la 1975 — drept poet format, înzestrat cu o intuiție fină a vrajei necesare textului menit să incânte urechea și, mai ales, inima: «Plouă încet, cu stropi mai rari, / pe păduri, la Bișcotari / larba, deasă, c căt casa, / frunza cântă-n vânt, aleasa. // Lară oamenii se miră / în sat casele-nfrunziră, — / de când plouă-n Bișcotari / dau cerdacle-n lăstari. // Sî din frunze, pe-un părlog / ieșe-n ploaie-un inorog. / Sî eu trec încet prin nalbă / și mi-s genele de iarbă. // Trec prin ploaie păsări sfinte / și se duc mai înainte. / lar o Pasăre Măiastră / are-n cioc o stea alastră».

O particularitate prețioasă a creației de început a lui Nicolae Dabija e că, deși în permanență căută și mai totdeauna găsește o expresie aleasă a verbului și o orchestrare încădită a stărilor sufletești dominante în poezia sa, scriitorul nu numai că nu ignoră motivele folclorice, ci le abordează cu perseverență și la nivelul «subiectului» (pomenita deja «Baladă»), și la acela al formulelor tradiționale («Am făpti cu jăratic botul tuturor cailor, / dar cel căutat nu s-a găsit...»), și la acela al unor simboluri folclorice («Vom fugi departe, prin pădurile-nzinse, / și-o să trezem pe rând, nesimțindu-ne spăni, / pe la Sfânta

Miercuri, pe la Sfânta Joi — tot mai spre sfârșitul săptămânii», și la acela al utilizării creațoare a «cerințelor» diferitelor specii ale creației populare orale («Colindă» cu aceste urări preafrumoase: «M-a trimis craiul-bâlaiul, / să vin / să vă colind visel-salbe, / Să vă crească bobul de grâu / ca lacrima. Florile dalbe. // S-aveți lan nălt precum ciutele. / Și lumina curată să fie / prin cărti, coapte, fructele / să lumineze — sori — pe câmpie...»). În felul acesta poezia lui Nicolae Dabija s-a impus atenției cititorului și prin colorit local, prin aromă autohtonă, prin îmbinarea măiestrită a tradiției (folclorice) și inovației (personale), nefiind pastișatoare, dar nici ruptă de contextul național în care era sortită a se integra.

Acesta și alte trăsături ale concepției și realizării operelor poetice au capătat ulterior contururi precise în cărțile «Apă neincepută» (1980), «Zugravul anonim» (1985) și, îndeobști, «Aripă sub cămașă» (1989; o selecțare de versuri cu același titlu a văzut lumina tiparului la Iași, în Editura «Junimea» în 1991).

Gingăsia, melancolia, starea de uimire, de încântare și alte manifestări concrete ale sensibilității înăscute a poetului se lasă ușor simțite la lectura unor poczii ca «Sâmbăta la tară», dominată de imaginea, mai exact — de icoana imaginără a mamei. Influența poeziei este cu atât mai puternică, cu cât așteptarea mamei se dovedește până la urmă zadarnică: «Sâmbăta e iarăși, arde focu-n vatră; / si-n pădurea noastră-un tren e-nzăpezit; / mama-si pune-n gând să-nceapă-o natră / si să-si tese-ntr-insa doru-i amăgit. // Mătură prin casă, mătură prin tindă, / musafiri așteaptă din oraș să-i pice... / Iși aduce aminte și-și spune colinde, / doine părăsite de fețiori și fiice...».

Lirismul cuceritor al poeziei dabijene se manifestă și în portretele (evidenț, sentimentale) pe care scriitorul le face unor oameni simpli ca cei din «Unchiul Ilie», «Colega de clasă», «Părintii», «Colindă despre-o femeie cu cimitirul în tindă», «Bocitoarea». Un spor de lirism aduce, întregii cărti «Aripă sub cămașă», poezia «Balada vițelului», după care să ar părea că nici n-a putut să urmăre o piesă lirică de felul celei intitulate «În apărarea tristetii», amestec de melancolie sănătoasă și de atitudine lipsită de echivoc împotriva prescripțiilor de odinioară, puse de

LABORATOR

autor pe seama unui... critic («Adesea un critic realist / să să-mi explice, cu blindete, / că-n veacul nostru optimist / nu mai e loc pentru tristețe»). Am zis «lirism cuceritor», și nu ne retragem afirmația, dar chiar în fierbințeala pleoariei pentru dramul de tristețe inherent firii umane normale poetul devine totuși grav, în orice caz lirismul i se subțiază considerabil, fără să dăuneze însă principal plăsmuirii poetice în ansamblu: «Să-mi pare, — n-aste vremuri mărete, / că nu neajunge — cum să spun?! — / o picătură de tristeț / pentru a fi un pic mai buni».

Trecem peste poezia «Bocet», marcată de o sensibilitate fină, pentru a ajunge la comportamentul «Cântece fără cuvinte» — proba cea mai convingătoare a gingăsiei sufletești prin care autorul se afirmă anume și mai cu seamă ca poet. «Domnul nostru trandafire, / ce stii tu despre iubire?! / Tot mereu — altcineva / te-iubit pe dumneata; / tu-ai iubit pe careva?» — e uvertura unei plăsmuirii prin care poetul afirmă necesitatea de a iubi (pe cineva), nu numai aceea de a fi iubit (de cineva). Dar aici pe planul din față se impune totuși situația imaginată de autor, sentimentul se afirmă **prin** mijlocirea ei. Adevarata, autentica gingăsie a poetului o simțim la lectura instantaneelor din comportamentul în cauză: «Cum Amfion zidea zidurile Tebei / cu ajutorul lirei — / tu poți face pădurile mele să-nfloreasă / cu-ajutorul privirii», «Copilă ca ploaia. Trezi pe stradă / și mugurul deschide ochi — / să te vadă» sau: «Unde ea calcă, sfiosă, / creste iarbă și mai deasă. / Unde ea cântă, sprintără, / icse soarele de-aseară / și iarna se face vară».

De fapt, și în exemplele citate poate fi identificată o anumită倾ințare a autorului spre maxima poetică de o concentrație cu totul salutară.

Am insistat asupra aspectului propriu-zis liric al poeziei lui Nicolae Dabija pentru a preveni eventuala înțelegere gresită a creației scriitorului, mai cu seamă a versurilor din anii de la urmă, din carte «Aripă sub cămașă» și, chiar în ultimul timp, din placheta «Mierla domesticită» (Chișinău, Editura Uniunii Scriitorilor, 1993). Vorba e de o schimbare principală a modului de a exista, în poezie, schimbare lesne observabilă la mai toți scriitorii noștri, inclusiv la Grigore Vieru și

Leonida Lari, pe care nicidcum nu ni i-am închîput în ipostaza de tribuni. Or, după 1985, mai exact — în etapa trezirii bruste a conștiinței noastre naționale, Nicolae Dabija a început să practice — și el — versul saturat, alteori suprasaturat de ceea ce numim element conceptual. Sentimentul sincer și adânc al autorului nu dispără din poezia «Prefață la Mateevici» sau, mai cu seamă, din «Baladă», ambele poezii devenite curând cântece. Si totuși, acum versul este preponderent gândit: «Copile, —ți las drept moștenire / această limbă fără moarte / și plină de dumnezeiere — / să-i duci lumina mai departe. // Tu limba ta s-o îndrăgești — / găsească-o unii cioturoasă — / pe mama ta cum o iubești / nu de aceea că-i frumoasă...». Tonul însuși, factura versului, adresarea către interlocutorul imaginar — totul atestă supremătia elementului conceptual; pe ici-colo își face apariția îndemnul direct, povată, autorul luând poză de mentor: «Dar știi cății au căzut sub coasă / și limba-n gură li s-a fript, / pentru ca tu s-o ai frumoasă / și s-o vorbești nestingherit? // Când sabia sărea din teacă / sau când cu sânge-n două-a nins, / ei graiul au știut să-l tacă, / însă de el nu s-au dezis...»

Expresia este prin excelentă poet-

LABORATOR

ică, Nicolae Dabija exemplificând cu prisosință creatorul talentat și inspirat, făuritorul de imagini proaspete, originale, intipăritoare și memorabile: «Decât alt grai, ale ei verbe / să nu îți fie mai presus / **cum nu există graiuri serbe, / nici limbi stăpânitoare nu-s...**» (aici și în continuare sublinierile din citate ne aparțin. — L.C.). Discursul poetic se desfăsoară pe larg, autorul pare să nu acorde nici o atenție economiei verbale, în cazul dat grija sa principală, poate chiar unică, este să ne comunică adevarul întreg. «Și doina nu va conteni / de noi în lume să vorbească. / Vom fi atât cât vom vorbi / această limbă strămoșească».

Am pomenit mai înainte preafrumoasa realizare poetică «Baladă», concepută de autor drept cântec în cuprinsul spectacolului «Horia» după drama omonimă a lui Ion Druță. Succesul enorm al cântecului, considerat în scolile noastre un imn nelipsit la serbări și în genere la momente festive, adveresește un potențial emotiv neîndoicînic și o mare putere de influență asupra publicului. În atare cazuri discuția asupra raportului dintre substratul sensibil și ccl conceptual ale operii pare cu totul inutilă; scopul autorului este atins, opera să ne instruiște și totodată ne ascute sensibilitatea, ne

face să participăm și cu inima la receptarea textului. «Cât durea-nevor izvoare / Ori un cântec ce dispare, / Cât mai avem ceva sfânt — / Vom trăi pe acest pământ...»

În poezii ca «Întoarcerea cailor» autorul revine la forma de discurs desfășurat, dând — pare-se — prioritate fondului comunicării. Sunt opere de mare importanță instrucțivă și educativă, opere de atitudine, revărsări impetuioase ale unor dureri pe care autorul nu mai poate să le țină în suflet; acestea izbucnesc în vers ca și cum de la sine, fără să astepte metafora cu care Nicolae Dabija ne deprinsese la ora debutului. De aici nu rezultă, bineînteleas, că punem la îndoială artisticitatea operelor pe care le avem în vedere. «Era să pierdem caii, ce ușor, / cu tot cu goana lor peste câmpie, / și măine am fi plâns de mila lor / pe niște pagini de enciclopedie...» — se pare că nici urmă n-a rămas din metaforismul «Ochiului al treileas». Versul e curat, îngrijit, cizelat, frumos chiar, are o vrajă a sa, cuceroitoare, dar e discursiv totuși. «De-ar fi ca voi evodul fruntea greu / s-o salte de pe-al morții căpătăi — / trezit din somnu-adânc, măria sa / va fi să-si chemecalul mai întâi...» — scriitura este, în fond, aceeași. Pe parcurs însă poetul găsește modalități de trezire brûscă a sentimentelor cititorului, ca adresa-re către destinatarul operei, însoțită de o comunicare mai energetică a mesajului («Din neguri vechi — nu auziți, copii?! — / pe când se-nflăcărează nucii, / cu chiote ce clatină tării, / se-aud sosind pe armăsari haiduci»), altădată el se adresază cailor însăși, recurgând concomitent la interrogația retorică în măsură să activizeze cititorul, să-l facă părță direct la comunicarea poetică («**Căluți de ham și de tractiune, / v-ati demodat, și nici o scuză nu-i...** / O fi, nu zic, tractoarele mai bune, / dar **suflete în cle cum să pui?**»). Până la urmă poezia «Întoarcerea cailor» se lasă nu doar înțeleasă, ci savurată; autorul nu numai ne informează asupra unei stări de fapt, dar trăiește sincer și adânc fenomenul vizat (disparitia nobilului și harnicului animal), făcându-ne părtași la starea **sufletească** co-l stăpânește. El **plâng** (deplâng) dispariția calului, apoi **se bucură** când se convinge că pe icoilo au mai rămas totuși prietenii, odinioară nedespărțiti, ai omului; prin mijlocirea adresării directe (către copii) bucuria sa se transmite

ușor cititorului, activizând procesul asimilării operei («**Copii**, din somn hai iute vă sculați, / florile-afără fructele își storc — / La geamuri buluciți-vă, mirați, / ca să vedem cum caii se întorc. // Sunt caii noștri, iuti ca niște zmei, / ce ne-au iertat și-acum revin acasă, / din basme se întorc, **copiii mei**, / copilăria să v-o facă mai frumoasă»).

Caracterul discursiv al comunicării poetică se dovedește, prin urmare, aparent: Nicolae Dabija nu gesticulează ca de la tribună, nu pororcează, ci **trăiește** «subiectul» supus explorării lirice, făcându-ne pe noi, cititorii, să-l trăim la fel de sincer și adânc.

N-am fi insistat atât de mult asupra caracterului discursiv al comunicării mesajului în poezia recentă a scriitorului, dacă problema căderii poetilor noștri în discursivitate, a degradării poeziei în publicistică n-ar apărea tot mai des și mai insistent în cadrul intîlnirilor cu cititorii. Fără metaforă nu există poezie autentică. Să nu uităm însă că absența acesteia poate fi recuperată din contul altor mijloace și procente, inclusiv din contul tonalității «spunerii», creșterii considerabile a energiei comunicării etc. Dar chiar astul în sine al imaginării neobișnuite (neașteptate) ne surprinde plăcut și ne sensibilizează firea, ca la lectura acestui «Poem» (din placheta «Mierla domesticită»): «Doru-mi-i de Dumneavastră / ca unui zid — de o fereastră». Sau la decodificarea instantaneului «Doina» (din «Aripă sub cămașă»): «Când — pe zări — răsună versul, / parcă plânge universul...»

«Cimitire arate», «Manual de istorie», «Clopot pentru Nistru», «Tărani fără pământ» și alte poezii pot fi considerate drept exemple de intervenție îndrăzneață a scriitorului în dezbaterea unor probleme deosebit de actuale și importante ale vietii noastre.

Nicolae Dabija a adresat — manualului de istorie — următoarele versuri conținând **atitudinea** sa fată de neadăvărurile vehiculate în ele: «Târfa, tu, manual de istorie, / te deschid și mi se face rău: / tu-ai râvnit la propria glorie, / nu la cea a poporului tău. // Copiii,-n juru-ți ce-i aduni, / nu mai pricep: cum ne tot furi, / pe oasele căror străbuni / calcă, în mai, pe arături?» Apoi întreaga poezie e un monolog fierbinte al autorului, care întrebă neierător, punând în întrebările

sale mult **suflet**, multă **simtire**: «Copiii care te citesc / și, atent, îți sorb orice cuvânt — / de ce istoria-
si urăsc / și nu stiu din ce țără sint?» // De ce mintiți cu adevăruri, / de ce
scandați unde-i a plângere, / filelor
scrise cu cerneluri / cind ni-i trecu-
tul scris cu sânge! // De ce ne
umilesti anume, / carte tacit ce ne
absorbî, / de parca-am rătăcit prin
lume / ca niste pui de mătă, orbi?»

Comunicarea însăși este trepidantă și atestă participarea activă și afectivă a autorului la «dezbaterea» problemei; mai exact — scriitorul ne deschide ochii la adevărul privind minciunile vehiculate de slujitorii regimului totalitar, punând în scrierul său căldura dragostei pentru consângeni și cloicotul urii față de epoca mintirii metodice a acestora prin mijlocirea manualelor de istorie. Dar oare nu același freamăt **sufletesc** străbate poezia «Țărani fără pământ», marcată de interogații retorice de-a dreptul răsolitoare: «Ce s-a-nțimplat, de a ajuns țăraniel / să nu iubească brazda strămoșească, / să nu-l mai doară când bolește lanul, / nici viile — când uită să rodească?» sau «Sate din Codru, sate din Bugeac, / cu case mai bătrâne și mai noi, / cum aș putea și ce-aș putea să fac / să vă aduc țărani inapoi?»

Poezia de dată recentă a lui Nicolae Dabija este o replică tăioasă la starea de intuneric în care am fost ținuți decenii la rând. Odinoară nu era chip să spui — nu mai ales să scrii! — o vorbă despre foametea din 1947, organizată de regimul stalinist cu scopul de a ne colectiviza mai ușor. Când, în sfârșit, am căpătat dreptul de a spune adevărul, Nicolae Dabija, ca și Dumitru Matcovschi și alții colegi de breslă, n-a putut să nu constate cu aceeași durere în verbi: «Stim în detaliu, cetăteni români, / ce se-ntâmpla-n împărăția voastră / Și nu stim ce s-a întâmplat în țara noastră / acum treizeci sau patruzeci de ani». Aici să constate, în altă parte să întrebe: «Ion Viteazul, cel Cumplit, cum te descurci / prin astă fraze seci și incalcite, / când faptele îți sănt schimonosite, / de parcă-s scrise de istorici turci?» La un moment dat poetul devine ironic și chiar sarcastic, atunci când se referă anume la foametea postbelică: «Țărani morti de foame, sub țărane, / dormindu-și secetoasa morții noapte, / să afle despre ei că-n pa'zec'ișapte / n-aveam ce face cu atâtă pâine...» Poetul «Arhive descuiațe», din care am citat, apoi

«Colindă despre-o femeie cu cimitirul în tindă», «Bocitoarea» (cu femeia al cărei bărbat a fost «ridicat» și «nu s-a mai intors de prin Sibiri»), «Rug la Chitcani», «Ștefan cel Mare, bâtrân...», «Imn censorului» și altele adeveresc firea zbuciumată a scriitorului, pătrunderca lui adâncă în istoria veche și cea relativ nouă a meleagului nostru, atașamentul depălin la destinul consângenilor și dorința fierbințe de a-l îmbunătăți, toate acestea transformându-se naturalmente în pledoarii poetice pentru o existență demnă de trecutul nostru glorios. Atât că «naturalmente» nu înseamnă fără străduință permanentă a poetului de a-și perfecționa arta propriu-zis literară. Verbul lui Nicolae Dabija este în majoritatea cazurilor inspirat și plăcut auzului, vrajă cuvântului său punе stăpânire pe cititor, dezvoltându-i și ascuțindu-i simțul lingvistic, texte sale merg drept la inima omului îndrăgostit de baladă, urătură, colindă și în genere de literatură noastră autohtonă. Poezia sa din anii de la urmă, pierzând din metaforismul și în genere din plasticitatea cu care ne deprinseseră lectura operelor de început, și-a sporit considerabil vigoarea civică, a devenit mai angajată (în sensul nobil al cuvântului), înscriindu-se printre realizările neîndoioelnice ale întregii noastre literaturi.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Fiecare literatură națională formează focarul spiritului național, unde concurg razele din toate direcțiile vieții spirituale, ea arată nivelul vieții publice spirituale.

Mihai EMINESCU

**Lector univ.
Elena-Elisabeta
RÂPEANU
Bucureşti**

EPIGRAMA, EPIGRAMISTUL ŞI CIVÎNTUL

EPIGRAMA este, prin excelență, spirituală. Se nască din spirit și se adresează spiritului. Este o esență și, în același timp, un segment finit de materie umoristică. Ea înlocuiește coloane întregi de digresiuni, încărcind sensul implicit al comunicării cu subtilitatea efectului umoristic. Se apropie, uneori, de maximă și de cugetare care constituie, după N. Iorga, «o bucată de adevară care scînteie». Scurtîmea ei creează senzația de facilitate. Dar cea mai mare calitate a unei adevarăte epigrame este aparenta ei facilitate de expresie, dublată de marea intensitate a loviturilor poantei.

Deși este o bijuterie literară viaabilă, «consumată» rapid, cu sete de cititor, epigrama, ca și fabula, de altfel, constituie «cenușărea momentului nostru literar» (Serban Cioculescu). E foarte iubită, dar nu de critici. Didacticistii minimalizază acest «gen» pentru care Aurelian Păunescu propune următoarea «încadrare»:

*De ce gen e EPIGRAMA?
Întrebă un cărturar
— De ce gen poate să fie?..
E de genul... literar.*

Pentru că talentul are întotdeauna dreptate, oricum s-ar manifesta el.

EPIGRAMA se păstrează într-o sferă aparent închisă, în care umanul (pozitiv sau negativ) se recunoaște pe sine, se redescoperă cu real cîstig pe plan etic și social. Constituie o creație literară care înregistrează imediat nouă, și în pas cu pulsul vremii, cu schimbările din societate, cu gîndirea, cu convingerile și regulile de comportament general admise la momentul respectiv, cu moda, glumele, și strîns legată de psihic, raportat în permanență la comportamentul micro- sau macrosocial. Ilustrează în cel mai înalt grad funcția social-educativă a literaturii. Criteriul axiologic e esențial.

LABORATOR

Cert este că evoluează de sine stătător, răspunde nevoii de humor scînteietor și se impune prin ea însăși. Pe cît doresc exegetii literari să-o marginalizeze prin indiferență lor, pare pe atit ea e mai gustată de spiritele contemporane. Circulă cu viteză și umele spații în care alte genuri literare nu pătrund. Și, sub soarele artei, e loc pentru toți.

O constatare demnă de luat în seamă este pătrunderea «spiritului» epigramatic și în alte producții literare. Urmărind evoluția poeziei actuale (nu avem în vedere «poezia» cu simple sonorități verbale), observăm creșterea «cantității de spirit» în comparație cu «cantitatea de sentiment». Dar numai aparent. Pentru că omul modern simte, trăiește în ritm cu ideile, pulsul lui e sincronizat cu pulsul ideilor, e conectat la radarul mintii. De aceea multe poezii se încheie cu o surpriză, ca în epigramă, deschizind ușinebănuite de extaz estetic. Și, dacă acceptăm că poezia include în universal ei și politicul, asocicri neașteptate de idei ce reclamă raționamente de mare finețe, că poezia actuală se înrudește adesea cu pamphletul, că sentimentul estetic e declansat de curgerea interioară a ideii, atunci trebuie să acceptăm că și EPIGRAMA — un caten realizat perfect din punct de vedere prozodic — este poezie. Nu numai cantitatea de incabil, de metaforizare, nu numai puterea de transpunere contează în poezia racordată la sensibilitatea contemporanilor, sensibilitate, care e «atât de mofturoasă» (S. Cioculescu), ci, mai ales, cantitatea de spirit și spiritual pe care o închide în ea. De aceea, nu cred că e hazardat să afirmăm că asistăm la o iradiere a spiritului epigramatic în producția poetică actuală. Ne referim nu numai la epigrاف care, la ora actuală, se subsumează epigramei, la madrigal, rondel sau sonet — multe dintre ele devenind astăzi «epigramatice», ci la poeziile care nu vizează umorul, dar care au un final-surpriză cu deschideri de orizonturi nebănuite. Această «manieră epigramatică», ce și pune amprentă pe spiritul literaturii actuale, duce la o reconsiderare a epigramei ca produs literar ce și «înalță / uneori / metaforele cosmice ca să sfirsească printr-o aterizare în concret» (S. Cioculescu).

De Lautrec (în «Definition de l'humour») îi compară pe umoristi cu poetii simboliști: «**Un umorist care ar deveni serios, ar fi un**

poet simbolist (s. n.). Ei cunosc transpunerile și parbolele. Cel dintii urmărește desfășurarea gindurilor frumoase pînă la sfîrșit, stăpinindu-și emoția pe care disprețuiește s-o lase descoperită. Cela-lalt păstrează seriosul în mijlocul celor mai străsnice născociri, ca un om care ar istorisi o povestire zvăpăiată, întors cu spatele. Nici unul, nici altul nu se dă cu totul. Poetul și umoristul cunosc ocolirea fericită și **dorul omului după micimea creațare de artă**. (s. n.) Amîndoi țintesc efectul și-si risipesc talentul. **Simbolistul bun** îngâmădește într-o singură pagină atîtea metafore cite le-ar ajunge altor poeți să ilustreze un volum întreg. **Umoristul bun** are pretenția să facă o glumă din fiecare cuvînt pe care-l scrie».

EPIGRAMA îl obligă pe cititor/auditor la un exercițiu intelectual în două etape: una de inducere în eroare prin receptarea sensului explicit al mesajului, cealaltă de decodare a sensului implicit, după un ocol ce mărește placerea revelației adevăratului mesaj al autorului. Deci, o dezvoltare insidioasă, un nexus (sau climax, răsturnare) cu deznodămîntul — poanta. Surpriza e cu atit mai mare cu cit, în așa-zisa inducere în eroare, cititorul avea, de fapt — ca la rebus — și cheia, căreia nu i-a dat atenție pentru că epigramistul l-a distras, îndrumîndu-l în altă direcție. În aceasta constă farmecul duplicității epigramistului. În această strategie, un mare rol îl are expresivitatea limbii, talentul epigramistului de a specula puterea ei de sugestie, de a conduce ideea spre surpriză, ocolind totdeauna toboganul vulgarității. El aduce în literatură și expresii populare sau orale și, uneori, reactualizează cuvinte ieșite din uz. Si, dacă mai nou, Moș Crâciun sosește cu racheta în loc de sanie, nu ne mai miră că în toate spațiile de cultură, limbajul se îmbibă, ca un burete, de elemente ale culturii tehnice, de termeni aparținînd științelor de vîrf. Si EPIGRAMA poartă urmele acestor absorbtii, se implică tot mai mult ca instrument de adîncă pătrundere în gîndire, în sensibilitatea și comportamentul uman.

În epigramă, cuvîntul sau expresia cea mai potrivită și mai concisă au o putere nebănuîtă. Epigramele valoioase se caracterizează, aşa cum am mai afirmat, prin **simplitatea expresiei** (simplitatea referindu-se la

mijlocul de exprimare, la stil), prin **precizia atacului**, prin **constrastele** care dau relief mesajului. Comparatiile savante asigură o viață mai lungă epigramelor, dar ele pierd din popularitate. Cu alte cuvinte, cele mai reușite și cele mai gustate sint cele în care exprimarea firească, fără nici un balast, se aşază în cele patru versuri perfecte care curg spre poanta ce surprinde prin conexiuni neașteptate, prin distanță între sensul explicit și cel implicit, prin întrepătrunderea ariilor semantice, prin alunecările de sensuri, prin jocuri de cuvinte savant ticiuite (cînd jocurile de cuvinte sint cu totul grauită, epigrama devine bumerang al propriului său autor), prin inversarea termenilor, prin răsturnarea planurilor **concret/figurat** etc. Trezește, în felul acesta, spiritul, declanșează scînteia, zimbetul gîndului, surîsul îngăduitor sau risul nostru exploziv, balcanic. Umorul epigramei îți dă un fel de a privi viața cu înțelegere. Ea acoperă întreaga gamă de umor — de la umorul care declanșează risul pînă la cel care implică doar jocul spiritului. Umor nu inseamnă dispoziție și atit. Sau nu neapărat bună dispoziție tocmai pentru că el este în egală măsură o trăsătură psihică structurală, o trăsătură a inteligenței și un sentiment. Pe toate acestea, la care se adaugă talentul literar, le cuprinde, în personalitatea sa, EPIGRAMISTUL. La toată această simbioză se supune **CUVÎNTUL** cu toate virtuile lui. Pentru că epigramistului i se cere nu numai spirit, talent, ci și vocație de filolog. El pîndește puterea cuvîntului, puterea expresiei, puterea de metaforizare a limbii, posibilitatea imbinărilor sintactice, semantice etc. Apoi lasă lumina să scalde fața muncită a cuvîntului, truda lui de veacuri se limpezește. Alteori, în epigrama de idei în care cuvîntul are bătaie lungă, în neliniștea expresiei din creuzet, lasă gîndurile aparent suspendate. În secunda următoare, ni se devoalcează adevăruri care, deși sint evidente, scăpă, de cele mai multe ori, observației noastre.

Un EPIGRAMIST își simte anotimpul încărcat de florile cuvîntelor. În amurgul plutitor, ideile lasă suvițe lungi de drumuri albe, pe care vor merge alte generații. Alții, care și vor afunda în tălpile în praful de aur al cuvîntelor sau care vor simți miroslul lor de stele. Cuvîntele lui înmuguresc în calea robilor, iau

polen din soarile zorilor și al crepusculului și intră în rezonanță cu cîntecul ciocirlici.

Cuvintele trebuie stăpinate. Eile sunt mai iuti și mai pătrunzătoare ca gloantele. Trec prin ziduri, prin copertile cărților și ne ajung la urechi, la inimă. Dar EPIGRAMISTUL ocolește nu numai derdelușul cuvintelor vulgare, ci și pe al celor care insultă, jignesc sau rânesc de moarte.

Cuvintele sunt viscol și sărbătoare, sint urme de aripi în zbor, ne însoțesc în vreme și reinventează conturul viselor. Si EPIGRAMA este un zbor topit în miezul de cuvint, un strop de cer agățat de gindul generației. Chemarea ei din lăuntru vine și-n lăuntru se adințește. Pentru că umorul «se adresează inteligenței. Numai că această inteligență trebuie să vină în contact cu alte inteligențe» (H. Bergson). «Pentru că nu poți să fii spiritual decit atunci cind cei din jur sunt și ei. Cocoșul cintă frumos pentru rate, dar ele nu-l aud» (Carmen Sylva). O dată cu receptarea poantei, echivocul epigramei se luminează, se limpezește sensul implicit și provacă risul sau tresărirea de spirit a cititorului intelligent — spune Serban Cioculescu. «Prostii se exclud de la sine. Sunt impermeabili spiritului».

În EPIGRAMĂ secunda se dilată și veacul se comprimă, sufletul se toarnă în suflet și gindul curge în alte ginduri. Cuvintele se scurg pe scocii construite de epigramist, pe albi de ginduri tăie muntei ca o daltă și se varsă în marcea cea scînteitoare a limbii române sub formă de epigrame. Ginduri-sori, ginduri-stele, ginduri-llicurici, ginduri calde printre stropi scînteitorii de brumă. Izvorăsc din limba română, din cuvinte românesti pe care EPIGRAMISTUL le frâmîntă ca pe un aluat. Pentru el, CUVINTELE DE CONOTATIE ZERO se-nșiră în dicționar ca niste gindaci în coajă de smoching, elemente de decor la spectacolul dat de ultimul vers: CUVINTELE AMBIGUE se pierd în jocurile duble, ca niste spioni travestiti, în mica scenetă în care se încheie ultimul ac de siguranță al parantezei deschise de revelația implicitului; CUVINTELE-CHEIE, depistate de radarul mintii, întirzie deliberat la intîlnirea cu strălucirea focului bengal; CUVINTELE-PARA de 40 de wați, în surisuri și pilpiiri de lavă, sint înșurubate pe cele patru brațe

ale candelabrelui; CUVINTELE ARHAICE, ca un coctel cu parfum greu, invadază mesele din camera amintirilor, explodind în actualitate; AMURGUL CUVINTELOR, cu cerul cenușă, ascunde solzii tăiosi și rechinii gîndului, imblinziți de minitorul baghetei: CUVINTELE MOARTE, ca niste frunze, sint strinse în gramezi de virgule rare, transformate în cozi de comete; CUVINTELE-ARGOU claxonăza strident, se agăță de colțurile gurii căzute, într-o grimășă de clovn concediat ce-si scoate masca în ultimul act; NEOLOGISMELE, ca niste lămpi cu neon, tremură violaceu, printre crengi încărcate de magnolii, roze și artificii aprinse; TERMENII NOI demarează rapid, se încadrează în coloana vertebrală, fac slalomuri printre steguletele plecate de poanta ce trece ca vîntul spre finis CUVINTUL IUBIRE pune în funcțiune motorul existenței fizico-psihice, induce în eroare Universul, aprinde cîntecul privighetorii, ametește cariii înscrării; CUVINTELE-STELA pling înduioșate și rid pe valul spumos de duminișii astrale, atîrnate de cerul Destinului, care se numește LIMBA ROMÂNĂ — o mare în care se scaldă gîndurile epigramistului care încrustează, în brazde de lumină, frumusările spiritului și sufletului nostru.

CUVINTUL e ca PÂMÎNTUL. Tace și, din adincuri nestiute, își impinge mugurii spre flori și roade. Si chiar dacă pămîntul doarme sub stratul de zăpadă, el visează și începe să vorbească. Întii cu colțul ierbii, apoi cu florile din suflet, apoi începe să cînte încetișor în tremolouri de petale. Si-n loc de scînteiuțe, lucesc cuvinte. SI EPIGRAMA le culege pe cele mai strălucitoare ca sens. Atunci Pămînt devine un hohot de flori, de vis și de Soare.

Ajunsî la vîrsta scrierii epigramei, să întirziem clipa, să sorbim aureola florilor umede de rouă, să veghem zborul porumbelului alb și, cind filifirea aripilor va încetini obosită, să-i împrumutăm aripile visului nostru, închis în patru versuri.

IMAGINEA LUI ȘTEFAN CEL MARE ÎN LITERATURA ARTISTICĂ

În personalitatea voievodului moldovean se întlnesc deopotrivă oșteanul, diplomatul și cărturarul.

Privite din perspectiva istoriei și culturii românești, zidirea unor lăcașuri de cultură, înzestrarea lor cu manuscrise și cărți ferecate în aur și argint apar la fel de importante ca și victoriile asupra polonilor, turcilor, tătarilor.

Independentă din punct de vedere politic, Moldova lui Stefan cel Mare își făurește un stil original în cultură. Voronetul, Putna, Neamțul și alte mănăstiri sunt izbinzi cîștigate de voievod și de țară. Multi scriitori s-au opriți asupra unei singure trăsături caracteristice personalității domnului, elogiindu-i bunăoară vitejia. Stefan cel Mare este prezentat în literatură mai cu seamă în epoca pasoptistă și post-pasoptistă, cînd Mihail Kogălniceanu recomandă scriitorilor să se inspire din istorie și folclor.

În *Letopisetsul* de cînd s-a început Tara Moldovei, redactat în cancelaria sa, relatarea faptelor de arme ale domnitorului constituie preocuparea majoră a diecilor: «*Iar Stefan Voievod s-a întors cu toți oștenii săi ca un purtător de biruință în cetatea sa de scaun, Suceava, și i-au ieșit în întîmpinare mitropoliții binecuvîntind pe domn: să trăiască domnul!*».

Sub pana lui Grigore Ureche, mare vornic al Tării de Jos, portretul domnitorului capătă relief, cronicarul notcăză războaiele purtate de Stefan, aminteste cîtitoriiile sale, relațiile cu Lechia, Ungaria, Tara Muntenească și Turcia.

Deși letopiscul cuprinde și acente critice la adresa «războaielor fără măsură ce făcea», în portretul final vitejia devine trăsătură dominantă: «La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie însuși să

vîrșia, ca văzindu-l ai săi, să nu îndărăptez...». Firc aprigă, hotărâtă, perseverentă, ridicindu-se deasupra trecătoarcior insuccese, Stefan cel Mare aduce «mult bine și multă apărătură» poporului său. Tot ce înfăptuiește stă sub semnul izbinzii, de aceea domnitorul capătă o aură legendară: «iucurile lui cele vitejăști care le numea din domni, nici mai nainte, nici după aceia l-au agiușnă».

Către legendă duce și notarea vremii cumplite din acel an ce prevăstește, parcă, nenorocirea ce se abate peste Moldova: «*Fosta-au mai nainte de moartea lui Stefan-Vodă, în aceiași ani, iarnă grea și geroasă, cît n-au fost aşa nici odinioară*».

Cronicarul Ion Neculce, în secolul al XVIII-lea, consemnează cunoșcutele sale legende provenind din tradiția orală: *O samă de cuvinte, ce sint audzite din om în om*. În legendele neculceane Stefan cel Mare e prezent nu numai ca luptător, dar și ca intemeietor de biserici, stăpîn drept sau pătimăș, supus îndoielilor și descurajat etc. Un exemplu, conversația neasemuitului Stefan cu Daniil, sihastrul: «*Si s-au ispovedit Stefan-Vodă la dînsul. Si au întrebat Stefan-Vodă pe sihastru ce va mai face, că nu poate să se mai bată cu turci: încchină-va fara la turci, au bă?*

Iar sihastrul au dzis să nu o încchine, că războiul este a lui...».

Limba legendelor neculceane este simplă și naturală, ca și ceea a cronicii. Ulterior ele au servit multor scriitori drept izvor de inspirație. (îi numim aici pe D. Bolintineanu, C. Negruzz, V. Alecsandri, M. Sadoveanu.)

Dimitrie Bolintineanu, inspirîndu-se din legendele transscrise de Neculce, aduce în prim plan, pe Muma lui Stefan cel Mare. Dirză, mîndră, iubindu-și țara, doamna Oltea nu-si îngăduie slăbiciunea de a-l primi în cetate pe fiul său rănit și învins. Cuvintele aspre de îmbărbătare, pe care le rostește, biciuiesc voîntă slăbită a domnitorului. În stilul caracteristic al epocii, impletind dramatismul exagerat al gesturilor și al cuvintelor cu un cuceritor suflu de optimism, legenda are un caracter moralizator, capabil să dinamizeze conștiința cititorului.

Vasile Alecsandri, care a deschis atîtea drumuri în literatura noastră,

Mănăstirea Putna. Portretul lui Stefan cel Mare

nu putea rămine în afara preocupațiilor majore ale vremii sale. În numeroase poezii Stefan cel Mare, făuritorul unei Moldove puternice și independente, devine un simbol al demnității naționale. În poemul **Dan, căpitan de plai**, de exemplu, vremea lui Stefan înseamnă amintirea luminoasă a unor timpuri de glorie aproape legendară:

*Așa m-au deprins Stefan,
usoară țărna-i fie,
La trai sără mustrare și
fără prihânie.*

Poemul istoric **Dumbrava Roșie**, inspirat din cronica lui Grigore Ureche, dar și din **Descrierea Moldovei** a lui Dimitrie Cantemir, reflectă confruntarea dintre armata polonă condusă de regele Albert și oastea moldoveană, în fruntea căreia se află Stefan cel Mare. Prezentarea armelor și a luptei are drept scop reliefarea puternicei personalității a domnului Moldovei, conducător neinfricat, înconjurat de patruzeci de ani de domnie victorioasă.

«Timpul i-au pus coroană de argint, țara — de aur, și gloria măreață i-au pus cununi de laur». Momentul cind Stefan cel Mare le vorbește oștenilor săi — realizat de autor cu o artă deosebită — constituie punctul culminant, de maximă emotivitate, al poemului. Pornind de la realitate, legenda se infiripă chiar sub ochii cititorului care simte fiorul multimii la apariția domnitorului: **«Toți zic:**

E Stefan! Stefan! Da! Stefan cel Mare! Iată-l cărunt, dar încă bărbat între bărbați! Că muntele Ceahlăul prin munții Carpați.»

Discursul lui Stefan exprimă pleinar opinia unor întregi generații de scriitori, care au dorit și au reușit să transforme versurile sau proza în flamură de luptă.

Cu triologia **Apus de soare, Viitorul și Luceafărul** opera lui Barbu Ștefănescu Delavrancea cunoaște o adevărată încununare. Figura centrală a celor 3 opere este aceea a lui Stefan cel Mare. Deși bătrîn și bolnav, voievodul are putere să impiedice complotul celor ce nu-l doreau moștenitor pe fiul său Bogdan.

Autorul zugrăvește impletirea dramei politice cu cea psihologică, trăită de Stefan; portretul domnitorului este de o monumentalitate rar întâlnită în paginile literaturii noastre. Dirz, neinduplecăt, dur, mereu cu gîndul la țară și la nevoile ei, supus durerilor fizice, cu o extraordinară tărie morală, blind, duios, Stefan se dovedește capabil să domine o epocă și să-și cucerească un loc statonomic în admirarea urmașilor. Discursul rostit la înscăunarea lui Bogdan amintește pe acela din **Dumbrava roșie**, fiind marcat de aceeași credință că puterea lui se rezemă pe umerii obstii, că voința lui și a țării săn de nedespărțit. Tineti minte cuvintele lui Stefan:

«Moldova n-a fost a strămoșilor mei, n-a fost a mea și nu e a voastră, ci a urmașilor voștri și a urmașilor urmașilor voștri, în veacul vecilor».

În romanele lui Mihail Sadoveanu **Viața lui Stefan cel Mare și Frații Ideri** trăiește, luptă și invinge țara întreagă. Domnul, cu trăsăturile cunoscute încă din croniți, este în același timp șeful statului, dar și al marii familii pe care o alcătuiesc supușii săi — fie că sunt boieri, negustori ori răzeși.

Trecind din istoriografie în poezie, dramă sau roman, imaginea domnitorului moldovean se impune conștiinței naționale, drept care operele nominalizate, ca și altele necuprinse în această relatare, merită să fie citite, analizate multilateral și profund.

Dr. Mihai
DRĂGAN
Iași

AFINITĂȚI LITERARE: MAIORESCU ȘI ALECSANDRI

Raporturile lui Alecsandri cu Maiorescu formează un capitol important în istoria literaturii române. Cercetate sub diverse unghiuri, cu informații și aspecte ce s-au imbogățit odată cu trecerea timpului, aceste raporturi sunt, totuși, de departe de a fi istovite în privința consecințelor literare avute în epoca **Junimii** și a semnificației lor în postereitate. Se înțelege că un studiu de istorie literară cu toate faptele pe masă nu mai este astăzi absolut necesar, după ce E. Lovinescu a consacrat acestei probleme o analiză corespunzătoare, în multe privințe exhaustivă ca documentație.

Aceste raporturi, nu întotdeauna interpretate în spiritul obiectivității (avem în vedere accentele subiectiviste ale lui G. Panu și N. Iorga), pot trezi însă un interes nou prin așezarea lor într-o altă lumină, cerută, deopotrivă, de realitățile momentului cînd ele s-au produs și de implicațiile, cu valoare mai generală, ce le-ar putea avea în dinamica dezvoltării literare.

Alecsandri și Maiorescu fac parte, pînă la un punct, din două epoci literare deosebite, deși, structural, amândoi sunt temperamente clasice, preocupate să-și găsească, și în existența individuală, și în cea estetică, repere durabile, fixate într-un spațiu

capabil să le asigure echilibru și liniște interioară. Însușirile lor cele mai caracteristice — îmbinarea intereselor personale, niciodată ieșite din sfera orgoliului normal, cu interesele generale, ale colectivităților în care au trăit și ale națiunii — țin de marea lor energie sufletească și intelectuală oricind disponibilă pentru acțiune și fapte mari, de interes obștesc.

În locul unor eforturi și apoteze provocate artificial, personalitățile acestor scriitori s-au construit mereu, în mers, printr-un răspuns chibzuit și cel mai adesea eficient la solicitările culturale, literare și politice ale epocii. Unitatea și stabilitatea vieții lor interioare s-au desăvîrșit astfel nu atât dintr-o necesitate de conservare a ființei biologice, cît mai ales din una de a dobîndi impersonalitatea și, în consecință, autoritatea.

Spiritul critic al lui Maiorescu, aplicat și detașat culturii și literaturii române de pînă la el, s-a oprit, fără menajamente, și asupra operei poetice a lui Alecsandri. Unele rezerve critice, de altfel sumare și pertinente, din studiul **O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867**, se pare că «l-au cam supărat un moment» pe poet, după cum mărturisește Iacob Negruzzî în amintirile sale. Nu-i mai puțin adevărat că aceste obiecții, spune tot memorialistul **Junimii**, au fost poate și «o îmboldire pentru dînsul», renașterea literară marcată prin elaborarea **Pastelurilor** fiind, desigur, și o reacție imediată a poetului (aflat în izolare) la orientările junimiste și o dovdă eloventă de trecere într-o altă etapă a evoluției sale artistice.

Venit din spațiul tradiției și recunoscut de Maiorescu însuși (în **Direcția nouă**) drept cel mai de seamă creator român al epocii («cap al poeziei noastre literare în generația trecută»), Alecsandri reprezintă elementul

esențial de legătură între perioada literară romantică, de la 1848, și aceea junimistă, clasică în primul rînd prin idealurile cultivate și durabilitatea valorilor estetice. Pastelurile publicate în «Con vorbiri literare», cu începere de la 1 aprilie 1868, îi apar criticului, în 1872, «fără comparare cea mai mare podoabă a poeziei lui Alecsandri, o podoabă a literaturii române îndeobște», fiind astfel așezate drept reper la hotarul dintre cele două epoci literare.

Attitudinea critică (iconoclastă chiar) a lui Maiorescu față de tradiție, deci o attitudine modernă prin tendința de revizuire și nouă ierarhizare a literaturii precedente, nu se desfașoară în absolut, dintr-o plăcere de a demonstra cu orice preț și de a începe o mișcare artistică și culturală fără nici un fel de suport în realitățile anterioare. Filozof înainte de toate, înzestrat cu un spirit logic indeniabil, criticul cu orizont intelectual european înțeles, chiar în prima fază a activității sale («sinteză generală în atac» o numea el), că există un raport absolut necesar între tradiție și inovație, între trecut și prezent.

Alecsandri, și nu numai el, (pentru Maiorescu, scriitorii importanți ai trecutului sunt C. Negruzi, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, iar între cei de tranziție, A. Odobescu), reprezintă un moment de referință în evoluția literaturii naționale, la care criticul se raportează cu exigentă și, totodată, cu deferență și iubire, nu din «calcul» sau din interes de grup literar. Părerea lui Iorga («în dorință de a avea numele lui Alecsandri, grupul de la Iași l-a silit, astfel, să reentre în literatură, înconjurîndu-l de o aparentă și ipocrită admiratie») are un aer de sentință grea pentru susținerea căreia lipsesc argumentele.

Nici Maiorescu, nici Iacob

Negruzi, care l-a invitat pe Alecsandri, prin lungi scrisori, să iasă din liniștea bucolică a Mirceștilor și să colaboreze la revista «Con vorbiri literare», nu l-au prețuit pe poet din interese meschine, ci dintr-o dragoste adevărată, născută din respectul pentru valoare și din credința că în lucrarea de propăsire a patriei comune, a culturii și a literaturii sale pot și trebuie să colaboreze toate generațiile dintr-un anumit moment istoric. Criticul a formulat explicit, în mai multe rînduri, această chemare deoarece avea convingerea că faurirea unei adevărate culturi naționale, (adică una raportabilă la parametri europeni de evaluare), nu este numai datoria unui grup restrîns de persoane, oricât de sus ar fi acestea prin inteligență și capacitate creative. Aspirînd în permanență la un echilibru de forțe în propria lui structură susținătoare, Maiorescu pune în joc, în plan literar, o năzuință clasică, de situare, într-un raport de armonie a tuturor valorilor intelectuale recunoscute prin importanța lor din epoca precedentă cu acelea care cresc sub ochii săi.

Acuzat prea des de orgoliu nemăsurat, criticul Junimii este, de fapt, un spirit temperat care știe cît de mult poate cîntări arta persuasiunii atunci cînd este vorba de înfăptuirea unui ideal comun: o direcție literară nouă a cărei aspirație supremă este creația de valori la nivelul exigentelor europene. Avem chiar mărturia sa, în studiul **Direcția nouă**, privind importanța acordată ideii de conlucrare intelectuală între bătrâni și tineri.

Critica «direcției vechi» nu-l duce pe Maiorescu la denigrarea și excomunicarea din spațiul culturii naționale a personalităților care au reprezentat-o. Cu experiența și maturitatea lor, meditează criticul, pot veni «să lumineze

și să modereze cu bunăvoieță aspirările cele nouă, generații deosebite putând astfel coexista în ciuda divergențelor de opinii și de opțiuni în plan literar, științific și politic.

Dar Maiorescu este nevoit să tragă un semnal de alarmă care nu înseamnă nicidcum renunțarea la spiritul ofensiv al criticii sale: «*Ne lipsește însoțirea celor bătrâni întrucătarea adevarului, ne lipsește controlul experientei și critica oamenilor mai maturi*». Aflat în căutarea propriei autorități, tânărul critic oscilează «între încredere și înloială» spre a înțelege, de fapt, în același timp, că recuperarea valorii și autorității unui om (sau a mai multora) din generația precedentă este una din cheile întăririi și credibilității sale în fruntea «noii direcții» literare. «Prin scrieri și sfaturi orale», zice criticul, Alecsandri a răspuns acestei cerințe interioare și, totodată, de evoluție literară normală, satisfăcind astfel continuum aspirația maioresciană de echilibru și certitudine, prin delimitarea unui spațiu în care să fie protejate, deopotrivă, valorile intelectuale ale trecutului și aceleale ale prezentului.

Armonizarea generațiilor într-o «lucrare comună» este posibilă. «Exemplul» lui Alecsandri (venirea la Junimea și colaborarea activă la «Con vorbirile literare») «dovedește că bine poate aduce împreunarea autorității mature cu aspirațiile tinerimii».

Discontinuitatea marcată abrupt de critica negativă de început împotriva mediocri-tăților și nonvalorilor lăsă deschisă calea continuății prin receptarea, pe baza inflexibilă a criteriului estetic, a tuturor personalităților literare din trecutul apropiat și din prezent. Autoritatea maioresciană, rămasă pînă azi o nostalgia secretă a oricărui critic, se fixează

astfel pe linia unui echilibru clasic în care s-a topit starea conflictuală de început.

Fapt important, această atitudine, esențială pentru cunoașterea mai adîncă și, totodată, corectă a personalității lui Maiorescu, s-a simțit încă o dată, și în toată amploarea ei, într-un text pe care nu știm să-l fi comentat vreodată cineva (o scriitoare, din 1874, adresată chiar lui Alecsandri). Criticul, proaspăt ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice, voia să revitalizeze imediat teatrul românesc. Autoritatea care-l putea sfătuī cel mai bine nu era decât aceea întruchipată în personalitatea lui Alecsandri: «Vă rog să binevoiți a mă povătui ce aș putea face pentru o temeinică îndreptare a teatrului românesc, deocamdată în Capitală. D-voastră cunoașteți statul nostru și cunoașteți, asemenea, mai bine decât oricine starea teatrului și mijloacele de îndreptare».

Tonul scrisorii este de mare politețe de admiratie, dar rugămintea adresată «bătrânlui» Alecsandri are în ea și ceva imperativ pentru că în folosirea autorității lui de fondator și creator, readusă în primul plan al culturii, este văzută sansa așezării pe noi temelii a mișcării noastre teatrale: «Vă rog, nu-mi refuzați ajutorul D-voastră. În ce legătură să stea Conservatorul de muzică și de declamații cu teatrul? Ce intindere de atribuții să aibă Comitetul teatral? Din cine să fie compus? Cîți și ce fel de elevi ai Conservatorului trebuie trimiși în străinătate, cu toată strîmtorarea finanțelor noastre? Lucrul cel mai fericit ar fi cînd — cine știe, prin ce împrejurări minunate! — ati fi dispusi D-voastră să petreceți iernile în București și să primiți sarcina unui organizator al mișcării noastre artistice, sub orice titlu și cu orice competență veți voi. Teatrului, muzeelor micului nostru început

archeologic le trebuiește o autoritate pentru a le susține într-o direcție de progres statornic. Știți, că din parte-mi V-aș fi cel mai zelos urmaș la propunerile D-voastră și că, în toate schimbările politice, singur numele D-voastră ar fi de ajuns pentru a păstra intactă organizația ce ați face-o. Nu credeți că este timp a reîncepe activitatea pentru teatru? Ați început-o o dată, nu voiți a reveni? [...] Puneti-vă din nou în fruntea mișcării: noi suntem gata a Vă urma». Poetul nu și-a luat această sarcină, dar conlucrarea lui cu Maiorescu a fost, desigur, rodnică și în domeniul revitalizării mișcării noastre artistice într-un moment esențial pentru modernizarea culturii naționale.

De o importanță capitală pentru înțelegerea semnificațiilor de adâncime ale acestor raporturi suflente și intelectuale este însă tot un studiu, *Poeti și critici* (1886). Contestat, dacă nu chiar luat ușor de către tinerii scriitori Vlahuță și Delavrancea, Alecsandri fusese așezat de aceștia într-o opoziție dezavantajoasă cu Eminescu. Spirit lucid și atent la nuante, Maiorescu socotește nepotrivită încercarea acestor autori «de a accentua mai ales părțile slabe din întinsa lucrare a d-lui Alecsandri și de a-și ascuți spiritul lor critic înaintea prea micului nostru public cetitor pe socoteala acestui reprezentant de frunte al tinerii noastre literaturi».

Se cuvine amintit faptul că Maiorescu nu tăgăduiește unor «oameni de bună-credință în ale literaturii» «dreptul de a spune ceea ce cred adevărat și ceea ce cred greșit într-o activitate publică», dar precizează că orice activitate critică are norma ei și, în consecință, «nu orice dispoziție războinică merită să fie întrupată într-o scriere».

Critica nedreaptă a unei valori literare autentice și marginaliza-

rea ei cu intenția de a orienta interesul contemporanilor spre alte valori la fel de autentice și poate net superioare, se înscrie în sfera unei strategii total depărtate de optica maioresciană. Mentorul *Junimii* este un mare admirator al lui Eminescu pentru că poetul «*a adus lirica română la o culme de perfectiune*», dar această părere radicală nu-l determină să-l privească rezervat pe Alecsandri. Maiorescu are credința că adevăratul critic «este din fire transparent», adică, prin gustul său educat la izvoarele marii literaturi, este receptiv la orice operă, indiferent că ea aparține trecutului sau prezentului, unei direcții estetice sau alteia, știind să și-o asume în limitele importanței și s-o integreze într-o tablă corespunzătoare de valori.

Atitudinea tinerilor Vlahuță și Delavrancea, justificată din perspectiva vîrstei, puțin (sau foarte puțin) dispusă ca să citească în chip atent în carte a trecutului, este amendată de Maiorescu printr-o strategie ce dovedește o sensibilitate estetică în stare să vibreze, deopotrivă, la opera clasică a lui Alecsandri și la aceea romantică (modernă) a lui Eminescu, evident în grade diferite de intensitate. Întrebarea «cine este mai mare poet, Eminescu sau Alecsandri» i se pare, din capul locului, greșită «fiindcă este unilaterală»: «Poet mare! Poet în ce înțeles? Poet în care intindere?»

Înăsări să delimitizeze «poziția lui Alecsandri în poezia română de astăzi» și importanța excepțională a lui Eminescu, Maiorescu invocă o posibilă (și exterioară) comparație între Leopardi și Hugo spre a vedea în ce măsură s-ar putea stabili sau nu cine este mai mare. Un asemenea exercițiu critic este însă imposibil deoarece «a măsura incomensurabilele» este o

operațiune fără înțeles, un nonsens.

Firește, comparația între Alecsandri și Eminescu este posibilă, dar în limitele relativității, spre a nu se ajunge, în chip arbitrar, la o depreciere nedreaptă a poeziei bardului de la Mircești, poezie de formulă și o valoare văzute de Maiorescu într-un chip foarte corect, dar cu o necesară menajare, într-un alt plan decât acela al universului eminescian: «Dacă din cele 70 de poezii ale lui Eminescu, în adîncă lor melancolie și în amărăciunea lor satirică, am luate cele mai bune și le-am puse alături cu cele mai bune din sutele de poezii lirice ale lui Alecsandri, în eleganță lor străvezie și în simplitatea lor gingășă, uneori banală, discuția ar fi cu puțință. Dar o asemenea alăturare nu este dreaptă».

Judecata de valoare este mai mult implicită. Ca poet, Eminescu se află pe «culmea perfectiunii»; Alecsandri este mult mai jos, într-o altă sferă, și poezia lui poate avea o însemnatate raportată la totalitatea creației sale. Aspirația maioresciană de echilibru se sprijină aici pe ideea globalității operei lui Alecsandri și a importanței sale excepționale în epoca sa literară, anterioară lui Eminescu.

Cunoscuta caracterizare sintetică se încheie într-un mod ce nu urmărea să-i pună la colț pe tinerei Vlahută și Delavrancea («În ce stă valoarea unică a lui Alecsandri? În această totalitate a acțiunii literare»), ci să le modernizeze (Maiorescu, bâtrân față de acestia) o înclinație critică excesivă, fără acoperire în realitate. Maiorescu voia, de fapt, să spună că valorile nu se exclud, ci se întâlnesc, chiar dacă stau pe trepte deosebite.

Spiritul clasic al criticului nu putea accepta nici lauda fără acoperire, nici discriminarea. Printr-o asemenea vizuire critică exemplară, Maiorescu este încă o dată un mare creator de cultură și spirit.

Liviu DAMIAN

VERB MATERN

**Verde matern, verb matern
codrul te vede veșnic verde,
nisipul te vede al nimănuī,
mutul te vede al mutului.**

**Harnic te văd dăruitori
cu har,
fără de soare — duhul sărac.
Marea îți soarbe cuvîntul
amar,
munții cu fag stîncă te fac.**

**Cînd vorba mă minte,
alunec
din minte
și intru supus în infern,
decît să vîntur pe vînt
cuvinte
din marele verb matern.**

**Mă văd prin vremuri ce
demult
au apus,
în vîrfuri de suliți e capul
meu
dus
și-n urmă huma lacomă
strînge
verbe materne — lacrimi de
sînge.**

Ana BLANDIANA

TU TRECI

Tu treci prin ceată
Și eu știu că treci,
Și e destul ca norii
Să nu-mi mai pară reci
Sicrie fără sațiu
Umflîndu-se să-ncapă
Întreaga omenire
În pulberea de apă,
Inconsistent și acru
Dospindu-se-n văzduh.
Tu treci prin ceată:
Clar și-nalt, un duh
Ordonator de sensuri,
Scoțînd din moarte lumi
Ce tremură uimite
Pe cînd ușor le-ndrumi
Ținîndu-le de umeri
Să nu le fie frică:
Tu treci prin ceată
Și-ochiul tău despică
Logice pîrtii-n
Haosul de veci;
Tu treci, iubire,
Și eu știu că treci...

VATRA ȘI SEMNIFICĂȚIILE EI (II)

Individualizindu-și reperele identității sale funciare și geografice, personalitatea și statutul său social, omul Dornelor s-a asociat vieții comunitare adaptându-și la factorii de climă, la formele de relief și la ocupările lui tradiționale casa de locuit și anexele gospodăriei sale. Expresie a rosturilor și a interrelațiilor de tip răzesesc, ansamblul omogen al gospodăriei dorneanului, se circumscrive vieții comunitare ca finalitate de manieră rustico-montană, își răsfiră dăinuirea și spiritualitatea în tradiția și în textura unor arhaice și testamentare reguli de conviețuire umană. Durîndu-și atributile arhitecturale din conștiința vremii și a lumii Dornelor, vatra se arcuieste în reflexul metaforic al mediului familial, iradiază biografiei și mentalități, este izvorul vieții și sufletul țăranei, este punctea spre origini și tărîmul de asemenea și de împlinire a omului și a idealurilor sale. În vizionarea generațiilor de țărani dorneni, vatra casei a fost, și a rămas, un spațiu sacru și confident, un univers în care se zămislesc vieți, unde se urzesc și se proiecteză idealuri și bucurii, unde se perpetuează și se țes, din firul surgerii vieții și a anotimpurilor, obiceiuri și datini, tradiții și mentalități, este locul unde clocoște spiritul de luptă, și uneori, alealul resemnării, unde se înfruntă cu

tarie și cu demnitate deznădejdi, greutăți și privațiuni. În taina vetrei de locuire dorneană, se dezvoltă și se revarsă o ierarhie de moșteniri și de stăpîniri, de drepturi și de succesiuni ereditare, se ramifică și se amplifică adânci rădăcini de pietate genealogică și de spiritualitate magico-mitică. Ca spațiu în care se concentrează o mitologie complexă, vatra a primit aportul și limitele unui străvechi sistem de credințe și de obiceiuri care și-au sedimentat nuantele și implicațiile în patriarhalul vieții și al civilizației autohtone.

În sistemul structurii și al evoluției sale spațiale, vatra casei, decantându-și prin vreme valențele sale utilitare și spirituale, se diferențiază și se unește cu lumea prin conexiunea deschiderilor și a relațiilor sale cu exteriorul: ușa și fereastra. Substitut al hotărnicirii ecologiei vetrei de locuire în contextul general al ambientului dornean, al interrelațiilor dintre interior și exterior, pragul casei, oferind sentimentul actualității, secundul motiv al luminii și al protecției împotriva adversarilor din lumea exterioară, se integrează organic în textura străvechilor mitologii și a culturii populare dornene. Pentru a substitui mitica încărcătură a binelui și a izbinzii în relațiile familiale și în cele comunitare, sub pragul casei se aşază, în anumite zile, într-o anumită poziție și după un străvechi ritual, tradiționala potcoavă. Pasaj al pendularilor de mare difuziune și conexiune, pragul și-a statuat sacra funcție de opreliște, de filtrare a trecerilor, după străvechi și neprescrise canoane. Generată, conservată și apărată de tradiție, regula tocatalui la ușă poartă sacra semnificație a contactului cu vatra și cu intimitatea ei, se

înscrie în mitul și în textura imemorialului cod etic al **trecerii pragului**. Oaspeții, indiferent de natura relațiilor cu gazda, nu pot trece peste această realitate din cîmpul conduităi umane fără a se bucura de împămînenita încuviințare de uzanță: **intră**. Nerespectarea testamentarelor norme de conduită civico-morală putea atrage pe-deapsa pe prag, fără nici o judecată.

Substituind binele și împlinirile de peste an, în ziua de Anul Nou, vatra casei se semăna cu griu, cu lăuntrica și cu revelatoarea inocență feciorească, iar pragul se trecea cu dreptul, cu valoarea și cu buna dispoziție a tradiționalelor urări. Uzind de mit și de metaforă, țăranul dornean îndepărta maleficele influențe ale rătăcitoarelor spiritelor din lumea umbrelor prin purificarea vetrei, și a exteriorului ei, cu fumigații de rășină de brad în ajun de An Nou, de Paști sau de Crăciun. Slujind aceleși benefice vremi, pragul și porțile se străjuiau cu rămurele de tei în ajun de Rusaliu, iar în ajun de Sf. Andrei se închideau și se miruiau cu miră², cu usturoi și cu heraldice semne. Simbolizând perenitatea și aspirația spre belșugul anului, în ajun de Sf. Gheorghe se aşezau, pe pragul casei și pe stîlpii porților, brazde cu iarbă crudă în care se împlîntau, după strămoșești canoane, rămurele de răchită. Crezind în sacra și adenmitoarea lor putere, fetele și băieții împleteau coronițe de flori, în ajun de Sînziene, și le aşezau în țarcul vitelor și apoi pe pragul ori pe acoperișul casei pentru a-și testa norocul în șarje de vise ori prin semnificația speciei, a fenotipului și a formelor pierdute în detalii de convingeri și de arhaice mentalități. În semn de pietate și de danie

pentru cei dispăruti, de Moși se cerneau printre degete în vatra casei, niciodată peste prag, și apoi pe morminte cîrmoaje³ de piine albă, iar din ulcelele de lut se înrourau pe iarbă crudă prelingeri de vin ori de mied⁴. Pe prag se schimbau⁵ ori se cumpăneau copiii, se așteptau mirii (mireasa se trecea în brațe peste prag) și se tăragănau⁶ morții cînd plecau de acasă pe drumul neîntoarcerii lor. În labirintul îndătinatelor relații de familie, incidența bunului rămas, a vinderii ori a cumpărării, aruncarea gunoiului, săruturile și darurile oferite peste prag se considerau nefaste semne ale inevitabilei, dar predestinatei despărțiri. În clopotul viu al concretului dornean, credințele și obiceiurile legate de prag și de resacralizarea lui se încadrează în rigorile de netăgăduit ale regulilor și valorilor de forță civilizatoare, în textura culturii populare din această parte a țării.

În imaginea dorneanului plăsmuitor de cultură, fereastra este substitutul succesei primeniri a vetrei cu mireasma unduirilor solare și cu arome poleite în diamantul clarului de lună, al fervoarei și al contemplării prin admirabilele ei deschideri în care se adună și se risipesc cromatica vremii, nuanța curiozităților și ale tulburătoarelor tînguirî umane. La fereastra din fața casei se profilează și se prelinge prin balsamuri de cetini și de ceară sărbătorescă atmosferă a structurilor erborescente și diamantine ale Bradului de Crăciun, în diademele ei de lumină se perindă colindătorii și urătorii ori se succed scenele teatrului de idei și de semnificație ale caprei⁷ și ale ursarilor⁸, care marchează ereditar tradiția și pun pecetea stilistică a

ireversibilității schimbului dintre ani, a surgerii vremii. Feresta este predestinată ursitoarelor care, după ce ascultă incantativa laudă a sosirii lor, după ce se ospătează și se îndestulează cu bucate și cu băuturi alese și dinainte pregătite, se arată prin vis le-huzelor și moașelor prezicind și programând destinul noului născut, pentru a se furișa apoi prin porticurile de stele și de cețuri în somnolență pădurii adormite, în linistea și în misterul vremurilor. Legânind fereastră cu potirul tradiției și al cucereniei jarului izvorit din sacralitatea tăciunilor potoliți a mitișorilor⁹ de Florii și a luminării de la Paști, omul Dornelor își răscumpără¹⁰ și își reboțea¹¹ copiii, convertea și domolea, cu tăria crezului său, stihinicele dezlanțuirii ale naturii. Animându-se sacre crezuri și concepte, în practica tradiționalelor Dorne s-a născut și s-a perpetuat obiceiul deschiderii ferestrei la vreme de moarte. În semn de pietate, și după un anumit ritual, pe fereastră se așezau un pătrat de pîine, o scafă¹² cu apă și o cupă cu miere de albine, danie care rămînea nemîscată 40 de zile.

În memoria morimentelor și a unor bătrâni ai satelor dornene, mai dăinuie amintirea și credința în stima vetrei (mai rar zîna ori vilva) și în șarpele casei. Straniile povestiri despre apariția în puterea nopții a stimei și a șarpei casei în geamătul cosmic al nopții de înviere, indicînd semnul unei deveniri tranșante și pline de virtuți, au rămas în anonimatul fantasticului dornean. Pentru a stăvili nefastele sorociri și influențe ale unor forțe imprevizibile din vatra casei, obiceiul pămîntului nu îngăduia măturatul în timpul nopții, iar

CREANGĂDE AUR

înjuratul, cîntatul și fluieratul erau cu desăvîrsire interzise. Pentru a preîntîmpina pocirile¹³ și nefastele sorociri din sînul familiei și al urmășilor săi, ambientul interiorului dornean se aranja cu har și după anumite reguli, cumeticulozitate și discreție sărbătoarească. Lumea Dornelor de odinioară credea în sacralitatea legăturilor de sîngă, de aceea spîta devenirii neamului mustea prin spira reciprocității și a fundamentalei afectivității, trăiri și convingeri care constituiau un important factor de coeziune socială.

Ca reper de convergență geografică a existentului uman, vatra satului dornean se înscrie, solidar și nuanțat, în structura patrimonială a locurii românești. Cu geneza în arhaice și enigmatische mentalități, axul polarizator al vetrei satului, prima casă construită, își ramifică coordonatele devenirii într-un univers benefic, dar brăzdat, adeseori, de adversitatea unor forțe malefice și imprevizibile. Proliferarea structurilor umane din Dorne la confluențe de ape și cerne tâina opțiunilor prin demnitatea adormită a magiei locurilor curate, prin fecundele cerințe izvorîte din specificul vieții și al activității rurale de odinioară. Noțiunea relict de casă-cuib¹⁴ sau, adeseori, de casă-matcă¹⁵ se mai păstrează și astăzi, dar numai cu referire la așezările rurale ctitorite în ultimele secole (comuna Panaci). Element definitoriu al structurii așezărilor umane din Dorne, vatra a generat orizonturi și esențe de sisteme toponimice (Vatra Dornei, Vatra Cădrenilor, Vatra Negri, Vatra Șarului, Vatra Veche etc.), este simbolul și lectura limpede a unui străvechi mod de viață sedentară, este locul unde se nasc, de unde se călătoresc și se reîntorc

la matca devenirii lor drumurile și destinele. Simbolic, și după un anumit ritual, în vatra satului se oreau pruncii din drumul primei lor călătorii (botezul), aici poposeau și se cinstea mirii și nuntașii, ori cei ce își treceau **podurile**⁶ și își plăteau **vămile**⁷ pe drumul fără de întoarcere al neființei lor. Prin vatra satului defilau alaiurile alegorice ale obiceiurilor și datinilor de la cumpene de vreme ori, în alerte și cucernice ritmuri de toacă și — mai recent — de darabană⁸, se adunau bătrâni în sfat, iar droaia⁹ de gospodari pentru a primi vesti de la stăpînire. De vatra satului se legau, și încă mai sunt actuale, obiceiuri și datini a căror emergență se strecoară prin sitisca unor vremuri demult apuse: hramul, scrînciobul, udatul, **vocea ierbii**, tiririmurile cu care se ciocneau ouă de Paști ori cu care se legau pariuurile și se beau adalmașele.

Cu geneza în zorii gîndirii empirice, cultul vetrui și al folclorului conservă un arhaic și dezvoltat sistem de credințe și obiceiuri ale căror mesaje izvorăsc din forța impresivă a spectacolului de fapte și de fenomene, își înscriu valoarea și dimensiunea în inocentul stadiu al devenirii culturii populare dornene. Simbol și argument al etnogenezei istorice, vatra, în contextul semnificațiilor ei, validează raporturile și formele comuniunii de limbă și de spirit, este lamura și muzica de sensuri ale unor străvechi cugetări și mentalități, este arhiva ereditarelor și mistrioaselor reguli și valorii de emergență primară. În teluricul răsuflu al vetrui omul Dornelor a decodificat și a tălmăcît limba pietrelor și a mormintelor, a iscodit și a răstălmăcît spectacolul diurn și geamătul nocturn, a cugetat și a plăsmuit cultură din

fosforescența vibrației și a universalității lumii, ori din implacabilul caracter al surgerii vieții și a vremii. În simbolistica vetrui, în fapta de cuget și de simțire românească a patriarhalelor Dorne, poposesc și se adapă din răstimpuri și din tradiție interesul ori curiozitatea, înțelegerea sau neînțelegerea, sinceritatea sau adversitatea ecoului din eul generațiilor și al vremurilor.

5 februarie 1992

NOTE:

1. alean (s) — amar, jale profundă;
2. miră (s) — plantă aromatică cu proprietăți sacre;
3. cîrmoajă (s) — fărimătură sau coajă de piine uscată;
4. mied (s) — băutură răcoritoare tradițională;
5. a schimba (v) — gest simbolic în desințece;
6. a tăragăna (v) — a purta înainte și înapoi;
7. capră (s) — obicei de Anul Nou;
8. ursari (s) — obicei de Anul Nou;
9. mitișor (s) — floare de răchită;
10. a răscumpăra (v) — gest simbolic în desințece;
11. a reboteza (v) — credință că atribuirea altui nume copilului, prin desințece, duce în eroare spiritele malefice;
12. scafă (s) — străchină de lemn (vas pentru apă);
13. pocire (s) — desfigurare, paralizie;
14. casă-cuib (s) — prima casă construită într-o localitate;
15. casă-matcă (s) la fel.
16. pod (s) — obiect de înmormântare (bucăți de pînză albă peste care trece cortegiul funerar);
17. vamă (s) — vămile văzduhului care se răscumpăra pentru a putea trece sufletul celui dispărut;
18. darabană (s) — tobă în care se bate într-un anumit ritm pentru a vesti adunarea;
19. droaie (s) — mulțime, ceată de oameni.

BRĂNCUȘI A SCULPTAT INFINITIVE LUNGI

Se miră unii, mai ales străinii, cum a fost cu puțință sculptura lui Brâncuși. Dar dacă nu cunoște gramatica română... Ar găsi poate acolo ceva lămuritor, care e dincolo de cultura populară românească, dincolo de artele primitive, ca și dincolo de modernism, toate invocate aci. Sau poate e cu ele cu tot, dar dintă-alt strat, dintr-alt zăcămînt al vieții spiritului.

De altfel, nu au artele plastice un raport ascuns cu gramică? Rubens a pictat adjectivele. Pieter Bruegel, o puzderie de substantive, în timp ce impresionismul a pictat adverbe și locuțiuni adverbiale. Unii trec în sintaxă, alții rămîn la fonetică. Brâncuși s-a ocupat de regele formelor gramaticale, de infinitivul lung.

Nu toate limbile fac treabă atât de bună ca a noastră cu infinitivul, dezvoltîndu-i-o a doua formă, «infinitivul lung», și invadînd lumea leneșă a substantivelor cu agenții lui. *De la a se naște-naștere și pînă la a se surpasupra-surpare*, tot ce e creștere, trecere și petrecere, tot ce e încercare, ispitire și împlinire, se lasă descris de infinitivele lungi. Sub însușîuirea lor, lucrurile prind viață, totul intră în

înmugurire, și, ca toiaugul lui Moise care odrăslea, ființa lumii se preface în *fire*, adică într-un infinitiv lung.

Brâncuși a sculptat *germinarea*, așa cum a sculptat *adormirea*, *înălțarea* și, peste tot, *desăvîrșirea*, ca o neîncetată *mîngîiere* a formelor, întocmai pietrei spălate de apă. Nu a redat zborul, ci zburatul, zburarea. Sărutul lui nu e un simbol, nici un act simplu, ci e un proces fără de capăt, o *sărutare*. Pe domnișoara Pogany a tradus-o într-un infinitiv lung. Nu se poate sfîrși cu nimic, sfîrșitul însuși e «*săvîrșire*».

Dar, ocupîndu-se cu regele formelor gramaticale, Brâncuși a regăsit firesc începuturile, de care singur suveranul acela se întîmplă să știe, în societatea civilizată a cuvintelor. Căci, într-adevăr, ce este mai original, mai primitiv în rostirea omului, decît ceva de ordinul infinitivului lung? Undeva, în pădurile sale, omul începuturilor nu știa încă să dea nume lucrurilor ele însese, dar le prindea stăriile și procesele; aci e o *foșnire*, aci e o *curgere* sau o *alergare*; ceva îi putea fi *amenințare*, altceva prilej de *îndestulare* și *fericire*. Foamea, frica, erosul, toate sunt întii infinitive lungi.

Iar cel mai adevărat infinitiv lung e cel care acoperă pămîntul întreg și viețile oamenilor laolaltă, după cum se întinde peste tăriile cerului: e *tăcerea*. Dintre tăceri, Brâncuși a ales-o pe cea adîncă, mai grăitoare decît toate, tăcerea omului, și a sculptat-o. A *tăcea-tăcere*, ce lung infinitiv! Vreo mie și

ceva de ani se făcuse el neauzit aici, în lumea din care avea să se desprindă, cu stilpi de pridvoare și cu verde cu tot, Brâncuși.

Dar din tăcerea aceasta, ținând fie de istorie, fie de gramatica românească, el avea să facă un monument universal. Universal? Da, la propriu universal, adică plin de înțeles pentru oricine. O catedrală nu e aşa; o piramidă, nu e aşa. Dacă — ducând gîndul pînă la capăt — îți închipui o ființă extraterestră venind să ne vadă, nu-i poți arăta o catedrală, nici o piramidă fără explicații. «Stai să vezi ce au vrut oamenii», i-ai spune. Dar în fața Mesei tăcerii, ai spune doar: «Stai și vezi». E o cloșcă cu pui, ar pricepe marea străin, dacă sunt vietăți cu pui și în lumea sa; ori e un gînd cu faptele lui; ori este Unu și Multiplu, și ar spune — căci măcar geometru ori filosof ar fi și el.

Și ce e plin de tilc este nu numai că el ar înțelege ceva, dintr-o masă goală și niște scaune goale; ar înțelege că sunt goale, că e acolo o *așteptare*, sau o *tăcere*. Ar înțelege, aşadar, și el, în felul său, că e vorba de un infinitiv lung, pînă la capătul lucrurilor lung, și puțin dincolo de el.

ÎNDOITA INFINIRE LA BRÂNCUȘI

Cînd te uiți mai bine, vezi că picturile exterioare ale mănăstirilor din nordul Moldovei povestesc ceva. Arborele vieții, de la Vor-

oneț și din alte părți, povestește ceva. Sînt unele ii înflorate, spun cunoscătorii, care povestesc ceva. La fel povestește ceva ansamblul de lucrări de la Tîrgu-Jiu, în care e cuprinsă *Coloana fără sfîrșit*. Dar cum Brâncuși știe să meargă la esențial, ceea ce povestește ansamblul său de lucrări este însăși povestea, legenda, epos-ul.

Se poate citi în ghidul Tg.-Jiului: «După cum se arată într-un document oficial premergător realizării acestor opere (în 1937-38), ...proiectul în întregime ar consta dintr-o alei care, plecînd de la digul Jiului — care este locul de evocare al actelor de vitejie gorjenească, — ar trece pe sub un portal, ce în viitor ar marca și intrarea în grădina publică, pentru ca, continuînd spre biserică ce se renovează, să se termine această cale, ce va purta chiar și denumirea de Calea Eroilor, la monumentul recunoștinței întruchipată printr-o coloană înaltă de circa 29 m, înălțîndu-se fără sfîrșit, aşa cum trebuie să fie și recunoștința noastră...».

Îndărâtul stilului administrativ defectuos, poți citi ceva din gîndul lui Brâncuși. Artistul n-a conceput *Coloana fără sfîrșit* sau celealte opere drept monumente izolate, nici măcar drept un ansamblu de opere decorative, ci drept un întreg cu *un sens*. Totul se desfășoară pe un ax perpendicular pe Jiu și prelungind, la cele două capete, strada Eroilor, ce taie întreg orașul; iar operele lui Brâncuși sunt de o parte și de alta, în afara orașului, pe care îl cuprind și-l presupun aşa cum este.

Dacă integrezi în ansamblul monumentelor — cum pare împede că a făcut artistul însuși — *biserica Sf. Apostoli*, așezată în mijlocul străzii Eroilor, în aşa fel încât pînă ce treci de ea nu poți vedea *Coloana*; dacă, pe de altă parte, adaugi la ansamblu o nouă masă de piatră, de astă dată fără scaune, așezată poate de Brâncuși, sau sub sugestia lui, dincolo de *Coloană*, atunci întreg ansamblul este alcătuit din cinci monumente, care reprezintă tot atîtea trepte într-o desfășurare de gînd. Ele sint, începînd de la malul Jiului și desfășurîndu-se perpendicular pe rîu, de dincoace pînă dincolo de oraș, următoarele:

- 1) *Masa tăcerii*
- 2) *Poarta*
(Orașul)
- 3) *Biserica Sf. Apostoli*
(Orașul)
- 4) *Coloana fără sfîrșit*
- 5) *Masa ultimă*

Acest ansamblu, aşadar, vrea să spună ceva. Să lărgim gîndul înscriș în indicațiile din ghid; să subliniem că, în ordinea desfășurării lor, monumentele indică o deve-nire, care începe cu masa unui sfat tăcut, sfîrșind, după o ctitorie, cu o masă fără de sfat; și să povestim.

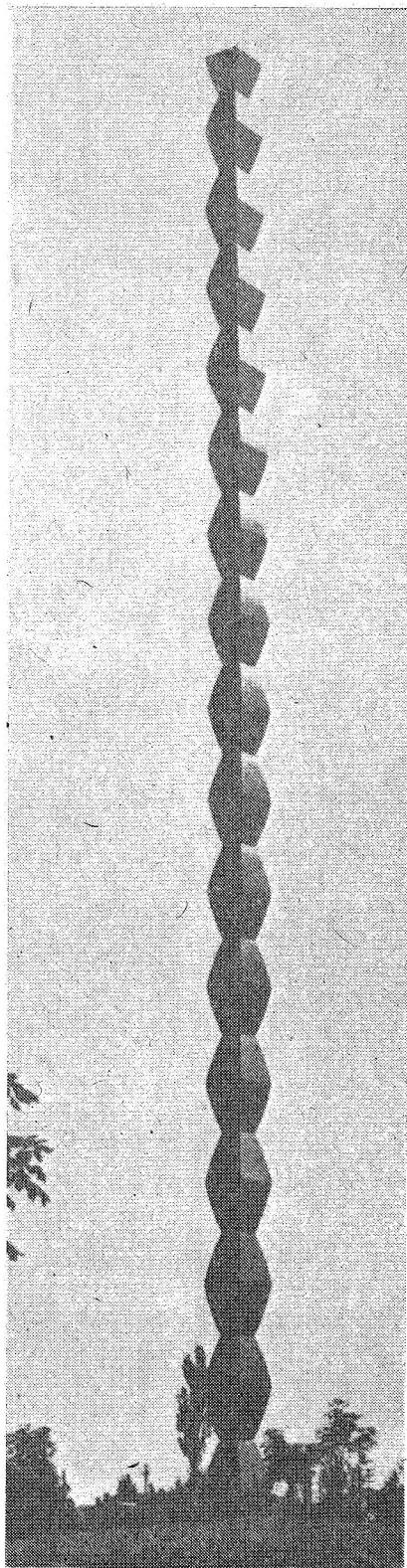
E ca și cum, pe Jiu în jos, venind din patria mamă a Transilvaniei, au coborît niște năieri, sau poate niște ciobănași cu turmele. S-au oprit în locul ce li s-a părut potrivit, au poposit pe mal și au ținut sfat în jurul mesei acleia ca a dacilor, pe care îi purtau în singe. Poate că sfatul lor era cu adevărat unul al tăcerii: o simplă pri-vire în ochi, de oameni hotărîți — și ei au pornit în

jos, sprijiniți pe Jiu, să-și facă ctitoria. În pragul ei au înălțat o poartă, pe sub care au trecut, înfrâțiți; s-au îmbrățișat pentru o ultimă oară, apoi s-au risipit în cuprinsul unde aveau să-și înalțe ctitoria. În mijlocul ei au zidit biserica, în care nu numai să se închine, ci și — ca în miezul viu al obștei lor — să-și cunune feciorii, să boteze pruncii și să îngroape pe cei săvîrșiti; căci aveau să-și lărgească și întărească așezarea, să dea lupte pentru apărarea ei, să biruie sau, cind soarta le era vitregă, să supraviețuască încă. Apoi, cind anii, faptele și jertfele s-au adunat în urma lor, au ridicat în marginea așezării lor o coloană, care să fie deo-potrivă una a recunoștinței fără sfîrșit, cît și una a năzuințelor lor fără sfîrșit, ca o a doua lege pe care și-ar prescrie-o lor, sau poate al-tora, la capătul lucrurilor. Un crîmpei de istorie se scrise: o nouă masă dacică, mai mică, fără scaune, ca o masă a umbrelor de astă dată, venea să încheie, cu tăcerea ei, pov-esteia.

Legenda aceasta, numită alteori a descălecărilor, s-a înșăptuit și istorisit peste tot în spațiul românesc, din dreptul Maramureșului pînă în podul Severinului. Ai putea spune că, fără s-o știe Brâncuși a dat legenda tutu-ror intemeierilor românești. Dar a dat încă mai mult, și de rîndul acesta poate conștient: a dat — cu cele cinci momente ale creației sale artistice — structura oricărei legende. Așa se desfășoară nu numai orice intemeiere românească; așa se desfășoară intemeierea. Ca și în alte rînduri, ca la

E coloană vertebrală-n
carpatinul trup de zeu
ce-și ascunde umbra-n sine,
iar în jurul său, în țară
doar lumina îi rămîne —
pururea ce nu apune,
veci de veci ce nu se duce:
doar răsare și rămîne
ca o axă de răscrucă.

Leo BUTNARU

Constantin BRÂNCUȘI. Coloana nesfîrșită. Tîrgu-Jiu

Pasărea măiastră, unde, plecînd de la un motiv românesc, Brâncuși a descris Sborul, aci el a plecat de la malul Jiului și a povestit Legenda.

Căci orice legendă, pînă și povestea cea mare a lumii, se desfășoară după cinci momente. Așa se întimplă lucrurile în cele cinci cărți ale lui Moise, din pentateucul Vechiului Testament. Întîi e o Geneză, pe urmă vine Exodul, apoi vin cărțile rituallui, organizării, ctitoriei, adică Leviticul și Numeri, la capăt vin evocarea și profeția, cea de a doua lege, Deuteronomul, și totul se încheie cu un altar altăcerii, mormîntul lui Moise, pe care, «nimeni nu l-a cunoscut pînă în ziua de azi». Dar aceeași este structura oricărui epos: geneza, adică facerea mută, din lumea gîndului, a lumii; exodul, adică ieșirea în larg, ctitoria, cu universul ei organizat; evocarea, adică regîndirea gîndului, a doua lege — și încheierea.

Structura aceasta, desfășurată de opera lui Brâncuși în piatră și metal, este mai mult decît o înseriere de momente, ca orice structură adeverată: momentele ele însese se structurează și converg către unul, al patrulea. Așa cum în ansamblul lui Brâncuși *Coloana fără sfîrșit*, al patrulea element, valorifică și înnobilează totul, pînă și ctitoria unui biet tîrg pe Jiu cu modestul lui lăcaș bisericesc, la fel în orice epos, nu atît în gînd, nu în înfăptuire, ci în evocarea și regîndirea gîndului culminează totul. Așa e în *Iliada*, unde în întîlnirea dintre Achile și Priam se împlinesc

toate; așa e în *Faust*, unde viziunea finală din pragul morții eroului — al patrulea moment și el, după monologurile deschizătoare, după ieșirea în lume și după ctitorii — evocă, reface și reproiectează în viitor toate; așa trebuie să fie și undeva spre sfîrșitul lui *Război și Pace*.

Omul e o ființă secundă. La el evocarea e mai bogată decît creația; sau ea poate fi a doua creație, Deuteronomul. Nimic nu-i reușește omului din prima dată, pe măsura gîndului său mai adînc. De aceea, după ce a ctitorit lumi, el trebuie să-și regîndească gîndul, sau să primească și întruchipeze legea iarăși. Măreția omului e cuvîntul de după faptă. Iar simbolic, momentul acesta de-al patrulea este întotdeauna stîlpul, coloana. Într-un stîlp de nor sau ca un stîlp de foc urcă Domnul și coboară spre Moise, în Deuteronom. Ca un stîlp se înaltă gîndul lui Brâncuși. Un stîlp și o coloană sint evocările și aspirațiile omului.

Dar dacă totul culminează în momentul al patrulea, oare legenda se și încheie de a binelea cu acest moment? Epopeile sfîrșesc, e drept; ctitorile istorice se încheie; Faust moare și se mîntuie. Dar la scara noastră istorică, descălecările și-au prelungit unda peste veacuri, iar la scara lor cea mare cele cinci cărți ale lui Moise abia au deschis povestea lumii. Structura oricărei legende trebuie să fie deschisă. Spune, și aceasta, structura în piatră și metal a lui Brâncuși? O spune.

Al cincilea moment încheie cu ce a fost la început, cu

masa. Ciclul pare a se închide: s-a revenit la o masă, în jurul căreia acum nu mai e nimeni. Dar sănătatea umbre, nu sănătatea așteptări? Așa cum *Coloana* e deopotrivă una a evocării și a năzuinței nesfîrșite, n-ar putea fi și *masa ultimă* în același timp una a umbrelor celor răposați și a umbrelor celor ce stau să vină? Masa ultimă nu are scaune, pentru că nu mai sunt pe lume oamenii de altădată, care și-au dat măsura. Alții stau să vină, și deopotrivă pentru ei, în așteptarea lor, este aci o masă, care deschide, ca și prima, către noi ctitorii. E drept că e o masă mai mică decât prima; dar aceasta, pe malul jiului, cum se sprijinea, avea să susțină toate ctitoriiile, deci trebuia să fie mai mare. Iar *masa*, mai mică, dar aceeași ca formă, tot dacică, închide ciclul și deschide, așa cum se închid și redeschid elementele romboide ale *Coloanei*.

Întreg ansamblul de cinci momente devine astfel un element dintr-o altă *coloană fără sfîrșit*, de rîndul acesta una pe orizontală. De altfel, *Coloana* însăși, alcătuită din 16 elemente romboide, cel de jos este tăiat la bază, iar ceea ce lipsește acolo stă în vîrf, ca un vas deschis către cer, care totuși închide ciclul și el. *Coloana* întreagă este infinitatea în finit, sau finitudinea deschisă; iar cele cinci momente sănătate și ele infinitatea în finit, sau structura deschisă. Există în ansamblul lui Brâncuși o infinitate pe verticală, cea a *Coloanei*, și una pe orizontală, cea desfășurării ansamblului însuși. Căci în structura oricărei legende epice

trebuie să stea înscrisă infinitatea istoriei.

A gîndit Brâncuși toate acestea? În parte, ca orice artist care merge către esențe, le-a gîndit; în parte, a lăsat deschise gîndului lucrurile. În discreția aceea a colțului de lume românesc și pe locul viran, astăzi un modest parc (și e bine că nu e decât atât), unde și-a așezat *Coloana fără sfîrșit*, el știa că intruchipează un gînd al omului de pretutindeni. Iar că ansamblul său este gîndit ca o desfășurare sau ca o structură, cum ni se pare potrivit să spunem, o poate dovedi o simplă măsurătoare. Între cele cinci elemente trebuie să fie raporturi perfecte. Dacă distanța dintre *Masa tăcerii* și *Poarta sărutului*, primele două elemente, este aceeași ca distanța dintre *Coloană* și *masa finală*; dacă apoi distanța dintre *poartă*, elementul al doilea, și *biserica* din centrul orașului este aceeași cu distanța dintre *biserică* și *Coloană* — atunci cum ne-am putea îndoia că Brâncuși a gîndit și a cumpănat întregul?

Nu am întreprins această măsurătoare. Ne-a fost teamă că lucrurile nu stau întocmai, și atunci legenda se destramă. Sau s-ar putea să stea întocmai, și atunci legenda să ar pierde în exactitate.

CĂRȚILE NEAMULUI

O idee foarte inspirată au avut lucrătorii de la Editura «Hyperion» atunci când au găsit, pentru culegerea de croniți «Letopisețele Țării Moldovei» (1990), denumirea unei posibile colecții: «Cărțile neamului». Și cu toate că după această carte de căpătai pentru oricare cetățean, mai ales în etapa constituiri sale spirituale, n-au urmat altele purtând genericul nominalizat, avem certitudinea că o seamă de apariții editoriale din anii de la urmă pot fi considerate ca făcând parte anume și neapărat dintr-o atare colecție.

Că avem toate temeiurile să afirmăm acest lucru, se va vedea chiar din rândurile ce urmează. Dar scopul nostru nu se reduce la încercarea de a justifica titlul articolului propus atenției cititorului, ci include și un îndemn general — adresat tuturor consângenilor noștri — de a căuta, a găsi, a citi (cu creionul în mână) și, în fine, de a asimila în profunzime conținutul de idei și atitudini prin care cărțile în cauză se dovedesc tot atâtea contribuții certe la instruirea dreaptă — a fiecăruiu — în privința cunoașterii originii și evoluției neamului nostru și a conștiințării locului ce ne revine în istoria neamului din care facem parte.

Importanța cărților la care ne referim este cu atât mai mare, cu cât până pe la 1985 ele n-au fost accesibile generațiilor în vîrstă, fiind citite oarecum clandestin și nepuțând să folosite nici în practica predării istoriei, geografiei, limbii, literaturii, nici în studiile științifice. Astfel încât la ora actuală cărțile pe care le avem în vedere prezintă interes nu numai pentru generația tânără, care le poate studia liber, ci și pentru oamenii în etate; poate chiar mai mult pentru aceștia, pentru a-și corija într-o măsură înțelegerea lucrurilor și a-și forma — odată cu tinerii — o concepție sănătoasă asupra neamului pe care-l reprezentăm și asupra noastră ca «trestii gânditoare» (Pascal), ci nu ca trestii bătute de vînt în care parte voiește acesta, de parcă nici nu ne-ar trebui acea șiră a spinării, fără de care încețăm să mai fim oameni.

Este căt se poate de natural să începem cu suspomenita culegere «Letopisețele Țării Moldovei». Numai să nu cuteze nimeni să spună că a citit — încă pe bâncile scolii — cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce etc. și că, prin urmare, le «știe». Le —am citit cu toții, căte ceva știm despre fiecare cronică (domnitori, mănăstiri, portrete de personaje, zicale etc.), înțelegem patosul general al scrișului cronicarilor, dar... să le mai citim o dată — acum sub aspectul referințelor lor la istoria neamului nostru — ca să ne împrospătăm cunoștințele în domeniu și să devenim (măcar acum) pe deplin conștienți de adevărul de nedezmintit.

Așadar, «vor unii Moldovei să-i zică că au chemat-o Știția, sau Schithia, pre limba slovenească. Ce Știția coprinde loc mult, nu numai al nostru, ce închide și Ardealul, și Tara Muntenească și cîmpii preste Nistru... Chematu-o au unii și Flachia, ce scriu letopisețile latinești, pre numele hatmanului rimlenescu ce l-au chiamat Flacus, carile au bătut războiu cu știiții pre aceste locuri și schimbîndu-să și schimosindu-să numele, din Flachia i-au zis Vlahia...» (Letopisețele Țării Moldovei, p. 24-25).

Evident, Grigore Ureche are conștiința unității tuturor țărilor românești, indiferent de numurile vechi ale teritoriilor moștenite (Știția, Flachia) și de numele lor la ora scrierii cronicii. E o primă concluzie pe care avem a ne-o însuși temeinic și a o dezvoltă spre cunoștința tuturor conaționalilor noștri.

Faptul că Ureche refuză să accepte numirea Vlahia pentru Moldova («Ce noi acesta nume nu-l primim, nici-l putem da țării noastre Moldovei, ci Țării Muntenești...») ni-l prezintă pe cronicar ca pe un gânditor care nu preia orbește informația anterioară scrișului său, ci ținde să spună ceea ce cunoaște cu adevărat. Deci, denumirea Vlahia cronicarul o acceptă pentru Tara Muntenească. Rezultă însă de aici că Ureche consideră Moldova și Tara Muntenească țări străine una de alta? Ba bine că nu. El face ordine în informația moștenită de la scriitorii premergători, își spune răspicat punctul de vedere, dar nu neagă adevărul istoric: «...noi aflăm că Moldova s-au discălicat mai pe urmă, iar muntenii mai dintăi, măcară că s-au tras de la un izvod...» (aici și în continuare sublinierile din citate ne aparțin. — I.C.).

Suntem cu toții — moldovenii, munte-

nii, ardelenii — urmașii acelorași popoare vechi, indiferent de numurile acestora. Ne «tragem» toți «de la un izvod», și tocmai de aceea **n-are nici un temei științific afirmația că noi, trăitorii pe teritoriul vecchii Moldove, n-am fi acciași români, oricăte particularități ne-ar deosebi de românii de peste Prut.** Când și cât de trainic ne vom însuși atare adevăruri, despre care zicem cu toții că am citit, le «cunoaștem» etc.?

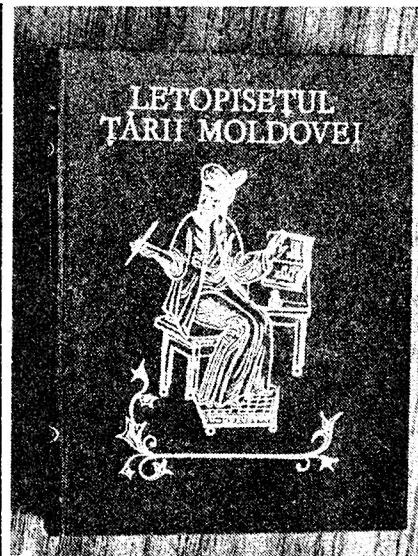
Sau să ne referim la capitolul «Pentru limba noastră moldovenească». Da, moldovenească în sensul că se vorbește pe teritoriul Moldovei, dar «izvodul» ei este același ca și al limbii vorbite în celealte țări **românești**. «Așijderea și limba noastră din multe limbi iese adunată și ne este amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prinprejur, măcară că de la Rîm ne tragem, și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate. De la rîmleni, cele ce zicem latină, piine, ei zic panis, carne, ei zic caro, găină, ei zicu galena, muierea, mulier, fâmeia, femina, pârinte, pater, al nostru, noster și altile multe din limba latinească, că de **ne-am socotii pre amăruntul, toate cuvintile le-am înțelege**» (p. 25).

De la denumirea orașului principal al imperiului lui Traian, care i-a biruit pe daci, — Roma — au derivat și numele neamului nostru **român**, și acela al limbii noastre — **română**.

Plin de învățăminte pentru toată românia se dovedește și capitolul «Pentru discălicalul țării al doilea rînd», din care cităm: «..Păstorii din munți ungurești pogorindu după vînat au nemerit la apa Moldovei, locuri desfătate cu cîmpii deschiși, cu apă curgătoare, cu păduri dese, și îndrăgind locul, au tras pre ai săi de la Maramoroș și pre alții au îndemnat, de au discălecat întâi sub munte, mai apoi adăugindu-să și trecindu înainte, nu numai apa Moldovei, ce **nici Siretul nu l-au hotărît, ce s-au întinsu pînă la Nistru și pînă la marc**» (p. 27).

Sunt alte amănunte de mare preț din istoria veche-străveche a meleagului nostru, care **nu s-a limitat la Nistru, ci a cuprins și pământurile de dincolo de râul ființării noastre, întinzându-se pînă la Marea Neagră**. Suntem gata să ne cerem scuze de la adeverații cunoscători ai istoriei neamului românesc, dar ne vine totuși să ne întrebăm încă și încă o dată: chiar am înțeles adânc, de la prima lectură a cronicii lui Grigore Ureche, adeverul referitor la raioanele de est ale Republicii și

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

la întinderea meleagului nostru în trecutul lui glorios, până la Marea Neagră?

Nu punem la îndoială cunoașterea portretului lui Ștefan-Vodă, retipărit în manualele de școală («Fost-ău acestu Ștefan-Vodă om nu mare de statu, minios și de grabu vărsătoriu de singe nevinovat... Amintirile era om întreg la fire, neleneșu, și lucrul său știa a-l acoperi și unde nu gîndeai, acolo il aflai...»), dar știm oare cu toții întreaga domnie a voievodului, istoria războaielor purtate de el, a mănăstirilor ctitorite în cei 47 de ani de domnie? Iar istoria domniei celorlalți oameni de vază care au lăsat urme de neșters în devenirea Moldovei? Și ne-am însușit adânc și pentru totdeauna că suntem frați de sânge, adeverați și de nedespărțit, cel puțin cu moldovenii de peste Prut? Și am dus cu pricerere la capăt gândul că, fiind frați de sânge cu moldovenii de peste Prut, nu putem să nu sun români ca și ei și nu putem să vorbim altă limbă decât româna pe care o vorbesc ei?

La deschiderea cronicii lui Miron Costin reîntâlnim afirmația că «**moldovenii sunt den rîmleni**» (p. 135) și câteva «**Stiuri de discălecatul Țării**», din care cităm: «Neamul Țării Moldovei de unde să trăgănează? / Din țările Rîmului tot omul să credză. / Traian întiu, împăratul, supuinqă pre dahi, / Dragoș apoi în moldoveni premenindu pre vlahi...».

Suntem, adeverește și Miron Costin, urmașii ai Romei, deci români de pe când Traian a cucerit Dacia, și abia mai târziu denumirea de vlahi ne-a fost schimbată

în moldoveni. (Revenind pe-o clipă la cronica lui Grigore Ureche, recităm legenda cu Dragoș, cu căteaau Molda și cu râul, apoi și cu țara Moldova.)

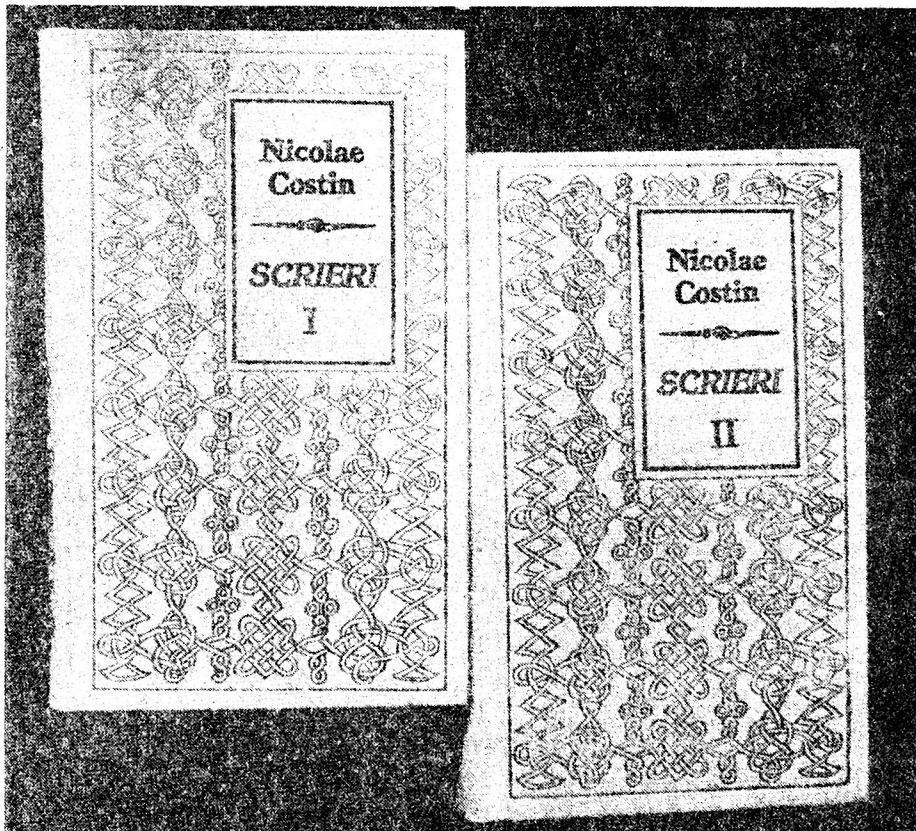
În acest loc al expunerii noastre nu putem să nu atragem luarea aminte a cititorului că, deși scrie «*Letopiseul Țării Moldovei*», și Miron Costin prezintă pe larg evenimentele din **Țara Românească** (**Tara Muntească**) și din **Ardeal** (de exemplu, «Mihai-vodă nu era departe, mai în munți de acolo, viindu să să adune cu ceilaltă oaste. Ce, dacă au dat stire Udrea de răsipa sa, au început și ceilalți a-l părăsi cu totii. Și numai ce i-au căutat a lăsa Țara Muntească și a trece munții în Ardealul», p. 145). Cui nu-i este clar, și în urma lecturii cronicii lui Miron Costin, că tustrele țările românești au, în linii mari desigur, aceeași istorie, după cum au aceeași limbă?

«În linii mari» înseamnă, bineînțeles, numai principalul din ceea ce se are în vedere; dincolo de această formulă generală stau particularități imposibil de tăgăduit, toate generând un specific proeminent al țărilor și, respectiv, al graiurilor nord-dunărcene moldovenesc, muntenesc, transilvănean etc. Dar

PREZENTĂRI SI RECENZII

esențial este, totuși, firul care ne unește, și nu este cazul să dăm crezare dușmanilor care pun accentul pe deosebirile menite – în concepția lor – să ne dezbină. Este o altă concluzie principală, complementară celei evidențiate mai înainte, care se impune magistral în urma lecturii cronicilor.

Inclusiv sau poate mai cu seamă la lectura atență a cronicii lui Ion Neculce, în care istoria Moldovei apare de nedespărțit de aceea a Țării Românești, ambele țări luptând împotriva dușmanului comun: turcii. Uneori moldovenii și muntenii se foloseau de aceleași siretlicuri pentru a-și rezolva problemele la Poartă. De exemplu: «Iară la Poarta împărăției turcești, pe acie vreme imbla Dumitrașco-vodă Catacozono să mazilească pre Anton-vodă, și Serban Catacozono logofătul imbla pentru domnia Țării Muntești, să mazilească pre Duca-vodă, domnul munteșcu» (p. 297), «Dece Șerban-vodă, după ce au văzut și pe frate-său scăpat de la Duca-vodă, n-au căutat să mai întoarcă înapoi, ce, avându prietini la Poarta împărăției, au făcut cum au putut, cu cheltuială, să au ieșit domn în Tara Muntească. Însă pe Duca-vodă nu l-au

putut mazili, ce au mazilit pe Antonie-vodă. Său vînț Duca-vodă din scaunul munteșcu aice în Moldova, în locul lui Antonie-vodă» (tot acolo). Toată **sufletea românească** — fie din Moldova, fie din Muntenia, fie din Ardeal — a avut o istorie și o limbă, parcă ne-ar spune Ion Neculce în cronică sa.

Așa se face că cei trei mari cronicari moldoveni la care ne-am referit, vorbind despre **o parte** a României, au vorbit în nenumărate rânduri și despre **intreaga România**, lucrul acesta fiind absolut natural. De aceea am spus, mai înainte, să nu ne grăbim a zice că i-am citit, ii cunoaștem etc. Orice elev a fost obligat să-i citească și când colo avem o groază de oameni care nu înțeleg că noi, moldovenii, suntem români ca și munteșii, ardelenii, bucovinenii etc. De ce? Pentru că **nu** i-am citit sau i-am citit superficial.

În sfârșit, am ajuns la un autor despre care nimeni dintre cititorii cărora ne adresăm direct nu poate afirma că l-a citit și-l «știe». Abia în 1990 în Editura «Hyperion» au apărut «Scrimerile» lui Nicolae Costin (în două volume). Normal ar fi fost să le avem de mult, să le citim imediat după cronică tatălui său Miron Costin, dar... În cronică sa Nicolae Costin se oprește amănuntit la luptele împăratului roman Traian împotriva strătrămoșilor noștri dacii, la colonizarea Daciei de către romani și la formarea neamului nostru pe teritoriul fostei Dacii. Drept că Nicolae Costin ne consideră urmăși ai italienilor vechi, dar principalul nu e acest fapt. Principalul este ceea ce spune el despre pământurile colonizate de oamenii lui Traian, oameni de la care a purces **întreg** neamul nostru: «**Si pierzindu războiul dații (daci) — I.C. și peirea craiului lor (Decebal — I.C.), s-au dus tot neamul lor în răsipa de pre aceste locuri; iară căi au și râmas prostime, tăranii, pe toți i-au scos Traian împărat de pe aceste locuri peste munți în **Tara Ungurească**; și în locul lor aicea în **Tara și unde este Tara Muntească**, din Dunăre pînă sub munți și pînă în **Marca Neagră**, și pînă în apa **Nistrului**, tot locul au împlut de oamenii săi, rimleni casași, și mai mulți oșteni, precum dzic ei colonia romană, adecă descălecarea Râmului» (p. 68). Parcă pentru a nu lăsa loc nici unei indoioeli în privința provenienței ardelenilor din aceiași romani, de la care am provenit noi, moldovenii, Nicolae Costin subliniază că «și acolo... în Ardial au descălecat râmleni... de lăcuescu pînă astăzii, tot**

den descălecarea lui Traian împăratul Râmului, de să cheamă români, adecă râmleni» (tot acolo).

În altă parte, după ce constată că «acmu mulți ne dzic și nouă și munteñilor, streinii: Dația», Nicolae Costin se simte obligat să-i corecteze: «**Însă** nărodul, niamul lăcitorilor, nu s-au schimbat numele său, ce tot **romanii**, apoi cu vreme intru indelungați veci, **români** până astăzil» (p. 72).

O dovedă absolut convingătoare a unității de neam între noi, moldovenii, și munteñi, și ardeleni este următoarea: «Traian pre aicea au vînit și au călcăt această parte de lume, cum s-au pomenit, și el au aşedzat niamul și sămîntia care trăiește pînă astăzii în **Moldova, în Tara Muntească și în Ardial**, cu acest nume român» (p. 75).

Acum, afănd adevărurile promovate de Nicolae Costin, putem presupune de ce în condițiile regimului totalitar de odinioară acest cronicar n-a fost editat la noi (de altfel, nici dincolo de Prut el n-a fost apreciat după merit). Dar nu este clar defel de ce după 1990, de când îl avem în librării și-n biblioteci, nu-l citim atent și profund, pentru a ne dumeri — și cu ajutorul «Scrimerilor» sale! — cine suntem, de unde provenim, în ce relații ne aflăm cu munteñii și cu ardelenii. **Oricine citește cu creionul în mâna operele cronicarilor, inclusiv ale lui Nicolae Costin, își dă seama pe deplin că și noi, moldovenii, suntem români și vorbim limba română.**

Bineînteles, importanța cronicilor la care ne-am referit nu se rezumă la atât. Nenumărate alte aspecte ale vieții neamului nostru și-au găsit în operele cronicarilor o elucidare multilaterală și veridică. Este în ele și un permanent element subiectiv, cronicile fiind scrise de obicei la porunca unui domnitor față de care cronicarul are atitudine cvazipozitivă, dar să nu facem și acum prea mare cauz din așa-zisa atitudine de clasă. Să discernem adevărul de nonadevăr, pentru a ne alege cu accele concluzii, prin care Ureche sau Costin sau alt cronicar ne poate fi un sfătuitor înțelept. Or, anume prin capacitatea de a ne deschide cât mai bine ochii asupra unor lucruri esențiale cronicile pe marginea cărora am poposit, inclusiv «**Letopisul** **Tării Moldovei** de la zidirea lumii pînă la 1601», rămas de la Nicolae Costin, sunt cu adevărat niște cărți ale **neamului**.

Dumitru
PASAT

MIRCEA VULCĂNESCU: «DIMENSIUNEA ROMÂNEASCĂ A EXISTENȚEI»

Ceea ce constituie un neam este o unitate superioară, de ordin metafizic.

M. Vulcănescu

Personalitate complexă a culturii române (filozof, istoric, psiholog, profesor de etică), înscriș pe linia Cantemir-Hasdeu-Iorga-Părvan-Eliade-Blaga-Noica, Mircea Vulcănescu face parte din acele minți titanice care au cunoscut în profunzime sufletul românesc.

Formarea sa filozofică a urmat tradițional cursul de la filozofia antică la cea contemporană și de la cea universală spre cea autohtonă. Rădăcinile concepției sale filozofice le aflăm în lumea românească, el străduindu-se să contribuie la «determinarea ontologică ... a specificului ei în ansamblul umanității».

Lucrarea sa **Dimensiunea românească a existenței** (reeditată recent la Fundația Culturală Română și făcând parte din donațiile de carte reparație bibliotecilor publice din Republica Moldova) se constituie din patru studii: *Omul românesc, Ispita dacică, Existența concretă în metafizica românească și Dimensiunea românească a existenței*.

Primul ia în discuție complexitatea de împrejurări în care s-a format și stratificat sufletul omului românesc, împrejurări simtite, după afirmația autorului, drept niște «ispite», fie că sunt străine sau autohtone, care determină și starea noastră actuală, dar și modelul «omului de miine».

Asupra «ispitelor» străine (romană, bizantină, franceză, germană, balcanică, slavă etc.) M. Vulcănescu se oprește mai indelung, semnalind că acestea «s-au concretizat istoric este în curente politice și culturale, care au însemnatate în diferite timpuri».

Pe parcursul istoriei ispите străine s-au confruntat între ele, dar s-au con-

fruntat mai ales cu fondul autohton, care de asemenea nu e decât o «arhitectură de ispite».

In acest context, omul românesc care este purtătorul viu al însemnelor neamului său, are o influență scăzută în orașele din zona de frontieră, în majoritatea lor populate de minoritarii-deținători ai controlului puterii economice și a celei sociale. Aceste orașe fiind «departe de a constitui centre de expansiune a națiunii în afară, constituie enclave străine care, prin influența lor asupra regiunilor din jur atîrnătoare de ele economice, înseamnă o amenințare naturală a străinilor impotriva neamului românesc, înăuntrul însăși ale granițelor statului».

Aici gînditorul propune unele soluții de ordin general care și-ar cere rezolvarea prin promovarea «unei politici chibzuite și energice».

În **Ispita dacică** este dezvăluită pe larg influența autohtonă în forma ei primără. Autorul încearcă «un excurs istoric, necesar surprinderii și descrierii determinațiilor caracteristice ale «sufletului» românesc, folosind nu atît mijloacele strict științifice, psihologice, cît investigarea metafizică și metoda fenomenologică.

Ficcare popor poate fi definit printr-o concrecență de «ispite» autohtone, care realizează «interpenetrația în actualitatea sufletească a vicisitudinilor istorice», prin care trece poporul respectiv: «O dată așezăți pe acest teren, puteți mărturisi fără pretenții că sufletul românesc e un lucru complex, produs al unei serii întregi de influențe».

«Ispitele» romană, franceză, greacă, germană, bizantină, tracă, slava, care au tentat veacuri întregi etnosul nostru, nu i-au dat totuși conținutul decisiv, ci doar au luat parte la conturarea lui. Accastă sinteză, chiar în libertatea și flexibilitatea ei, prezintă o «originalitate». Întru susținerea afirmației, autorul aduce cîteva exemple conclucente. Mai aproape și mai cunoscut de cititor pare a fi cazul lui Eminescu, care deși s-a format în elementul unui model străin, nu se exte-riorizează altfel decît sub forma unui efort de «adîncire spre autenticitate, ca și cum efortul reflexiv și în profunzime al etnosului german în loc să ne îmbie la imitarea unui model din afară; ne îndeamnă (...) spre adîncirea și descooperirea realității noastre proprii, a configurației autohtone a sufletului nostru». Vulcănescu ne îndeamnă astfel să pătrundem mai departe în noi însine și să ne lăsăm ispititi nu atît de ceea ce tindem să fim, cît de ceea ce deja suntem sau am fost. Deoarece fantoma poate fi iluzorie anume atunci, cînd încercăm să «prindem» sufletul trac bunăoară doar din afară: «Nu trebuie să te așezi lingă Columna lui Traian ca să-ți dovedești

dacismul..., lumea tracică reinvie la fiecare pas» a istoriei de ieri și de azi.

Sufletul nostru, traversind veacurile prin ceea ce au trăit și creat predecesorii, parcă ar trece din vamă în vamă, spre a ajunge în urmă acolo de unde a pornit — în marea și nesfîrșita liturgie a firii sale. Fire (dacică) care este «atit de legată de acest pămînt, încit ai impresia că, chiar dacă acest pămînt s-ar goli de oameni, cei care le-ar lua locul s-ar face aidoma cu noi».

Existența concretă în metafizica românească face investigarea unor concepte filozofico-psihologice precum cele de «ins», «fire» și «chip».

Luat în raport cu spațiul și timpul, individul uman în accepția lui M. Vulcănescu se infățișează ca un «substrat metafizic concret». Ceea ce deosebește un ins de altul sunt doar firea și chipul.

Firea nu e principiu de existență a personalității umane, ci o funcție clasificatoare pentru cunoașterea acesteia, formind podul de legătură «dintre ființă unui ins și propriile lui modalități de existență». Chipul e «modalitatea prin care se identifică insul». În totalitatea existențialului ființă particulară se integrază, la părerea autorului, prin fire, în chip abstract, iar prin rost și soartă, în chip concret.

O bună parte din studiu tratează problema sacralității și a lui Dumnezeu, care în concepția românească a existenței apare ca o ființă reală, lucrătoare și creațoare. Creația și întruparea par a fi concepute de poporul nostru ca o perfectă continuitate, iar Dumnezeu, desigur, e o ființă trans-existențială, ia chip existențial.

Ființa dumnezeiască este un «lucrător nearătat a toate; cheie nevăzută și prilejul ultim al tuturor arătărilor (...) Voința

omului, pusă față cu a lui Dumnezeu, apare ca un fel de simulacru de voință. Dumnezeu apare astfel drept «singur operator adevarat, iar lumea, cu întimplările ei bune și rele, ca o haină a lui, ca o mantie de aparență».

Aceasta înseamnă că tot ce se întimplă în spațiu, raportat la timp, parvine în concepția românească «cu un caracter de apariție, aş zice de teofanie, de arătare, de vădire a unci lucrării transcognitive (...) continuu creațoare, care se săvârsește în lume și la care ochiul omenesc e numai martor».

În fața domnului pină și Diavolul apare ca o «slugă» răzvrătită, care-i mai curind «un fel de Păcală, decit un potrivnic serios». Împotrivirea acestuia pare a fi un accident și nu o esență, căci ea vine mai mult «din neînțelegere și din orbire, izvorite din lipsa de măsură adusă de poftă și de trufie în lucrare, (...) decit din firea lui de ins».

Studiul **Dimensiunea românească a existenței** vine ca o continuare a capitolului precedent redînd aspectele care ar caracteriza mai profund orientarea fundamentală a afirmațiilor românești despre existență: sensul dimensional al existenței, ființa ființei, firea ființei, individul în fata vieții, lipsa de teamă a acestuia în fata morții etc. Călăuzit de metoda fenomenologică și utilizând studii ale limbajului, autorul delimită și două trăsături principale ale profilului spiritual al românului. Prima ar fi ceea a sentimentului «solidarității» cu Cosmosul. «Ceea ce domină toată această concepție a lumii românești e, cum vedem, sentimentul unei vaste solidarități universale. Fiecare fapt răsună în întreaga lume, fiecare gest își propagă muzica în tot».

Deloc întimplător faptul că în cele mai disperate situații pe român îl salvează sentimentul ancorării în veșnicie.

A doua trăsătură fundamentală constă în «ideea că toate lucrurile au un sens, că lumea este o carte de semne». În concepția autorului lumea românului «nu este o lume neutră de întimplări, fără sens și legătură, ci este o lume plină de puteri reale ori binevoitoare, de chemări și de tăceri, de arătări și de ascunderi. Într-un sens, toate lucrurile acestei lumi sint ființe și au ceva de spus cui să le asculte».

Prin strădania sa de a determina chipul eteron românesc de cunoaștere a lumii studiul lui M. Vulcănescu se înscrie astfel în preocupările de tipologie a culturii, propunându-și să descifreze «rațiunea prin care ne justificăm dreptul de a fi români în fața spiritului».

Inginer Andrei
CAŞENCU

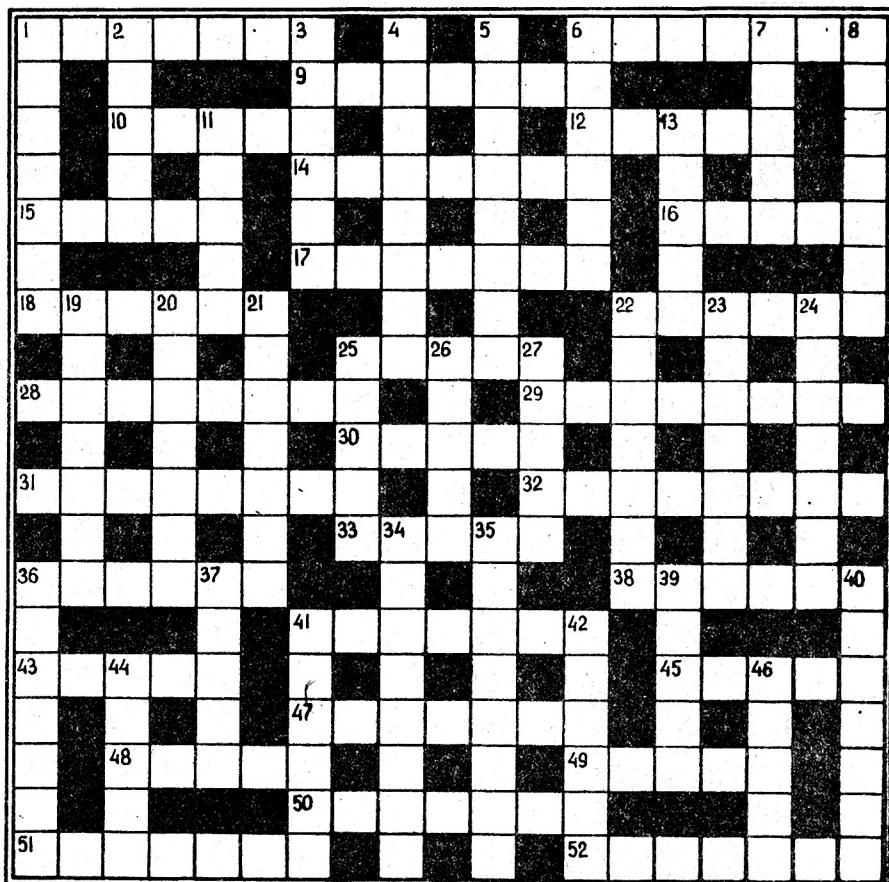
CUVINTE ÎNCRUŞIATE

«APROXIMATIV TREI LITERE»

Orizontal: 1. Planta cu care poetul Ion Gheorghită compară limba maternă în poezia «În preajma graiului». 6. Articolul care arată că obiectul denumit de substantiv este cunoscut de vorbitor. 9. Au talentul de a vorbi. 10. Singura revistă de enigmistică care apără în România «socialistă». 12. «Toiag» sau «toeag»? 14. Bărbatul care gătește mîncare nu mai rău decât o femeie. 15. A se expune unui pericol sau unei primejdii. 16. Satul Humulești pentru povestitorul Ion Creangă (adj.). 17. Solemnitate religioasă cu prilejul căsătoriei. 18. Filozof antic grec. 22. A rămîne... — a rămîne surprins, înlemnit. 25. «Mitrea ...» — primul roman de M. Sadoveanu apărut în R. S. S. M. (1954). Pe foaia de titlu editura concretiza: «Din română...». 28. Om de litere pe care Al. Gromov l-a numit într-un articol recent «Un tributar al cuvîntului». 29. Se acordă cu substantivul. 30. Porecă unuia dintre fiili lui Ștefan cel Mare (Petru). 31. Popoarele românice, după spusele lui Mircea Eliade, «au moștenit de la Roma instrumentele gîndirii și ale creației spirituale — limba, ... cultura, demnitatea omenească». 32. «Datinile, povestirile, muzica și poezia săn... popoarelor. Cu ele se poate oricînd reconstituî trecutul întunecat». (A. Russo). 33. Unul dintre pluralurile substantivului «treabă». 36. Curgător... în vorbire. 38. Nici lelea cu bîrneata, nici badea cu ... (zicătoare). 41. Sinonimul kaliului.

43. Flăcăul din cîntec care «bea să și mai înece focul». 45. Mică formație muzicală de lăutari. 47. Bîourile destinate pentru conducătorul unei facultăți. 48. Inelele șei pe care călărețul își sprijină picioarele. 49. A strînge la un loc. 50. Mică plantă cu frunze groase, întrebuiantă pentru salate. 51. Greșeală de limbă care provine din dorința de a se exprima mai literar sau mai puțin banal. 52. Limpede ca luma zilei.

Vertical: 1. Trăiască frumoasa și cumintea limbă românească! Fie în veci păstrată cu sfîntenie această scumpă Carte de ... a unui neam călit de focul atîtor încercări de pierzanie!» (I. L. Caragiale). 2. Pui de ... rîs. 3. «Cîți dușmani aveam în lume!/ Graiul ni-l cereau anume,/ Să-l lăsăm! (autorul versurilor). 4. Lingvist român cu nume ucrainean. 5. «Limba mea de-acasă răsădită-n suflet de al mamei cînt...» (autorul poeziei). 6. Calitatea unui om şiret. 7. Cum numește A. Mateevici România în scrisorile sale de la Kiev? 8. A umbla ... Tănase — a hoinări. 11. Filolog român cu care a corespondat A. Mateevici. 13. Denumirea dată în antichitate coastei apusene a Asiei Mici. 19. Care redă exact ideea ce trebuie exprimată (despre cuvinte). 20. Operă dramatică al cărei subiect și deznodămînt provoacă rîsul. 21. «Un ...» — titlul inițial al poeziei lui A. Mureșanu cunoscută azi sub numele «Deșteaptă-te, române», imn al celor două state românești. 22. Masa aflată între vînzător și cumpărător. 23. Sat în raionul Strășeni. 24. Grupă de roci eruptive. 25. «Să le spui.../ Că m-am însurat/ C-o mîndră crăiasă/ A lumii mireasă». 26. Una dintre vocabulele ce vine să demonstreze existența la români a scrisului latin preslavon. 27. Poezie de G. Vieru, dedicată scrisului nostru. 34. «Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel sănem niște nenorociți ...»

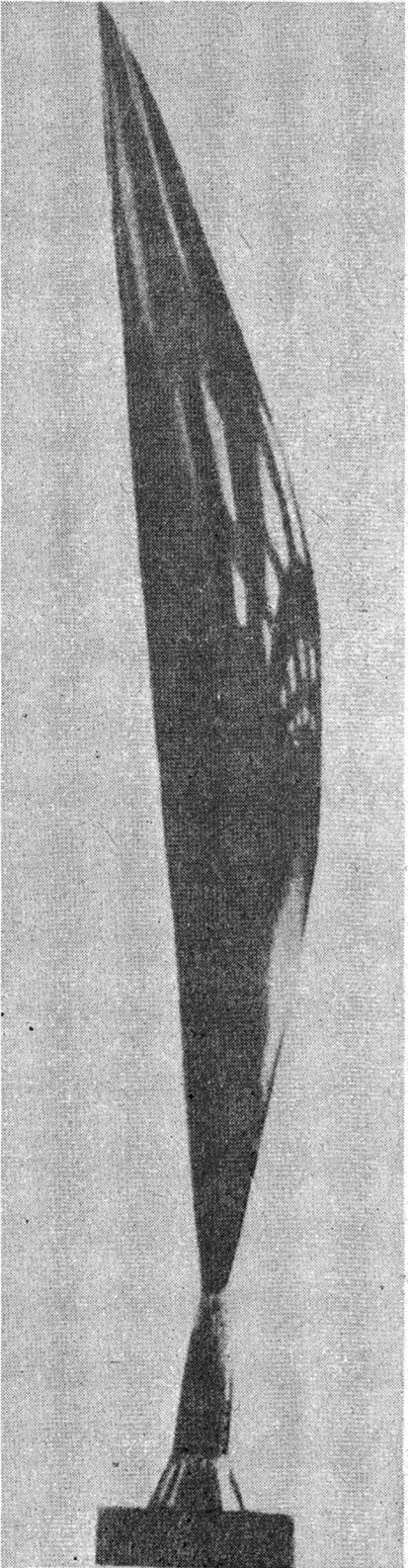

(A. Mateevici). 35. Cuvînt englezesc folosit curent, pronunțat «biznes». 36. Compozitorul care a creat «Imnul limbii materne» (pe versuri de G. Vieru). 37. În latină — malva, în română — ..., numele mai multor specii de plante erbacee. 39. Aproximativ trei litere. 40. «O limbă maternă — un ...» — articolul lui Ion Buga care a avut o semnificație deosebită în lupta pentru revenirea limbii la ea acasă («Invățămîntul public», 19 octombrie, 1988). 41. Mică platformă cu trepte, pe care stau sportivii cînd li se înmînează premiile. 42. Obișnuință de a nu și mai aduce aminte de ceva, pe care unii o confundă cu un mod propriu de a vedea lucrurile. 44. Pasul păzește ... (proverb). 46. A merge ca pe ... — a se desfășura sau a funcționa foarte bine.

DEZLEGAREA cuvintelor încrucisate publicate în nr. 1, 1993

Orizontal: 4. Taică. 10. Ziarist. 11. Economă. 12. Jderi. 13. Sticlar. 14. Tighina. 15. Trestii. 16. Prund. 19. Stroi. 20. Durea. 21. Poale. 26. Aristide. 27. Sesuri. 29. Etnolinguistică. 32. Ulcea. 33. «Răboj». 36. Cireș. 38. Vadra. 39. Eseistă. 41. Arhaism. 42. Balansa. 43. Taraf. 44. Statuie. 45. Crainic. 46. Pernă.

Vertical: 1. Simțuri. 2. Oricind. 3. Islaz. 5. «Ardere». 6. Corespondent. 7. Ochii. 8. Anchetă. 9. Amîndoi. 14. Titlu. 17. Dunărea. 18. Regionalism. 22. Italianizare. 23. Ceaslov. 24. Gurie. 25. Șirag. 28. Avram. 30. «Miorita». 31. Departe. 34. Jăratic. 35. Orăstie. 37. Străin. 39. Estic. 40. Patru.

Constantin BRÂNCUȘI.
Păsărea în vîzduh. 1924

Redactor tehnic:
Elena MUNTEANU

Corector:
Eugenia DONCIU

Dactilo:
Narcisa MIRON

Dat la cules: 3.05.93
Bun de tipar: 16.07.93

Format 70 x 108/₁₆. Hirtie
tipografică.
Garnitură «Times».
imprimare ofset.
Coli de tipar
convenționale: 15,0.
Coli editoriale: 17,4. Tiraj 5 000.
Comanda nr. 1935.
Prețul 10 rub.
(pentru abonați — 7,5 rub.)

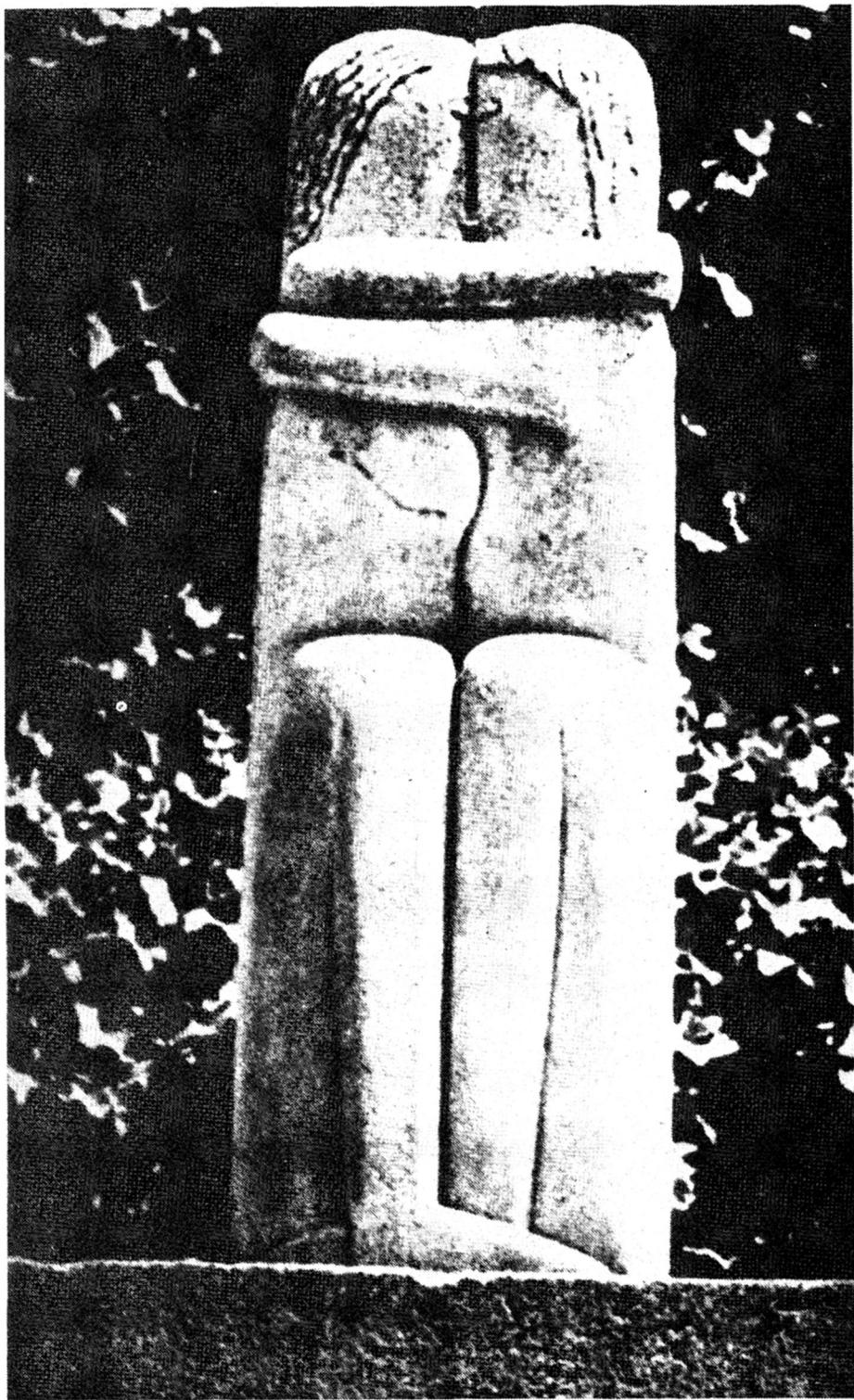
Tipografia Editurii «Universul».
str. Vlaicu Pircălab, nr. 45, 277012,
Chișinău,

Adresa redacției: revista «Limba
Română». Casa Presei.
str. Pușkin, nr. 22,
Chișinău, 277012
Tel.: 23-44-19, 23-44-12.

**Articolele expediate la redacție
se prezintă în două exemplare,
însoțite de o scurtă notă biobibliogra-
fică și de fotografia autorului.**

**Manuscrisele nepublicate
nu se recenzează
și nu se înapoiază**

Coperta I, IV: Constantin BRÂNCUȘI.
«Masa tăcerii». Tîrgu-Jiu

Constantin BRÂNCUȘI. Sărutul. Cimitirul din Montparnasse, Paris, 1908

Iar cel mai adevărat
infinitiv lung
e cel care acoperă
pămîntul întreg
și viețile oamenilor
laolaltă,
după cum se întinde
peste tăriile cerului:
e tăcerea.
Dintre tăceri,
Brâncuși a ales-o
pe cea adîncă,
mai grăitoare
decît toate,
tăcerea omului,
și a sculptat-o.
A tăcea-tăcere,
ce lung infinitiv...

Constantin NOICA

